Nijolė
Ambrazaitytė

VIRŠ MŪSŲ POLIARINĖ PAŠVAISTĖ

Nijolei

Ambrazaitytė

virš mūsų poliarinė pašvaistė

ATSIMINIMAI

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS
LEIDYKLA
VILNIUS

UDK 888.2-94
Am36

© Nijolė Ambrazaitytė, 2005
© Dizainas, Romas Orantas, 2005
© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005
ISBN 9986-39-390-6

S K I R I U S Ū N U I

Pratarmė

Yra pasaulyje menkai apgyvendintų vietovių. Kaip tik tokios milžiniškos teritorijos ir driekiasi už poliarinio rato. Tai Šiaurės ašigalio prieigos. Žemė ten tyrinėta priebėgomis ir tik vasarą, nes ilgai besitęsiančios žiemos, šaltis, giliai įšalusi žemė, nuožmūs vėjai atgrasina bet kokį norą keliauti ir dairytis po apylinkes. Didžiausi drąsuoliai laukia vasaros. Ilgas buvimas šalčiausio klimato juostoje ir prityrusius poliarininkus su viskuo aprūpintomis ekspedicijomis dažnai privesdavo prie žūties ribos. Panorėję tyrinėti už speigiračio esančią vietovę, drąsuoliai patekdavo į šalčio spąstus, o poliarinis speigas nepagailėdavo nieko. Gamtos užprogramuotas šaltis stingdė visa, kas tik gyva, ir trupino net kiečiausią geležį. Šalia ledų, ašigališkų vėjų išlikti gyvam ne daugeliui pasisekdavo. Įstrigusių tarp ledų, užpustytų, sušalusių ir be žinios pradingusių vardais pavadintos šiaurinės jūros, salos, pusiasaliai, iškyšuliai, įlankos, kadaise buvusių ekspedicijų vietos ar bet kokios žmogaus užglaudos nuo speigo.

Šis mano pasakojimas ir bus apie arktinį kraštą, kadais Arktida vadintą, netoli Šiaurės ašigalio. Į tą vietovę buvo ištremti Lietuvos žmonės. Jie privalėjo dirbti šaltyje ir gyventi ten daug metų. Dar ir dabar didžiuliuose plotuose galima aptikti buvusias tremties vietas ir pastebėti lagerių, kalėjimų su pervalkais kaliniams paliktus pėdsakus. Iš žmogaus atminties neišdils žodis „katorga“, kuris perkeltine prasme taip gražiai skamba senovės graikų kalba „katergon“ (galera), o iš tiesų dar neseniai buvus priverčiamųjų sunkių darbų, nepakenčiamo gyvenimo ir nepakeliamo pažeminimo simboliu.

Daugelis ešelono Nr. 97921 nutremtų žmonių į atšiaurią vietovę ten ir atgulė, nesulaukę nei teisingumo, nei užuojautos, nepalikę kitų buvimo

žymių šioje žemėje, tik palaikius kryžius kapinaitėse. Į paskutinę kelionę juos lydėdavo badas, į amžinai įšalusią svetimą žemę guldė šaltis ir skorbutas. Taip dingo ir jų svajonės kada nors sugrįžti į jaukius namus ir pamatyti išsvajotą šalį, išlaisvintą ir nepriklausomą.

Tačiau man išėjo visai kitaip. Vos tik mano kūnas, sugrįžęs iš Sibiro ir bemaž virtęs skeletu, palietė kojomis tėviškės žemę, pajutęs jos stebuklingąją galią greitai atsigavo, ir gyvenimas prasidėjo lyg iš naujo. Lietuvoje manęs laukė viliojančios perspektyvos, atvėrusios duris į didžiausius kūrybinius džiaugsmus ir sėkmę, apie kurią net nebuvo svajota.

Gamtos dovanotas balsas ir dar vaikystėje atsidūrus prie pat ašigalio atsiradęs noras dainuoti virto labiausiai nusisekusia ir laiminga kūrybine profesija Tėvynėje. Ir kažin kaip susiklostytų likimas, ar būtų įdomesnis pasakojimas, jei nebūtų vaikystėje tų devynerių išbandymų metų Šiaurėje su daugybe išdainuotų populiariausių to meto melodijų ir posmų. Juos pridedu knygos pabaigoje. Daina Sibire – tai dar vienas fenomenas, nes be dainų išgyventi Šiaurėje nebūtų buvę įmanoma. Anų metų dainos kaip ir mano senelės maldos padėjo gintis nuo ilgai trunkančios tamsos, depresijos, skurdo. Ir tik dainuojant galima geriausiai pajausti draugišką petį, gelbėtis nuo pragariško šalčio ir išgyventi. Jos prikeldavo iš stingulio, judindavo, tarsi skatindamos gintis. Iš mano lūpų dainos nuskriedavo su vėju į ledines lankų erdves ir ten pradingdavo jų garsas.

Rašydama šią knygą, po ranka ant rašomojo stalo visą laiką turėjau Krasnojarsko krašto smulkųjį žemėlapį, kad minimi vietovių pavadinimai būtų kuo tikslesni, kad mano pasakojimai iš vaikystės apie tuos devynerius metus Sibire būtų be jokių išsigalvojimų.

Skaitytoją kviečiu prisiliesti prie ypač žvarbaus šalčio, bent mintyse pabuvoti ten, kur ryškiai šviečia spalvota poliarinė pašvaistė, pažvelgti į ją vaiko akimis ir susidaryti vaizdą apie Šiaurę, apie į užmarštį nugrimzdusius metus iš pirmųjų lūpų.

Nijolė Ambrazevičiūtė

2003 01 02

Užrašas kitoje nuotraukos pusėje:
„Man 15–16 metų,
nuotrauka daryta antroje tremtyje
Maklakove (dab. Lesosibirsk)
Krasnojarsko kraštas“

Raseinių vidurinės mokyklos pirmokai,
1948 metų gegužė.
Nijolė sėdi antroje eilėje ketvirta iš kairės.
Iki tremties liko kelios dienos...

Nijolė Ambrazaitytė (stovi kairėje)
su Rutkauskų ir Vidučių šeima.
Igarka, apie 1949 m.

Po pirmojo žiemojimo.
Kartu su seneliais,
Igarka, 1949 m.

Nijolės šeima
(senelė, teta ir pusbroliai)
pozuoja šalia elnių...

Tundroje uogaujant
su Ona ir Jonu Rutkauskais
(abu sėdi dešinėje, Nijolė stovi
viduryje, 1951 m. vasara)

Uogautojai prie apleisto namo tundroje
su teta ir tetėnu Rutkauskais bei jų draugais
(Nijolė stovi priekyje)

Nijolė su pusbroliu Rimgaudu
ant malkų „piramidės“

Su teta Ona ir pusbroliais
prie savo namų

Nijolė (stovi dešinėje) su draugais,
Igarka, 1950

Igarkos mokyklos klasė.
Nijolė sėdi antra iš dešinės,
apie 1950 m.

Klasėje su auklėtoja
Aleksandra Jakovlevna Soldatova.
Nijolė sėdi pirmoji iš kairės,
Igarka, apie 1951 m.

Nijolės senelis (antras iš kairės)
su geologais tundroje,
apie 1951 m.

Vietoj prologo

67°33' šiaurės platumos ir 86°38' ilgumos. 1948 metai ėjo į pabaigą. Šioje planetos vietoje dideli paviršiaus plotai buvo sustingę nuo senų laikų spiginančio šalčio, o giliai įšalusią žemę arktinės pūgos užklojo padrikais sniego glėbiais ir taip po savimi paslėpė neišvaizdžią dykvietę. Retsykiais nušvisdavo rytų pusėje dangaus dryžis, tačiau šviesa greitai ir nežinia kur išsisklaidydavo nė nespėjusi apšviesti didžiulių ledinių plotų. Amžinai tamsus debesuotas dangus, kartais suvis juodas, o kartais melsvėjantis tik retsykiais atskleisdavo begales žvaigždžių, kurios atrodė kaip mažos šviečiančios angos kažkam nematomam ar nežinomam patekti į dangaus rojų. Ši juoda dangaus kiaurymė nedrįso praryti tik mėnulio pjautuvo, todėl jis vienintelis plaukiojo tarp retų debesų abejingai ir nuobodžiai stebėdamas nebylų šalčio, vėjo ir blankios šviesos siausmą. Kartais staiga pasinerdavo ir vėl išnirdavo tarp atslenkančių nuo Šiaurės ašigalio vis naujų ir naujų debesų kuokštų.

Iš viršaus sniego apgulta Žemė atrodė kaip bekraštė šiurpi šalčio dykuma, kaip Žemės galas. Leisdamasis į savo amžiną kelionę, kad apžvelgtų savo valdas, Mėnulis nedrebėjo nei nuo šalčio, nei nuo vėjo. Jo negąsdino neaprėpiami tušti Žemės plotai. Tai dildamas, tai vėl augdamas bejausmis Mėnulis nuobodžiai stebėjo iš viršaus savąją karalystę – klaikiai šaltą Žemės paviršių. Retsykiais apšviesdamas Sibiro vietovę ir šį kraštą jo pjautuvas tik dar labiau paryški-

no nykumą. Kaip tik netoli tos vietos, gal kiek šiauriau, tyvuliavo taip pat amžinai apledėjęs Arkties vandenynas su Karos jūra ir į ją įtekančiu galingu Jenisiejumi. Šalia snaudė užpustytos ir šalčio sukaustytos gyvenvietės: Igarka, kiek atokiau dunksojo Dudinka, Norilskas, o dar toliau į rytus – Diksonas, vadinamas Šiaurės vartais.

Ilgiausia žiema toje vietoje seniai buvo išvijusi bet kokią gyvastį, pasiutęs šaltis priblokšdavo net šaltų vietų storakailius gyvūnus, todėl kurį laiką sniege nesimatė jokių pėdsakų – nei poliarinių sabalų, nei meškų, nei elnių, nei kiškių, nei lapių ar vilkų. Nebuvo ten ir nė vieno paukščio – visi jie jau seniai būriais buvo išskridę, pasitraukę į šiltesnius kraštus. Tik palei patį ašigalį ant balto ledo kur ne kur risnojo baltos meškos, ieškodamos ledo properšose žuvų ar ruonių. Toje dykvietėje šalia Igarkos dieną naktį siautėjo spiginantis šaltis, o vėjas, laisvai atskriejantis nuo paties ašigalio, tarsi keršydamas viskam, kas gyva, be jokio atokvėpio ir gailesčio šaldė žemę vis greitėdamas, pūsdamas ir net kaukdamas iki pat Jenisiejaus. Jo gūsiai nešė sniegą ir drėbė kur papuola.

Mėnulio pjautuvas ilgai neišsilaikydavo be pertraukos siautėjančiame šaltame vėjyje, jis skubėdavo kuo greičiau dingti iš šios kraupios vietos, o prieš išnykdamas dar kartą mosteldavo merdėjančia šviesa sniego kalvotoms kopoms, kol jo atšvaitas su pamėlynavusiu veidu pradingdavo aukštybėse. Kaip tik tuo metu, dingus Mėnuliui, netikėtai imdavo ir sujudėdavo tamsus dangus virš amžinai sušalusios šiurpios žemės, lyg kažkas iš aukštai būtų panorėjęs pasilinksminti. Pirmiausia dangaus pajuodusioje tolymėje pasirodydavo nelauktas šviesos pliūptelėjimas su įvairiaspalviais atspindžiais. Šie imdavo kristi ant sniego ir žemės paviršiaus ir staigiai nusidriekdavo geltonos, rausvos, žydros ir žalios juostos. Horizontas it padūkęs pradėdavo judėti, daugybė šviesos dryžių imdavo grakščiai raitytis, kaskart keisdami savo formą ir spalvą. Šventų Kalėdų

vakarą sustingusiame poliariniame danguje šviesos tvykstelėjimai šokinėjo ir smaginosi, svaidydami trumpus spindulius taip, kad net girdėjosi šviesos šnaresys. Daugiaspalvė šviesa, nesitverdama džiaugsmu, ilgai siautėjo danguje, stumdė debesis, tai uždengdama juos, tai vėl išdykėliškai juokdamasi iš žvaigždžių ir akimoju visą dykvietę paversdama šalta šventove.

Šis mįslingas ir keistas gamtos reiškinys, ką tik pasirodęs danguje ir šokdinęs nykią vietovę, buvo poliarinė pašvaistė. Nematomų magnetinių audrų sukelti žybčiojimai, netikėtai ir ryškiai išnirę šalia Šiaurės ašigalio, atrodė kaip kokie ateiviai iš kosmoso, kurie neatitraukdami akių stebėjo šaltį ir ieškojo vietos nusileisti ir todėl pašviesdavo kosminiu žibintu sau po kojomis. Fantastiški blyksėjimai, susidarę kažkur aukštai jonosferoje, savo nematomais optiniais prietaisais vingiuodavo šviesos atspindžius, kurie krito šnarėdami iš aukšto tiesiai į sniego dykvietę. Baltutėlis sniegas, apšviestas Šiaurės pašvaistės, subligzdavo ir lyg atgijęs, net spragsėdamas sviesdavo nukritusius spindulius atgal į viršų.

Pasklidusi ant balto sniego šviesa išryškino vos vos judančius du tamsius taškus. Pašvaistė apšvietė dvi figūras, pamažu judančias prieš vėją. Palinkusios į priekį, lėtais judesiais jos kažką tempė paskui save. Kai pašvaistė nušvisdavo ryškiau, buvo galima įžiūrėti dviejų žmonių, didelio ir mažesnio, kontūrus. Nuo šalčio sustingusioje Sibiro plynėje judantys siluetai atrodė keistai ir nenatūraliai, lyg neigdami visus dėsnius, kad šalčio viešpatijoje neturėtų būti jokios gyvybės. Lėtai vilkdami savo ilgus šešėlius, kurių dar ilgesni atšvaitai krito ant laibgalio medinių rogių, užstodami vienas kitą nuo kaukiančio vėjo, siluetai klampojo palengvėle, ieškodami vietos pasislėpti nuo vėjo gūsių. Pagaliau jie lyg pasiekė kelionės tikslą, sustojo ir pradėjo žvalgytis kažin ko ieškodami. Jų sustojimo vieta buvo panaši į gilaus sniego užverstas antledžio katakombas. Jie pri-

sliuogė prie sniego krūvos ir prisitraukė artyn roges. Sutartinai pasilenkę ėmė rankomis kuopti sniegą. Kuo giliau smelkėsi į pusnį, tuo sunkiau sekėsi įveikti ledynmečio sąnašas. Viršuje švytėjusi poliarinė pašvaistė protarpiais apšviesdavo vaikiškas pirštinėtas rankas, apšarmojusias galvas ir dviejų skudurais apraišiotų, virve sujuostų didesnio ir mažesnio žmonių siluetus. Jie nesidairė į pašvaistės išryškintus aplinkinių kryžių smaigalius. Nužertas purus sniego sluoksnis atidengė neįveikiamą ledą, tad dabar jie skubriai darbavosi gal kirtikliu, gal kokiu kitu kietu daiktu. Paeiliui ilsėdamiesi, mat darbas buvo sunkus ir neįprastas, jie vėl ir vėl kalė, daužė ir dėjo šalia atkirstus gabalus. Dar ilgai jie gremžė, plumpino ir stukseno kaltu. Užsispyręs ir nutaręs nepasiduoti, kietas it geležis ledas sunkiai, bet ardėsi, amžinai įšalusi žemė su augalų liekanomis, smėlio ir akmenų priemaišomis pamažu, bet irgi pradėjo trupėti.

Pašvaistės spindulys lyg klaidžiojanti ugnelė ryškiau švystelėjo rogių link ir apšvietė ant jų buvusį karstą. Sumirkusias, neobliuotas, grubiai sukaltas lentas šaltis pavertė akmeniu, todėl vaikiškos rankos, kad ir kaip įsitempusios, nepajėgė karsto net pajudinti iš vietos. Nebuvo sunku įžiūrėti krutančią figūrėlę, kuri vėl įlipo į duobę, išvalė prikritusį sniegą, vėl išlipo, pasitaisė ant nugaros surištą skarą ir dar stipriau suveržė vatinį virve. Dabar priėjo suaugęs senyvas žmogus ir jau keturios rankos, apkabinusios karstą, nukėlė jį nuo rogių, apjuosė virve ir atsargiai pradėjo leisti į duobę. Kojos slydo, bet jie, kabindamiesi į slidžius kraštus, nuleido karstą į patį dugną. Atsipūtę jie stūmė šalia sukrautus ledo gabalus duobės link, šie krisdami vartėsi, dusliai atsitrenkę į karsto dangtį atšokdavo ir vėl krisdavo. Jų skleidžiamas garsas lėkė į laukus. Pagriebęs šiurpų dundusį, Šiaurės vėjas nešiojo jį po užpustytą tundrą, gyviems keldamas artėjančios negandos nuojautą.

Išsigandęs nelaimę pranašaujančių garsų vėjas dūmė kuo toliau, virpėdamas tarp pasvirusių Igarkos kapinaičių kryžių. Baigę užpilti duobę, sužėrę iškastą žemę ir sniegą, suteikę jai kapo formą, abu siluetai paėmė it švino pripiltą kryžių, nunešė ir įsmeigė į kapo ledinį kauburį. Blyksint pašvaistės šviesai galima buvo įskaityti išdegintą kryžiuje užrašą „Amžiną atilsį A†A“. Du susiglaudę žmonės, vos judindami lūpas, meldėsi už mirusiojo vėlę. Pajutę rankas smelkiantį skausmą ir stingstančius kūnus, sujudo, apsisuko ir pasipurtę nuo šalčio patraukė atgal. Tempiamos tuščios rogės kliuvinėdamos klebekščiavo sniego paviršiumi, girgždėjo ir daužėsi į kietus kauburius, o apmuturiuoti žmogėnai tolo nuo kapinių. Dabar vėjas pūtė jiems į nugarą, stūmė į priekį ir jie, laikydamiesi vienas kito, kuo giliau slėpdami veidą aptrintuose skuduruose, klampojo per pusnynus, pagal senas pėdas ieškodami kelio namo. Baksnodami sniegą, susigūžę, trindami sugrubusias rankas, judindami kojų pirštus, jie vis brido ir brido. Sniego paviršiuje kažkur toli dangus šviesėjo, matyt, toje vietoje turėjo būti Saulė, bet ji šiuo metu slėpėsi, vengė šalčio nualintos Žemės ir dingo už horizonto.

Prie Šiaurės ašigalio artėjo nauja diena, Šventų Kalėdų diena. Sniegas užnešė net namų žiburėlius, tačiau pavargėliai susirado savo buveinę pagal sniego kauburį su juoduojančiu kaminu, atkrapštė užpustytą prieangį ir atplėšę apledėjusias duris pradingo viduje. Kambarėlyje kūrenosi geležinė krosnelė, nuo jos sklido karštis, tik viduje nebuvo šilta. Susivyniojusi į seną nuplyšusią skarą sėdėjo senelė. Prisislinkusi artutėliai prie krosnelės ji visą laiką šildėsi ir retsykiais tyliai dejuodama meldėsi. Jos rankose judėjo gintaro rožančius, kuris liepsnos apšviestas žėrėjo geltona spalva. Kitame kampe snaudė dar penki žmonės – trys sergantys maži vaikai ir ant gultų išsekę, mirties telaukiantys jų tėvai. Senelė, pamačiusi įėjusius anūkėlę su seneliu, nušvito, retai jos veide pasirodanti šypsena,

sukrutino lūpas „O, Dieve, Dieve“. Nuo anūkėlės ji tuoj nurišo pirmąjį skudurą, numuturiavo mažesnę seną languotą skarą, ėmė nurišinėti mažesnes drapanas, galiausiai nutraukė apšalusias storas pirštines, iš veltinių iškratė tirpstantį ledą su sniegu. Išvyniota iš daugybės palaikių drabužių pasimatė blyškaus veido, išstypusi, laiba devynmetė mergaitė. Ji buvo tokia liesa ir išblyškusi, kad atrodė kaip išnykstanti iš dabarties į anapilį būtybė, kurios skruostų net šaltis nepajėgė parausvinti. Įdubusiame veidelyje po oda ryškiai matėsi tamsūs kraujagyslių kapiliarai. Pasižiūrėjusi, kokia sunykusi nuo bado anūkėlė, senelė suvaitojo ir tęsė maldą. Galbūt ji meldėsi už ką tik ledo duobėje palaidotą vienišą sušalusį kaimyną. Pasimeldė, vėl atsiduso ir pridūrė: „Dievas, matyt, ir mus pasiims“. Bet Dievas nė vieno iš to mažo užpustyto kambarėlio nepasiėmė nei šią žiemą, nei kitas.

2002 07 11

Komendantūroje

Dar rudenį surastas laikinas prieglobstis buvo labiau panašus į apleistą malkinę nei į žmogaus buveinę. Gyvenimas šaltoje landynėje buvo bedžiaugsmis ir niekam tikęs. Baisiausia, kad pradėjome silpti. Buveinėje nejauku, nuolat skendime prieblandoje, neįžiūrime veidų, matome tik jų kontūrus. Gerai dar, kad girdime vieni kitų balsus. Užsidegę spingsulę lyg veidrodyje išvystame išblyškusius, kaulėtus artimųjų veidus ir išsigąstame. Lempelė apšviečia pajuodusias akiduobes, įdubusius žandus. Jauni, seni ar vaikai – visi atrodo tarsi ištraukti iš vandens skenduoliai, ir dvasia juose tik vos ne vos laikosi.

Nuolatinis maisto trūkumas visiems igarkiečiams kėlė siaubą. Gal kaltas buvo badas, o gal jutau, kad artinasi galas, nes visiškai pamečiau galvą, užmiršau, kad jis gali būti kitoks, todėl ir nesigraužiau. Kad jis toks nemielas darosi aplinkui ir kodėl – tiesiog nesupratau. Net mano seneliai, gyvenimo matę žmonės, panorėję paaiškinti gyvenimo painiavą, nesuprato, kam ir kodėl reikia per šalčius klampoti, bristi per sniegą iki kažkokios komendantūros, kad ten it kokį inventorių mus suskaičiuotų ir paženklintų. „Vis vien iš tos šaltos vietos niekam gyvam nepavyks pabėgti“, – sakydavo senelis.

Tą kartą registruotis ėjome aštuoniese. Pusgyviai padarai, įsisupę į skudurus, valdžios įbauginti, susitraukę nuo šalčio slinkome link komendantūros. Ši Igarkos saugumo įstaiga išties nebuvo didelė, bet baimė nuo jos kaip negeras tvaikas sklido greitai ir toli.

Komendantūroje, matyt, turėjo akivaizdžiai įsitikinti, kad niekas nepabėgo ar nepajėgė pabėgti, ten suskaičiuodavo gyvus, išbraukdavo iš sąrašų mirusius. Žiniaraščius su ataskaita ir sąrašais siuntė į centrą. Tąkart užregistravo tetos Onos ir Jono Rutkauskų pavardes, priskaičiavo jų tris sergančius vaikus ir leido jiems eiti atgal. Mūsų trijulę sulaikė. Pasirodė, kad senelės Veronikos, senelio Vlado sąrašuose nebuvo, manęs taip pat. Mostelėjęs ranka saugumietis įsakė seneliui prieiti arčiau, sėstis ir laukti. Senelis prisėdo, laikydamas ant kelių savo nutriušusią zuikio kepurę. Mes su senele sėdėjome prie durų, ir aš, prisislinkusi prie jos, apžiūrinėjau kambarį. Tiesiai prieš mano akis už rašomojo stalo buvo pastatyta raudona vėliava su pritvirtintu kūju ir pjautuvu. Blizgaus metalo kūjis buvo panašus į senelio kadais turėtą vėzdą, o pjautuvas irgi beveik toks pat, koks kadais buvo pas mus. Šalia vėliavos kabojo paveikslas. Iš jo į mus žiūrėjo didelis dėdė su ūsais. Jo krūtinė buvo išmarginta daugybe blizgančių kaip šis kūjis ir pjautuvas papuošalų. „Tai ordinai ir medaliai“, taip vėliau apšvietė mane senelis. Apkabinėtas išrikiuotomis žvaigždutėmis, papuoštas žvangalais, paveikslas atrodė dar prašmatnesnis. Išsipustęs lyg į šventę, šiek tiek pasukęs galvą ir primerkęs akis jis žiūrėjo tiesiai į mane. Šaltas ir įtarus dėdės žvilgsnis privertė mane atsikelti ir persėsti į kitą kambario pusę. Tačiau, kai po kurio laiko pakėliau akis, ūsuotas dėdė lyg atkaklus užsispyrėlis piktu žvilgsniu žiūrėjo į mane. Nudelbiau akis, nekrutėdama spoksojau sau po kojų ir tik tada prisiminiau, kad mokykloje, pirmoje klasėje, mokytoja ne kartą rodė panašų paveikslą. To dėdės vardas buvo labai ilgas, iš pradžių aš jo niekaip neįsiminiau, tik pavardę Stalinas įsidėmėjau. Kuo ilgiau sėdėjau nuleidusi galvą ir žiūrėjau į ką tik sulopytus veltinius, tuo daugiau visokių minčių lindo į galvą. Prisiminiau, kad mokytoja jį vadino visų mūsų, jos asmeniškai ir viso pasaulio žmonių mokytoju. Sakė, kad jis kaip tėvas geras, dosnus ir labai myli

vaikus. Dar daug ką sakė, bet vienas žodis nėjo iš galvos – generalisimus. Kas tai buvo ir ką tai galėtų reikšti, aš nežinojau. Pats žodis skambus, ilgas, suktas ir nesuprantamas. Vėl įsistebeilijau į portrete išblizgintą žmogų ir prisiminiau senelį vienam sutiktam draugui sakius: „Tikras rupūžė, tas Stalinas, kad tiek žmonių nori sušaldyti Sibire“. Mano seneliams jis buvo visų nelaimių priežastis, atėmęs Raitininkus ir kone pusę Lietuvos išgrūdęs numirti prie Šiaurės ašigalio. O kur dar nugirstos šnekos apie saugumo įstaigas, kuriose kvosdavo pagautus žmones taip įvairiai, painiai, suktai ir kryžmiškai, kad tie išsigandę prisipažindavo padarę nebūtų dalykų. Iš suaugusiųjų girdėjau, kaip juos pagautus kankindavo, mušdavo. Tokių baisių žinių man pakako, kad imčiau drebėti lyg nuo šalčio.

Akimirksniu paprastas kambarys virto šmėkliško kazematu, o mes su seneliu – padarais, amžiams uždarytais tame šarvuotame kalėjime, iš kurio niekas niekad nėra pabėgęs. Pamačiau, kad prie manęs artinasi žmogus, visas šnarėdamas untais, užsimaukšlinęs sidabrinės lapės kepurę, iš po kurios matosi siauros rudos akutės, giliai pasislėpusios plačiuose skruostuose. Stovėjau šalia ir nežinojau, ar nebus ką blogo sumanęs šis sulig manim ūgio vyras. Tai buvo komendantas. Žiūrėjau, kaip jis savo trumpais vaško geltonumo pirštais sklaidė popierius, paskui staiga priėjo ir bakstelėjo į mane: „Фамилия“[1]. Nustėrusi iš baimės vos sugebėjau atsakyti kažką panašaus į „Niliolia“. Jis vėl vartė ir vartė ant stalo gulinčius popierius, matyt, ieškojo mano pavardės „Niliolia“, o jos ten nebuvo. Neradęs čiupo vieną segtuvą, kitą, po to pasilipo ant kėdės, nukėlė dar šūsnį popierių. Jo trumpos kojos ir galifė kelnės už ko nors vis kliuvinėjo. Tai jis apversdavo taburetę, tai išliedavo rašalą. Dabar atėjo kvotos eilė senelei, bet ji apskritai neatsakė nė į vieną klausi-

[1] Pavardė? *(rus.)*.

mą, nes nesuprato rusiškai. Pajutau, kad senelė pavojuje, tai pribėgau ir prisiglaudžiau prie jos. Dabar abi vienodai nesupratome, ko iš mūsų norima. Senelis, gerai mokėjęs ne tik rusiškai, bet ir galėjęs susikalbėti vokiškai, lenkiškai, kaip visada ramiu balsu saugumiečiui aiškino, kad visų mūsų trijų pavardės turėtų būti kažkur čia, juolab kad ir atvažiavome iš Lietuvos į Sibirą savo noru, niekieno neverčiami paskui dukrą su anūkais. Mačiau, kad iš už durų kyščioja galvos, o tai reiškė, kad mumis susidomėjo. Nuostabu išvysti savanorius, nei iš šio, nei iš to atsiradusius pasaulio pakraštyje ir dar mergaitę atsitempusius. Neatrodėme nei aukso ieškotojais, nei sabalų medžiotojais, kurie nuo senų senovės naršydavo Šiaurės plotus. Suintriguotas ir šokiruotas neaiškių vargetų atsiradimu Šiaurėje, saugumietis vis dėlto nusprendžia įrašyti mus į papildomą sąrašą. Aš stebiu per petį, kaip jis neteisingai užrašo senelio pavardę – vietoj Būtautas, jam išeina tik Buts. Mano senelis buvo beraštis, jis mokėjo vien savo pavardę parašyti, bet teisingai. Tik vėliau senatvėje jis pamesdavo kelias raides, ir tada pavardė sutrumpėdavo iki „Buts“. Keliskart perbraukęs ir vėl neteisingai užrašęs dabar jau mano pavardę – Amziuzytė, net suprakaitavęs saugumietis atsiduso: „Ну, и фамилии у вас, как не у людей“[1]. Nuogąstavau, kad vien už „negerą“ pavardę gali uždaryti į kazematą. Gerai tiems, kurie turi suprantamas pavardes, vardus ir tėvavardžius, o ne tokius kaip aš.

Kol rašė mūsų trijulės pavardes, pastebėjau krūvas knygų. Jos gulėjo po stalu, ant stalo, buvo sukrautos aukštai lentynose. Smalsu pasidarė. Be pirmos klasės vadovėlių, kitų knygų neturėjau, o prie jų mane traukte traukė. Buvau skaičiusi apie Robinzoną, Guliverį, pasaką apie Pelenę. O kas čia per knygos, gal jos vaikams? Girdėjau, kad yra vaikų rašytojų ir dar Žiulis Vernas. O čia visų

[1] Na ir pavardės, ne kaip žmonių *(rus.)*.

knygų pavadinimai vienodi – „Дело“[1]. Ant stalo – „Дело“, ant spintelės – „Дело“, po stalu – „Дело“, lentynose, matyt, irgi „Дело“. Keista, bet ant kiekvieno viršelio užrašytas tas pats pavadinimas. Gal rašytojo pavardė „Дело“? O gal tai pasakos ar romano pavadinimas? Ir dar prirašyta skaičių. Visi devynženkliai, pilna visokių trupmenų, brūkšnių su skliaustais, pilkšvų antspaudų, dar ir raudonu rašalu prirašinėta. Išmarginti knygų viršeliai buvo panašūs į teplionę, greičiau į nevalyvo mokinio keverzonę. Ne. Tai ne geidžiamos garbingų rašytojų knygos. Nustojau domėtis tais „Дело“ ir kaip tik laiku. Mat senelis kalbėjosi su saugumiečiu ir vis kažką mėgino jam paaiškinti. Girdėdama tariant ir vis kartojant tą patį žodį „Лагерь“[2], suklusau. Mūsų namuose ši žodis buvo žinomas ir dažnai tariamas gąsdinančia ir nemalonia prasme. Kartą net laišką esame gavę iš lagerio. Tada ruošiau pamokas, kai senelė skaitė iš lagerio atsiųstą laišką. Skaitydama ji verkė, paskui meldėsi ir vis prašė Dievulio palengvinti dėdei Pranui lageryje kančias ir išgelbėti nuo pragaišties. Štai kur man gresia pražūti! Nuo išgirsto žodžio „Лагерь“ suinkščiau lyg gavusi per galvą. O saugumietis jį vis kartojo ir kartojo. Viskas galvoje susipynė: ir senelės ašaros, ir pasakos apie Kaščėjų nemirtingąjį, ir šmėklos su raganomis, keliančios puotas, baidančios paukščius ir ryjančios vaikus. Aišku, man kaip ir dėdei Pranui ateina galas. Matau, kaip saugumietis pasisuka mano pusėn, mosteli ranka ir gergždžiančiu balsu vis kartoja ir kartoja: „Эту сироту – в лагерь“[3]. Mane apėmė toks siaubas, kad net nepastebėjau, kaip pradėjau inkšti, sudejavau, kojos sulinko ir aš susmukau ant žemės. Baimės priepuolis atrišo man gerklę, aš spiegiau ir rėkiau taip, kad mano balsas mediniame kambaryje skambėjo lyg 100 decibelų per megafoną. Nesitikėjęs to-

[1] Byla *(rus.)*.
[2] Lageris, stovykla *(rus.)*.
[3] Šią našlaitę – į stovyklą *(rus.)*.

kios ūmios reakcijos į žodį „Лагерь“, apglušęs nuo spiegimo ir bliovimo, saugumietis suriko: Vo-o-o-n! Išgirdau, kaip trinktelėjo durys, ir pajutau, kad guliu sniege.

Lauke buvo labai šalta, tad nebuvo kada galvoti, kas čia įvyko. Pribėgo seneliai, ėmė tempti mane iš pusnies, šluostė ašaras ir glostė, kol parvedė namo. Ėjome tylėdami, nes Igarkoje toks speigas, kad niekas lauke nekalba. „Šitas šaltis geras, apramino“, – pagalvojau. Bijojome praverti burnas ir tik užėję į vidų patyliukais šnibždėjomės. O buvo apie ką. Plito gandai, kad vaikus, tokius kaip aš, surenka, atima iš šeimų, išveža nežinia kur į prieglaudas. Veža kur papuola: į Krasnojarską, Abakaną, Magadaną ar dar kur kitur. Senelis vaikščiojo gerai nusiteikęs, lyg būtų ką laimėjęs. „Ačiū Dievui, gal neatskirs tavęs nuo mūsų, senių, tepasikaria jie su tais pionierių lageriais, siūlomu maistu ir mokslais“. Patylėjęs dar pridurdavo: „Visa laimė, kad tu, Nilyt, maža, o mes su babyte seni, kitaip nusiųstų geležinkelio tiesti tundroje. Būtumėm jauni ir stiprūs, sakyk, mums amen“. Po tokių senelio samprotavimų, jaudulį ir išgąstį dėl savo netikros padėties kaip ranka nuėmė. Kaip niekad džiaugiausi, kad ir vėl galime gyventi savo užsnigtoje buveinėje, o ne kalėjime ar lageryje, ne kokioje nors Kaščėjaus karalystėje. Mūsų neišskyrė. Kokia gera naujiena! Ir seneliai gerai nusiteikę, tad pradėdavau garsiai fantazuoti: „Aš eisiu dirbti į lentpjūvę, uždirbsiu daug daug pinigų ir nupirksiu...“ Čia susimąstydavau, ką gi jiems nupirksiu. Svajojau tik apie pieną, obuolius ir, žinoma, apie saldainius, monpasjė vadinamus. O kad pasaulyje būna ir kitokių saldainių, į popierėlius įvyniotų, – nė į galvą neateidavo. Štai tiek nerealių svajonių. Atrodė, kad ir išgąstis praėjo, ir komendantūra pasimiršo, tačiau dar ilgai pašokdavau iš miego, dejuodavau per sapną, o ryte prižadinta eidavau į mokyklą neišsimiegojusi, svyrinėdama į šalis: nežinia nuo ko labiau – nuo bado ar nuo išgąsčio. Pirmasis ilgas poliarinis žiemojimas tęsėsi.

Prisikėlimas

Kelinta savaitė, kai nepajėgiame iškišti nosies iš namų – nelyginant kokioje įlandoje tūnome pasislėpę, išgąsdinti šalčio, vos gyvaliojame, ir tiek. Lauke tamsu, labai tamsu, be perstojo pusto. Pučia stiprus vėjas ir suneša vis didesnes pusnis, verčia sniegą ant mūsų stogo ir jį nuolat tenka nukrapštinėti nuo durų. Labiausiai nuo užkimšimo saugome kaminą, kad tik jo neužverstų, nes tada tirpstantis vanduo kaip mat užlietų vienintelį mūsų gyvybės šaltinį – geležinę krosnelę. Už durų neregėtas speigas, siautėja pūga, suaugusieji sako, kad temperatūra nukritusi iki -50°C, o gal ir dar žemiau. Šalta ir šiurpu, šiurpu ir šalta. Negailestingas šaltis lenda pro visus plyšius ir plyšelius, verčia mus ištisai kūrenti krosnelę ir taip stumti dienas ir naktis.

Tada dar menkai žinojome, kaip elgtis su poliarine žiema ir šalčiu. Neturėdami šiltų drabužių, maisto, niekur nėjome, snūduriuodami laukėme, kada pagaliau nustos pūsti pavargęs vėjas, nukris spiginantis šaltis. Tą dieną sniegą vertė ir vertė, aplink per pustomą sniegą nieko nesimatė, šaltis nė nemanė atslūgti. Aš jau buvau pradėjusi lankyti mokyklą, tačiau per tokius šalčius pamokų nebuvo.

Apsnigti ir sužvarbę gyvenome nežinioje, čiulpėme dar iš Lietuvos atsivežtus ir jau besibaigiančius juodos duonos džiūvėsius, taupydami kiekvieną trupinį. Slankiojome pakampiais kaip kokie krutantys dvikojai padarai, apkvaitę nuo šalčio ir bijodami išeiti lauk.

Kiurksojome susirietę aplink krosnį, kiekvienas savo kampe, nuolat alkani ir kiek patinę.

Štai tada ir atslinko pas mus negandos: ligos, nusilpimas, skorbutas ir dar balažin kas. Pirmiausia susirgo senelė ir mažiausias pusbrolis Jonelis. Abu jau kuris laikas gulėjo paliegę ir niekas negalėjo jiems padėti. Mano teta Ona nuolat verkdama po mažą kąsnelį dalijo iš Lietuvos atsivežtus džiūvėsius. Aš labai gailėjau sergančių ir buvau pasiryžusi bet ką dėl jų padaryti, kad tik jie sustiprėtų ir pasveiktų.

Tądien senelis įsuko mane į savo senus kailinius ir išsiuntė pas kaimynus Morevus parnešti pieno. Tuoj sutikau eiti, nes senelis irgi vos laikėsi ant kojų, jis tik kūreno krosnelę ir beveik nevaikščiojo, jam skaudėjo ištinę sąnariai. Šiaip taip apvyniota išėjau į lauko tamsą ir atsargiai klampodama leidausi link šviečiančios Morevų namo spingsulės.

Kol dar nebuvo privertę tiek sniego, rudenį, aš susipažinau su jų senele – baba Darja, su vaikais Tania ir Miša. Jų senelė buvo labai panaši į manąją: abi mažutės, tylios ir geros. Baba Darja – tikra sibirietė rusė kartą, pakvietusi mane į vidų, palepino – ant lėkštutės papylė saulėgrąžų aliejaus ir padėjusi rūgščios duonos gabalėlių žiūrėjo, kaip aš godžiai valgau. Vis klausinėjo, kas aš tokia, kaip atsiradau čia šiaurės pakrašty, kur mano tėveliai. Bet duonos kąsneliai su aliejumi man taip buvo susukę galvą, o protas nuo alkio toks praskydęs, kad niekaip nesugebėjau babai Darjai paaiškinti, kur gi yra ta Lietuva ir kas ten gyvena, kaip atsitiko, kad neturiu nė vieno iš tėvelių. Visas mano dėmesys buvo nukreiptas į esantį ant stalo gardumyną.

Dabar aš bridau link kaimynės Darjos namelio. Vos besiorientuodama tamsoje, galvodama, ar dabar diena ar naktis, vis slėpdama nuo pleškinančio šalčio tai veidą, tai rankas, kas žingsnis tai smigdama į pusnį, tai išsikapstydama, atsidūriau arti kaimynų.

Beklampojant per gilų sniegą, veltiniai tiek prisikimšo, kad sniegas pradėjo tirpti ir šaltu vandeniu tekėti per kojas į veltinių vidų ir jas šaldyti. Aš labai skubėjau ir visai nekreipiau dėmesio į šąlančias kojas. Svarbiausia – kuo greičiau pasiekti kaimynus ir nepamesti iš rankų pienui skirto stiklainėlio.

Kelionė iki babos Darjos namų galų gale baigėsi, aš atsidūriau kieme. Sniegas buvo tvarkingai nukastas, pro langą viduje pamačiau šmėsčiojantį jos šešėlį. Pabeldžiau. Atpažinusi mane ir įleidusi senutė iš nuostabos net aiktelėjo: „Деточка, миленькая, куда ты в такой мороз!..“[1] Sužinojusi, kad ligoniams reikia pieno, kad serga visi namiškiai, ji ėmė rypuoti ir dūsaudama vis kartojo, kad „burionka“ beveik užtrūkusi, naudos iš jos mažai, pieno vos saviems užtenka ir t. t. Bet vis dėlto iš virtuvėlės atnešė pieno ir įpylė man. Po to pataisė skarą, stipriau ją užrišo, įtempusi virvutę suveržė senelio kailinius, o išlydėdama prisakė eiti tik išmintomis pėdomis, vis atsisukti į jos lango žiburį ir tik šitaip orientuotis tamsoje. Priėjusi prie langelio per aptirpusį plyšelį įsižiūrėjo į lauką ir jai pasirodė, kad vėjas lyg ir rimsta, gal liausis ir sniegas. Pasakiusi „Иди, деточка, иди“[2], stumtelėjo durų link. Nė kiek nesibaimindama išėjau į tamsą. Taikydama į savo pėdas, atsisukdama į padrąsinančiai už nugaros šviečiantį babos Darjos žiburį, žingsnis po žingsnio, virsdama iš duobės į duobę, spausdama prie savęs stiklainėlį, kad pienas nesušaltų, kilnojau kojas ir artėjau prie namų.

Kad ir kaip skubėjau, kojos nenorėjo klausyti: vis kliuvo, klimpo ir smigo gilyn. Sunku buvo įžiūrėti ir užčiuopti savo senas pėdas sniege, bandžiau jų ieškoti šalia, bet vis rečiau į jas pataikydavau. Nežinia kiek prabėgo laiko šitaip kapstantis sniege ir brendant, tik aš labai pavargau, o atsisukusi ir norėdama pasitikrinti kryptį, už

[1] Vaikeli, vaikeli, kur tu per tokį šaltį!.. *(rus.)*.

[2] Eik, vaikeli, eik *(rus.)*.

nugaros babos Darjos šviečiančio žiburėlio nebepamačiau. Pagalvojau, kad baba Darja tikriausiai nusprendė, kad aš jau pasiekiau namus, užgesino šviesel ę ir nuėjo miegoti.

Praradusi orientyrą, atsidūriau visiškoje tamsoje, kuri savo juoda skara apsupo mane iš visų pusių. Nespėjau nė suprasti, kas atsitiko, kodėl taip staiga sutemo, aš sutrikau. Tiesiog iš inercijos dar kurį laiką yriausi ta pačia kryptimi, lėtai kilnojau it švino pripiltus veltinius. Vėjas šnypšdamas pūtė iš šono, tuoj pat užnešdamas išmintas mano pėdas sniegu. Senų išmintų pėdų nerasdama, vis giliau ir giliau krisdavau į pusnis iki pažastų, vis vien grūmiausi su ūžiančiu pasiutėliu vėju, slinkau palengva įsivaizduojamų namų link. Staiga lyg kas būtų smogęs į galvą, aiškiai supratai, kad pasiklydau. Persmelkė negera nuojauta, sukaustė bejėgiškumas. Atkakliai stūmiau blogas mintis nuo savęs, tryniau sustingusias rankas, lyg skęsdama griebiausi šiaudo. Atidžiai dairiausi aplink – gal pamatysiu tamsoje savo namus. Kad ir kiek dairiausi, kiek žiūrėjau – namų su juodu kaminu nesimatė, vien tamsi bedugnė, kuri apraizgė mane ir nori pasiglemžti. Įkritusi iki juosmens į sniegą aiškiai girdėjau vėjo kauksmą virš galvos. Šis, įsibėgėjęs bekraštėje tundroje, smagiai siautėjo, o sutikęs tokią vienišą kliūtį savo kelyje kaip aš atsitrenkdavo ir švilpdamas laisvai skuodė toliau į šaltą erdvę. Bijojau prisipažinti, kad pasiklydau. Štai tada aiškiai pajutau plieninio šalčio prisilietimą. Jis per mano drabužių plyšius skverbėsi ir lindo į kūną, dabar jau svilino ne tik veidą, bet ir stingdė mane visą. Darėsi sunku kvėpuoti, permirkę keliai sustiro į ledo ragą ir nebesilankstė. Aš pavargau ir nežinojau, į kurią pusę geriau žengti. Nepajėgiau pavilkti kojų. Žinojau, kad mano namai visai čia pat, visai netoli, kad jie šalia manęs, bet senesni pėdsakai dingo po sniegu, o kūrenamos krosnies dūmų kvapas manęs nepasiekė – stiprus vėjas, matyt, nešė juos pro šalį.

Gūžiausi nuo plikinančio vėjo, slėpiau kaip įmanydama rankas nuo šalčio, bandžiau išsikapstyti iš sniego duobės, bet nepajėgiau. Aš atsidūriau šalčio spąstuose. Stengiausi rėkti kiek begalėdama, klykiau, šaukiausi pagalbos – juk turėtų kas nors mane išgirsti. Deja, niekas manęs negirdėjo, visos mano pastangos buvo veltui. Garsas iš sniego duobės niekur nesklido, tik dar labiau gąsdino to garso beviltiškumas, realus siaubas sušalti čia pat, juodoje duobėje, prie pat namų. Baimė persmelkė taip ryškiai, kad dusdama dar muisčiausi, ropščiausi į paviršių, vėl šaukiau ir klykiau. Tačiau iš mano sustingusios burnos joks garsas nebėjo, o aš dar giliau įsmigau į sniego duobę. Mėginau paskutinį kartą akimis pagauti kokį nors orientyrą, kad ir patį menkiausią, kokį nors garselį ar užuosti dūmų kvapą, tačiau viskas veltui: nei žiburio, nei šnaresio – nieko nebuvo. Aukštai virš galvos per sniego šydą mačiau praplaukiančius šviesius debesis ir kur-ne-kur danguje mirksinčias žvaigždes. Mano kūnas stiro – tai krėtė šaltis, tai persmelkdavo baisus skausmas, kol ėmiau nebejausti savęs. Šaltis lyg adatomis badė panages, aplinkui viskas pradėjo suktis, konvulsijos baigėsi, aš negalėjau nė pakrutėti. Atrodė, tarsi krentu ir lekiu kažkur į nežinią. Tamsa užklojo mano sąmonę, ir aš išnykau.

Kiek tai tęsėsi, nežinau, bet po kurio laiko kaip per sapną pajutau lyg kažkas mane baksnotų, kutentų, lyg stumtų ar žadintų, kartais net grubiai ir skaudžiai timpteltų į viršų. Jaučiau lyg kas švelniai ima mane ir kelia, traukia iš duobės. Atrodė, kad kažkas glosto meiliai kaip švelni mamos ranka, verčia pakelti galvą ir atmerkti akis. Sąmonė pamažu grįžta, imu suvokti, kad užvertusi galvą žiūriu į viršuje žibančią ir blykčiojančią poliarinę pašvaistę. Aukštybių šviesa prieš mano akis tik šokčioja, liuoksi, aplink darosi šviesu, nors ausyse dar spengia, bet ką tik buvęs sukaustytas kūnas atgijo, akys mato besikeičiantį vaivorykštės spalvomis dangų. Suprantu, –

taip mane žadina poliarinės pašvaistės atspindžiai. Jie virš manęs, jie paslaptingi, linguodami kviečia mane pasisupti. Pašvaistė, apsisukusi spirale, tamsą beregint pavertė šviesos ruožais, ji žaidžia viršuje ties mano galva, žėri visomis šviesos spektro spalvomis. Ji žiburiuoja, krenta žemyn, bet nenukrenta, švaistosi ir rodo savo prabangius šydus, visaip juos kedena prieš mano akis. Žiūriu lyg užkerėta į tą stebuklą kaip į kokią pasaką, matau judančius spalvotus karoliukus, panorusius su manimi pažaisti, ir džiūgauju. Besidairydama į šviesos skraistes, netikėtai visai iš arti pamatau besikūrenantį juodą mūsų namo kaminą su virstančiais iš jo dūmais. Pajuntu, kaip sugrįžta jėgos, aš it spyruoklė iššoku iš pusnies ir visa gerkle sušunku: „Se-ne-li!“

Atmerkiu akis ir išties matau ne tik senelį, bet ir senelę. Senelis glosto mane, trina kojas, judina rankas, senelė, prilaikydama galvą, girdo arbata. Ant manęs sukrauti kalnai drabužių, užuodžiu aitrų terpentino kvapą. Maloni šiluma skverbiasi į veidą, atšyla rankos, jaukuma užlieja visą kūną. Spragsėdama kūrenasi krosnis, man šilta, apima saldus, nepakartojamas dangiškos palaimos jausmas, užplūsta nežemiškas džiugesys. Iš to rojaus aš išgirstu savo balsą, silpnutį, vos pagaunamą. Aš tyliai sakau: „Senele, tu jau pasveikai“. Išgirstu jos žodžius: „Gerai, gerai, tik tu miegok, Nilyt“. Senelis sėdi šalia, uždėjęs savo platų delną man ant peties ir palengvėle sūpuoja, lygiai taip kaip darydavo Lietuvoje prieš užmiegant. Neapsakoma tylybė tame rojiškame gyvenime.

Pirmojoje klasėje Igarkoje

Žiemą Igarkoje vaikai lankydavo mokyklą. Ir aš pradėjau nuo pirmos klasės, nors Lietuvoje jau buvau baigusi Raseinių pradžios mokyklą, bet pasirodo, kad prie ašigalio daug kas pasisuka kitaip nei Lietuvoj. Čia metų laikai nesutampa. Šviesios dienos virsdavo žiemos naktimis, o naktų pavasarėjant suvis nebūdavo. Man ir vėl tenka eiti į tą pačią pirmąją klasę ir iš naujo visko mokytis, tik dabar jau rusiškai.

Rytą, dar visiškoje tamsoje tiesiog lįste išlįsdavau iš apsnigto iki pat stogo kamino kaip žvėrelis iš savo urvo ir pagal savo vidinį kompasą, vos įžiūrėdama kelio provėžą, klampojau į mokyklą. Senelė taip kruopščiai apraišiodavo, apkaišydavo mane iš visų pusių, kad pro užrištą jos seną skarą matėsi vien siauri akių plyšeliai, tarsi po ja būtų mumija. Kelis kartus apžiūrėjusi, patikrinusi ir įsitikinusi, kad tokiam apmuturiuotam kupstui joks šaltis nebaisus, ramiai išlydėdavo į mokyklą. Nors, tiesą pasakius, vatinės šimtasiūlės nebuvo labai šiltos, čia tau ne šiltutėliai kailinukai, o vien sukritusi vata, ir tiek. Nemalonu, kai pro užlopytus veltinukus šaltis skverbdavosi į vidų iš visų pusių, o pasiekęs pirštų galiukus skaudžiai juos gnaibydavo.

Šiek tiek pramintu sniege taku patamsyje virtinėjau nuo priešvėjo, kapsčiausi per pusnis ir skubėjau į mokyklą. Tuo pat laiku išgirdau tolumoje neaiškų šlamesį, o geriau įsižiūrėjusi pamačiau tiesiai į mane atskriejantį elnių kinkinį. Elniai, matyt, gerai žinojo kelią ir

buvo pratę prie tokio darbo. Sukabinėtos saugiais atstumais nartos smagiai riedėjo ir retsykiais tilindžiavo žvangaliukai. Lengvai tempdami nartas, elniai lėkte lėkė, tarsi nesiekdami žemės oru skrietų, vos vos braukdami po savimi sniegą. Iš suaugusiųjų jau žinojau, kad čiabuviai – nencai, evenkai, chantai ar nansiai, gyvenantys šalia, už Igarkos, – nemėgo svetimų ateivių, todėl ir aš prisibijojau važnyčiotojo, ilga kartimi baksnojančio savo elnius. Baimė baime, bet nė nepajutau, kad tik plast – ir jau važiuoju. Pritūpiau nartų gale apmirusi iš baimės, bet laikausi tvirtai įsikibus. Gale važiuoti smagiausia, ten daugiau krato ir mėto į šalis. Pro skaros plyšelius vis seku važnyčiotoją su kartimi – juk bet kada gali bakstelti ir nustumti mane nuo rogių. Štai jis paliečia kartimi vieną elnią, paskui atsigręžia į mano pusę. Aš nustėrusi laukiu, nuvys nuo nartų ar ne. Jis nekreipia dėmesio į mane, kažką surinka elniams ir įsisupęs į kailinius toliau stebi bėgimą. Šaunus tas nencas, neveja, leidžia skrieti kinkinio gale. Nartos maskatuoja į visas šalis, krato lyg norėdamos numesti, kojos velkasi pažeme, vos išsilaikau įsitvėrusi, kad nenulėkčiau į šalikelės sniegą. Ledinis vėjas čaižo ir įkyriai lenda į akių plyšelius, graibo nosį, primindamas, kad per daug įsismaginti tokiame šaltyje nevalia.

Šis rytinis nuotykis – mažmožis, bet ištisą dieną bus smagu. Užguita našlaitėlė pavirto pasitikinčia ir išdidžia. Mat koks tas svetimas dėdė nencas geras – nenustūmė, leido pasivažinėti.

Nespėjusi daugiau nieko pagalvoti, atsiduriu ties mokykla ir klasiokų nuostabai snieguota ir laiminga kūlverščiais nusiritu nuo nartų tiesiai į mokyklos koridorių. Tai bent nuotykis! Per pertraukas vaikštau puikuodamasi tarp besibūriuojančių prie apšalusių klasės sienų draugų, pasakoju visiems apie patirtą nuotykį, apie nencus ir plačiaragius elnius, kurie kartais numeta ragus. Bet svarbiausia, kad manęs nenuvarė nuo nartų kaip atsitikdavo kitiems. Mano mažytis džiaugsmas persidavė ir kitiems. Ėmėme juokauti ir įsivaizduoti esą gudročiai.

Mano suolo draugė Dalia, visada pavyzdinga ir santūri, ir ta neatsitraukdama nuo rašinių vis tyliai per pamoką klausinėjo: „O kiek elnių tempė – penki ar septyni?“ Dalia buvo tokio pat likimo. Gabi ir graži, tik jai pasisekė labiau, nes ji turėjo tikrą tėvelį – poną Vidutį, taip jį iš pagarbos visad vadinau, ir dar senelę ponią Emiliją, kuri man užėjus ruošti pamokų susirūpinusiu veidu glostydavo galvą lyg guosdama, kad esu našlaitė. Dažnai Daliai skirtą maistą padalydavo į dvi dalis. Toks jos poelgis man, visą laiką alkanam vaikui, įstrigo į galvą ir neužsimirš. Įpiltas sriubos samtelis ar paduotas cukraus gabalėlis Igarkoje virsdavo tikra švente. Per pamokas pro Dalios petį gėrėjausi jos dailia ir tvarkinga rašysena, žiūrėjau, kaip ji sąsiuvinyje dailina ir gražiai rikiuoja raides. Nebūdavo nė vieno murzino lapo, nė vienos teplionės rašalu. Taip gražiai rašyti ją išmokė tėvelis ponas Vidutis, žinomas Lietuvos kaligrafas. Kaimynas kartą prasitarė, kad tokius, kurie labai dailiai rašė, taip pat trėmė į Sibirą pas baltąsias meškas. Meškų aš nemačiau, o mano rašysena man nepatiko, todėl aš kiek galėdama mokiausi iš Dalios. Be to, ji iš Lietuvos buvo atsivežusi keletą knygų. Iš jos buvau perskaičiusi Defo „Robinzoną Kruzą“, Džonatano Svifto „Guliverio keliones“ ir dar šį bei tą. Nejučia užsikrėčiau knygų skaitymu. Išgirdusi apie rašytoją, kurio dar nebuvau skaičiusi, jaučiausi lyg turėčiau kokį fizinį trūkumą. Kai suradau ir perskaičiau Žiulį Verną, iškart savijauta pagerėjo. Dalios apsiskaitymo persvara neleido man nurimti, nes labai jau nesinorėjo būti kuosa neišmanėle.

Susidurdavau ir su neįveikiamomis kliūtimis – įdomių knygų Šiaurėje buvo mažai. Pamokas namie ruošdavau kur pakliuvus: tai pasidėdavau sąsiuvinį ant kelių, tai ant siauros palangės ar kokios lentos, nes stalo mes neturėjom, nebuvo net vietos jam pastatyti. Viename kambarėlyje aštuoniems žmonėms buvo labai ankšta. Rašalas iš rašalinės taškydavosi, kartais net išsiliedavo, plunksnakotis

bjauriai tepliojo pirštus, o ranka, kadarodama ore, tiesiog keverzodama braidžiojo po languoto sąsiuvinio linijas ir nepaisė mano noro dailiau rašyti. Kai vėliau senelis surentė stalą, mano rašysena gerokai pasitaisė, teko net sienlaikraščius perrašinėti.

Abu mano seneliai buvo beraščiai, tai iš jų ką nors sužinoti apie knygų išmintį negalėjau. Jeigu imdavau klausinėti, ar yra ką skaitę, abudu lyg susitarę mįslingai murmėdavo: „Hm, gal ir..., m-m-m nežinom, Anylėle“. Čia jau nieko nepadarysi – mūsų namuose badas ir neturtas jau seniai kartu: nėra nei valgomo, nei nevalgomo, ką čia kalbėti apie apsiskaitymą. Knygų tekdavo pačiai prasimanyti.

Kiek save pamenu, pažinau daugelį tremtinių vaikų. Galiu pasigirti, kad matėme daug gerų ir šviesių dalykų. Susigalvoti ką nors nauja ir gražu nebuvo sunku. Nežaidėm indėnų, neturėjom sviedinių, mašinėlių, šachmatų, bet puikiausiai galėjome žaisti su lėlėmis. Senų sąsiuvinių viršeliai kaip mat virsdavo kuo nors nepaprastu. Iškirptos iš kietesnio popieriaus, išrikiuotos ant apledėjusios palangės lėlytės laukdavo, kol bus aprengtos. O drabužėlių lėlėms gamyba tokiai pramaniūgai kaip aš teikė labai daug džiaugsmo. Raitininkų kaimo pievų ir laukų gėlės nebuvo pamirštos, jos įsirėžė atmintyje, aš jas nuolat piešdavau. Labai mėgau mėlynas rugiagėles, neužmirštuoles, linų žiedelius, taip pat ramunėles, trilapius dobilėlius, kitas dirvažoles. Spalvoti pieštukėliai striksėjo rankose ir visaip gražino lėlyčių sukneles. Netrukus kepurėtos, skrybėlėtos, aprengtos šiltais kailinėliais ir balinėmis suknelėmis mano lėlytės juokindavo net senelę. Kai lauke visur tamsu, kai labai šalta, kai minti vien Sibiro oru, o ant stalo tik spingsulė, nieko kito nelieka tik žaisti su lėlėmis ir taip malšinti alkį.

Prikišusi nosį prie lango, žiūrėdavau į šerkšną, dengiantį langelio stiklą, ir negalėdavau atsižiūrėti į šalčio išraižytus ornamentus. Patekėjęs mėnulis vos ne vos švietė pro langą, bet nešildė, tik blizgino

gražumynais virtusius vandens lašus. Juodas amžinas šaltis, susimaišęs su baime sušalti tolimoje ir nesvetingoje žemėje, paveikė visus, bet vaikai savo lemtį pergyveno savaip. Mes laukdavome saulėgrįžos. Žaidimus su lėlėmis pakeisdavo eilėraščių rašymas. Čiupdavau popieriaus skiautę ir dėliodavau žodžius į eilėraštį apie šaltį.

Šalti, šalti paslaptingas
Kam tu raižai mūsų langą?
Kas tau leido namą šaldyt?

Malkos smilksta, dūmais dega,
Nėr ko ruošti vakarienei,
Rankos grumba dantis gelia
Vargo pinklių mums primėtei

Glostau rankom gėles tavo –
Jos ledinės, šerkšnu dengtos.
Būk nors kiek mums gailestingas
Lįsk į pusnį ir sustink ten...

Visą laiką maniau, kad prie ašigalio rašyti eilėraščių nepritinka, kad pirmiausia reikia pasirūpinti, kad nors kartą per porą dienų būtų ką pavalgyti. Žinojau, ką pasakytų senelė, užklupusi prie tokio užsiėmimo: „Kas iš tų eilių – akis pratrinsi, bet ar turėsi duonos nors žiauberę“. Tokį senelės pasakymą suprasdavau savaip: „Neužsiiminėk niekais“. Pasidarydavo gėda lyg būčiau dariusi ką nors neleistina, savo literatūrinius bandymus suglamžydavau ir mesdavau į krosnį. Tada griebdavau literatūros vadovėlį, atsiversdavau Puškino ar Lermontovo eilėraščius ir kaip mat išmokdavau kokį 10 puslapių mintinai kaip kompensaciją, kad nerašyčiau pati.

Prieš Naujuosius

Nelauktos ir nesvajotos į mūsų namus ateidavo Kūčios, Kalėdos ir Naujieji metai. Žiemojant poliarinės žiemos laikas slenka lėtai, šventės ateina nelauktai. Žinau, kad per šventes suaugusieji lies ašaras, aimanuos, kad tokio stalo kaip Lietuvoje padengti negali. Namuose nė kriaukšlelės duonos. Iš to, kas valgoma, – tik kelios peršalusios bulvės.

Štai senelis įneša eglelę, neišlakią, laibą, retomis šakelėmis, bet kvepiančią mišku. Pradedame rūpintis, kuo papuošti tokią retaskarę, ką padėti ant šventinio stalo. Mūsų stalo, sukalto iš šiurkščių ištisinių pušinių lentų, niekaip negalima pavadinti šventiniu, valgiai irgi kažin ar gali būti vadinami valgiais, nes pagaminti iš sušalusių bulvių. Ir tas radome netyčia, išmėtytas pakrantėje prie laivų. Gaižus, šleikštus ir saldokas jų skonis primena kartuolių, o ne bulvių skonį. Senelė su teta griebiasi įvairiausių išmonių, kad tik kaip nors atšildytų tuos akmenėlius ir paverstų juos valgomais. Pajuodusias, į kempines panašias bulves kaip skaniausią patiekalą padeda ant šventinio stalo. Kas nepatyrė didžiojo bado siaubo, nesupras, kaip galima tokiomis bulvėmis neapsinuodyti. O mes srėbėme karčią sriubą, sotinomės vemti verčiančiais blynais, keptais ant vandens, ir džiaugėmės, kad nors jų turim.

Žiūrėjau į eglutę ir įsivaizdavau, kad ji kvepia dovanomis, kurias atneša gal Kalėdų Senelis ar nykštukai, gal troliai ar snieguolė. Eglelės žaisliukai mūsų pačių padirbti, ne ką dailesni už ją pačią, o apie

dovanas nėra ko ir galvoti. Nykštukai geradariai, matyt, nepaprastai paslaptingi, net pavalgyti mums sočiai neduoda, ką bekalbėti apie dovanas. Gera tiems vaikams, kurie turi namus, mamas, tėčius, o aš jų neturiu. Įsivaizduoju, kaip juos mylėčiau, tegu būtų sušalę, neturtingi, negražūs ar sirgtų, bet kad tik būtų... Jeigu mama švelniai paliestų mano skruostą, pažiūrėtų į akis – būčiau labai laiminga. Bet visa, kas gera pasaulyje, nežinia kodėl nuo manęs slepiasi.

Mano teta Ona labai gera, pasisodina ant kelių Renutę, Jonuką, Rimgį, bet ne mane. Nėra mamos, kuriai galėčiau pasiguosti, bet užtat šalia namo yra aukštos sniego pusnys, kuriose kiek tik noriu galiu vartytis kūlverščiais, o jei nebūtų taip šalta – mėtytis su vaikais sniego gniūžtėmis, šokinėti, dainuoti ir krėsti kitokias nepiktas išdaigas.

Trumpam užbėgdavau pas kaimynystėje gyvenusią Galią Abrikosovą. Ji turėjo mamą, aš ją matydavau sėdinčią kitame kambarėlyje, siuvinėjančią untus karoliukais ir kažką niūniuojančią. Jos dainos buvo be žodžių, tylios ir keistos. Prisimenu jos karališkas vaišes: į dubenėlį įkrėsdavo sorų kruopų košės, šalia pastatydavo pilną stiklinę salstelėjusios arbatos. Tai būdavo net ne šventė, tai būdavo puota. Ji susimąsčiusi žiūrėdavo į Galią, švelniai paglostydavo veidą, o aš stovėdavau šalia ir nesuprasdavau, kaip čia yra, kad Galios mama, tokia gera ir plačiaskruostė, rudomis siauromis akimis, negali atstoti mano mamos – neregėtos, nematytos, iki skausmo artimos būtybės, kuri nežinia kur pasaulyje yra ir kodėl jos nėra šalia, kai man taip jos reikia. Tokios keistos akimirkos dažnai pagaudavo, lyg pagriebęs vėjas papurtydavo, lyg mėgindavo nudraskyti nuo medžio kaip kokį lapelį, bet nenuplėšdavo, tik akimoju padarydavo nenugalimą jausmingumo neįveikiamą, dar stipresnę ir atšiauresnę negu aplinkinis pasaulis. Tuomet užsisklęsdavau savyje, paslėpdavau visas emocijas ir niekam nepasakodavau savo bėdų kad ir kas atsitiktų.

Natiurmortai

Matyt, visose artėliau Šiaurės ašigalio esančiose mokyklose tais laikais šaunių, keliančių susižavėjimą įspūdžių nebuvo, gal tik graudulį keliančios mintys. Būdingas Igarkos mokyklos bruožas – apšerkšnijęs langeliai, žemos lubos, šaltos klasės, nejaukūs koridoriai. Be apdailos pastatas visiems keldavo nuobodulį. Nė vieno linksmo ar labai įdomaus, širdin įstrigusio, bent kiek stulbinančio epizodo neateina į galvą. Tai tokia vieta, kurioje net didžiausi fantazuotojai nustoja galvoti ir svajoti – norisi tik vieno: kuo greičiau dingti iš tų šaltų vietų.

Į mokyklos klases sugužėdavo įvairių vaikų būriai. Vienų tėveliai savo valia atvyko uždarbiauti be jokių suvaržymų, o kiti – jiems priklausiau ir aš – beteisiai, prievarta atgabenti, nuskurdinti, visokių draudimų prigąsdinti. Šiame šalčio sukaustytame žemės užkampyje net vaikai buvo skirtingų rūšių. Vienų tėveliai atvykę uždarbio suvilioti (ypač didelių prie atlyginimo užpoliarinių priedų), jie puikiai aprūpinti maistu, aprangą pirko uždarose parduotuvėse. Daugelis iš jų baigė poliarinius institutus vadinamojoje Didžiojoje žemėje. Tapę inžinieriais, geologais, partiniais darbuotojais ar gulagų prižiūrėtojais, jie veržėsi bent trumpam padirbėti Šiaurėje, ypač už poliarinio rato, nes premijos ir galimybės užsitarnauti apdovanojimų ar pasiekti šlovės čia dvigubai didesnės.

Sklido įvairių legendų apie jų uždirbtus milžiniškus pinigus. Klasėje su manimi viename suole sėdėjo Nina Bukina. Jos tėvelis, pa-

prastas pašto tarnautojas, atvyko kuriam laikui pasigalynėti su šalčiu. Nina pasakojo, kad su šeima pabuvojo daug kur: aplankė Sachaliną, Magadaną, Vladivostoką, net ilsėjosi prie Juodosios jūros. Mes šokame ratelyje greta, esame vienodo ūgio, todėl ir draugaujame. Ji man pasakoja įstabius, neįtikėtinus, bet tikrus atsitikimus ir šeimos nuotykius. Kartą Ninos tėvelis, pašto viršininkas, grįždamas iš poilsio pietuose, nutarė aplankyti Maskvą. Vaikščiodamas Maskvos centre užsuko į dailės parodą ir pamatė joje daugybę natiurmortų. Apstulbintas ir sužavėtas begalės svetimų šalių egzotiškų vaisių atvaizdų, jis čia pat nutaria nupirkti visą parodą. Nesiderėdamas su dailininkais dėl kainos, išsitraukia pluoštą pinigų ir su jais atsiskaito, sumokėdamas už visos parodo perskraidinimą į Šiaurę. Tai bent! Žiūriu į tuos paveikslus erdvioje Ninos svetainėje: vieni atremti į sieną, kiti suversti į kampą ar pakabinti. Taip pirmąsyk pamatau „tikrus“ paveikslus. Tiesiog iš rėmų į mane spokso sultingi pasakiški vaisiai – oranžiniai, rudi, žali, geltoni, žvilgantys. Iš kur jie? Kažin ar tikri, gal tik išgalvoti. Pajutau, kaip man nuo tų sodrių spalvų suplazda širdis, kaip stebuklingai saulėta ir dosni nežinomų kraštų gamta, netikėtai patekusi čia ir prisilietusi prie Sibiro tuštumos ir už lango alsuojančio šalčio, sušildė mane ir kambarį. Aišku, praplėtė mano akiratį, lyg būčiau aibę knygų perskaičiusi. Ir visai nesvarbu, kas tie dailininkai – pradedantys ar visų pripažinti. Vazose it gyvi gulėjo stambūs ananasai, žalios portugališkos avokados, ryškiai oranžiniai apelsinai, o šalia tupėjo spalvingi stambūs paukščiai kakadu. Supratau, kad pasaulyje visko yra daug daugiau nei sušalusios bulvės ir amžinas šaltis. Tokią gausybę neregėtai spalvingų vaisių, augančių šiltoje žemėje, galėjau palyginti tik su dainų melodijomis. Jeigu pavyktų jas nupiešti ir pagauti melodijas-spalvas, gal tada pavyktų perteikti ir dainos grožį? Tada įsitikinau, kad mane supanti monotonija turi daug įvairumo, o *terra incognita* jau nebe tokia nežinoma žemė.

Aleksandra Jakovlevna

Mūsų pirmos klasės mokytoja ir auklėtoja buvo Aleksandra Jakovlevna, garbanotų plaukų, aukšta ir laiba moteris. Kalbėjo, kad ji atvyko iš saulėtos Ukrainos. Vargu, ar ji tikėjosi pamatyti mūsų klasėje apsiblaususius, neapsakomai niūrius vaikų veidus, lyg sunkių nusidėjėlių, pasmerktų amžinai apatijai. Per pertraukas vaikščiojame taip pat paniurę, nukabinę galvas. Aš skaičiuodavau rankogalių nuobrizgas ir kaišiodavai jas atgal. Niekas nė nemėgino išdykauti. Tokiai gražuolei kaip Aleksandra Jakovlevna negalėjo patikti lyg kaukės be šypsenos mūsų veidai. Netryškome temperamentu, nekrėtėme išdaigų todėl, kad vieni buvo alkani, kitus slopino ilgiausiai užsitęsę žiemos speigai ir užpoliarinė tamsa. Paveikė ir aktyviausius mokinius, o čia dar išbadėję, ištinę nuo avitaminozės, vos besilaikantys ant kojų tremtinių vaikai.

Neiškentė mokytoja, kasdien matydama badmiriaujančius išblyškėlius, nutarė išjudinti iš apokaliptinės būsenos. Taip ir liko neįminta mįslė, kodėl ji ėmėsi būtent baleto. Tokio reto žodžio Igarkoje nebuvo girdėję ne tik vaikai. Gal ji pati šoko ar buvo balerina, o gal tik labai mėgo šį teatrinį meną. Bet gerai sugalvojo, nes jau po savaitės žinojome, ką reiškia *pa* – ritmingas žingsnis, išbandėme *salto mortale* sniego pusnyse, mergaitės vos neišsisukinėjo kojų, stengdamosi padaryti špagatą. Mums, išdžiūvusiems skeletams, tai buvo nepabaigiamas mokslas, bet ne bergždžias. Išgirdome apie

žymiausias šokėjas Eisedorą Dunkan, Nadeždą Pavlovą, Galiną Ulanovą. Per trumpą laiką ką nors reikšminga pasiekti gal ir nepavyko, tačiau praktinė pažintis su baleto pradmenimis sporto salėje kėlė ūpą. Savo kūnu patyrėme, kad baletas egzistuoja. Viena išsirikiavusi grupė ritmingai judėjo, kas kelis žingsnius opteldama. Užduotis buvo tiesti nugarą ir kuo aukščiau kilnoti kojas. Aš viena akimi akylai stebėjau, kaip sekasi draugėms kitoje pusėje. Bėgiojome viena paskui kitą, striksėjome ir sukomės ratu. Šis naujas žaidimas visiems patiko. Medinių grindų braškėjimas nustelbdavo mokytojos šūktelėjimus, per dulkių debesis vieni kitus vos įžiūrėdavome, visi iki vieno buvome murzini, bet labai linksmi. Kad ir kiek stengėmės gilintis į baleto paslaptis, įtikti nevikriais trypčiojimais ne dažnai pavykdavo. Tik ir girdėjosi mokytojos pastabos „Ноги, ноги, ноги как утюги“[1]. O tai reiškė, mergaitės, jus tik su griozdiškais stuobriais galima lyginti, sumaitosit šokį; prašau įtempti pirštų galiukus, grakščiau, grakščiau. Panašios pastabos tarsi dūris cirko žvėreliams. Miklinome žingsnius, tobulėjome, mūsų kaulėtos kojos pakluso dresavimui ir vis rečiau girdėjome susirūpinusį dėl per mažo grakštumo mokytojos balsą. Atsirado pasitikėjimas, nuleisti sparneliai kilo ir pliušėjome ne veltui. Artėjo gausybė švenčių – Spalio šventės, Naujieji metai, Kovo 8-oji, Gegužės 1-oji. Tokiomis progomis mokykloje vykdavo pasirodymai. Lyg pakvaišę lakstydavo mokytojai, o mes pakampėse žiovaudami laukdavome, kada gi išleis į sceną. Viskas jau paruošta – išmokome ukrainiečių ir baltarusių liaudies šokių, rusų liaudies žaidimą „Ай, люли люшеньки мои“[2] apie meškiną ir karvytę, ir, žinoma, per Naujuosius privalomą dainą „В лесу родилась ёлочка“[3]. Mokytoja jau kurį laiką vis ragino namuose pasidaryti pa-

[1] Kojos, kojos, kojos kaip basliai *(rus.)*.

[2] Sunkiai išverčiamas rusų liaudies dainos pavadinimas *(aut. past.)*.

[3] Miške išaugo eglutė *(rus.)*.

puošalų – gėlių, vainikėlių, kaspinų. Man ši butaforija iš antraeilės tapo pirmaeile. Iš kur aš gausiu tuos 20 ilgų spalvotų kaspinų, be kurių ukrainiečių šokis nublanktų – supratimo neturėjau. Krautuvėlėje „Selpo N 9“, kuri ant kalno, esu mačiusi raudonų kaspinų ritinėlius. Jų metras kainavo 20 kapeikų, o man reikėtų bent 10 kartų daugiau. Namuose apie kaspinus nė neužsiminiau – jau seniai maitinomės vien prisiminimais apie Lietuvą ir sušalusiomis bulvėmis, ir tų liko nedaug. Kas gali geriau suprasti, jei ne senelė? Aš jai ir pašnabždėjau į ausį apie kaspinus, kai grįžau iš mokyklos. Senelė stabtelėjo, pataisė uniformos klostes ir kiek padelsusi pranešė apie į namus atėjusią nelaimę – mūsų senelį pagulė į ligoninę ir į ne bet kokią, o užkrečiamųjų ligų. Joje karantinas truks ilgai – senelis bus izoliuotas gal net 40 dienų. Apie kaspinus, gėlytes, kai liejasi ašaros, būtų gėda ir pagalvoti. Būtų sveikas senelis, jis ką nors sugalvotų, o dabar nei pinigų, nei spalvoto popieriaus gėlėms. Ištisos nelaimės ir viskam galas. Bindzinėjau po kambarį, akyse darėsi tamsu, kojos vos vilkosi, ir nežinia, ar nuo bado, ar dėl neišsipildžiusio noro dalyvauti mokyklos renginyje. Matyt, senelė ne mažiau jaudinosi, o gal neleido man paskęsti neviltyje sakydama: „Senelį pavaduok, malkų reikėtų ir sniegą nukasti...“ Tokių darbų žiemą niekad netrūksta, bet ką daryti, kai ausyse skamba šokių muzika. Net pati nepastebėjau, kaip atnešusi kelis glėbius malkų nuskuodžiau į mokyklą. Štai aš, uždususi nuo bėgimo, jau stoviu greta išsipuošusių mergaičių. Jos apsimovusios baltomis kojinaitėmis, apsiavusios bateliais, ant galvų vainikėliai, o aš su sulopytais veltiniais. Antai artėja prie mūsų Aleksandra Jakovlevna, rikiuoja mergaites, tikrina papuošalus, kai ką pataiso, kažką pasako. Man širdis daužosi, laukiu, ką ji pasakys, ir drebu lyg žinodama, kad padarys pastabą, pašalins kaip nereikalingą. Suprantu, kad nederu prie pasipuošusių mergaičių, prie ukrainiečių šokio, prie visos šios šventės ir laukiu lyg mirties bausmės. Dairausi, į kurį

kampą vertėtų sprukti, bet paujuntu mokytojos ranką ant peties ir girdžiu jos balsą: „Ниёля, ты будешь петь“[1]. Ji paaiškina, kaip ir ką man daryti scenoje, su kuo susikeisti vietomis, kada susikibti rankomis, kaip vaidinti. Viskas vyko taip greitai, kad nebuvo kada pulti į nevilтį – aš jau stoviu scenoje su savo veltiniais ratelio vidury. Aplink mergaitės rankose laiko eglių šakeles, o aš dainuoju ir išgirstu savo balselį: „Трусишка зайка серенький под ёлочкой бай-бай, мороз снежком укутывал – смотри не замерзай “[2]. Taip išdainuoju visus dainos posmus ir galiausiai žodžius: „И много, много радости детишкам принесла“[3]. Bet tai dar ne viskas, reikia vaidinti ir dainuoti rusų liaudies žaidimą. Aš, neva, slepiuosi krūmuose nuo meškino „Ай, люли люли люшеньки мои, во кусты густы бросалася“[4], ir maldauju: „Ах, медведь, ты мой батюшка, ты не тронь мою коровушку, не губи мою головушку“[5]. Aš taip stengiuosi, jog nepastebiu, kad veltiniai velkasi, tik juose įtempiu pirštus, o ritmas pakelia į viršų. Salė mums ploja, mokytojos akys blizga, dabar ji dar gražesnė, puošni ir laiminga. Po koncerto prie mūsų prieina dėdės ir tetos, kažkas manęs klausia: „Зовут-то тебя как, деточка, и голосок у тебя как серебряный колокольчик“[6]. Nežinau, ką tai galėtų reikšti, bet tartum sapne iš laimės skrendu padebesiais. Tai buvo pirmasis mano žingsnis, pirmasis dainavimo scenoje krikštas. Mokiniai ir mokytojai, pastebėję, kad aš bematant įsimenu dainos melodiją ir žodžius, nepaliko manęs ramybėje. Jie norėjo klausytis dainų dažniau nei aš bado kamuojama dainuoti. Dainos šiek tiek šildė visus.

[1] Nijole, tu dainuosi *(rus.)*.

[2] Bailus kiškelis po eglute atia atia, šaltis sniegeliu apklojo, žiūrėk, nesušalk *(rus.)*.

[3] Ir daug daug džiaugsmo vaikučiams suteikei *(rus.)*.

[4] Ai liuliu, liuli liušenki, į tankius krūmus puoliau *(rus.)*.

[5] Ak, loky, loky, lokeli, tu neliesk mano karvytės, nežudyk manęs *(rus.)*.

[6] Koks gi tavo vardas, vaikeli, o balselis tavo kaip sidabro varpelis *(rus.)*.

Arti ašigalio

Pradėjus gyventi Šiaurėje, pirmą žiemą Igarka mums atrodė pats baisiausias kraštas pasaulyje. Atsidūrėme ten, kur gyventi beveik neįmanoma, ypač jei prie ašigalio atsiduri ne savo noru.

Reikia pripažinti, kad išdrįsusių tyrinėti negyvenamas Arkties vietas per visą tyrimų istoriją buvo labai nedaug. Gerai paruoštos poliarinės ekspedicijos vykdavo retai, nes atsidurti ties 63°33′ lygiagrete prie pat speigiračio ne daugeliui kildavo noras. Pavasarėjant srovingasis Jenisiejus pakeliui į Arkties vandenyną užtvindydavo savo kelyje viską. Ypač daug vandens plūsteldavo į Igarkos apylinkes. Šiaurės tyrinėtojų laukdavo spąstai tiek žiemą, tiek atšilus. Poliarininkas Piotras Čagovas (1730–1775 m.), keliaudamas po Jenisiejaus apylinkes, pažymėjo, kad tai milžiniška teritorija – apie 2 milijonai kvadratinių kilometrų sušalusios žemės su pavasarį smarkiai patvinstančiais Jenisiejaus intakais.

Pasaulis žino visų laikų garsiausią poliarininką, buvusį abiejuose ašigaliuose, norvegą Roaldą Amundseną. Jis ir žuvo šiose atšiaurios vietose 1928 metais, stengdamasis išgelbėti kitus, pakliuvusius į šalčio žabangus. Baimę keliantis šaltis mirtimi grasino keturiems papaniniečiams, Serovui, Skotui, Čkalovui, Hansenui, Gromovui, Berdui ir daugeliui kitų. Prityrę keliautojai ne kartą grįždavo taip ir neįveikę, neiššvalgę numatytų maršrutų. Nors toms kelionėms ruošdavosi ilgai ir kruopščiai, kartais net kelerius metus, kad ekspedicijos

dalyviams nieko netrūktų, nemažai jų vis dėlto žūdavo pakeliui arba tiesiog sušaldavo. Dažnas Šiaurėje vietovės pavadinimas yra vienaip ar kitaip susijęs su vardais tyrinėtojų, kurie žymėjo tas vietas pasaulio žemėlapiuose. Pusiasalių, salų, įlankų, sąsiaurių pavadinimai amžiams išliks kaip paminklai drąsuoliams.

Būti tokiose vietose, kur gyvena Šaltis, reiškia balansuoti ties gyvybės ir mirties riba. Nebijančių pragariško šalčio yra nedaug – tai baltosios meškos, ruoniai, dar elniai ir šiaurės šunys. Mes nebuvom pasiruošę Šalčiui, net nežinojom, kas mūsų laukia. Galime tik džiaugtis, kad išmesti už poliarinio rato nesušalome ir nedingome kaip daugelis žymiausių pasaulio poliarininkų. Kodėl atšiaurus klimatas nepasiglemžė mano gležnos gyvybės, nežinia – tik spėlioti galima. Man buvo lemta iš arti pamatyti Šiaurės veidą – negailestingą, negyvą ir monotonišką, nejaukų ir piktą. Po stebuklingo išlikimo galima tik prisiminti tuos šalčio išbalintus veido bruožus. Vietas, kur nustoja augęs miškas ir žemę užkloja šiurkščios samanos, galima vadinti įvairiais dykumą apibūdinančiais žodžiais, tačiau tai nebus tikslu. Šiaurės krašto dykuma atrodo gerokai menkiau nei Pietų dykumos. Žiūrint į sumenkusias kreivas egles neūžaugas ir krūmokšnius, jautresnius žmones nejučia užklumpa negera nuojauta – it pats gyvenimas Šiaurėje būtų sustiręs, susiraukšlėjęs ir prislėgtas. Net ima skaudėti po krūtine. Didingas, neišmatuojamas ir nuostabus Sibiras, pilnas paslapčių ir turtų, neištyrinėtas, neišvaikščiotas ir neišbraidžiotas. Į mane jis buvo pasisukęs tai viena, tai kita veido puse. Ne kartą juo grožėjausi, kai jis rodė gražų ir tyrą orą, švarų vandenį, skaisčius apyaušrius, žeme besiridinėjančią, bet retai šviečiančią saulę ir raudondryžius saulėlydžius. Poliarinė pašvaistė man nuolat kuždėjo himnus gyvenimui, tarsi garbindama egzistenciją, mokė gelbėtis ir nedingti.

Žiemojame arktinėje žemėje

Priverstinis gyvenimas Šiaurėje nepaprastai veikė suaugusiuosius. Į tokias šaltas ir atokias vietas veržtis keliauti savo noru galėjo tik bepročiai, arba tokie kaip Žiulio Verno romano „Šiaurės ašigalis“ herojus kapitonas Hateras, o ne mano seneliai, kurie į šią grupinę kelionę pasiėmė ir mane. Žiaurus anuometinės valdžios eksperimentas, į kurį patekau, buvo panašus į susidorojimą su Lietuvos žmonėmis, jų išnaikinimo būdą, į beprasmį ir negarbingą poelgį. Nei aš, nei seneliai pasipriešinti negalėjome, taigi po mėnesio kelionės iš Lietuvos atsidūrėme nencų, evenkų ir dolganų mažai apgyvendintoje teritorijoje. Dar buvo ankstyvas ruduo, bet nesvetinga žemė pasitiko mus lediniu vėju ir šalčiu. Supratome, kad esame atšiauriausio klimato juostoje, kad nėra nieko, kas mus iš čia galėtų išgelbėti. Pradėjome gyventi lyg scenoje su natūraliomis, tačiau žiauriai atstumiančiomis ir skurdžiomis dekoracijomis.

Mūsų būrelyje buvo aštuoni „vaidintojai“, iš kurių dirbti pajėgė nedaugelis. Žiemodami pirmus metus, nežinojome nei ką daryti, nei ko griebtis, tad nieko kito neliko kaip pasiduoti Dievo valiai ir grumtis su visagaliu šalčiu. Neturėjome nei indų, nei valgymo įrankių, nei ką valgyti. Tik vėliau, atsipeikėję nuo superstreso, kibome dirbti. Prasidėjo mūsų gyvenimas Sibire lyg pirmykščių žemės gyventojų po visuotinio atšalimo. Kaip ir anie žmonės privalėjome išgyventi tą pirmąją stadiją. Netrukus senelis iš medgalių padirbdi-

no kažką panašaus į etnografinę serviruotę: išskaptavo didesnius ir mažesnius šaukštus, dubenėlius – jie ir atstojo paliktas Raseiniuose lėkštes ir puodelius. Pirmoji pažintis su nuolatiniu šalčiu buvo kaip klaikus ir žiaurus sapnas, kaip pikta pasaka, kurioje į sniego rūmų gyvenimą lyg priešas pro duris veržiasi šaltis, kur piktos fėjos sušaldo visus atėjusius į jų rūmus ir netgi vaikus paverčia šmėklomis. Atrodė, kad šaltis, sniegas, pūgos ir tamsa niekada nesibaigs, kad nebus daugiau smagių žaidimų.

Visų vaikų vaikystės metai turėtų būti džiugūs, nerūpestingi, šiek tiek išdykėliškai, pilni visokių nenusakomų gerų dalykų ir, žinoma, juoko. Bet ten buvo kitaip: vaikų džiugesys užgesdavo vos prasidėjęs, trumpam pratrūkęs juokas virsdavo skausminga alkio kančia. Ši nuolat slegianti būsena taip nuvargino, kad tapau bejėgė, nebyli nelaimėlė. Atrodžiau kaip dar neužaugęs, bet jau pasenęs vaikas. Seneliai matydami, kaip greitai sveika ir raudonskruostė anūkėlė virsta šešėliu, labai krimtosi ir gailėjosi pasiėmę mane į šią kelionę, iš kurios galima negrįžti ir atsisveikinus su gyvenimu iškeliauti anapus. Tik nežinia iš kur manyje vis atsirasdavo gyvastis, išnirdavo lyg iš po žemių paslaptingas instinktas, o gal suveikdavo paveldėtas genetinis kodas, nes staiga viskas apsiversdavo aukštyn kojomis. Tomis begalinėmis, monotoniškai ilgomis šalčio dienomis staiga pralinksmėdavau, guviai lakstydavau, žaisdavau, juokdavausi ir senelius užkrėsdavau gera nuotaika. Regėdavau danguje šiaurinę pašvaistę, kuri lyg burtų lazdele pamojus atspindėdavo dingusį pasaulį. Ledinė aplinka tapdavo svetingesnė, ne tokia atstumianti. Sibire įprastinio noro juoktis nebuvo – visų veiduose, tarsi išsigandusi mitologinės Gorgonos, tvyrojo baimė, visi bijojo iššiepusio dantis šalčio, kuris tik ir laukė, kad galėtų paversti žmogų į ledą. O man ir šaltis buvo ne toks baisus, kai juokdavausi ką nors gera prisiminus.

Tomis beviltiškai alkanomis dienomis senelius ypač kamuodavo Raitininkų kaimo ilgesys. Ten buvo jų namai – didelis ūkis, nuosava žemė, trobesiai, pilni aruodai svirne. Visai neseniai, vos prieš porą mėnesių svirne stovėjo puodynės pieno ir grietinės, šalia gulėjo luitas sviesto, o antlubis kvepėjo skilandžiais, kumpiais, rūkyta dešra. Kabėjo gigantiškos parusvintos lašinių paltys. Mūsų rūsyje, maisto sandėlyje, pilnut pilnutėliai prigrūstame daržovių ir uogienių, dabar galbūt šeimininkauja pelės, o gal kolūkiečiai. Mačiau, kaip senelė sudejuodavo, staiga pravirkdavo. Menko jos sveikata. Tai buvo juodžiausios valandos, lydimos žiaurių prisiminimų, tai kančia, temdžiusi mūsų protus ir gniaužusi gerklę. Neturėjome vilties, kad kas nors užjaus mus alkanus, atsilieps ar atsiųs iš to svirno bent gabalėlį lašinių ar šiltus kailinius, kurių dabar taip reikėtų. Buvome alkani ir šalome. Po poros mėnesių nebeatsiminiau Raitininkų. Lyg per rūką iškildavo paslaptingas svirnas, mano žaidimų vieta, o akyse dar švytravo įvairiaspalviai rojaus obuoliukai sename sode. Prisimindavau geltonus jurginus už svirno ir sustatytas šieno kupetas mūsų laukuose.

Tik pikčiurnos žąsino nenorėjau geruoju prisiminti – labai jau jis buvo pasipūtęs ir nuolat sėlindavo iš paskos su būreliu burbuliuojančių kalakutų. Šiai sėbrų kompanijai priklausė ir gaidys, pasipuošęs auksinėmis plunksnomis, gražus lyg povas ir nuolat pasirengęs kautis. Kartu su peštuku gaidžiu šie suokalbininkai-mušeikos sekiodavo mane vos pasirodžiusią kieme. Jie tuoj puldavo gąsdinti, žnaibytis ir kad būtų dar skaudžiau sparnais plakti, tačiau įsitikinę, kad aš jų nebijau, pasibarę tarpusavyje pradėdavo taikiai lesinėti pabertus grūdus.

Kas kita – šeši mūsų bėriai, taikūs padarai, kumeliukai žvengdavo prie miško ganykloje. Tie du mėnesiai, kai mus išvežė iš Raitininkų, jau seniai praėję laikai, tad menkus prisiminimus tenka iš-

mesti iš galvos, nes bet kokia užuomina apie nusavintus Raitininkus, atimtas maisto atsargas ir vilnonius drabužius suaugusiesiems kėlė liūdesį. Žiūrėjau į sulysusią mylimą senelę, linguojančią į tylios giesmės taktą, mačiau jos nuvargusį, blyškų, taisyklingų bruožų veidą ir nežinojau, kaip ją atitraukti nuo slegiančių minčių. Senelio akys taip pat pilnos liūdesio, jis prislėgtas, tačiau laikosi oriai, nerodo ašarų, nedejuoja ir išdidžiai nyksta. Kuo ryškesni atminty tėviškės bruožai, tuo jiems sunkiau. Aš tik stebiuosi, kad ta jų nuotaika persiduoda ir man. Pergyvenimai išnykdavo, nurimdavo sielvartas tik užmigus. Tada pasimiršdavo, kad už lango svetima, įšalusi, tuščia ir alkana Sibiro žemė, gąsdinanti savo stulbinančiu šalčiu.

Rytdieną pabudę keldavomės ir pradėdavome judėti visomis kryptimis, patys nustebdavome, kad vakar vos vos krutėjome, o šiandien nusiteikę veikti. Į galvą ateidavo ir netikėtų minčių.

Patraukėme senos laivų prieplaukos link. Laiveliai ir baržos jau nebemirko vandeny, o buvo įšalę į ledą, aplamdyti, suspausti iš visų pusių ir įsitvirtinę lede, padengti sniegu. Kai kurių jau beveik nesimatė, gal tik aplaužyti jų stiebai. Įveikti šias šalčio tvirtoves būtinai reikėjo ir bet kokia kaina. Bejėgiai sulysėliai – tai mes su seneliu artinomės prie didžiausios baržos, kuri dar rudenį atplukdžiusi daržoves prisišvartavo ir įšalo. Tikėjomės, kad ten galėjo likti kokių nors trupinių, ko nors valgomo ar kramtomo, nubyrėjusio ją iškraunant. Ganėtinai paburkę nuo bado, tik noro valgyti niekaip negalėjom numalšinti. Lyg magiška jėga stūmė mus į baržos triumą susirasti bent kokį kąsnį. Štai jau matome pridengtą triumo skylę. Nustūmę dangtį, spraudžiamės vidun ir atsiduriame visiškoje tamsoje. Nusileidę užuodžiame kadais čia buvusių daržovių kvapą, patamsyje puolame jų ieškoti. Landžiojame po triumo užkaborius ir man pasiseka suklupti ant kažkokio akmens. Senelis apčiupinėja radinį ir sako: „Tai bulvė!“ Kokia laimė! Aptikome išbarstytas,

nespėtas surinkti, sušalusias ir į akmenis pavirtusias bulves. Sugrubusiomis rankomis krapštome jas apgraibomis iš visų pakampių. Šliaužiodama surandu kelis sušalusius kopūstlapius ir dar balažin ką. Senelis netveria džiaugsmu, prikrauna pilną krepšį kietų it plytgaliai bulvių. Kitas kemšame į maišą ir naršome tol, kol dar ką nors randame. Viską surinkę, išlendame pro kiaurymę lauk ir nešini maišgaliais džiaugiamės – bado siaubas bus nugalėtas.

Nesvarbu, kad atitirpę akmenėliai subliukš, praras bulvės formą, kad iš jų varvės vanduo. Išvirtų skonis ne ką geresnis kaip vaizdas. Burnoje nuolat jausis šleikščiai salstelėjęs skonis, kuris net alkanam nekels apetito. Senelė su teta Ona vis ieškos būdų kaip apgauti mūsų skonį, kaip pagerinti mūsų valgio kokybę. Jos griebsis įvairiausių gudrybių – keps krosnyje, tarkuos, čirškins, šutins ir troškins, kočios ir virs, tačiau viskas bus veltui. Valgydami springsime, vos pradėję žiaumoti. Jos strigs gerklėje ir taip įkyrės, kad darysis koktu. Užtat neapsinuodysime, bjaurusis meniu išgelbės mus nuo tykojusios pražūties. Bado šmėkla nutols, o vėliau ir visai atsitrauks.

Senelis

Labai džiaugėmės, kai senelis grįžo iš infekcinės ligoninės sveikas. Vėl galėsiu su juo kalbėtis, kartu ieškosim maisto ir dar sužinosiu tik iš jo vieno negirdėtų dalykų. Visad kartu sukomės prie darbų, dalijomės įspūdžiais ir fantastiškai sutarėme. Matydamas, į kokią bėdą patekome Igarkoje, senelis ėmėsi veikti, kad tik išliktume gyvi. Man jis atrodė toks pat tvirtas kaip jaunystėje. Jo olimpiška ramybė ir nesiblaškymas buvo mūsų gležno gyvenimo Sibire bastionas. Pasirodė, kad iki Igarkos nieko nežinojau apie savo senelį. Mat vaikiškam amžiui to ir nereikėjo, dabar gi – kas kita. Man jau devyneri, aš noriu viską žinoti.

Anąkart palaidoję dar vieną sušalusį pažįstamą žmogų grįžome sužvarbę ir prislėgti. Niekas nepajėgė mirusiajam net giesmės sugiedoti, ir šermenų nebuvo. Vasaris išsekino mus šalčiais, baigėsi ir iš Lietuvos atsivežtas pusmaišis džiovintos duonos. Jis dabar gulėjo tuščias kaip skuduras užmestas ant mano gulto. Mirtis kaip niekad buvo šalia ir vis artėjo prie mūsų. Vos įėjęs senelis pirmiausia įkurdavo krosnį, žiežirbos linksmai spragsėjo, ugnelė veržėsi iš vidaus. Tirpdėme ledo gabalus, sniegą ir atsigėrę vandens ėjome miegoti. Senelis mane pasūpuodavo, padėjęs platų delną ant peties. Ir dabar jis mane taip liūliavo. Abu žiūrėjome į besikūrenančią krosnį, į šokinėjančią ugnį, bet miegas neėmė. Senelio delnas maloniai šildė šoną, ir aš klausiausi, koks senelis buvo jaunas, ir ko aš dar

nežinau. Jis kalbėjo tyliai, tarytum norėdamas mane užmigdyti: „Tavo amžiaus aš jau tarnavau piemeniu, ten už Ariogalos, sulenkėjusių ponų gyvulius varinėjau. Blogai, kad reikėjo viską lenkiškai, lietuviškai neleido. Dvylikos būdamas tarnavau pusberniu, vėliau ten pat bernu, o dar vėliau paėmė į rusų kariuomenę. Koks ten kareivėlis, – rekrutas buvau. Ir tiesiai į karą, patekau į antrąją armiją prie Karaliaučiaus. Man tada buvo gal dvidešimt penkeri. Buvo 1914-ieji metai, ėjo Pirmasis pasaulinis karas. Adjutantu paėmė pas patį generolą Samsonovą, arklius prižiūrėjau. Susirėmėm su vokiečiais, su jų aštuntąja armija. Generolas Hindenburgas kareivių turėjo dvigubai daugiau. Kasam apkasus, o vokiečiai šaudo, puola. Nustūmė mus iki Bišofsburgo. Dar bandėm kariauti, tris dienas per 100 kilometrų žygiavom su ginklais. Aš tik Samsonovo arklius saugojau ir jį patį prižiūrėjau. Jautėm, nesiseka antrajai rusų armijai. Na, tai ir užpuolė, į spąstus įviliojo ir daug mūsiškių apsupo. Vadas supanikavo. Gaila man jo, nuėjo giliau į mišką, tik šūvį išgirdau. Nusišovė mano Samsonovas Aleksandras. O mus greit paėmė į nelaisvę prie Tanenbergo. Daugiau kaip 10 tūkstančių belaisvių ten buvo. Tarp jų ir aš. Matau, užmūrijo mus, bestijos, akylai saugo ir badu marina. Šalta darėsi, sužeistieji dejuoja, miršta kareiviai. Jaučiu, ir man galas ateina. Pradėjau kastis po pamatais. Gelbėtis reikėjo. Prasispraudžiau ir pabėgau, dar keli stipresni kareiviai su manim. Aplinkui kaimai, karvės ganosi. Prisižebravojau pas gerus žmones ir atgal patraukiau su lašiniais ir duona. Naktį grįžau. Matau – miršta pėstininkai iš mano pulko. Palaidojau kelis čia pat, už sienos. Nebuvo kas padeda nueiti į aną pasaulį, net vokiečiai išsilakstė, išsigando giltinės. Nedaug mūsų gyvų liko“. Senelis nutilo ir slapčia nubraukė ašarą. Prieš užmigdama ir aš galvojau apie karą ir, rodos, mačiau jauną senelį, kaip jis šukuoja Samsonovo arklio karčius, blizgina vado batus ir sagas. Mąsčiau apie be-

laisvius, užmūrytus aptvare, ir nežinojau, ar man vaidenosi, ar seniau taip ir buvo. Snūduriuodama regėjau senelį, nešantį maišą duonos belaisviams, sprukdamas iš nelaisvės jis slepiasi griovyje, o priešo kulkos, sviediniai tik ir zvimbia pro pat galvą, bet jo nesužeidžia. Regis, praeities laikai kartojasi, štai dar vakar senelis palaidojo pažįstamą, ir kaip anuomet mus persekioja badas, bet nė į galvą neatėjo, kad galėtumėm čia numirti.

Avantiūra su bulvėmis

Laikas nestovėjo vietoje. Kiek atšilus artėjant poliarinei vasarai nedelsdami ir nedejuodami puolėme ieškoti, kuo čia užsiėmus. Daug vilčių dėjome į sugalvotą ir jau pradėtą darbą. Senelio sumanymas atrodė visiškai realus, ir aš jau mintyse svarsčiau darbo vaisius. Šiuo sumanymu neabejojo niekas, juolab kad išropojus iš apsnigtos buveinės nieko kito neliko, kaip išradinėti ne tik dviratį, bet ir laužti iš piršto ir neištižti.

Mūsų laukė kova su tuo amžinuoju įšalu, kurį dar 1716 m. atrado keliautojas iš Gdansko Gotlibas Meserščmitas. Nors šis atradimas nekėlė niekam abejonių (ir plika akimi matėsi, kur pažvelgsi – visur ledas), tačiau mums su seneliu pasitaikė puiki proga Gotlibo Meserščmito atradimą patobulinti ir tuo nustebinti visus, kurie dar nebuvo girdėję apie tokį anomalų Šiaurės reiškinį kaip amžinasis įšalas. Mes nebuvom pirmieji, tačiau mums buvo sunkiau. Gotlibas turėjo paties Petro Pirmojo dosniai aprūpintą ekspediciją ir plaukė tik vasarą, gėrėdamasis Jenisiejaus peizažais nuo Krasnojarsko iki Turuchansko, rinkdamas pamėgtas botanikos, zoologijos, etnografijos ir kitokias kolekcijas. Be to, ieškojo įdomių ir vertingų mineralų. O mes su seneliu turėjom tik vieną kastuvą ir galėjome pasikliauti tik savo jėgomis.

Jau pirmąją dieną, pradėję savo tyrinėjimus, susidūrėme su sunkumais. Išsirinkome arčiau namų pačią sausiausią, aptirpusią, saulės

atokaitoje pašildytą žemę ir įbedėme kastuvą, tačiau šis giliau kaip per porą pirštų į žemę nelindo, tik atsitrenkė į kietymę. Ką gi daryti, kaip sukasti nemažą daržui parinktą plotą, kaip išpurenti, – niekas nežinojo. Senelis pasakė, kad ant ledo nieko sėti negalima, nes nieko nebus, tik sėklos pražus.

Pirmą dieną nukasėme viršutinį atšilusios žemės sluoksnį, kitas dienas stebėjome, kaip greitai atšilinėja dar viena žemės porcija. Taip ir rausėmės vis giliau ir giliau. Aš nešiojau nuo patvorių pjuvenas, dengiau ledą lyg paklodę ant lovos. Viską išlyginę ir sumaišę su žeme žiūrėjome į savo darbą ir tikėjome sėkme. Mūsų daržas, nukreiptas į saulę, gaudė spindulius ištisą dieną ir dar baltosiomis naktimis. Visada atsiranda geradarių, kurie paskolina bėdžiams kelias bulves ir šiek tiek sėklų. Į sėją žiūrėjau kaip į stebuklą, atsargiai dėjau sėklas į duobutes. Laukėme derliaus ir džiaugėmės, nuvarę amžinąjį pašalą gilyn.

Po kelių dienų netikėjau savo akimis – it pašėlę pradėjo stiebtis į saulę ridikėliai, šovė į viršų svogūnų laiškai. Šildomos saulės ištisą parą mūsų daržovės augo ne dienomis, o valandomis. Tai buvo geras ženklas. Tai reiškė, kad pradėtas eksperimentas su daržovėmis gali pasisekti. O čia dar ir išsvajotosios šiltos dienos atėjo. Pralinksmėjau, dainas niūniavau, švelniai glosčiau daigelius ir laisčiau pašildytu vandeniu. Taip bėgiojome vienu metu į skirtingas puses ir nepastebėjome, kaip prabėgo trumputė vasarą. Reikėjo nukasti bulves. Truktelėjau vieną kerą, kitą – pabiro baltos, mažytės, į stiklinius karoliukus panašios bulvytės. Apstulbę žiūrėjome į ilgai globotą, visaip šiltintą, net kailiniais dengtą, maišais nuo šalnų saugotą didžiausią mūsų turtą.

Parnešėme bulves namo, nuplovėme. Jos tokios skaidrios plaukioja paviršiuje, neskęsta. Sudėjome į puodą ir užkaitėme virti. Aš su ašaromis žiūrėjau, kaip jos tiesiog tirpsta vandenyje, lieka vien

vandeninga pliurė. Pasirodo, kad šiaurės įšalas daug piktesnis, klastingesnis, jis nenugalimas. Mūsų mėginimai išauginti Igarkoje bulvių nuėjo niekais. Iškrėtęs tokią piktą išdaigą, jis paliko mus alkanus, be bulvių. Matyt keršijo, kodėl jį, amžinąjį, sutrikdėme ir bandėme apgauti.

Mudu su seneliu braidžiojome po šaltą kraštą nieko gero nematydami. Sniegui ištirpus, nuėjome kiek toliau už Igarkos. Eidama vis pati savęs klausdavau, o kas ten toliau už ano kupsto. O ten, pasirodo, bala, kur nepasisuku – ežerėlis, dar toliau – gal upelis. Visos balos ir ežerėliai tuoj gaudavo vardus, o surastą įdomesnį akmenį nešdavau seneliui, „Seneli, pavadink šį akmenėlį veronitu, bus senelei smagu turėti jos vardo mineralą“. Senelis juokiasi, paima iš mano delno kitus akmenėlius, klausia, ar jie taip pat turi pavadinimus. Jei ne, ir jiems duodam vardus. Šis blizgantis lai bus nijolitas, o tas – teresitas. Abu juokiamės, aš bėgu toliau, galvodama, kad mano įvardyti akmenys nė kiek neprastesni už geologų surastus ir jų vardais pavadintus.

Sibire iš tikrųjų ką nors naujo atrasti galėdavo nebent vaikai, nes suaugusieji matė vien nejaukią aplinkumą, nuo šalčio nuvargusį gamtovaizdį, pilką dangų ir vienodumą, kuriame pasiklysti – vieni juokai. Būtų mums pravertęs kompasas, nes nuėjus kiek tolėliau į tundrą sunku atrasti kelią atgal.

Prisibraidžioję po tundrą ir įsitikinę, kad uogakrūmiai dar tik žydi, uogauti dar ne laikas, grįžtame namo. Iš toli matėsi mediniai susiglaudę barakai, visi alei vieno įsodinti į purvyną. Ir mes stebimės, kaip ten galima gyventi. Pastatyti tiesiog ant žemės, be pamatų, tad juos ir kilnoja amžinasis įšalas. Pavasarį vos tik žemė kiek atšyla, pastatai kaip mat pradėdavo krypti. Vienas kampo šonas ant atitirpusios žemės leidžiasi gilyn, kitas būtinai kyla į viršų. Mediniai barakai lengvi, prikimšti pjuvenų ir įšalui su jais

žaisti vienas malonumas. Kai kurie barakai atrodė lyg apgirtę, svirduliuojantys tai į vieną, tai į kitą pusę. Visa Igarka iš tolo mums atrodė juokinga ir nenatūrali, nelyginant pikčiurnos išdaigininko rankomis pavertusi mūsų tremties miestelį dar ir pajuokos objektu.

Jenisiejaus ledonešis

Vieną naktį pabudau nuo keisto garso. Įsiklausiau, tačiau taip ir nesupratau, nei iš kur jis sklinda, nei kas tai galėtų būti. Buvo dar anksti, biržos sirena nekaukė, tad spengiančioje tyloje net mažiausias garselis vertė suklusti. O jis vis kartojasi – darydamas tai didesnę, tai mažesnę pauzę, o po to vėl negirdėtas ir nesikeičiantis virpesys. Šalia ramiai miega seneliai, ir aš nenoriu jų žadinti. Negi vidurnaktį klausiu, ko pati nesuprantu. Kurį laiką kaip koks garsagaudis guliu užsimerkusi ir gaudau keistą, protarpiais dingstantį virpesį. Įtempusi ausis vėl ir vėl savęs klausiu – kas tai galėtų būti, bet įminti šios mįslės negaliu. Tuo metu pasigirsta gūdus ir pratisas, su girgždesiu garsas, visai kitoks nei anksčiau. Šis stipresnis ir artėjantis garsas mane net pakelia nuo gulto, ir aš kaip mat išbėgu laukan. Kad tik ko nepražiopsojus, juk seneliai kiek neprigirdi, reikės jiems viską papasakoti.

Lauke šalta. Apsidairau aplink. Matau vien balkšvus debesis, toli toli auštantį rytą ir daugiau nieko, kas galėtų sudominti. Ryte atsikėlus niekas neužsimena apie keistą garsą. Praeina diena, praeina kita. Nuo upės atskrieja aiškus dundesys ir tą triukšmą išgirsta ir mano seneliai, ir bemaž visa Igarka. „Pagaliau Jenisiejus bunda“, – eidamas tirpinti sniego vandeniui pasakė senelis. Tą žinią mes, vaikai, kuo garsiausiai išrėkiame, nes per neperregimą rūškaną orą nieko nesimato, tai bent išgirs šią žinią iš kitos pusės. Dar keli balsai šaukia: „Ledai eina“, net nesupratę, kaip jie „eina“.

Nespėjus susigaudyti, kas čia vyksta, pasigirsta tratėjimas ir jau niekam nekyla abejonės, kad ilgai ramiai miegojęs Jenisiejus pajudėjo. Nežinia kodėl, bet man pasidaro neapsakomai linksma. Nors niekas nesprogdino, bet upės ledas eižėjo ir plyšinėjo, ir garsas sklido į visas pusės kaskart vis stipresnis. Per ilgą žiemą gulėjęs užšalęs, ramus ir nepastebimas, dabar Jenisiejus kėlėsi, visiems primindamas, kad jis čia pat, gyvas ir stiprus. Pažadintas iš žiemos miego, vartėsi lyg baltoji meška, gremėzdiškas ir pavojingas. Išbudinta galinga upės srovė nepuolė galvotrūkčiais į Šiaurės ledjūrį, o tekėjo pamažu, laukdama iš savo seserų, pietinių intakų, papildomo vandens. Vanduo veržėsi pirmyn iš greta esančios Kureikos, trijų sesių Tunguskų: Žemutinės, Aukštutinės ir Podkamenos, iš kiek piečiau esančios skaidriosios Angaros. Milžino Jenisiejaus pradžia kažkur toli, užsieny, Mongolijoj. Iš ten leidosi bėgti ir Mažasis Jenisiejus. Iš mažų upelių Čiornaja rečka, Graverkos, bevardžių upeliūkščių vandenys pavasarį plūste plūdo į šalia esančią plačiąją Jenisiejaus vagą. Dabar verpetingi sūkuriai visa jėga kėlė ledą į viršų ir stūmė. Sunkios ledo lytys šlamėdamos skriejo pirmiausia į Karos jūrą, paskui į Barenco, į Laptevų šaltąsias jūras. Atlikusi didelį darbą, srovė, kiek pavargusi, lyg atidavusi duoklę, sustodavo Šiaurės ašigalyje.

Ledonešis – tai dar vienas suaugusiųjų rūpestis. Vos atlėgus poliariniam šalčiui ir baimei, laukinė gamta dar kartą nutarė patikrinti išlikusių po žiemos žmonių stiprybę. O stiprumo nedaug beliko, juk praeitą rudenį šioje žemėje buvome naujokai. Mus atplukdžiusi „Marja Uljanova“, baimindamasi, kad Jenisiejus greit užšals, tuoj pat išplaukė atgal į Krasnojarską, palikusi mus ant kranto. Nuo tada ant mūsų galvų krito sniegas, kaustė pasiutęs šaltis, nebuvo kada dairytis po apylinkes. Ši kelionė nuo Lietuvos per visą Europą ir Aziją nuvargino visus: ir didelius, ir mažus, o čia dar pasitiko mus jo didenybė badas. Atrodėme apverktinai. Įsispraudę į pirmą

pasitaikiusią skylę – kažkokią malkinę šalia Igarkos pionierių namų, praleidome pirmąją ir žiauriausią poliarinę žiemą.

Šiaip taip išgyvenę, savo kailiu patyrę, ką reiškia poliarinė žiema, pavasarėjant jautėmės drąsiau. Iš sandėliuko kėlėmės gyventi į Stalino gatvę. Būstas naujesnis, nors ir kreivas, bet vis dėlto namas, be to, stovėjo ant kalnelio. Nuo jo gerai matėsi visos Igarkos apylinkės ir kas valandą kylantis vanduo.

Niekam nieko nesakiusi bėgu prie braškančios ledais upės, kad būčiau, kaip man atrodė, ten, kur svarbiausia. Tiesiog paskraidomis lekiu prie pasišiaušusio ir grėsmingo Jenisiejaus. Susižavėjusi ir apimta drąsos, negalėjau atitraukti akių nuo gaivališko šėlsmo. Pirmą kartą mačiau tokią didelę upę. Didingas reginys keitėsi, atrodė, kad kažkas vartė storą ledą, judino ir purtė jį iš apačios. Išpūtusi akis stebėjau, kaip ledai puola vienas kitą, grūdasi ir lūžta. Šis siautėjimas – nuostabus reginys ir aš džiaugiausi augančia ir didėjančia upe. Štai ledo kauburys, tikras kalnas, iškilo į padangę ir tuoj pat smuko atgal į vandenį. Nematoma jėga vertė juos pokšėti. Reikia tik girdėti, kaip jie burbuliuoja prasmegdami, kaip krinta, panyra. Pasitaikė reta proga išgirsti, kaip skamba ledas, kaip sklinda garsų kaskados. Mano klausa gaudo visus tuos upės tonus, aš žaviuosi spalvingais griausmo garsais.

Didžiulės ledo lytys, ne mažesnės kaip dviejų metrų storio, buvo panašios į aisbergus, bet upės vanduo, atrodė, tik žaidžia su jomis. Štai kokį milžiną pasigriebęs murkdo, sukioja, paskui aplaisto ir teškia į krantą. Oi, oi, oi kaip siautėja! Prieš ištirpdami saulėje, aisbergai ima spyriotis, dūkti, šiaušti vienas prieš kitą, paskui pavargę sustoja, nejuda, lyg kažko laukdami. Pasirodo, jie laukia, kol upė vėl juos stums, ir tada pradeda kovoti.

Užmiršę visus pavojus, suaugusiųjų griežtus draudimus nesiartinti prie upės, mes lipame ant sangrūdų, ant pačių pavojingiausių

ir slidžiausių ledo lyčių. Pasišiaušusių ledų šlamesys pakeri visus. Iki užkimimo choru rėkiame, o ledai atkartoja, „Čžiaukšt, šrykšš, žnekt, šrsžžss...“ Upė vis kyla ir kyla.

Greta tekanti Tunguska pavasarį kartais pakildavo net iki 20 metrų ir viską aplinkui užliedavo. Dabar jos tirpstantis sniegas papildo Jenisiejų, ir jis neša vandens kokį 20 kartų daugiau nei vasarą. Upė greitai ritasi iš krantų, žiūrėk, jau semia ir aukštesnes vietas. Stipri srovė padeda upei kuo greičiau nusimesti šarvus, ji plukdo ir neša viską, kas tik pakliūva.

Suaugusiesiems baisiausia, kai upė pakildavo tiek, kad išvarydavo visus iš namų. Žmonės bėgdavo iš apsemtų namų, griebdami su savimi viską, ką įmanydavo panešti. Matau, kaip kažkas išsiveda ožką, kitas nešasi vištas. Daugelis tiesiog ropščiasi ant stogų ir ten laukia atoslūgio. Užlietas plotas vis didėja, vanduo ritasi per krantus norėdamas viską pasiglemžti. Ledo sangrūdos toje vietoje, kur upė daro slenkstį, iki stogo apsėmė kelis namiūkščius, kai kuriuos net pakėlė, apvertė ir neša su savimi į ledjūrį.

Mūsų namas stovi ant kalnelio, atokiau nuo upės, todėl klastingasis vanduo jo nepasieks. Mes lažinamės, kurį gi dabar namą užlies pirmiausia. Kaip tik draugės Dalios namelis arti upės ir dabar jau apsemtas. Jos tėvelis su senele spėjo laiku išsikraustyti į saugią potvynio nepasiekiamą vietą. Saulė šviečia beveik nenusileisdama už horizonto ir tirpina sniegą. Ledai pleišėja, šiluma juos pamažu skaldo ir net pačios storiausios lytys ima ižti. Visur tik ir girdisi pavasario vandens šniokštimas, jis skubėdamas neša su savimi ledų išgraužas. Nors šalčio dar visur pilna, bet pavasaris po ilgų mėnesių dovanoja ilgai lauktą šilumą.

Upės šonuose, saugiuose jos užutekiuose paslėptos baržos, laivai ir laiviūkščiai. Senos valtys laukia nesulaukia laisvos upės. Vienas malonumas arčiau pribėgus žiūrėti į tą prieplauką ir spėlioti,

atlaikys ar ne baržų šonai tokį vandens ir ledų spaudimą. Iš tolo girdisi, kaip traška jų šonai, bet Igarkos laivynas laikosi ir kovoja. Upė didina ledo kalnų sangrūdas, aplink viskas pokši, dunda. Stichija triuškina kai kuriuos laivus, šie braška ir dejuoja.

Visur vien ledo kalnai, vandens net nematyti. Ne vanduo dabar rūpi, kai nežinia iš kur atsiradęs ledas, skaidrus, net permatomas, žydrai žalsvas sulig mūsų namu, o gal ir didesnis pavirto į didžiausią kalną ir sustojo prie išsigandusių laivų. Tokios galybės šalčio pavasaris įveikti dar negali, tad ledai stojasi piestu, neužleisdami vieni kitiems nė lopinėlio, trinasi šonais ir į šipulius paverčia kelis laivelius.

Viską pasaulyje pamirštu, man laikas sustoja, aš įsidrąsinu ir užsiropščiu ant pačios didžiausios lyties. Slydinėdama šokinėju tai ant kranto, tai ant ledo, lyg užkerėta stebiu ledų kautynes, neinu namo. Man patinka būti tos bekraštės gamtos dalimi, ištirpti kartu su ja, jausti, kad esu tik dalelė tų didingų ledų, ir atsivėrusios prieš mane upės. Aš stebiu, kaip ji platėja, kaip jos krantai išnyksta tolumoje. Atsisuku, o upė jau virtusi jūra. Ši jūra bespalvė, ji neaprėpiama, o aš tokia mažytė prieš jos galybę, bet nebijau jos, nebijau to murzino vandens. Jis čia pat šnara ir pyksta, kai ant jo užgriūva ledas. Aš čia šeimininkė, suprantu beribę upę, žaviuosi jos didybe. Smagu strikinėti nuo ledinių tramplynų, nesvarbu, kad palaikiai mano drabužėliai pavirto šlapiais draiskalais, kad mane supa juoduojančios properšos. Vėl užlipu ant ledo keteros, ant pačio smaigalio. Nuo jo geriau matosi ir galiu įsivaizduoti save esant puikiuose ledo rūmuose. Juose skarmalai kaip mat pavirsta gražiausiais princesės rūbais, išsiuvinėtais gėlėmis, pagražintais ornamentais. Į mano ilgas kasas fėjos įpina nuostabaus grožio kaspinus su blizgučiais, šie plazda pavėjui, ryškios jų spalvos tik mainosi, žvilga. Aplinkui viskas švyti, aš šoku su draugėmis, klausausi muzikos, jos garsai skamba ir neša mane ant nematomų sparnų. Kaip visada aš

dainuoju, dainuoju, dainuoju... Staiga tik „šliaukšt“ ir aš atsiduriu šaltame vandenyje iki pat kaklo. Šiurpulys pagaugais nuėjo, aš sustingstu nuo šalčio ir baimės. Lyg viesulas nusinešė dainas, nutildė muziką, viskas aptemo. Besiblaškydama properšoje, kojomis užgriebiau kažką kieta. Tai buvo rąstigalis, įšalęs lede. Atsispyriau ir šiaip taip išsiropščiau iš ledinio vandens. Supratau, kad vos nenugarmėjau akmeniu į dugną, į juodą klastingą prarają – ji būtų nunešusi mane į ledjūrį. Išlipusi išsigręžiau drabužius ir vaidindama, jog nieko baisaus neatsitiko, kiūtinu namo. Einu ir galvoju, – tas Jenisiejus labai klastingas, lyg vampyras timptelėjo už mano prakiurusių batų ir norėjo pasiimti pas save į dugną. Gerai, kad atsirado tas rąsto galas, neleidęs man nuskęsti.

Klampojau per skystą purvyną kelio nematydama, šlapi drabužiai stingdė kūną, bet aš pergalingai šypsojausi ir žingsniavau toliau. Senelė taip ir nesužinojo apie tykojusį vandenyje pavojų, tik pamačiusi mane šlapią ir drebančią sukruto džiovinti, šildyti. Ji tik atsiduso ir tylėjo, o tai reiškė daug daugiau nei pabarimas.

Namų ruoša greitai nustūmė ką tik buvusį nuotykį, ši šiurpų atsitikimą į užmarštį. Neraginama puoliau šluoti prineštą purvą, gremžti laiptelius. Laksčiau tai šen, tai ten apkabinusi malkų glėbius. Reikėjo išlyginti rudą mokyklinę uniformą, kiekvieną jos klostelę, iškrakmolyti baltą prijuostę ir visus atlapus. Nuo slenksčio dar kurį laiką žiūrėjau į mūsų slėpiningą upę, kuri virto griozdišku, perpildytu loviu.

Kiek paišdykavęs Jenisiejus palengvėle slūgo, kol atsidūrė įprastoje vagoje. Dabar vanduo nešė tik atskirus mažus aptirpusio ledo gabalus, o iš tos vietos, kur ką tik buvo jūra ir nesimatė krantų, dabar tolumoje įžiūrėjau pakrantę. Ten, kur Jenisiejus darė lanką, protakoje, buvo grūste prigrūsta šiukšlių, rąstų, išardytų sielių. Ledonešis baigėsi visiems laimingai.

Ateina pavasaris

Šalia mūsų namo Stalino gatvėje saulės atokaitoje sniegas pamažu tirpo, po kojomis jau matėsi ledinė žemė. Nuo stogų kabojo varvekliai, nuo jų lašėjo tiesiai į patižusį purvą. Vanduo tekėjo upeliais, netvarkingai mirkė ir ardė žemę, užsemdamas nuošalius, įdubimus, vertė mus šokinėti per įgriuvas. Kol lauke nepradžius, teks sėdėti namie. Kaip tik tuo metu aš mokiausi atmintinai ištrauką iš M. Gorkio romano „Motina“ ir kalte kaliau kaži kokią užduotį apie šarvuotį „Potiomkiną“. Senelė pasiklausė ištraukos, dar labiau sukluso, nes jai atrodė, kad „Motinoje“ turi būti apie motiną. Deja, ištraukoje apie motiną nieko nebuvo. Kiek ji suprato, buvo ten vientik kvietimas kovoti su fabrikantais ir nuversti seną valdžią. Šarvuotis „Potiomkinas“ apskritai jai pasirodė kažkoks kratinys, o ir man nebuvo aišku, apie ką ten aš kalu. Senelė nusprendė, kad tokią beprasmybę kišti vaikui į galvą nesveika, tad paėmusi kuokštą spalvotų siūlų „Muline“ pamokė mane siuvinėti.

Šis užsiėmimas man patiko, net labai. Siuvinėti pradėjome nuo mažmožių – gėlyčių, lapelių, pamėginau išsiuvinėti monogramą. Tetai Onai ir senelei siuvinėjimo išmonės niekad netrūkdavo. Neturėdamos reikiamų siūlų, jos nerdavo vąšeliu. Seni ir neišvaizdūs rankšluosčiai pasidabindavo aplikacijomis su nėriniais. Ties mūsų durimis kabojo puošnios užuolaidos, o įvairiausių dydžių pagalvėlės, prikimštos elnių maisto – šiurkščių poliarinių samanų, pagražį-

no lovas-gultus. Atėję svečiai tik aikčiojo, žiūrėdami į našlaites, rugiagėles ir saulėgrąžas.

Siuviniai kiek paslėpdavo namų skurdą, o maži kambarėliai įgaudavo puošnumo. Langai darėsi gražesni, nes ant jų kabėjo ažūrinės užuolaidos, ant stalo gulėjo kiauraraštės staltiesės. Mums trūko tik siūlų, vilnonių ar kitokių, ir būtumėm apnerti, apmegzti, nereikėtų nei šimtasiūlių, nei bjaurios rudos skaros, kurioje vienos skylės. Nėra siūlų, nėra ir raštuotų pirštinių, nėra kojinių ir megztinių. Tad mano kūrybinė fantazija susiaurėdavo iki apdriskusių kraštelių apmėtymo kilputėmis. Lengviausia siuvinėti grandinėle – ja galima daryti užrašus, raides, lyg plačiu pieštuku rašytum. Išsiuvinėjau namą, senelį, kalantį prie kelmo dalgį, senelę su obuoliais. Pavadinau „Mūsų Raitininkai“. Siuvinį senelė pasikabino ties lova.

Ant apskrito rėmelio būdavo ištempiu medžiagos skiautę ir siuvinėju uogas ir gėles su lapais. Ilgai sėdėti neturėjau kantrybės, mane viliojo pavasario kvapas, norėjosi pažaisti su vaikais, nubėgti iki kino teatro, sužinoti, ką ten rodys. Norėjau pasiklausyti naujų dainų.

Išbėgu laukan – ogi, visur tik purvas, telkšo balos, bet aš to nepastebiu, mano nuotaika gerėja. Jau barška ant atitirpusių kelių padėtos lentos. Vadinasi pavasaris, nors ir sunkiai kaip kokį akmenį, atridena išsiilgtą šilumą. Jau nebesninga, tik lyja. Po truputį nusimetame šimtasiūles, vatines, skrandas, nusirišame šiurkščias rudas skaras. Nuspiriu kuo toliau lopytus perlopytus veltinius. Išlenda išblyškę veidai, kaulėti kūnai, bet mes pašėlusiai džiaugiamės likę gyvi, nors vaikštome visą laiką alkani.

O saulė, po ilgo nebuvimo šioje užmirštoje žemėje pakilusi aukščiau akiračio, nustebusi dieną ir naktį žiūri į mus, kaip mes smagiai lendame iš žiemos landynių ir garbiname ją. Malonu pasišildyti prieš saulutę.

Vargana užpoliarinė augmenija, pajutusi saulelę, ima sutartinai stiebtis, lįsti iš sušalusios žemės. Kažkas pasakojo, kad seniai, labai seniai mažyčiai bruknių krūmeliai buvo dideli medžiai ir augo dabartiniame Sibire tarp milžiniškų paparčių ir asiūklių, o dabar sumenkę skursta įšalusioje ledinėje žemėje. Bet jie vis vien atgyja, pradeda augti ir staiga žydėti. Ir žmonės, ir gamta žino, kad nėra ko laukti, vasara bus trumpa, o saulės spinduliai neilgai šildys.

Kad ir kaip saulutė stengiasi išlydyti ledą, sniegą, bet atitirpdyti ir sušildyti žemę po devynių ilgų šalčio mėnesių nesiseka. Nors ir labai galingi saulės spinduliai, vis vien įšalas per žiemą giliai įsitvirtino ir nepasiduoda. Saulė bejėgė nugalėti susikaupusį šalčio sluoksnį, kuris tik šaiposi iš aktyvių mažų upeliūkščių pastangų, negailestingai laiko juos apkabinęs savo ledinėm letenom, šaltakraujiškai žvarbina visa, kas tik aplinkui. Tačiau sukaustyta žemė kaip įmanydama muistosi, siekdama ištrūkti iš šalčio žabangų, verčia mus įtempti paskutines galias ir grumtis dėl išgyvenimo šalčio pasaulyje.

Darbo pradžia

Vos tik man suėjo 10 metų, teko prisistatyti darbdaviams Igarkos medienos biržoje. Atėjau į kontorą be jokių dokumentų, įrodančių mano amžių, be metrikų, be sveikatos pažymėjimo. Viršininkas nužiūrėjo mane ir pasakė, „Хорошо“[1]. Matyt, jam patiko, kad prie sujuosto virve vatinio kadaravo ryšulėlis su duonos kriaukšlele ir įdėtu prie jo rašteliu. Aš jį ir įteikiau viršininkui. Raštelyje buvo rašoma, kad man greit sukaks 12 metų, mat tik nuo tokio amžiaus priimdavo paauglius sunkiems darbams; jį pasirašė kažkoks geradaris. Buvo gegužės mėnuo, mokykloje tik vakar baigėsi pamokos, tad nuo rytojaus šešių ryto mane žadins fabriko sirena.

Milžiniškai lentpjūvei nuolat trūko darbo rankų, nes jos pjaunamieji prietaisai sukosi dieną naktį, buvo dirbama keliomis pamainomis, tad tokie išbadėję vaikai kaip aš irgi tiko. Biržos teritorija buvo panaši į seniai apleistą negyvenamą sušalusį miestą. Iš arčiau lentpjūvė atrodė kaip didžiulis medžio kombinatas su aukštyn kylančiais lentų, rąstų štabeliais ir pjuvenų kalnais, su malkų rietuvėmis. Igarka buvo medžio sostinė, jos lentos garsėjo toli užjūriuose. Nors šis medienos miestas labai jau buvo panašus į sustabarėjusį vaiduoklį, visgi jis turėjo neįprastą vardą – medienos džiovinimo birža, t.y. joje buvo sava valdžia, tvarka, medinės gatvės, skersgat-

[1] Gerai *(rus.)*.

viai ir aikštės. Kur pažvelgsi, šalikelėse mėtėsi lentos, po kojomis girgčiojo medžio žievė, vėjas nešiojo pjuvenas, o daugybė chaotiškai besimėtančių aplink pagalių, už kurių kliuvinėjo darbininkai, rodė esant netvarką. Darbininkai it skruzdės žiemą ir vasarą tampydavo visą tą sąšlavyną iš vienos vietos į kitą, vyko nenutrūkstamas darbų vajus, jame dabar dalyvausiu ir aš. Man nė motais, kad tai ne sąšlavynas, o strateginė Sovietų Sąjungos medžiaga, kad ji verta aukso kalno pasaulio rinkoje, kad kedrų, maumedžių, kitų vertingų medžių liekanas – pagalius (горбыль), lentas, kelmus teks rūšiuoti ir dėti į milžiniškas rietuves štabelius. Teks dengti ir nudenginėti stogus. Viso to teks išmokti paaugus, o dabar šitoje netvarkoje manęs laukė pažintis su vidaus tvarka.

Ėjau tarp išrikiuotų medinių štabelių, pastatytų ant paaukštintų postamentų, matyt, labai garbinamų, nes apie juos be perstojo zujo kažin kokie prižiūrėtojai, apskaitininkai su keturkampėmis planšetėmis, jais rūpinosi brokuotojai, brigadininkai, o gal ir kontoros viršininkai. Man pasirodė, kad šie žmonės viską čia kontroliavo. Jie uostė, čiupinėjo lentas, ar sausos, ir neišleido iš akių darbininkų. Jei tik kuris dirbo apsnūdęs, darbadienis tam pradingdavo. Supratau, kad ir čia kaip karo lauke vyko kova dėl darbo ir uždarbio.

Tą šaltą rytą kartu su bedžiaugsmiais suaugusiaisiais skubėjau į savo pirmąją darbo dieną. Prie darbų skirstymo biržos kontoros kartu su visais laukiau užduoties ir greitai papildžiau trijų žmonių grupę. Visa brigada patraukėme paskui brigadininką prie išsirikiavusių rietuvių, čia vadinamų štabeliais. Parodęs pirštu į padebesiuose esantį stogą, po to į mane brigadininkas tepasakė, „Ну, ребятня, давайте“[1]. Tas „давайте“ reiškė, kad man reikės kabarotis ant pačio aukščiausio štabelio stogo, nukelti dengiančias lentas

[1] Na, vyručiai, imkitės *(rus.)*.

ir mėtyti į apačią kitiems brigados nariams. O šie rikiuos, lygiuos ant rogių, kol visą tą kubatūrą nuveš apžergęs miškovežis.

Kurį laiką stovėjau ir svarsčiau, kaip man užkopti į tuos padebesius, juk nei kopėčių, nei virvių, nėra už ko nusitverti. Dienos darbo norma didelė – keli tokie stogai per pamainą, tad nieko nelaukus reikia šturmuoti viršūnes. Pradedu kopti lentomis į viršų, nes vieno brigados nario nerangumas gali sumažinti ar išvis nubraukti visų narių uždarbį. Reikia kuo daugiau ir greičiau numesti žemėn lentų, – su ta mintim puoliau kaip į žūtbūtinį mūšį su savo priešu – drūtu lentų štabeliu. Mano rankos ir kojos staiga pavirto šimtakoju vabalu – jos kabinosi į lentas, aš kopiau statmena siena, nė pati nepajutau, kaip įveikiau aštrią stogo briauną, vos netėškusią mane atgal į tarpeklį tarp lentų, ir pagaliau atsidūriau ant stogo. Puiku, tvirtovė pasidavė.

Lupu sunkias šlapias stoglentes ir kaskart šūkteliu „Ohohoii!“, įspėdama apačioje esančius, kad saugotųsi. Ir taip kelias valandas girdi tik „Ohohoii!“ ir tik spėk saugotis krintančių, su trenksmu į ledą atsimušusių lentų. Nuo štabelio viršaus lyg nuo tvirtovės bokšto ar kalno viršūnės gerai matosi visas Igarkos miestelis. Žvalgausi po pilkas apylinkes.

Igarka kiurkso apstatyta beskoniais kreivais gyvenamaisiais trobesiais, dažniausiai laikinais barakais, o aplinkui driekiasi murzina bekraštė tundra. Nusiminiau, kad mano namai tokioje neišvaizdžioje vietoje, nors ten, už išsikišusio kamino gyvena ir manęs laukia seneliai. Mikliau sukdavausi, galvodama apie būsimą uždarbį, įnirtingiau plėšiau sunkias, ledo ir vandens prisodrintas lentas, o mesdama jas žemyn, energingai plyšojau „Ohohoii – metu!“, įspėdama apačioje esančius saugotis.

Po trijų darbo valandų ateidavo užtarnauta pietų pertrauka. Nulipdavau į apačią, atsitūpdavau ant numestų lentų, iš šimtasiūlės

išsitraukdavau savo pietus – dvi duonos riekutes ir tarp jų lyg netyčia įsispraudusį nežinomos kilmės taukų gabalėlį. Tą nuostabų valgį tirpdžiau burnoje pasigardžiuodama lyg skaniausią pyragą. Apžiūrėdavau nubrozdintas rankas, kojas, patrindavau mėlynes, gloščiau skaudančius guzus, pūčiau kraujosruvas, dantimis traukiau įstrigusius pašinus. Ledo gabalėlius, kaip liepė senelė, dėjau ant skaudančių sumuštų vietų ir taip gydžiau ne tik savo, bet ir kitų žaizdas. Pasibaigus pamainai vos vilkausi namų link ir tą dieną žaisti *laptū* su vaikais nebesinorėjo.

Kitą rytą aš vėl stoviu prie kontoros durų, laukiu darbo. Šįsyk brigadininkas jau kitas, liepia sekti paskui. Priėjome prie geležinio pastato, iš kurio sklido aštrus metalo girgždesys, kuris vis stiprėjo. Mane nuvedė prie žviegiančių mechanizmų. Tai buvo rąstų pjovimo staklės. Jų geležiniai peiliai sukosi taip greitai, kad iš pakliuvusių rąstų likdavo vien pjuvenos ir žievių atraižos, o storas lentas geležinė ranka iškeldavo virš mano galvos ir mesteldavo į kitą pusę. Kažin ar kokia nors mergaitė galėtų susapnuoti tokį darbą, kuris dabar manęs laukė. Man tik šiurpas nuėjo per nugarą žiūrint į tuos geležinius pjoviklių nasrus. Per žviegiantį triukšmą susikalbėti buvo neįmanoma, išsakyti savo baimės taip pat nebūtų kaip, be to, nebuvo ir kam.

Brigadininkas sušuko kažką tiesiai man į ausį, bet aš tik iš jo gestų supratau, kad man teks vienai prie šių pragaro vartų tvarkytis su gausybe į visas puses lekiančių skiedrų, medžio dulkių ir aštrių pagalių. Įdavė į rankas platų kastuvą ir nuėjo savais keliais. Supratusi, kad čia teks dirbti ypač pavojingą darbą, mano nuostabai, baimę kaip ranka nuėmė. Viena akimi budriai stebėjau, kaip juda transporteris, kita įdėmiai sekiau geležines grandines, kurios sukiojo didelius ir mažus dantračius su pjūklais ir nuo tampymosi galingai džeržgėjo.

Pjūklai milžinai, rodydami geležinių dantų jėgą, įspėdavo apie arti esantį pavojų ir bauginančiai klegėjo. Nėra kada žioplinėti, reikia saugotis, kad tik tie dantračiai ko blogo nepadarytų. Susikaupiau ir po kiek laiko pripratau prie kurtinančio trenksmo, tapau to pragariško pasaulio dalimi. Jau nė kiek negąsdino barškantys dantračiai, nežinau, kur dingo pradinė baimė. Kas galėtų atspėti, gal miško deivė Medeinė įkvėpė man drąsos, nes tame erzelyne pjaunant medžius galėjo budėti tik ji viena.

Kaip mechaninis vilkelis sukausi traukdama į pašalį rąstų nuopjovas, kastuvu kuopiau pjuvenas. Medžio dulkės mano kaštonines kasas nupudravo gelsvai. Jos lindo į akis, burną, net dusino. Pamainai baigiantis atėjo brigadininkas su mašinistu, nešini tepalais, abu stabtelėjo, mostelėjo į mane, ir aš tik iš krutančių lūpų supratau sakant „Где твои мужики, что дитё ставишь“[1]. Brigadininkas tik skėstelėjo rankomis ir abu nuėjo. Pasibaigus pamainai manęs pakeisti atėjo stambus vyriškis ir aš be žodžių jam atidaviau kastuvą ir užleidau vietą.

Išėjau iš lentpjūvės nuvargusi, ypač maudė rankas ir nugarą. Jei dar kokią valandą reikėtų padirbėti, paprasčiausiai negalėčiau ne tik kastuvo, – šaukšto pakelti. Einu namo trumpiausiu keliu, už posūkio pro suklypusias tvoros lentas girdžiu sklinda daina. Keli balsai dainavo pratisai, daina buvo pilna ilgesio, neapibrėžto maudžiančio skausmo. Sustojau, dirstelėjau pro plyšį. Būrelis merginų sėdėjo ant sukrautų lentų, smagiai šnekučiavosi, leido laiką tabaluodamos kojomis ir juokėsi. Jei kuri uždainuodavo, kitos arba klegėjo, arba pritardavo dainai. Tai buvo laisvos merginos, ne tremtinės, jų niekas nevertė sunkiai dirbti, tad jos ir leido laiką kaip išmanydamos.

Taip sutartinai dainuojant rusų liaudies dainas Igarkoje daugiau

[1] Kur tavo vyrai, kad vaiką paskyrei *(rus.)*.

girdėti neteko. Man einant pro šalį, viena jų pašoko ir iš tolo šūktelėjo: „Эй, девочка!“[1] Apstulbusi žiūriu į ją, o ji ištraukia iš rankovės raštelį ir kiša man. Kokia ji graži! Tokio gražaus veido man matyti neteko. Šalia purvinų lentų, šalia medinių griozdų ji atrodė kaip pasakų fėja. Ji buvo visiškai nepanaši į kitas, ir kai ištiesė man raštelį, jos akys blizgėjo. Net žado netekau dėl jos užburiančio grožio. Supratau, kad manęs prašo nunešti raštelį į trečiąją brigadą, perduoti jį vaikinui vardu Vania. Paėmiau raštelį ir iškart nubėgau ieškoti trečiosios brigados. Atbildėjo miškovežis, aš iš tolo jo paklausiau, kur gi ta trečioji brigada, ir nubėgau toliau pagal rankos mostelėjimą.

Bildėdama lentomis, pralindau pro štabelio apačią, per susispietusių miškovežių pilvus, ties savivartėmis pamačiau trečiąją brigadą, lošiančią gal kortomis, gal domino. Visi septyni brigados nariai – jauni vyrai – aktyviai ilsėjosi. Pasigirsdavo šaižūs šūktelėjimai, kaukšėjo domino kauliukai, jie krizeno ir nuolat keikėsi. Į keikūnus seniai nebekreipiau dėmesio, lai sau plūstasi, tačiau nežinojau ką daryti ir laukiau, kada gi jie nustos keiktis ir atkreips į mane dėmesį. Nedrąsiai priėjau ir padaviau raštelį arčiausiai sėdinčiam vaikinui. Tarstelėjau: „Вам письмо от первой бригады“[2]. Po pauzės dar pridūriau: „Дяде Ване“.

Arčiausiai sėdėjęs juodbruvas vaikinas net nežvilgtelėjęs mano pusėn čiupo raštelį ir burbtelėjo: „Эй, Вань, это тебе, давай, вставай“[3] ir bakstelėjo už nugaros miegančiam draugui. Numetęs jam raštelį, vėl ėmė lošti kortomis. Žiūriu, laukiu, kas bus toliau. Gi užsimiegojęs Vania atsisėdo, pasirąžė, paėmė raštelį, suglamžė, paskui nusižiovavo. Jo mėlynos piktokos akys prisimerkė, ranka

[1] Ei, mergaite *(rus.)*.

[2] Jums laiškas iš pirmos brigados. Dėdei Vaniai *(rus.)*.

[3] Ei, Vania, čia tau, kelkis *(rus.)*.

nubraukė šviesius plaukus nuo kaktos ir tik tada atgniaužęs saują ir ištiesinęs popierėlį pradėjo garsiai skaityti.

Kas buvo parašyta tame raštelyje, nežinojau, man buvo neįdomu, tik nustebau, kad brigados vyrai taip kvatoja, stačiai leipsta juokais, net susiėmę už pilvų žvengia. Rūkydami spjaudėsi, laidė nesuprantamus sąmojus. Nesusigaudžiau, kuo čia dėtas tas raštelis, kad kilo toks triukšmas. Pagaliau pastebėjau, kad šalia vyrų ant žemės voliojasi maži buteliukai, četuškomis vadinami (gal dėl to, kad juose po 250 gramų?), mėtosi apkramtyti dešros bryzai. Vania atsistojo, jis toks aukštas, šviesus žengė į priekį ir beveik prieš pat mano akis perdėtai pabrėždamas žodžius pasakė: „Скажи ей, что плевал я...“[1], nusispjovė: „Да, да, падла она“[2], vėl nusispjovė ir dar parodė savo žodyną „Блядка она поганая“[3]. Būtų gal dar ką nors pasakęs, bet aš nusisukau, sprukau šalin, nes nenorėjau gražuolei nešti tokių bjaurių žodžių. Nors buvau jau tolokai nubėgusi, bet vis dar girdėjau aidesį nešvankių Vanios žodžių, kuriuos jis kaip linkėjimus siuntė savo merginai. Ilgai ausyse skambėjo tas „падла“ ir kiti negeri žodžiai. Atbėgau prie merginos, net akių nepakėliau, nieko jai nepasakiau, o ji, matyt, viską supratusi, ištiesė man obuolį. Tačiau aš jaučiausi nesmagiai, man buvo gėda dėl Vanios keiksmažodžių ir aš obuolio nepaėmiau. O obuolys Igarkoje buvo brangesnis už auksą...

[1] Pasakyk jai, kad man nusispjaut *(rus.)*.

[2] Taip, taip, gaišena ji *(rus.)*.

[3] Kekšių kekšė *(rus.)*.

Naktinė pamaina

Vėl ateina diena, kita, ir dabar teks dirbti naktinėje pamainoje. Mano porininkas – diadia Vasia, pilkšvais plaukais ir daug didesnis už mane vyras. Vasia, be abejo, buvo daug stipresnis už mane, bet kaip vėliau pastebėjau skubėti dirbti nemėgo, tad, suprantama, nerodė man nei pavyzdžio, nei iniciatyvos. Sugriebdavo kastuvą ir ilgai į jį atsirėmęs stovėdavo, paskui paspirdavo koja pagalį ir tingiai imdavo kasti. Jis beveik nekalbėjo, bet ir nesikeikė. To Vasios, pasirodo, bijojo visa Igarka. Kontoros viršininkai žinojo, kad Vasia – recidyvistas, kriminalinis nusikaltėlis, ką tik paleistas iš kalėjimo ir šiuo metu užsiverbavęs darbams Šiaurėje, gavęs tris tūkstančius įsikūrimui. Dabar jis dirba su manimi naktinėje pamainoje. Aš šios porininko biografijos nežinojau, kriminalinis pasaulis manęs nedomino, o Vasia buvo darbo draugas, ir tiek. Mūsų užduotis buvo kuo greičiau kasti pjuvenas iš elevatoriaus bunkerio ir įvykdyti nakties normą, t. y. prikasti apie devynis sunkvežimius pjuvenų, nuvežti už Igarkos ir išversti lauk.

Mudu su dėde Vasia, prikasę mašinos kėbulą su kaupu, susėsdavome į kabiną šalia vairuotojo ir važiuodavome už miesto. Pildama pjuvenas į mašiną ir versdama jas lauk, po pamainos į namus parsinešdavau ne tik po kelias pūsles, bet ir šiek tiek pinigų. Tada Šiaurėje buvo pats pavasaris, naktinė pamaina – tai šviesi poliarinė naktis. Saulė ištisą naktį nenusileidžia, tik ritinėjasi prie horizonto ri-

bos. Dirbti ant Jenisiejus kranto daug įdomiau nei prie baisių pjovimo staklių. Tokią šviesią naktį ir miegas neima. Per darbą nežinojau, ar tai ryto saulė, ar vakaro – šviesu, ir tiek.

Ateidavo vidurnakčio pertrauka, Vasia surūkydavo kelis papirosus „Belomorkanal“, atsisėsdavo ant mašinos borto ir žiūrėdavo į tekantį vandenį. Pasėdėdavo, paskui išsitraukdavo iš švarko kišenės duonos gabalą su sūdytais lašiniais, perlauždavo perpus ir atkišdavo vieną pusę man. Duona su lašiniais man alkanai tikras delikatesas. Namuose lašinių mes neturėjome, aš sakydavau „Спасибо“[1] ir kramtydama atsigaudavau. Taip tylėdami ir valgydavome – jis sėdi mašinoje, aš – ant pjuvenų kalno.

Abu žiūrime į gelsvas pabirusias pjuvenas, kvepiančias sakais ir medžių sula. Iš čia gerai matyti, kaip Jenisiejumi braido saulė ir mums šviečia. Pailsėję vėl imame kastuvus ir stumdome pjuvenų kalnus. Štai Vasia prieina, paima mano kastuvą, atremia į mašiną ir tyliai burbteli, „Наработаешься ещё“[2]. Tada aš sėdžiu, o jis kasa. Nejaugi taip gali būti – Vasia, visai svetimas, recidyvistas, kurio daugelis prisibijo, vaišina mane duona su lašiniais, ištiesia pagalbos ranką ir užvaduoja darbe. O darbas naktinėje pamainoje būdavo alinančiai sunkus, ypač jei tau tik 11 metų. Aš į Vasią žiūriu ne kaip į porininką, o kaip į gerą dėdę ar tėvą. Visos gąsdinančios kalbos, kad Vasia žiaurus, kad jo reikia bijoti, atrodo prasimanymai...

[1] Ačiū *(rus.)*.

[2] Nesiplėšyk, bus tų darbų *(rus.)*.

Pundelių rišimas

Igarkoje anksčiausiai sukaukia fabriko sirena. Ji įkyriai žadina, verčia apsnūdusius skubėti. Kaskart eidama nežinodavau, kokį darbą gausiu. Mintyse primečiau, kad dirbu jau du mėnesius, bet atėjusi prie kasos langelio atsiimti uždirbtos algos matau raštelį „Денег нету“[1]. O jei ir būtų, tuoj nutįstų ilgiausios eilės ir dar nežinia, ar visiems užtektų. Įsivaizduoju, kaip užsitrenkus prieš pat nosį kasos langeliui, eičiau šalin dejuodama ir verkdama. Suaugusieji ir tie nedaug gaudavo, o vaikams mokėjo dar mažiau.

Ir šiandien mane išlydėdama senelė apkabina, pritvirtina prie vatinio maišelį su virta bulve ir kaskart primena: „Pasisaugok, Nilyt, būk atsargi, nesusižeisk“. Ir taip kasdien perspėja tais pačiais žodžiais. Žinau, kad man išėjus ims rožančių ir vis melsis, kad nelaimės aplenktų jos anūkėlę.

Šįryt brigadininkas skirsto darbus dideliam paauglių būriui ir eidamas priekyje nurodinėja: „Пучки вязать будете“[2]. Dar nesusigaudžiau, kas tie „пучки“, o jau stoviu ties į milžinišką krūvą suverstų trumpų lentučių. Numeta virvelių rezginį, mosteli ranka mano pusėn ir įsakmiai taręs: „Всё связать в пучки“[3] nuveda kitą grupę toliau. Įvykdyti anuometines normas šeivomis kaip mano

[1] Pinigų nėra *(rus.)*.

[2] Pundelius rišite *(rus.)*.

[3] Iš jų surišti pundelius *(rus.)*.

rankelės buvo nelengva. Sulyginti lentelių galus, suskaičiuoti visą tą kalną dar būtų įmanoma, tačiau tampriai surišti tuos griūvančių lentų ryšulius vargu ar pasisektų. Kimbu į darbą. Prasikrapštau sau vietos tarp lentų, dar ir storą pusrąstį nuo štabelio tarpusienio atsitempiu, ant viršaus uždedu kelias lentas ir šios pamainos darbastalis jau paruoštas. Darbo drabužių ir pirštinių čia neduodavo, o jeigu ir duotų, tai iš atlyginimo ištisus mėnesius išskaitinėtų. Galų gale gali likti skolingas, – taip man pasakojo suaugusieji. Šiaip taip apvynioju skuduru delnus, kad mažiau prilįstų pašinų, ir imuosi dėlioti lenteles eilutėmis. Vieną eilę prie kitos, kartais keturiomis, kartais penkiomis. Į viršų irgi dedu po 20, paskui užmetu virvelę, stipriai pundelį apkabinu ir įsispyrusi į stalą veržiu kiek pajėgdama tampriau. Taip ir skrieju kelias valandas apie krūvą kaip meteoras. Skubu ir jau koks 30 surištų ir dailiai sustatytų pundelių rikiuojasi prie mano kojų. Pasirodo brokuotojas, patampo kiekvieną ryšulį ir labai nepatenkintas liepia viską perrišti. Mat virvelės buvo ne taip įtemptos, neskambėjo kaip stygos. Nežinia ką būčiau dariusi, jeigu pro šalį ėjęs berniukas nebūtų stabtelėjęs ir pasisveikinęs. Jis matė, kaip brokuotojas ką tik išbrokavo vos ne pusę mano pamainos darbo ir privedė prie ašarų. Nieko nesakęs, jis pakilnojo vieną pundelį, kitą, ir pradėjo iš naujo rišti išskydusius, per laisvai surištus pundus. Dirbdami ir susipažinome: „Antanas“, pasakė. „Man 14, o tau?“ – „11“, atsakiau. Dirbome beveik tylėdami.

Pamainai baigiantis buvo surištos visos lentelės, šalia stovėjo tikra siena iš pundelių. Per ją nieko nesimatė, girdėjosi tik kaip vėjas šiurena pro sąsparas ir maskatuoja virvių galus. Kaip tik pasirodo ir apskaitininkas su brokuotoju, abu skaičiuoja, tikrina, užsirašo. Pasirodo, šį kartą viskas gerai padaryta, norma net viršyta, galiu eiti namo. Kokia laimė, kaip gerai, kad per šią pamainą pavyko uždirbti net dviem rubliais daugiau. Tai bus džiaugsmo seneliams.

Malonus tas Antanas. Eidamas pasakoja, kad mokysis vairuoti miškovežį, tik dar per jaunas, kiek palauks ir prašysis į kursus. Jam nepatinka, kad jį vadina Antonu, o ne Antanu. Prieš tremtį jis gyveno kažkur už Babtų ir aplink sodą buvo daug vyšnių. Lyg ir atsidėkodama naujam draugui pasiūliau ateiti pažaisti *laptū*[1] prie Stalino gatvės, ten renkasi daug vaikų. Tačiau jam reikia sukalti suoliuką sergančiai motinai. O gyveno jie Papanino gatvės barake.

Vakarykštė gera nuotaika šiandien virto kone tragedija. Vakar dienos norma su viršnormiu šiandien padvigubinta. Žinojau, kad jos neįveiksiu, nepasieksiu tos kartelės. Jau ir taip suvargusi, alkana, skarmaluota, o čia dar toks smūgis, nors vilku stauk. Ašarok, kiek nori, bet ko gero dar teks grąžinti ir tuos vakar uždirbtus du rublius. Seniai supratau, kad graudintis, tik bergždžiai laiką leisti, taigi nutariau neverkti ir nesižeminti. Vis vien tas griozdas miško kombinatas bus kurčias ir aklas, jis vis žiūrės, kaip čia apgavus kokį vaiką. Ką gi, teks atsisakyti svajonės apie naujus juodus veltinius, šiltą paltą ir kepurę, teks dėvėti tą pačią praskydusią rudą senelės skarą, avėti sulopytus veltinius ir ant apdriskusios šimtasiūlės per šalčius užsimesti skolintą senelio sermėgą, kad nesušalčiau. Viskas sudužo per tuos plėšikaujančius drambliūgas. Ir kaip gi aš dainuosiu šitaip apsirengusi? Juk prie gražiausių to meto dainų šitie skarmalai nesiderins.

Taip galvojau dirbdama pabodusį darbą. Pamainai baigiantis iš už kampo išlenda kriokiantis agregatas – nei šioks, nei toks. Lyg ir mašina, bet ant ilgų geležinių kojų su ratais, o vadinasi šis griozdas ant ratų – miškovežis. Matau, kaip jis pasikiša po savo geležiniu dvokiančiu pilvu visus mano pundelius, prispaudžia iš visų pusių ir kaip koks kerėpla pajuda prie uoste stovinčio milžiniško balto laivo. Aukšti kranai tuoj pagriebia mano rankų darbą ir kiša į triumą.

[1] Žaidimas, primenantis kriketą *(aut. pastaba)*.

Stebiu iš tolo baltą laivą, o galvoje sukasi mintys – kur gi nuplauks mano surišti pundeliai.

Mano antros klasės mokinės geografijos žinios nebuvo plačios, tačiau žinojau, kad Jenisiejus įteka į Arkties vandenyną, ištisai net vasarą padengtą neištirpstančiais ledais, ant kurių miega piktos baltosios meškos. Spėlioju, kur gi nuplauks šis baltas laivas ir kur nuveš mano lenteles. Pirmiausia turėtų praplaukti Dudinkos uostą ir kol dar upė galutinai neužšalusi, stumdydamas šąlantį ižą, išplaukti į Šiaurės jūrų kelią, aplenkti daugybę salų, iškyšulių ir pasiekti šiltus vandenis, kur vaikai vasarą maudosi. Tiek įsisvajojau, kad matau jį plaukiant link Naujosios žemės, pro Karos jūros vartus, kaip jį mėto Barenco jūros bangos. Tada mano baltas laivas įplaukia į Atlanto vandenyną ir pasiekia Ameriką ar Afriką. Širdis spurdėjo, kai mintys svaiginančiai klaidžiojo po pasaulį. Regėjau, kaip mano pundeliai išardomi, iš jų sukalamos dėžės ir dėželės, kaip dedami į jas kvepiantys saldainiai, įvynioti į žibančius Šiaurės pašvaistės ar vaivorykštės spalvotus popierėlius. Į jas guldomos kalbančios lėlės. Gal tai kalėdinės dovanos vaikams? Taip svajojant sunkus darbas tapdavo lengvesnis ir ne toks bukinantis. Tik labai jau norėjosi miego. Kad nors kartą gaučiau išsimiegoti...

Tundroje

Kai tik pasausėja, tuoj imame apžiūrinėti apylinkes, kaskart vis toliau ir toliau nueidami į tundrą, klausdavome savęs, kas tai per kraštas, ir kas gi auga arktiniame Sibire po mūsų kojomis. Jei birželį, kai dar buvo ankstyvas pavasaris, nueidavome vieną kitą kilometrą nuo Igarkos, tai šįkart ryžomės ilgesniam žygiui. Nebuvom medžiotojai, net ne žvejai, o tik prievarta tapę vegetarai, tai apylankomis, zigzagais braidžiodami žvalgėmės po tundrą. Taip ištisą dieną šlepsėdami per pažliugusias samanas vis ką nors rasdavome ir tempdavome namo. Dažniausiai prisirinkdavome uogų: morošku (tekšių), bruknių, mėlynių ir girtuoklių.

Visos Sibiro uogos buvo nuostabaus, tiesiog dyvino skonio, tik augo jos už pačių klampiausių purvynų. Senelis mane įspėjo ilgai neužsibūti prie gailių krūmelių, nes nuo jų gali imti svaigti galva, net pykinti. O kaip tik šalia gailių ir augdavo mėlynosios girtuoklės. Atrodė, kad tas uogas vėjas apnešė melsvais dūmais, nuo kurių ir gali apsvaigti galva. Lyg mėlynais auskarais pasipuošęs krūmas mane stebino, kad yra toks pavojingas, tačiau dulksva pailga uoga gaivino ir buvo nepaprastai skani. Tik blogai, kad tundra neaugino duonos ar kokio kito maisto, tik uogas – trumputės vasaros dovanas.

Nuo parneštų uogų namai buvo pilni subtilaus ir švelnaus jų kvapo. Jei pavykdavo pririnkti daugiau, virdavome uogienę, kitas

mirkydavome, o rugpjūtį, kai užeidavo šalčiai, padėtos ant lentynų malkinėje – jos pavirsdavo ledinukais. Norint turėti vitaminų, teko be atokvėpio nardyti po brūzgynus, nueiti toliausiai nuo namų, kartais ir 11 kilometrų. Tik toli pelkėse buvo galima rasti aikštelių su bruknienojais ir spanguolynais, nes arčiau viskas būdavo nurinkta.

Senelis nuolat primindavo, kad toliau nuėjus braidžioti po tundrą reikia atsargiai – joje tyko visokios pasalos ir pavojai. Atšilęs tundros paviršius vasarą buvo pilnas įvairiausių kiaurymių, vadinamųjų „talikų“. Gelmėse 10–15 metrų gylyje laikėsi vanduo, bet jo gali ir nepastebėti, nes viršus užtrauktas plėvele, ten pilna uogų ir užsižiopsojęs bet kada gali prasmegti vilkduobėje, o įkristi į šaltą vandenį ir žūti – brrr – kaip nesinori.

Praskydusi tundra mirtinai pavojinga. Jos ledinę žemę nuolat kilnoja požeminiai vandenys, atsiranda visokių upeliūkščių, kurie tai užšąla, tai vėl atitirpsta, o iš tolo atrodo, kad tundra nekelia pavojaus. Ištirpęs gilumoje ledas vadinamas termokarstu. Jis gali nudanginti iki pat pragaro.

Mes su seneliu neišskiriami draugai, abu klaidžiojame po tundrą, abu einame po vienuolika kilometrų nuo Igarkos. Eidama iš paskos stengiausi pataikyti į jo pėdas, o senelis tuo metu vis ką nors pasakodavo, o man – tai didžiausias patyrimas. Supratau, kad pasiklysti tundroje labai lengva – visur vienodi medžiai, pelkynai, o jeigu nebūna saulės, – dar lengviau. Senelis pasakojo, kad pasiklydę žmonės ilgai sukdavo ratus apie tą pačią vietą, kol tundros platybės nepasiimdavo jų pas save. Tai todėl kartais ir vaidenasi vėlės – pasirodo kaip žaltvykslės ar laumės. Daug yra baugių legendų apie pasiklydusias dvasias. Reikia ne tik grožėtis gamta, bet ir mokytis įminti jos mįsles, atskleisti paslaptis, o jų čia po mūsų kojomis daug. Taip senelis mokė nepakliūti į pasalas.

Visada po apdriskusiu senelio vatiniu slėpėsi išmintis ir ramybė. Šalia jo nėra ko baimintis bjaurių raganų. Užėjus į pakilesnę vietą, nebuvo ir baimės be garso įsmigti į užpelkėjusią properšą, reikėjo rinkti uogas. Bet vis tiek trumpam užmesdavau akį į žydinčias vėjažoles, smulkutes gėleles, kurios šaltame krašte atrodė kitaip. Vaizduotėje jos daug gražesnės nei iš tikrųjų. Surinkus uogas ir atsisukus į kitą pusę, pažeme driekėsi jau nebe spalvingos gėlelės, o tik dygios samanos ir kerpės. Va raudonuoja bruknienojai. Pribėgu. Po kojomis tartum guminis tinklas patiestas – galima rinkti uogas ir suptis. Nespėjus nė saujos pririnkti kojos pradeda mirkti, jas semia šaltas vanduo. Noriu iššokti iš balos, bet atsispyrusi tik dar giliau įgrimztu ir ropomis, vos ne vos ištrūkstu. Sprunku iš tos baisios vietos, net seneliui nesiguodžiu.

Dabar einu atsargiau, pirma apsižvalgau, kad vėl neįmarmėčiau į kokią balą, ir staiga net suakmenėju – prieš mane nauja kliūtis upė. Jos vardas Graverka, ji net žemėlapyje nepažymėta. Tai Jenisiejaus intakas. Gražus josios vardas, bet ji tokia bedžiaugsmė, kad net liūdna pasidaro. Jos vanduo skaidrus, atrodo, atspindi juodą dugną, tik labai šaltas ir slegiantis, beveik juodas. Krantai pabjurę, minkšti, arčiau neprieisi per pelkyną. Ieškau brastos, bet upė neprisileidžia – vos koją pastatau, tuoj kliuksi, burbuliuoja, matau jos dugnas duobėtas, baugu artintis.

Upelė lyg piktos būtybės nubausta kenčia vėjovartų prispausta. Žiūriu su seneliu nuo kranto į vandenį, baugi vieta, nematyti nei žuvų, nei bebrų, nesigirdi nei paukščių čiulbėjimo, nei gegutės kukavimo. Leisgyvis bedžiaugsmis upelis, atradęs daugiamečiame įšale plyšį, pasinaudojo juo, prisotino vandeniu ir prasispraudęs į paviršių niūria tėkme gąsdina mane.

Mielas upeli, aš bridau iki tavęs veik 11 kilometrų, kad atsitiktinai pamatyčiau tave tekantį Žemės gale, niekam pasaulyje nereika-

lingą, žemėlapyje nepažymėtą. Nelinksmina tavęs paukščiai, neplaukioja žuvys, tik vardas skambus – Graverka. Tu užsispyrusi kaip ir aš, atsiradai čia, Sibiro žemėje, sukaustyta ledo, niekam nereikalinga, bet nepražuvai.

Senelis stovėjo greta, bet nepajuto, kaip aš, apimta emocijų, sužmoginau upelį. Skubino eiti namo, greičiau iš tos keistos vietos, mat čia gali būti urano, todėl dėl radioaktyviųjų spindulių net uodai neskraido ir nekanda. Einant link namų, senelis pasakojo ir lygino Lietuvą ir Sibirą. Raitininkuose lakštingalos čiulba. Liepos mėnesį kaip dabar ten sode noksta obuoliai, karvės iš ganyklos parneša kaip niekad daug šilto pieno. Didžiulė praraja tarp Lietuvos ir Sibiro. Čia net Graverka teka ašarodama, pilna ledinio vandens, ir jame niekas nesimaudo: šalta ir žiemą, ir vasarą. Maknojau po nuobodžią tundrą, giliai įsivyniojusi į skarą, baidydama uodų kraugerių debesis. Senelis sako, kad jei upėse būtų žuvų ar paukščių, jie sugaudytų ir sulestų dalį uodų, o dabar uodai ir mašalai, neturėdami ką veikti, puola mus.

Dangus į pavakarę ėmė niauktis, uogautojai, eidami vieni paskui kitus, retsykiais šūkčiojo, kviesdami nepasimesti ir eiti kartu. Mano kibiras dar nepilnas, tad pakeliui lenkiuosi pamatytai uogai prie kiekvieno krūmo. Norėjosi ir man prisirinkti pilnutėlį kibirą, neatsilikti nuo senelio, kad neapsirodyčiau suaugusiesiems esanti tinginė. Nesidairydama vis mikliau rinkau uogas, todėl ir nepastebėjau, kaip atsidūriau didelės pelkės centre.

Pelkės plotas tarytum užslėptas kerpių, apaugęs krūmokšniais, retais medeliais. Renku uogas ir tarp samanų matau žvilgantį nejudantį vandenį, panašų į didelę, į dangų žiūrinčią akį. Va ten, ant samanų guli išsirpusios ryškios ir stambios bruknės, mėlynės. Jos viliojo prieiti arčiau, ir aš drąsiai žengiau jų link. Taip atsidūriau vienui viena prieš tysantį rąstą, užvirtusį ant paslėptos balos. Ore

tvyrojo spengianti tyla, jokio garso nedrumsčiama ramybė. Renku uogas, po kojų liula pelkė, aš šokinėju nuo kupsto ant kupsto. Norėjau šoktelti ir dar toliau, tik kažkas saugojo ir neleido padaryti to mažo žingsnelio. Mat kai atsispyriau, viena koja pasinėrė net iki juosmens, aš užsikabinau už tysančios kerplėšos ir pamačiau, kaip paviršius po plona velėna tyliai prasiskyrė, akivaras godžiai išsižiojo taikydamasis stverti mano kūną ir nugramzdinti tiesiai į liūną, tiesiai į pragaištį. Visa šlapia ir pašiurpusi iš išgąsčio užlėkiau ant sausesnės vietos.

Ta pelkė vaiduoklis su kerplėšomis ir vėjovartomis lai tūno nedrumsčiama su savo paslaptimis, lai pasiima dalį išbarstytų uogų. Iš kur galėjau žinoti, kad kaip tik čia iš po žemių besiveržiantis vanduo, išklaipęs medžius saugojo dideles uogas, tykojo įtraukti mane į spąstus ir užgesinti gyvybę. Savo kailiu patyriau, ką reiškia praskydęs įšale ledas, susidarę ir giliai palaidoti termokarstiniai įdubimai ir gąsdinančios dumblinos įgriuvos. Ne pirmą kartą likimas norėjo mane išbandyti ir dabar grubiai juokauja ties nebūties riba. Bet geros nematomos būtybės akylai stebi, stodamos skersai kelio ir drausdamos žengti tą vienintelį paskutinį žingsnelį. Jos neleido man nugarmėti į šaltus žemės plyšius, kuriuose amžiams atgulčiau kartu su mamutų griaučiais.

Šiuos samprotavimus nutraukė uogautojų ūkčiojimai. Pamačius senelį, išgąstis greitai dingo ir aš su artipilniu kibiru prisijungiau prie kitos šiek tiek sėkmingiau uogavusios grupės. Kai kurios moterys persimetusios per petį nešėsi net po du kibirus uogų. Eidama žiūrėjau po kojomis, kad neužkliūčiau už ko nors ir neišberčiau savo laimikio. Artėjo trumpa poliarinė naktis, visi bijojo pasiklysti ir skubėjo namo.

Temstant danguje mačiau krintančias žvaigždes, tempiančias paskui save ilgas – tai ryškias, tai vos įžiūrimas uodegas. Susidary-

davo įspūdis, kad žvaigždės gainioja viena kitą, po to leidžiasi į tundrą ir slepiasi visai netoli. Jos dar pamojuoja man prieš pasiekdamos žemę ir tada nukrenta į ką tik aplankytus ir mėlynus nuo uogų krūmus. Tai buvo meteorų lietus ir aš, bėgdama paskui suaugusiuosius, dar spėdavau juos skaičiuoti. Uogų kibiras kaip koks kryžius taip nukamuodavo per dieną, kad laimingai grįžusi ir vos peržengusi slenkstį, akmeniu griūdavau į lovą. Tačiau dieviškos tundros dovanos buvo didžiausias atlygis už sunkią dieną, atitolinęs gresiančio bado pavojų.

Kedrų riešutėliai

Žinodami kokia žiema mūsų laukia, skubiai jai ruošėmės. Senelis pasakojo apie tundros augaliją, kuri geriau už mus jautė ledinės nakties artėjimą. Augalai, reti ir menki, puikiai suprato, kad ilgai teks tūnoti įšalusioje dykvietėje. Jie traukėsi prie žemės, gūžėsi, metė lapus, kad bent kiek gautų šilumos jų šaknys. Kiek toliau nuo mūsų į šiaurę, ties 72° laipsniais šiaurės platumos, žolė ir medžiai apskritai nustoja augti. Žemė sustingsta, virsta uola. O mes gyvename ledjūrio pašonėje 67° platumoje, ir kai kur čia įšalo proskynose auga dideli medžiai kedrai. Apie tai pasakojo atvykę tyrinėti Igarkos žemes geologai.

Tikimės išgyventi ir šią žiemą. Matome, kaip saulė pasirodo vis mažiau ir mažiau, lyg ją kas temptų prie žemės. Tuoj jos visai beveik nematysime gal kokius 4 mėnesius. Rudens nebus, tik žiema. Mūsų laukia asketiškas gyvenimas.

Šį rudenėjantį rytą ėjome ieškoti tų didelių kedrų. Žinojome tik kurioje pusėje galėtų augti šie milžinai, tad pasukę pietų pusėn leidomės į kelionę. Kad atbaidytume uodų debesis, nusipynėme beržų vainikus ir užsidėjome ant galvų. Besijuokdami su maišais ant pečių patraukėme į kedrų karalystę. Nužingsniavus apie 8–9 kilometrus, pasirodė pirmieji kedrai, tik labai maži. Eidami toliau pamatėme daug didesnių ir su kankorėžiais viršūnėse. Kedras žydi labai anksti, nepastebimai, skuba užmegzti vaisius. Kedro šaknys

šioje miškatundrėje visad įšalusios, bet medelio neįveikdavo kvapą gniaužiantys šalčiai.

Atėjome į kedrų giraitę. Didelių medžių viršūnėse kabojo stambūs kankorėžiai. Senelis, žiūrėdamas į mano kojas, sakydavo, kad jos specialiai skirtos karstytis po medžius. O aš mielai tai patvirtindavau, be vargo įsliuogdama į aukščiausio kedro viršūnę. Prie pat mano veido kabojo rudai violetiniai žvilgantys kankorėžiai. Pasisupusi ant šakų, pasidairiusi po beribius plotus, imdavau skinti vaisius. Skinu ir metu žemėn, nes papurtyti jie nekrenta. Sunku pasiekti, šakos ilgos, o kankorėžiai ant pačio galo. Nuraškau nuo vieno medžio, lipu žemėn, kariuosi į kitą, ir taip nuo medžio ant medžio. Išgirdusi senelio balsą: „Užteks, nepanešim“, leidžiuosi žemyn.

Pajuodusiu veidu nuo kibių, lipnių sakų, suklijuotais pirštais juokinau senelį, renkantį kankorėžius. Sakuoti ir lipnūs kedro vaisiai bus mūsų maistas. Tempiame maišus namo, senelio pilnutėlis, net su kaupu, mano – puspilnis. Po kelių riešutavimo dienų užvertėme kambarį. Kieme kurdavome laužą, kaitinome vandenį ir plikėme kankorėžius, nes tik tada iš jų išbyrėdavo rudi riešutėliai su skaniausiais branduoliais, kitaip klampūs kedro sakai neleisdavo jų paimti.

Pirmasis honoraras

Dirbdama lentpjūvėje, turėdavau vieną laisvą dieną. Dažniausiai tai būdavo sekmadienis – tikra šventė, atokvėpio diena. Gatvėje vaikai būriuojasi į komandas, gundo žaisti *laptū* (žaidimas panašus į anglišką kriketą, kamuolys mušamas lazda į priešininko vartus). Bet man sekmadienį norisi ir šiaip paslampinėti.

Paryčiais ant peties jaučiu senelio delną – jis mane žadina tyliai tyliai. Buvau visai pamiršusi, kad tarėmės plaukti į salą. Stryktelėjau iš lovos, nusiprausiau kaip katinas, susišukavau ir sprukau pro duris. Jau išbėgant, senelė dar bandė tampriau surišti kasų kaspinus, įdavė man mažą kibirėlį, seneliui – didesnę pintinę ir kibirą uogoms. Mūsų pėdos tuoj ir ataušo. Pasukome į seniai mus viliojusią salą – ten, kur didysis Jenisiejus daro staigų lankstą, apsisuka, atriekęs gerą žemės gabalą, vadinamą Poliarnaja sala, ir toliau ramiai sau plūsta Ašigalio link. Šį upės posūkį vadina *protoka,* o salą – tiesiog sala. Igarkos gyvenvietė įsikūrusi patogiame krante, o pavadinimas Igarka galbūt kilęs iš žvejo vardo Jegoras, o gal paimtas iš vietinių gyventojų nencų, tungusų ar kitų kalbos. Įprasta, kad po Sibirą nuo seno braidžioję auksingų gyslų ieškotojai, sabalų medžiotojai suteikdavo vardus jų kelyje pasitaikiusioms vietovėms, upėms, gyvenvietėms.

Iš tolo Igarka skendėjo kylančiame nuo lentpjūvės rūke, tarp milžiniškų medienos džiovinimo biržos plotų. Tūkstančiai džiūs-

tančios medienos kietmetrių – lentos, rąstai, nuopjovos, štabeliai buvo man gerai pažįstami. Kiekvienas ten vasarą dirbęs vaikas žinojo, kokios didelės normos, o atlyginimus sukta valdžia dažnai pamiršdavo sumokėti. Pirštu seneliui rodžiau vaikų brigados sukrautus štabelius, mūsų rankomis dengtus stogus. Aš dirbau ten nuo dešimties metų.

Tačiau dabar mus domino tik sala, sala viliokė. Buvę joje pasakojo apie ten žiemojusius geologus, apie užslaptintą radijo retransliatorių. Įdomiausia, kad saloje augo kopūstai, skraidė lėktuvai, sunkūs ir panašūs į bombonešius. Jie atskrisdavo iš Didžiosios žemės ir leisdavosi saloje žiemą, vasarą.

Tačiau nutūpti jiems ne visada pavykdavo. Pūgos, smarkus vėjas ar atitirpęs ir išskydęs nusileidimo takas neleisdavo pasiekti žemės. Apskridę kelis kartus aplink salą, šie sunkiasvoriai griebdavosi gudrybių – atidarydavo liukų dangčius ir paberdavo maistą ant žemės. Dangiškoji mana krisdavo žemėn lyg apačioje būtų ne Sibiro šaltoji sala Poliarnaja, o karšta dykuma ir per ją keliautų žydai. Taip pat pasakojo, kad iš dangaus nukritęs proviantas buvo labai skanus. Bidonai medaus, saldaus tiršto pieno, maišai džiovintų abrikosų, riešutai, mėsa, saldumynai... Tai bent! Iš dangaus krintantis maistas – lyg šventosios Biblijos apsireiškimas Šiaurėje! Šis stebuklas bet kurį laisvamanį ar bedievį ateistą galėtų paversti tikinčiu...

Mano senelį labiausiai domino tai, kaip saloje gali augti kopūstai. Mes nebuvome daržininkai naujokai. Dar pernai plūkėmės sodindami bulves, bet jos užsispyrėlės neaugo šaltoje žemėje, ir tiek. Apskritai neteko girdėti, kad prie ašigalio kas nors plėtotų augalininkystę. Ant amžinai įšalusios žemės niekas nenorėjo augti. Tačiau anais laikais buvo kitaip manančių. Iš eksperimentuojančių Lysenkos botanikos specialistų ateidavo keisčiausi nurodymai – berti sėklas vos ne ant ledo ir laukti derliaus. Žinoma, į tokius paikus

valdžios nurodymus šiauriečiai nereaguodavo, nieko nesėjo, nesodino ir neaugino, išskyrus kopūstus saloje. Seneliui ypač knietėjo savo akimis pažiūrėti į tą stebuklą. Jiedu su senele svajojo įsirengti šiltnamį. Jie jau matė žydinčius krūmus, braškes, gėles. Turint tokius žalius turtus, galima būtų nugalėti skorbutą, distrofiją ir kitas ligas. Tiek daug girdėjus apie salą, norėjosi kuo greičiau į ją įkelti koją.

Nebuvome panašūs į naujos žemės atradėjus ar užkariautojus, tik nuoširdžiai veržėmės į vargingais krūmokšniais apaugusį žemės lopinėlį. Azartas kuo greičiau atrasti naują žemę, kuri, beje, jau seniai atrasta, galėtų prajuokinti užkietėjusius namisėdas. Norinčius keliauti jungia viena nenugalima jėga – tik į priekį, tik tolyn, tik pirmam atsibelsti nežinia kur, patirti ir pavojų, ir džiaugsmą.

Nepretendavome į pagarsėjusius keliautojus Nanseną, Amundseną, Papaniną, Kuką ar Beringą, sušalusį netoli nuo čia, Taimyre. Mus vienijo ir domino žygvietė. Realus pavojus iškilo, kai pliūptelėjome į seną vandens apsemtą valtį. Valtis didelė, panaši į baidoką, nekalbus valtininkas niurnėdamas paėmė iš mūsų po 20 kapeikų ir dar liepė semti iš jos vandenį. Atsispiriame nuo kranto ir įsiiriame į juodą plieninį vandenį. Prastai dervuota valtis prakiurusi, iš plyšiuotų skylių kyšo pakulos. Kad nenuskęstume, turime visą laiką pilti lauk vandenį. Didelis vanduo kelia baimę. Čia, gilioje sietuvoje, ne vienas galą gavo. Mums pasisekė, tik šiek tiek sušlapę išlipame į krantą. Traškindami aplūžusias pakopas, kabarojamės papuvusiais slidžiais laiptais į salos atkrantę. Papuolame į įprastą apniukusį Šiaurės gamtovaizdį, kur jokia žemdirbyste nė nekvepia. Vasaros atitirpintą žemę klojo žema su besiskleidžiančiais ūgliais žolė, neužmirštuolių ir rūgštynių sąžalynai. Kojos smagiai grimzdo į smulkiomis gėlytėmis pasipuošusį trapų tundros sluoksnį. Tabaluodama mažu kibirėliu, dairiausi uogų.

Netyčia vatinio rankovė paliečia spygliuotą tvorą, išplėšia vatos kuokštą ir aštrūs geležiniai spygliai grybšteli ranką. Nustembame, kas gi čia mums pastojo kelią. Atatupsti pasitraukiame į krūmus. Pro šakas žiūrime ir savo akimis netikime – už tvoros kopūstais apsodintas laukas. Žvalgomės į dešinę, į kairę, o ten visur prie kuolų prikaltos lentelės. Aš skaitau, o senelis išverčia jų turinį suprantamiau. „Стой. Прохода нет. Стреляем без предупреждения.“[1] Štai kaip mus pasitinka išsvajota sala. Su raudonais šauktukais, draudžiančiais, įspėjančiais ženklais. Baisiausias paskutinis. Matau bokštelyje sėdintį sargybinį su išsikišusiu šautuvo vamzdžiu. Mauname kiek kojos neša.

Atgavę kvapą apsiraminame, pavojaus jau nėra. Suprantame, kad kopūstų laukas ne šiaip sau, o strateginis objektas, ypatingos reikšmės laukas, budriai saugomas nuo priešų, ir kad į mūsų krūtines atkišti bjaurūs kalašnikovai. Kol dar nepradėjo šaudyti, dėl viso pikto skubiai dingstame iš čia. Nereikia žiūrėti į kopūstus, kurie man taip panašūs į žalių rožių žiedus, gulinčius ant žemės. Brazdindami krūmus, tolstame nuo nelaimės, laimingi, kad pabėgome. Čia žemė labiau pažliugusi, klimpsta kojos. Prisėdame ant kupsto, išpilu iš batų kliuksintį vandenį. Senelis apvynioja virvele mano atvipusį padą ir toliau brendame į telkšančias balas.

Atsidūrusi tarp ryškiai žydrų neužmirštuolių aš net aikteliu. Štai, ana, baltuoja plukės, ten gelsvos balynų gėlelės, o tarp jų išsibarstę mėlynių krūmeliai. Čia pilna gailių, vadinasi, auga girtuoklės. O kas ten, priekyje, gelsvą taką nutiesė? Pasilenkiu iki pat žemės ir pajuntu nepaprastai gardų kvapą, ranka paglostau. Tai uogos, jų daug, pilnas laukas. Prieina senelis. Jo krepšys beveik pilnas tų pačių stebuklingai kvepiančių skanių uogų. Jis sako, kad tai *moroškos*

[1] Stok! Eiti negalima! Šauname be įspėjimo! *(rus.)*.

(tekšės), Sibiro ir šalčio uogos, niekur kitur jos neauga, tik čia. Tekšių daug, lyg tyčia pribarstyta po mūsų kojomis. Prisirenkame pilnus krepšius, atsivalgome iki soties. Saulės daugiau paliestos – oranžinės spalvos ir kvepia stipriau. Nuostabus aromatas, norisi ilgam įsiminti šio skanėsto kvapą, šalčio užaugintų vitaminų skonį. Nešini pasunkėjusiais krepšiais, pasukame atgal, palikdami gardžiakvapį lauką. Grįždami darome didelį lanką, kad nepakliūtume prie spygliuotos tvoros.

Staiga aš krūpteliu ir suakmenėju. Išgirstu šaukiant: „Стой-й-й...“ Vos į žemę nesulindau nuo išgąsčio. Tarp senelio ir manęs – atkištas šautuvo vamzdis. Taip sustingę ir stovime, nejudame. Vietoje pasisveikinimo sargybinis vėl kad užriks: „Кто такие? Откуда?“[1] Senelis ramiai ir draugiškai paaiškina, parodo Igarkos pusėn. Sako: „Lietuviai esame, iš Igarkos“. „А, буржуи, значит, будете эксплуататоры пролетариата“[2], – kažką nesuprantamo murma sargybinis. Piktas toks, apčiupinėja, ar ginklo neturiu. Tirtėdama iš baimės, aš pakeliu rankas į viršų – taip mačiau darant filmuose. Ir galvą nuleidžiu, norėdama kuo nuoširdžiau prisipažinti esanti tikra proletariato skriaudėja. Laukiu už tai bausmės. Senelis, matau, purto galvą, sako: „Из бедняков мы будем“[3]. Sargybinis nužiūri mus, tyrinėja. Matyt, jam kyla abejonių – negi šitaip gali atrodyti pasaulio išnaudotojai. Kiauri batai, virve perrištas atvėpęs padas, išplyšusi šimtasiūlė, ir ta kabanti lyg ant griaučių. Pasaulio išnaudotojai turėtų atrodyti kiek riebiau ir respektabiliau. Tačiau esame pažeidėjai, per daug prisiartinę prie kopūstų tvoros, ir privalu mus nubausti bei pamokyti.

[1] Kas esate? Iš kur? *(rus.)*.

[2] A, buržujai, vadinasi, būsite proletariato eksploatatoriai *(rus.)*.

[3] Mes iš neturtingųjų *(rus.)*.

Galbūt panašiai mąstė sargybinis, vesdamas mane ir senelį prie nedidelio pastato su bokšteliu ir ilga kartimi su vėjarodžiu. Pastatė, o pats dingo. Senelis atsiremia į vieną sieną, o aš – į kitą. Taip ir ramstome sienas, nežinome, kas mūsų laukia. Labai jau norisi namo. Į mus niekas nekreipia jokio dėmesio, aplink nė gyvos dvasios. Praeina valanda, kita. Nuo čia gerai matosi miškatundrės viršūnės, auga berželiai, kreivos pušaites. Iš neturėjimo ką veikti pradedu niūniuoti pirmą pasitaikiusią melodiją. Tai buvo daina apie Ščiorsą. Kodėl būtent apie revoliucijos pulko vadą Ščiorsą? Buvau labai alkana, o dainos žodžių autorius – poetas M. Golodnyj[1]. Magiškas ryšys tarp mano alkio ir dainos žodžių, matyt, tvyrojo ore. „Шёл отряд по берегу, шёл издалека, впереди отряда – командир полка – Эй, эй, эй, командир полка“[2]. Man nuo alkio akyse darėsi žalia, bet vadui Ščiorsui buvo žymiai blogiau nei man. Juk jo „голова обвязана, кровь на рукаве, след кровавый стелется по сырой траве – эй, эй, эй, по сырой траве“[3]. Pajutau, kad dainuojant alkio nejaučiu, pasidarė net šilčiau. Seneliui ne naujiena mano dainavimas, jis ramiai sau suka sausus lapus, daro ilgą cigarą ir bando jį uždegti. Aš gi nepastebimai imu dainuoti jau kitą dainą, neseniai girdėtą kino filme „Traktorininkai“. Laukimo nuotaika kažkuo panaši į dainą: „На границе тучи ходят хмуро, край суровый тишиной объят, у высоких берегов Амура часовые родины стоят“[4]. Visiškai nežinau, nei kas tas Ščiorsas, nei kas Amūras, tik

[1] Poeto pavardė (Alkanas).

[2] Būrys žygiavo pakrante, žygiavo iš toli, būrio priekyje – pulko vadas – ei ei, pulko vadas *(rus.)*.

[3] Galva aprišta, rankovė kruvina, o per žalią žolę – brydė kruvina *(rus.)*.

[4] Per sieną plaukia debesys niūrūs,
Rūstus kraštas skendi tyloje,
Ant aukštų Amūro krantų
Tėvynės sargybiniai stovi *(rus.)*.

jaučiu, kad mūsų padėtis panaši į dainos žodžius. Galva prikimšta melodijų, jos taip ir lindo iš manęs savaime. Virš salos praskrenda klegantis žąsų pulkas, aš vėl dainuoju: „Летят перелетные птицы, в осенней дали голубой, летят они в жаркие страны, а я остаюся с тобой“[1]. Dainoje viskas suprantama, išskyrus žodžius „жаркие страны“[2]. Mano manymu, visos šalys turėtų būti panašios į mano pažįstamas vietas Šiaurėje – Norilską, Dudinką, Turuchanską. Po dvejų metų Lietuvos vaizdai jau buvo išblukę, nebeprisiminiau, koks tas kraštas Lietuva – šiltas ar šaltas. Toliau tęsiu dainą: „Не нужен мне берег Турецкий и Африка мне не нужна“[3]. Čia lyg kokia abrakadabra, Turkijos krantas, Afrika, kam man jos, ko nesuprantu, apie tą ir nedainuoju. Visai kas kita: „Лучами красит солнышко стальное полотно, без устали, гляжу смотрю в окно, луга, долины ровные...“[4] ir t. t. Čia bedainuojant galima įsivaizduoti sėdint traukinyje ir dairytis į pakeles. Apdainuodama viską, ką tik stebėjau aplinkui, tarsi įsitraukdavau į pačios sugalvotą žaidimą – keičiasi aplinkui esantys vaizdai, keičiasi ir dainos posmai. Niekam nevalia žinoti šių žaidimo taisyklių, tai paslaptis. Randu kuo džiaugtis. Nors aš čia ir tremtyje, čia šalta, bet žinau, kad yra vaikų, besidžiaugiančių laisve, jie turi tėvus, turi ką valgyti ir jiems nešalta. Nebūtų dalykų prisigalvoju. Nuo medinės sienos atsimušęs dainų garsas dingsta tuščioje tundroje. Kai tik viena daina nuvil-

[1] Lekia keliaujantys paukščiai
Rudenio toliais melsvais,
Lekia į šiltus kraštus,
O aš lieku su tavimi *(rus.)*.

[2] Šilti kraštai *(rus.)*.

[3] Nereikia man turkų pakrančių
ir Afrikos man nereikia *(rus.)*.

[4] Saulės spinduliai dabina plieno lygumą,
nepailsdama, nepailsdama žvelgiu per langą *(rus.)*.

nija ir nukrenta už krūmų, aš kaip mat traukiu kitą. Pasislėpusi už medinės sienos jaučiausi saugiai, galiu netrukdomai dainuoti, ir niekas to negirdi. Dainuojant visi bjaurūs, nejaukūs užkampiai pasikeičia. Įsivaizduoju, kaip dainos glosto neūžaugų medelių lapelius ir jų kamienus. Spygliuota viela virsta šilkine juosta, kopūstų laukas ryškiai žaliuoja, sargybinis visai nebaisus, o apšviestas saulės kalašnikovas atrodo lyg žaislinis. Dainuojant viskas žiba, žaliuoja, žydi.

Už medinės sienos kažkas sukrebždėjo. Nutilau, ėmiau klausytis. Kyštelėjo galva, už sienos girdžiu žingsnius, kažkas kalbasi. Kariška kitelį užsimetęs žmogus pasuka prie manęs, klausia: „Чаю хочешь?“[1] Jam už nugaros eina moteris, arbatą ir dar meduolį neša. Vis dar baugščiai dairausi, netikiu, kad tą meduolį siūlo man. Pakviečia ir senelį. Pavaišina jį papirosais „Belomorkanal“, kalbasi. Girdžiu, uniformuotas žmogus sako: „Хорошо поёшь, за душу берёт“[2]. Išgėrę arbatą, padėkojam, einam perkėlos link, parodo, kaip tiesiau nueiti iki upės. Vyriškio rankose matau kopūsto galvą. „Это тебе за песни“[3], – paduodamas sako. Apkabinu šnarančią galvą, atsargiai priglaudžiu prie apdraskytos šimtasiūlės. Tai mano pirmasis honoraras už dainas...

...Keliuku iki posūkio mus palydi tas pats sargybinis iš kopūstų lauko. Dabar jis kitoks, nepiktas ir neįtaria, jog esame proletariato skriaudėjai. Pasako „До свидания“ ir atsisveikina. Gera grįžti. Matome valtį, ji ką tik nuplaukė, dabar vidury upės. Tenka laukti. Sėdime prie Jenisiejaus pratako, šnekučiuojamės. Vis klausinėju: „Seneli, ar tu bijojai šautuvo?“ – „Ne“, – atsako. – „O aš labai bijojau. O kodėl tu nebijojai?“ – neatstojau kamantinėjusi. – „Nuo seno, Nilyt, nuo tada, kai dar rusų caro armijoj tarnavau, seniai tai buvo.

[1] Arbatos nori? *(rus.)*.

[2] Gerai dainuoji, net dūšia suvirpa *(rus.)*.

[3] Arbatos nori? *(rus.)*.

Jei kurį rekrūtą ir nušaudavo, tai tam tik lengviau būdavo, o mus, gyvus, alkanus laikė, vertė sunkiai dirbti ir šompalais mušdavo. Mirti nereikia bijoti“. Susimąstę sėdime, kiekvienas su savo mintimis, žiūrime į plieno spalvos Jenisiejaus vandenį. Apglėbusi savo pirmąjį honorarą, tokią vėsią, maloniai girgždančią kopūsto galvą, laikau prie krūtinės, o šalia stovi saulės dovanos – oranžinės *moroškos*. Saulė, nenorėdama leistis į šaltą užpoliarinę tundrą, vis suko ratą virš mūsų galvų. O mes po ta saule, netoli ašigalio, sėdime patenkinti, laukiame atplaukiančios į perkėlą valties. Ir nežinia, kuri dabar valanda, nei kuri diena. Gal jau rytas, o gal dar vakaras...

Barža iš Turuchano

Subėga būrelis vaikų ir žaidžiame dažniausiai visų mėgiamą „krautuvę“. Įsitaisome už didžiulių malkų piramidžių – ten nepatekdavo net vasarą šalčiu dvelkiantis vėjas, nematydavo suaugusieji, o ir vietos buvo į valias. Šį paprastą žaidimą mėgo visi vaikai, tačiau Šiaurės sąlygos ir čia primindavo iškreiptą tikrovę, išsisukinėjant nuo nuolatinio maisto trūkumo ir šmėklinėjančios bado grėsmės. Visa tai jautė ir vaikai. Iškrapštę iš ledo įvairaus dydžio kaladėles, lentų nuopjovas, kuriomis buvo užversta visa Igarka, išrinkdavome pačias tinkamiausias, kad pasijustume visateisiais šios griozdynės valdytojais. Didžiausia kaladė virsdavo abejotinų riebalų, vadinamų *kombižyru,* lygiagretainiu. Dėl jo tikroje krautuvėje susidarydavo didžiausios eilės, tikra grūstis, kurioje ne vienam ir kaulus sulaužė. Dėl sviesto buvo įvairių ginčų, nes dauguma vaikų nebuvo jo net ragavę. Plytos formos kalades visada vadindavome duona (хлебный кирпич). Čia buvo ir tikroje krautuvėje matyti cukraus gabalai sulig girnapuse, kol dar pardavėjai nebūdavo jų suskaldę į mažus gabalėlius, vadinamus rafinadu. Aš dėjausi daug žinanti, pašnibždomis kalbėjausi su mergaitėmis ir dariau savo tvarką, vaizduodama suaugusią, ant riešo prisirišusi skiedrą, atseit, laikrodį. Kartais visas mūsų mergaičių būrys drąsiai pasirodydavo Stalino gatvėje su mediniais rankinukais, neįtikimo dydžio skrybėlėmis iš lentų ir aukštakulniais tetos bateliais. Tokį žygį nebent sugėdydavo koks nors

praeivis, tuomet klegėdamos sprukdavome atgal už piramidžių žaisti savo „krautuvės“. Čia pat tupinėdavo ir mažiukai, šnirpšdami pro nosį, o mes lyg tikros tvarkingos šeimininkės dėliojome ir vaišinome dar neragautais skanėstais – pyragais, tortais, saldainiais, obuoliais. Rankomis žarstėme pjuvenas, kurios virsdavo miltais, kruopomis, pieno milteliais. Šviežio medžio kvapas keldavo tokį apetitą, kad nors imk ir dėk į burną.

Nuo malkų rietuvių viršaus išgirstame lyg ir švilpesį: „Fjuūgheiiii“. Garsas atsimuša į lentą, skardena ir sklinda nuo Smidovičiaus ir Birževaja gatvių. Pasilipu ant malkų krūvos ir matau atbėgantį Vovką su kompanija. Vovka, gerai man pažįstamas tipas, gyvena netoli ir gali būti labai draugiškas, kai žaidžiame vienoje komandoje *laptū* ir laimime. O kai jis pralaimi, ima svaidytis akmenimis ir žiūrėdamas tiesiai į mane šaukia „Литовцы паразиты“[1]. Vovkai tiek metų, kiek ir man, 11 ar 12. Jis mažesnio ūgio, bet stipresnis, lyg jame kipšas tūnotų, ir aš jo kartais privengiu. Tačiau žinojau ir jo silpną vietą. Jis mokėsi prastai ir kai parnešdavo namo dvejetą, patėvis jį mušdavo. Išbėgdavo apsiverkęs, murzinas, su mėlynėmis ir man pasidarydavo jo gaila. Aš jį guosdavau, atiduodavau savo dienos cukraus davinį ir tapdavau geriausia drauge. Kurį laiką jis neprasivardžiuodavo „Литовцы паразиты“. Manęs niekas niekad nemušė, ir aš neįsivaizdavau, kad gyvenime būna tiek bjaurasties. Papasakoju apie tai senelei, o ji sako: „Vargšas nuo lopšio“, ir aš nežinau, ką tai galėtų reikšti.

Švilpia be perstojo tie berniūkščiai, įdomu, ką jie sumanė. Vėl lipu ant malkų ir dabar jau matau, kaip uždusę atbėga nuo barakų dar kokie trys berniūkščiai ir šaukia: „Barža, Nijiolka, barža iš Turuchano švartuosis“. Tai bent! Kaip mat supratau, jog vyksta kaž-

[1] Lietuviai parazitai *(rus.)*.

kas ypatinga, tad raginti nereikėjo. Viską metėm ir kliuvinėdami už lentgalių, šokinėdami per kliūtis nulėkėm į tą pusę, iš kur garsiausiai rėkė Vovka. Dabar Vovka, gaudydamas orą, arčiau pribėgęs lyg didžiausią paslaptį atskleisdamas pašnibždomis praneša: „Atveža cirką ir daug žvėrių, bėgam“. „Nieko sau! Žvėrių atvežė!“ Su visais lekiu į prieplauką, tik pjuvenos dulka. Prie mūsų būrio prisijungia dar keli vaikigaliai, ir tas peštukas, amžinai mane erzinęs „бандитка“, matyt, niekaip negalėjęs įsiminti mano vardo. Tiek to, nėra kada aiškintis, ką reiškia tas „бандитка“, svarbiausia, kad barža iš Turchansko. Ko gero, nuo žemės atsiradimo tokio stebuklo niekas nematė. Širdis spurdėjo nuo minčių apie žvėris ir zooparką. Kiek įgalėdami lėkėme į prieplauką. Atbėgę turėjome žvalgytis per skylę aptvare, nes arčiau neprileidžia. Žiūriu žiūriu, tik iš tolo jokių žvėrių nematyti. Perlipu per tvorą, prisėdu ant šaltos kranto žemės ir stebiu upę. Stumdosi sunkūs vilkikai, be tvarkos maišosi tarp jų valtelės. Vienas guvus laiviūkštis protarpiais leidžia tirštus juodus dūmus iš plono it degtukas kamino ir stumdo gremėzdiškas baržas. Jos sunkios, purvinos, tingios ir neišvaizdžios, niekaip nenori rikiuotis prie kranto. Dėl to, matyt, mažasis garlaiviukas piktai jas pabardamas ūkčioja ir švilpia. Vienas malonumas įsmeigus akis vėpsoti į upeivius ir stebėti jų darbą. Matau, kaip sunkiai pūškuodamas guvusis kateriukas pagaliau įveikia besispyriojančią nesutramdomą griozdišką baržą, ką tik atplaukusią nuo Turuchansko. Ji labai ilga, visa plokščia ir sunki. Besisupančią ant vandens pagaliau pavyksta pririšti ją prie krantinės polių. Po ilgo manevravimo galų gale ji paklūsta ir atsiremia į krantą. Iš baržos pasigirsta keistas šurmulys ir ant denio pamatome žviegiančias kiaules deglais šonais su ryškėjančiais ant nugarų kaulais. Paskui žmonės iš triumo iškėlė šėmmarges karvutes su išsišovusiais kaulais ir nuvedė trapu ant kranto. Galiausiai klupdami trapu ėjo arkliukai. Čia tau

nei cirkas, nei zooparkas. Bijojau, kad nusikamavusių po kelionės gyvulėlių kauleliai tuoj nesubyrėtų. Prisiminiau Raitininkuose besiganančius senelio gyvulėlius. Tai buvo įmitę rubuiliai paršeliai, žvilgančiu kailiu senelio sušukuoti arkliukai, glotniais šonais karvutės. Su gailesčiu žiūrėjau į išbadėjusius, nušiurusius, leisgyvius galvijus, nežinia kodėl ir kam atvežtus iš Turchansko. Stovėjau ir gedėjau. Nesitikėjau, kad iš baržos lyg iš Nojaus laivo išlaipinti apgailėtini gyvulėliai pajėgs išgyventi šaltoje Igarkos dykvietėje. Savo akimis regėjau atbulą, priešingą Č. Darvino (1809–1882) mokymui apie gyvąją gamtą evoliucijos pavyzdį – rūšių išnykimą ir degradavimą.

Koks nors piktas žmogus bus grubiai pajuokavęs – nei žvėrelių, nei zooparko. Nesmagu eiti namo, lyg ko netekę tyliai skirstėmės. Dūlinau tuo pačiu keliu, kuriuo eidavau į darbą Birževaja gatve. Po išklotomis kreivomis lentomis kliuksėjo pajuodusi pliurė, dažną praeivį aptėkšdama purvo čiurkšlėmis, ir man gerokai kliuvo. Tokiu keliu neįmanoma bėgioti – vis kas nors maišosi po kojų, girgžda, trinksi nelygios senos lentos. Einant šiaušiasi, šokinėja jų galai, gali bet kada įkišti koją į žiojėjančią purvo skylę lyg į spąstus pakliūti ir skaudžiai užsigauti.

Pirmieji pinigai

Birževaja gatvėje pilna kreivų barakų, kelias į darbą man gerai žinomas, kaip ir kiekviena ant jo paklota lenta. Iš tolo atrodo, kad lentos lygios, tvarkingai suklotos, tačiau vos žengi ir negali nuspėti, kada jos pasislinks, keldamos grėsmę einančiam. Maumedžiai nuo Angaros dabar gulėjo purve. Jeigu jie būtų gyvi, galėtų daug papasakoti – ne šiaip sau atplaukė sieliais iki Igarkos. Toli nuo čia juos kirto, genėjo, plukdė, lentpjūvėje supjovė rąstus ir visus tuos sunkiausius darbus dirbo gausūs tremtinių iš Lietuvos būriai ir tūkstantiniai kalinių pulkai. Ant tų lentų ne vien mano ašaros byrėjo.

Vasara ėjo į pabaigą. Kaip tik šiandien vaikams mokėjo atlyginimus už tris darbo mėnesius. Atstovėjus eilę, pro grotuotą angos plyšį kasininkė iškišo 18 popierinių rublių, ta pati ranka subėrė man į saują 59 kapeikas smulkių. Net pasišokinėdama bėgau namo, stipriai sugniaužusi delne pirmąją algą. Svarbiausia buvo visa tai parodyti senelei, o ji jau laukė – sėdėjo šalia namo palangės ant „zavalenkos“, šildėsi rudenėjančioje saulėje. Staigiai pribėgusi, iš džiaugsmo aš vos jos neapverčiau, stipriai apkabinusi mieliausią pasaulyje žmogų. Atgniaužiau saują ir visą uždarbį subėriau į prijuostę. Abi suskaičiavome 18 rublių ir 44 kapeikas. Trūko 15 kapeikų, matyt, pakeliui pamečiau, gal iškrito ir nuriedėjo į plyšį tarp lentų. Vaikui tai dideli pinigai. 3 kapeikas kainavo gazuotas vanduo su sirupu arba morsas, taip pat labai skanus, o už 7 kapeikas

galima nusipirkti riestainį arba mažytę bandelę. Tačiau 15 kapeikų netektis geros nuotaikos nesugadino. Visus likusius pinigus sudėliojome į krūveles, atskirai metalines gelsvas ir baltas kapeikas, o popierinius rublius įkišau senelei į megztinio kišenę.

O jau šnekinau ir šnekinau senelę, ir kalbos kaip vandens buvo. Mano senas slaptas noras nuvesti senelę į krautuvę pildėsi. Ėjome ir dalykiškai svarstėme: „Senele, tau naujai skarelei užteks, tikrai užteks“, o ji man sako: „Žiema ateina, Nilyt, tau paltelio reikia“. Aš vėl „O saldainiams?“ Išsigandau, kad kaip tik jiems gali pritrūkti pamestų 15 kapeikų. Labai jau man norėjosi mažų karamelinių pagalvėlių su rūgštoku aromatingu įdaru, arba minkštų krakmolingų, plokščiai spalvotų „pomadkų“ – jos tirpdavo burnoje, gaila tik, kad dažnai būdavo sulipusios į gabalus ir sukietėjusios kaip cementas. Bet ir atkirstas kąsnelis nuo „pomadkų“ luito būtų gerai, nes visos jos kvepia saldainiais. Igarkos parduotuvė maža, medinė, nešvari, pavadinta *„Magazin selpo“* ir dar su numeriu, berods, 13. O kur dingo kitos, veik tuzinas, nežinau – galbūt ten už Volčyj logo, o gal Suškove, Kureikoje ar Potapove, kur nors Taimyro pusiasalyje už tūkstančių kilometrų. Kai parduotuvėje nėra žmonių, nėra ir prekių,. O kai atveždavo kruopų, duonos ar margarino, subėgdavo išbadėjėliai, susirinkdavo atrodė visi, kas dar pajėgdavo pastovėti. Žinodami, kad duonos pagal korteles visiems neužteks, žmonės iš paskutiniųjų veržėsi prie prekystalio, eilės galas imdavo spausti priekyje stovinčius. Prispausti žmonės klykdavo, prašydavo gelbėti, bet eilės galas viso to negirdėdavo ir veržtavosi arčiau duonos, tikėdamiesi už norminius talonus nusipirkti bent kriaukšlę.

Ne kartą teko budėti prie krautuvės ir laukti atvežant duonos. Nedaugelis tam ryždavosi, nes lauke siautėjo šaltis ir pūga, tačiau prispausti bado nežinia iš kur sužinodavo, kokią valandą „išmes“ duonos. Įsivaizduoti Sibirą be žūtbūtinių spūsčių („davkų“) eilėse,

šiaurės ligų – galūnių nušalimo, skorbuto, hipotermijos, išsekimo – neįmanoma. Ne karo siužetuose, o nuolatinėse grumtynėse Igarkos krautuvėje teko dalyvauti ne vieną šimtą kartų ir dabar malonu pasigirti, kad po tokių mūšių mano kaulai liko savo vietoje ir už tai dėkoju savo seneliui.

O dabar su senele ir 18 rublių ir 44 kapeikomis ėjome Birževaja gatve į vienintelę, neturinčią ko parduoti krautuvėlę. Senelė klausėsi mano čiauškėjimo, į pasakas panašių sumanymų, o man tik to ir reikėjo. Aš kartais taip supindavau jos dar nežilus plaukus, kad ji tik šypteldavo pamačiusi veidrodyje mano eksperimentinę šukuoseną ir po kurio laiko persišukuodavo savaip pelenų spalvos švelniai slidžius plaukus.

Atsargiai vedžiau senelę per išdaužytą šaligatvį („mostovaja“), ir štai priartėjusios su viltimi, kad bus ką nusipirkti, pravėrėme „Magazin selpo N 13“ duris. Viduje dar kvepėjo ką tik išparduota duoda, buvo prieblanda ir tik geriau įsižiūrėjusi pamačiau dvi pardavėjas, abejingai stovinčias už prekystalio ir besikalbančias. Senelė dar turėjo neišpirktą 300 g taloną duonai, tačiau lentynose nieko valgomo nebuvo. Už pardavėjų nugarų, kampe mėtėsi nežinia kam skirtos geležinės grandinės, dar stovėjo cinkuoti kibirai, gulėjo kirviai ir pjautuvai. Viso to mums nereikėjo. Tačiau ten buvo suverstos degtukų dėžutės, o už jų tvarkingai sudėtos baltos skarelės smulkiais juodais žirneliais ir gėlėto štapelio atraižos. Mums parodo baltą lyg aguonomis pabarstytą skarelę ir mes ją nuperkame senelei, man atitenka audinio atraiža. Žiūriu į ją, ištiestą ant prekystalio, ir matau pievą, pilną didelių baltų gėlių tamsiai žaliame fone. Gėlės žiedo viduryje – raudoni taškeliai. Dar perkame degtukų dėžutę. Visi pirkiniai kainuoja vieno mano darbo mėnesio atlyginimą darbo biržoje. Toliau patraukiame prie kultūros namų, kur galima išgerti po stiklinę morso.

Nepamenu kitos tokios laimingos dienos, kada mačiau senelę sveiką, apgobtą mano pirkta skarele. Grįžusios siuvome man suknelę. Didžiulių gėlių raštas gal nelabai derėjo prie vaikiškų proporcijų, tačiau ja apsirengus dainuoti mokyklos renginiuose buvo gerokai smagiau. Senelė džiaugėsi dar ir dėl to, kad po ilgo žiemos badavimo ir nuolatinio nepritekliaus man nesutriko protas – mokiausi gerai, dainas įsimindavau vos kartą išgirdus. Senelė visa tai vadino stebuklu, dėkojo maldose Dievuliui, kuris visaip gelbėjo ir rodė palankumą. Ir aš tuo tikėjau.

Šmalkalderio busolė

Po dvejų žiemojimo metų mums pradėjo geriau sektis – senelis įsidarbino Merzlotnaja stancija pagalbiniu darbininku. Tuo metu Igarkoje veikė Arkties tyrimo stoties filialas ir vasarą atvykę mokslininkai samdydavo pagalbininkus. Man ir į galvą nebūtų atėję domėtis ne vaikiškais dalykais, tačiau grįžęs po darbo senelis pasakojo, kuo užsiiminėjo jų brigada. Pasirodo, mokslininkai tyrinėjo gamtos paslaptis, t.y. mūsų aplinkinius tyrlaukius, kuriuose aš nieko įdomaus neįžvelgdavau. Kartu dirbo geofizikai, geologai, jie tyrinėjo Žemės plutos pokyčius, įšalo įtrūkimus, magnetinius laukus, auksingas santalkas ir augalus. Tais pasakojimais senelis mane sudomino ir nuo tada aš žinojau, ką reiškia tektonika. Dar man buvo pažadėta, kad ir aš kada nors, kai tik botanikai baigs tyrinėti medžių šaknis, galėsiu nusileisti į ledinę šachtą giliai po žeme.

Senelis kasinėjo įšalusią žemę palei medelius, krapštė nuo šaknų samanas, matavo jų ilgį ir viską užrašinėjo keturkampėje kariškoje planšetėje. Supratau, kad beraštį senelį šis darbas ir mokslo vyrai pramokė rašyti. Žiūrint į atidengtas medelio šaknis, atrodė, kad tai ne šaknys, o tik nežinia kieno pamestas išsidraikęs siūlų kamuolys. Kai moksliniai darbuotojai eidavo tolyn į tundrą, ant senelio pečių sukraudavo visus rakandus, kurių patys nenorėjo nešti. Išlydėdama mačiau senelį taip apkrautą, kad nešulys būdavo platesnis ir didesnis už jį patį. Vakare grįžęs skųsdavosi skausmais kojose, o senelė,

žinojusi daugybę gydomųjų žolelių, suvilgydavo ir dėdavo jam ant skaudamų vietų kompresus. Kiekvienąkart išlydėdama žiūrėdavau į tolstantį su didžiausia kupra senelį, ir darėsi įdomu, ką ten gero galima rasti be galo nusidriekusioje nuobodžioje gamtoje, bekraštėje erdvėje. O tuo nuobodumu kaip tik ir domėjosi būrys maskviečių mokslininkų, vasarą atvykusių į Igarką.

Birželis niekaip dar negalėjo išvyti šalčio. Vaikščiodama grindinio lentomis, mačiau ledą, mindžiojau murzinus sniego kuokštus, apeidavau gulinčias ištisas ledo krūvas. Aukščiausiai pakilusi ir ilgiau šviečianti saulutė niekaip nepajėgė ištirpdyti ledo, tik dar ryškiau apšvietė Jenisiejaus didžiojo potvynio paliktą netvarką krantuose. Išmėtyti rąstigaliai, sujaukti sieliai riogsojo niekam nereikalingi ir, matyt, laukė kitų metų. Žiūrint į pabirusius rąstus ir pakrikusią tvarką prie upės, galėjai pagalvoti, kad dar neseniai čia vyko kautynės arba prašvilpė žiaurių barbarų ordos.

Kasdien iš mūsų namų išeidavo du darbininkai: senelis tyrinėti šalčio, aš tampyti lentų medienos biržoje. Eidama į darbą Smidovičiaus gatve aš taip pat imdavau domėtis šalčiu. Štai apsikrovęs ledais tūno Medvežij log ir nuo jo apšiurusio tilto stebėjau prišalusias daubas ir klonius. Nusprendžiau, kad šaltis Igarkoje niekad nesibaigs, kad šiai vietai lemta amžinai styroti šaltyje, o mums – drebėti nuo jo.

Braidžiodamas po tundrą, senelis išmokė, kaip apsiginti nuo visąlaik puolančių kraujasiurbių uodų ir mašalų, nes jam pagailo žiūrėti į ištinusius mokslinių bendradarbių iš Maskvos veidus. Sutrynus delne tik jam vienam žinomus lapus ir ištrynus jais veidą, mašalai kurį laiką tik atsitrenkdavo ir išsigandę lėkdavo toliau. Kartą senelis iš darbo parsinešė nuotrauką – neryškią ir visiškai mažytę. Šalia penkių maskviečių mokslininkų antroje eilėje iš kairės, apsuptas krūmokšnių ir liaunų kreivų berželių kažkur tundros tolybėje

matėsi trumpam poilsiui prisėdęs senelis. Ką tik nukrapštęs samanas nuo susiraizgiusių medelio šaknų ir pažymėjęs visus mįslingų šaknų išlinkius, jis sėdėjo išdidus, pakelta galva, šaunus, geras ir protingas – negalėjau juo nesididžiuoti. Man jis atrodė kaip susikaupęs išminčius – tikras mokslininkas.

Atėjo diena, kai botanikai nebėjo į tundrą rinkti augalų. Rytoj manęs laukia pažadėtoji ekskursija po žeme. Šachta, iš viršaus pridengta palaikiais skudurais, priminė labiau Raitininkų rūsį, vadinamą kapčiumi, nei seną mokslui skirtą įstaigą. Mus pasitikęs senelio pažįstamas paklausė, ar nebus man šalta. Diena buvo šilta ir tvanki, tad nė neabejojau, kad gali būti kitaip. Atplėšė vienas duris, atidarė kitas ir aš pirmąkart pamačiau liftą. Ši dėžė svyruodama ir braškėdama smigo tiesiai į žemės gelmes (12 metrų) gylyje. Dar besileidžiant pajutau, kad trūksta oro. Pasiekus ledinės šachtos pamatą, termometrai rodė -9°C. Atšalęs be deguonies oras tiesiog trinktelėjo į mane, vos pusiausvyros nepraradau. Jeigu ne lydėjusio geologo žibintas, būtume įkritę į juodžiausią tamsą.

Kai akys šiek tiek apsiprato, ėmiau žvalgytis ir ranka pačiupinėjau žemę. Tačiau tai nebuvo žemė, tai buvo stingdanti įšalusi gelmė, per tūkstančius amžių nelytėta, skendinti tamsoje ir nežinomybėje. Vos žibanti spingsulė nepajėgė apšviesti viso šalto praėjimo, tačiau ties tunelio riba buvo galima įžiūrėti žemės sluoksnius. Suakmenėję, šviesūs ir tamsūs, rusvi ir pilkšvi, kai kurie permatomi, pačios Žemės sudėlioti klodai įvairino tamsos ir šalčio karalystę.

Sužvarbęs gruntas saugojo ledynmečio laikų istoriją ir paslaptis. Galbūt šie šviesūs ir tamsūs klodai slėpė savyje vertingus ir nepaprastai gausius lobius, kurių ieško žmonės ir vis neranda. Čia viskas palaidota po žeme, aš esu ledo karste, o į jį patekti ne bet kas gali. Niekas neįstengia paaiškinti, kodėl čia tiek daug ledo. Taimyro pu-

siasalyje daugiametis įšalas siekia net 260 metrų, o Igarkoje vietomis jis gali būti apie 1,5 kilometro gylio.

Mes pakylame šiek tiek aukščiau į laboratoriją po žeme. Eilėmis sustatyti maišeliai su lediniu dirvožemiu, šalia įvairūs barometrai, aneroidai, termometrai ir kiti geodeziniai įrenginiai patvirtino esant unikalią vietą: patekome į Šalčio šventovės karaliją. Lydėjęs geologas daug ir įdomiai pasakojo, o aš gaudžiau kiekvieną jo žodį ir sekiau kiekvieną judesį. Mano akyse žibėjo klausimai, į kuriuos niekas negalėjo atsakyti. Kad geriau suprasčiau, apie ką buvo kalbama, jis ištiesė vieną įtaisą ir paaiškino, kad tai Šmalkalderio busolė. Šis nepaprastas instrumentas keistu pavadinimu panašus į kompasą, pagal jį galima orientuotis ne tik labirintuose, bet ir po žeme ir katakombose. Šis senas geodezinis prietaisas dar senaisiais laikais padėjo orientuotis laivams, plaukiantiems klaidžiais jūros keliais naktį. Gali būti, kad panašią Šmalkalderio busolę savo rankose laikė komandoras Vitas Beringas, kuriam dar Petras I patikėjo atrasti Šiaurės jūros kelią į Amerikos žemyną, iškirsti leduose properšą, arba langą į Kiniją ir Indiją. 1741 m. gruodžio 6 d. Vitas Beringas, išsekęs nuo skorbuto, mirė vienoje ledinėje saloje. Jo gyvenimas beveik nesiskyrė nuo mūsiškio, tik Beringas buvo laisvas, ne tremtinys. Gaila vargšo Beringo. Po jo mirties tais pačiais keliais plaukė kiti kapitonai. Gvozdevui su Fiodorovu pasisekė atrasti sąsiaurį prie Amerikos ir salų virtinę. Garbingi kapitonai keliautojai neužmiršo savo pirmtako ir jo garbei sąsiaurį, salų virtinę ir tą salą, kurioje sušalęs ir išsekęs, nesulaukęs pagalbos mirė garsusis keliautojas, pavadino Beringo vardu.

Pasakojimai apie istorinius atradimus Žemėje, kuri visiškai netoli manęs, kvapą gniaužė ir įsiminė visam laikui. Čia, šachtos laboratorijoje, gulėjo matuoklis, kuriuo matuojamas Žemės alsavimas, o surinkti duomenys keliaudavo kitiems tyrinėtojams. Pul-

suojanti šalčiu Žemės gelmė už kelių kilometrų ima šiltėti, o nusileidus dar giliau prasideda tikras pragaras: žemė taip įkaista nuo magmos, kad dega lyg deglas, karščiu alsuoja Žemės viduriai. Susidaro įspūdis, kad jau matyti giluminio karščio padariniai – sutrūkinėjęs amžinasis įšalas vidinėse atodangose atskleidžia spalvingas gyslas su išsiskiriančiais aukso ar dar vertingesnių metalų ruožais, kurie arčiau paviršiaus ima ir kažkur pradingsta.

Taigi trumpa kelionė į šachtą įminė ne vieną mįslę, aš vėl ir vėl pirštais liečiu prieš 20 tūkstančių amžių čia gyvenusius ir įšalusius mamutus, palaidotus su visais gaurais po šaltuoju sluoksniu. Kaskart čia randama kas įdomu ir nauja.

Man pasidarė taip šalta, kad kalenau dantimis ir niekaip negalėjau susikaupti ties mamutų kaulais, o įšalę maumedžiai manęs jau nebedomino. Senelis suskato kilti į viršų, ir mes tuo pačiu suklypusiu liftu pasiekėme tundros paviršių, palikę gelmėse stebuklų slaptavietę, susipynusią su praeitimi ir dabartimi. Viršuje įkvėpiau vasaros oro ir nekantravau lėkti namo ir viską išpasakoti, ką mačiau. Senelis uždangstė šachtos angą, kad į amžinojo šalčio buveinę nepatektų vasaros šilumos. Jis kalbėjosi su geologu, labai maloniu ir nebijančiu bendrauti su tremtiniais, kaip lygus su lygiu. Jie laisvai dalijosi savo mintimis. Aš girdėjau tų kalbų nuotrupas, nes paviršiuje saulė akino, o ištryptas ir purvinas kiemas prie įėjimo su skurdžia augmenija prieštaravo mano sujauktoms mintims ir ką tik matytai Žemės gelmių tvarkai ir prabangai.

Geologas sielojosi, kad vietoj būtiniausios geologų įrangos laivų prekybos vadovybė atsiuntė jiems niekam tikusią amuniciją – daugybę padangų nuo senų kariškų mašinų. Matyt, čia laukiama brangi įranga nukeliavo kitur, kur jos niekas nelaukė, ir galbūt rūdija išmėtyta ir niekam nereikalinga. Jis vis dar tikėjosi sulaukti baržos su instrumentais, juk netoli Igarkos yra tiek daug aukso klodų, jie

guli beveik paviršiuje kartu su kitais brangiais metalais. Nustatyk vietą ir kask aukso, kiek nori ar kiek reikia.

Pasakiški turtai, aukso gyslos manęs nedomino, aš tik skubėjau papasakoti senelei, kokia ta Žemės gelmė, ką jaučiau, kai atsisveikindama skruostu paliečiau jos tamsybę. Norėjau paaiškinti, kodėl įšalusi žemė tokia klastinga, kai ant jos pastatyta krosnis kaip mat gali prasmegti su visais puodais ir virėjais. Pašildytas ir atitirpęs įšalas to nežinantiems tapdavo spąstais ir pražūtimi, grasino ne vienam mirtimi. Taip buvo įminta pirklio Dudino darbininkų žūties mįslė. Jie lydė alavą ir nikelį krosnyse ant įšalo ir netikėtai nugarmėjo į atsivėrusią bedugnę. Visa tai reikėjo papasakoti senelei.

Išlipusi iš gelmių džiaugiausi įkypai šviečiančia šykščia vasaros saule, nors ji ir nepajėgė sušildyti storo ledo, bet menkučiams augalams davė šilumą, o šie atsidėkodami žydėjo visomis šiaurės blankiomis spalvomis. Augalėliai augo, stiebėsi į viršų, menkučiai, bet ištvermingi tiesėsi pažeme, ją užklodami. Niekur kitur, tik užpoliarinėje Šiaurėje pamatysi, kad medelių kamienai pavargę ir paliegę, nes prasiskverbti jų šaknims į įšalą neįmanoma. Jų varganos šaknys visomis išgalėmis kabinasi į žemę paklotės paviršiuje, todėl kamienai plonučiai ir kreivi. Nerasdami įšale šiltesnių prasklaidų, drėgnų žemės gyslų ar plyšių, medeliai virsdavo nykštukais-neūžaugomis. Kiek tolėliau už Igarkos įšalusioje žemėje pasitaikydavo properšų, ir tose salelėse įsitvirtindavo aukštesni medžiai. Užpoliarėje visi augalai pasmerkti būti kreivuliais, nes po trumputėlės vasaros jų laukia ilga ir žiauri žiema. Vasarą uodai su mašalais darėsi nepakenčiamai įžūlūs, jie debesimis gainiojosi mus, įkyriai zyzė aplinkui ir visus negailestingai gėlė. Nesuskaičiuojamos jų gausybės nepajėgdavo sulesti praskrendantys paukščiai ar atšilusių upių žuvys. Pasirodo, gamtoje turi būti pusiausvyra ir tvarka. Uodai ir mašalai skirti paukščiams ir žuvims, tik šaltoje užpoliarėje jų pernelyg mažai.

Visos žuvys po ledu, jos uodų nesugaudo, o žmonės uodų ir mašalų vislumo sustabdyti nepajėgia. Aš žinojau tik vieną būdą, kaip atbaidyti tuos skraidančius kraugerius, lendančius į akis, burną, kandžiojusius veidą, – reikia bėgti ir bėgti kaip vėjas, lėkti apie krūmokšnius, tada jų ordos susimaišydavo ir kurį laiką atstodavo, o aš spėdavau privalgyti trilapių kiškio kopūstėlių. Prie didesnių ir veš-lesnių medžių augdavo samanos. Jos standžios ir šiurkščios, bet tiko elniams maitintis. Man gi likdavo uogos ir kiškio kopūstai.

Ešelonas Nr. 97921 švenčia Velykas

Šiandien antra šv. Velykų diena, ir į svečius pas mus renkasi kaimynai. Jie ateis ir iš toliau – iš kitų gatvių, daugiausia iš Senamiesčio, o gal ir iš Papanino, Čkalovo gatvių Naujamiestyje. Senamiestis ir Naujamiestis – tai tik sąlygiški pavadinimai. Iš tikrųjų – tai ta pati Igarka, kuri plečiasi aplink Miško kombinato teritoriją. Šiandien nebus linksmo šmaikštuolio dėdės Leono, jis dirbs prie elevatoriaus, keliančio į krantą išardytus sielius. Ten dirba patys stipriausi vyrai. Nepaisydami plikinančio vėjo ir šalčio, jie užtikrina nenutrūkstamą lentpjūvės darbą. Ten dirba moterys ir paaugliai.

Kai pavasarį Jenisiejaus vanduo pakildavo iki 20 metrų, visi ten dirbusieji gelbėdavo sielius, kad tėkmė nenuneštų jų į ledjūrį. Jie dirbo ekstremaliomis sąlygomis, – turėjo labai mažai mechanizmų. Tai ne Komsomolsko ant Amūro ar BAM'o statyba, ne Kazachstano stepių plėšiniai. Igarkoje nuo alinančio darbo šaltyje laidotuvės vijo laidotuves, neteko girdėti, kad kas nors iš ten dirbusių tremtinių būtų apdovanoti žvaigždėmis ar ordinais.

Prisirinko nemažai svečių, jie vos sutelpa mūsų dviejuose ankštuose kambarėliuose Stalino gatvėje. Atėjo Pluščauskai, Anelė ir Stasė Mickutės – jos mūsų Raitininkų kaimo kaimynės, Vizgirdai, Dalios tėvelis ponas Vidutis Adolfas, daug Misiukų, jų tiek pat kaip ir mūsų – 9 žmonės. Atėjo į svečius ir iš kitų ešelonų. Tai Grigų jaunimas: Antanas, Tadas ir Butautas muzikantas.

Jauni ir vyresni su savo gražiomis moterimis, kai kurie atsivedė ir vaikus.

Geltonomis saulėgrąžomis siuvinėta staltiesė su smulkiais pagražinimais papuošė lentinį stalą, nutiestą per abu kambarius. Ištisą savaitę teta Ona ir senelė siuvinėjo, aš irgi truputį prisidėjau, taigi svečiai aikčiojo išvydę ryškias geltonas saulės gėles mūsų menkame būste, ir dėl to nuotaika buvo dar šventiškesnė. Staltiesė nuteikė visus pakiliai, tačiau ant stalo buvo tik kupsteliai rūgščios ir sūrios juodos duonos, išradingai supjaustytos kubeliais ir susmaigstytos ant pagaliukų. Tokios duonos net ir labiausiai alkanas nenorėtų. Tetos draugė atnešė kelias virtas bulves. Pilkšvos jos gulėjo tarp išsiuvinėtų saulėgrąžų ir papildė badmečio Velykų natiurmortą, o grubios briaunuotos stiklinės, mat kitokių nebuvo, pripiltos naminės giros, vadinamos braška, užbaigė šventinio stalo papuošimą.

Visiems atėjusiems vietos prie stalo neužteko, jaunesni įsitaisė kas kur – ant lovų, pristatomų suolų, o stalą teko ilginti iki pat krosnies pakuros. Šventės šeimininkei tetai Onai tada sukako 26-eri metai, aš kartais ją vadindavau mama, tetėnui Jonui Rutkauskui – apie 30. Jiedu buvo linksmi, draugiški, sukosi apie svečius, pokštavo prie stalo, sodino nevedusius poromis. Džiugiame šurmulyje girdėjau ir kalbų apie vaikų prieglaudas, nuo jų ypač darėsi baugu. Buvau pasirengusi slėptis po lova ar po stalu, kad tik nepatekčiau į jas. Pripasakojo tiek, kad ne tik vaikams galėjo šiaušti plaukai.

Nuo džiovos ir distrofijos mirė vienuolikmetis Juozukas, o Jurytei buvo tik septyniolika. Seneliai tuntais atguldavo amžinojo poilsio į įšalusią žemę. Pasakojo, kad iš 10 tūkstančių mirė trečdalis, gal kiek daugiau, gal mažiau. Gailėjausi visų nelaimingųjų, ypač mažų vaikelių, kurie nykdavo motinų glėbiuose, kaip ir mano pusbrolis Jonelis. Žinios apie vieno ar kito laidotuves iš barakų sklido

nenutrūkstamai, aš neapsakomai bijojau nematomos giltinės žmogaus-griaučių pavidalo su dalgiu rankose. Aplink tik ir girdėjai, tas mirė nuo išsekimo, anas buvo rastas sušalęs, trečią užmušė darbe, kažkuris negrįžo iš komendantūros, anam riedantys į pakalnę rąstai sutraiškė abi kojas, o vaikus, likusius be tėvų, tiesiog gaudo ir grūda į prieglaudas.

Iškilmės mūsų namuose prasidėjo kaip didžiulė puota beveik be patiekalų, tik paskui paslaptingai atsirado dar kelios bulvės ir sušalusios žuvys. Visi atsistojo ir tyliai sugiedojo „Marija, Marija“. Giesmė nuramino, pasimiršo baisūs likimo smūgiai ir užgriuvusios negandos. Svečiai pralinksmėjo, balsai susiderino, pradėjo skambėti linksmesnės dainos. Po kiek laiko užstalės choras skardėjo. Vieni kitus sveikino, dainos persipynė su juokavimais, visi klegėjo ir lingavo prie stalo. O kažkuriam pasiūlius prisiminti mus gabenusį ešeloną Nr. 97921, suskambo daina „Kur tas dulkėtas traukinys taip toli nukeliavo – prisimenu, mamyte, aš tas pievas, kur žaliavo“. Daina taip nugriaudėjo, jog man pasirodė, kad krosnies kaminas tuoj iššoks į dangų arba sprogs sienos. Choras ypač pabrėžė žodžius „Negaila tėtės nei mamos, nei visko, ką turėjau, tik gaila gaila Lietuvos, kurią karštai mylėjom“. Paskui skambėjo „Aš nuskinsiu žiedą, puikų astro žiedą, paskutinį žiedą drumzlino rudens... ir nebedainuosiu daug gražių dainelių ir nesakysiu, kad tave myliu“. Aš irgi įkvėpimo pagauta, dainos azarto vedama plyšojau kartu su visais bene garsiausiai: „Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus, ten pradžiugs krūtinė, atgaivins jausmus“. Šalia manęs sėdėjusi senelė ties žodžiais „Svetima padangė nemaloni, ne, tėviškėlę brangią vis regiu sapne“ imdavo braukti ašaras, mačiau, kad kiti irgi verkia.

O man labiausiai patiko V. Panavaitės daina „Stoviu aš parimus“. Melodija graži ir žodžiai suprantami „Rankšluostin įausiu Lietuva

tėvyne, tu didvyrių žeme, mes tavo vaikai“ arba „atnešu vandens tau moliniam ąsoty, duosiu nusišluostyt rankšluosčiu linų“. Žodžiuose „kas akis manąsias atras lino žiede“ prasmės nesupratau, bet buvo labai gražu. Patiko „Palinko liepa šalia kelio, pravirko motina sena. Sūneli, Tėvynė tave šaukia ir vėl bus laisva Lietuva. O jeigu žūsiu už Tėvynę nuo priešo budelio rankos, mergaite, ir mirdamas kartosiu: myliu Tėvynę ir tave“.

Daina sekė dainą. „Pavasarį paukščiai į tėviškę grįžta, o mes ar sugrįšim kada? Prabėgs mūsų dienos, brangioji jaunystė, širdy pasiliks vien skriauda“. Maironio daina „Lietuva brangi“ turėjo magišką galią – ji tarsi nukeldavo visus į tuos slėnius prie Dubysos. Mūsų Raitininkai irgi buvo netoli Maironio apdainuotų vietų. Dainuojant visų akys blizgėjo Tėvynės pasididžiavimu, visi gerai žinojo žodžius „Graži tu mano, brangi Tėvyne, šalis, kur miega kapuos didvyriai! Ne veltui bočiai tave taip gynė, ne veltui dainiai plačiai išgyrė!“ Daina „Už Raseinių, ant Dubysos“ buvo tarytum ešelono Nr. 97921 žmonių himnas. Ji skambėjo darniai, jausmingai, švelniai. Daugelis gyveno už Raseinių ir prie Dubysos.

Žiūrėjau į susirinkusiųjų veidus ir supratau, kad kiekvienas savaip pergyvena ištrėmimą iš gimtų vietų, o dainos nors ir trumpam visus paguosdavo, padėdavo įveikti košmariškai varganą gyvenimą, pamiršti baisią nudangintų prie Šiaurės ledjūrio skriaudą. Svečiai vis dainavo ir dainavo. Vienas man guodėsi, koks jis nelaimingas be Lietuvos, kitas klausinėjo, ar aš suprantu, ką reiškia Tėvynės ilgesys. To paaiškinti aš negalėjau. Man Lietuva buvo tik Raitininkai, mūsų Lokupis su jo dugne judančiais medgraužiais, dar sraunesnis Vilkupis ir pilnas kurkiančių varlių prūdas. Štai beveik ir viskas. Pirmąją klasę Raseiniuose prisimindavau tik žiūrėdama į vienintelę mažytę apglamžytą to meto nuotrauką.

Šiaip taip pralindau pro dainuojančių šonus ir išbėgau su vai-

kais į gatvę. Susiradę aplamdytą triratį, bandėme iš jo padaryti dviratį. Nors ratai nesisuko, geležiniai stipinai smigo tai į žemę, tai į kojas, tai į kitas minkštas vietas, vis vien labai džiaugėmės. Griuvinėdami važinėjomės lentine gatve, kol mūsų dviratis visiškai subyrėjo. Tada krėtėme pokštus, krizenome, vaikėmės vieni kitus ir dūkome, kol kuris neprasiskeldavo nosies. Štai tokios nuostabios buvo Velykos.

Gatvėje dar ilgai girdėjosi mūsų svečių choras, jis stačiai virpino medinius barakus. Ir po Velykų mūsų namuose dažnai susirinkdavo vos ne visas ešelonas Nr. 97921, švęsdavo gimtadienius, vardadienius, krikštynas ar šiaip susirinkę dainuodavo.

Tačiau vieną gražią dieną visi nutilo, nustojo dainuoti, nesirinko į būrį, vaikščiojo lyg išsigandę. Ir ėmė kalbėti tylutėliai, vos ne pašnibždomis. Kitoniškas žmonių elgesys, ypač tas kuždėjimas, sudomino ne tik mane. Jaučiau – ne iš gero toks staigus pasikeitimas. Kartą išgirdau, kaip abu seneliai šnibždėjosi, kad yra atvykęs iš Lietuvos negerų ketinimų žmogus, kad jis jaunas, kad atrodo labai lipšnus ir draugiškas, tada dainavo kartu su visais, dėjosi esąs saviškis. Deja, pasirodo, kad jis ne tremtinys, o apsimetėlis, kad verčiasi skundiko amatu ir gali pridaryti mums daug blogo. Pagal jo pranešimus saugumo organams esą visi dainininkai tik ir burnoja prieš valdžią, keiksnoja mylimiausią žmonių vadą Staliną, nors jis pilnas dorybių ir kilnios širdies.

Tai bent melagis! Galiu prisiekti, kad nė viena lietuviška daina neburnoja nei prieš Staliną, nei prieš valdžią, kad jose nėra nė vieno keiksmažodžio. Nors senelis nedainavo, nes kaip sakydavo – nežinia ar apskritai turi kokį balsą, tačiau ėjo į komendantūrą aiškintis dėl Stalino ir dėl dainavimo. Komendantui tepasakė, kad lietuviai dainas dainavo ir prieš tūkstančius metų, kai Stalino tėvai dar nebuvo gimę, kai apie Igarką niekas nė negirdėjo. Po tokio

paaiškinimo senelį paliko ramybėje, tačiau kitus tardė. Baudė ir net atskyrė nuo šeimų. Taigi aš jau dešimties metų žinojau, kas yra išdavystė ir klasta. Žmonių persekiojimas slapta buvo didelė nelaimė vargšams. Buvome sudirgę, tik ir laukėme, kokios dar negandos gali nukristi ant mūsų galvų. Tačiau atsiskleidus nedorėlio lietuvaičio kėslams, jis dingo taip pat paslaptingai, kaip ir atsirado, pasėjęs tarp alkanų ir sužvarbusių baimę ir netikrumą. Gal pačiam pasidarė negera, gal prabilo sąžinė, todėl ir spruko.

Su naščiais vandens į Jenisiejų

Žemė aplink Igarką pavasarį tai sustingdavo, tai vėl atsileisdavo. Polaidžio išplauta mūsų Stalino gatvelė iš visų pusių buvo apsupta pratirpusio skysto dumblyno. Vos iškėlę koją už namų slenksčio, atsidurdavome pažliugusioje skystoje košėje. Neišbrendamas purvynas su kiekvienu žingsniu tėkšdavo riebiausią purvo porciją ant pakinklių. Kad ir kaip kratėmės to purvo, vis vien neišvengdavome. Tik pastatai, būdavo, koją ir grimzti į gličią pavandenijusią žemę. Purvas limpa prie kaliošų, drimba į vidų. Būna ir dar blogiau, kai kaliošai nusmunka ir įklimpę juokingai kyšo nepasiekiami. O ir vaikščioti su jais reikia mokėti: veltiniai būtinai turi būti kiek didesni, kad vos užtemtum ant jų juodai blizgančius guminius kaliošus arba pusbačius, t.y. irgi kaliošus, tik ilgesnius, kad jie laikytųsi ir brendant neliktų purve. Antraip gresia nelaimė: peršlapusius supurvintus veltinius tektų džiovinti bent savaitę, atkišus prieš „buržuiką“ ir, žinoma, sėdėti namie. Turėti apavą pakaitai neverta nė svajoti – tai prabanga.

Visokiais būdais vengdavome balų, sukdavome ratais apie juodžiausias skyles ir vis vien nepasisekdavo neišsipurvinti. Pripratusios prie lietuviškos tvarkos ir švaros, senelė su teta niekaip negalėjo susitaikyti su prinešamu į kambarius purvu. Vos spėju paruošti pamokas, o manęs jau laukia švarinimosi darbai – nuplauti laiptus, išvalyti koridorių, praėjimus, porą kambarėlių. O tam reikėjo van-

dens ir nemažai. Sniegas šalia jau nutirpęs, o arčiausiai jo yra tik Jenisiejuje.

Retsykiais į Stalino gatvę užsukdavo apšalęs, varvekliais apsikarstęs „vodovozas“. Pasemtas iš statinės vanduo kainavo brangiai, mes tik retkarčiais nusipirkdavome kokį kibirėlį sergantiems vaikams ir senelei. O skalbimui nešėme iš upės.

Aš čiupau senelio padarytus naščius, ant skliautu išlenktų kablių pakabinau kibirus ir žvangindama lyg skambalėliais, niūniuodama ką tik per radijo tašką išgirstą dainą, pasišokinėdama per balas žingsniavau kokį kilometrą iki upės. Buvusi didžiulė kaip jūra upė pavasarį jau sugrįžo į savo įprastą vagą, ir pilkšvas jos paviršius raibuliavo plieno spalvos bangelėmis.

Krantas status, upė gili, vanduo labai šaltas, stengiuosi nepaslysti. Kuo arčiau upės, tuo labiau baugina kiekvienas žingsnelis, o ir vieta nejauki. Oras tylus, tvyro nemaloni įtampa, tarsi grėstų koks pavojus. Vandeny pamatau savo atvaizdą, tačiau jaučiu lyg kas iš vandens akylai mane stebi ir laukia prieinant arčiau. Stovėdama prieš didįjį Jenisiejaus vandenį, jaučiuosi labai mažytė, net šiurpu. Atrodo, vandeny pasislėpęs baubas tik ir laukia mažiausios mano klaidelės. Slidus purvas iš po kojų kartu su manim slenka vis žemyn. Staiga panardinu abu kibirus, prisemiu juos sklidinus net nežiūrėdama į gilumą, atsispiriu ir sprunku nuo baimę keliančio vandens. Nuo to, kas stebėjo ir laukė menkiausio mano neatsargumo semiant vandenį.

Teliuškuodama kibirus kopiu į krantą. Senelio naščiai tinka nešioti vandenį, jie lenkti ir lengvučiai, bet šiuokart atrodė, kad tempiu bene 30 kilogramų. Gal su vandeniu nešu ir tą baubą, nes kibirai nepakeliami, lyg švino pripilti. Žiūriu į iššokusias ant riešų tamsiai mėlynas gyslas, anksčiau nepastebėjau, o dabar išpampusios kaip senių, ir stebiuosi, iš kur jos atsirado. Paėjus toliau nuo upės,

nešulys palengvėjo, gal kiek išlaisčiau, o ir didžiojo vandens baimės kaip nebūta.

Skujinė šluota, surišta iš kietų virbų, namuose jau laukė vandens. Pašalinusi visas kliūtis, drėkinu sukietėjusį purvą, pilu ant jo vandenį ir šveičiu prispaudusi koja. Panašiai kaip jungos laivų deniuose švaistosi švabromis. Aš irgi pilu vandenį ant medinių lentų, taškausi, energingai gramdau laiptelius ir slenksčius, trinu kambarių grindis, kol purvas išnyksta. Gėriuosi džiūstančiomis patamsėjusiomis lentomis. Jos bąla greitai, medis atrodo lyg ką tik nuobliuotas, o šakotos vietos net blizga. Dabar reikėjo tik patiesti kilimėlius – apvalius, pailgus, kampuotus, senelės sudurstytus iš margų senų audinių gabalėlių. Skubėjau ir stengiausi ne veltui. Už durų stypčiojo būrelis vaikų. Jie laukė manęs, kad galėtume kuo greičiau dumti prie teatro.

Igarkoje koncertuoja liliputai

Šiandien teatrėlyje bus vaidinimas. Atvažiavo liliputai. Naujiena pasklido greitai, mat Igarka buvo visų užmirštas užkampis, net artistai neužsukdavo. O čia mus aplankė mažučiai nykštukai, lyg iš pasakų šalies užsuko pas mus pasisvečiuoti.

Nemažas mūsų kiemo būrelis – bent penkiolika ir dar keli niurzgiantys varvanosiai iš paskos. Milka, Galia, Vovka, Naila, Jurka, Osia, Iraida, – nė nepamenu visų vardų, jau kelissyk apibėgo teatrą.

Prie įėjimo durų šįkart sustiprinta apsauga, mus veja šalin, gąsdina, jei neklausysim – visus pakars. Kodėl pakars? O kodėl nenušaus? Nežinome. Greičiausiai dėl nuolatinio kino filmo „Šarvuotis Potiomkinas“ žiūrėjimo bilietų kontrolieriams galėjo kilti piktas noras tokiu būdu susidoroti su amžinai po kojomis besipainiojančiais vaikais. Tikėjomės, kad pirmą kartą į Igarką atvykę liliputai mūsų nepakars, todėl ir kelissyk pagąsdinti ir nubaidyti vėl sugrįžome prie teatro. Laukėme, kol apsaugos budrumas susilpnės, gal pavyks nepastebėtiems prasmukti į vidų.

Teatras skendėjo muzikos garsuose. Kažkas žvangėjo, griaudėjo juokas, todėl dar labiau viliojo. Apšniukštinėjau teatrą iš visų pusių ir aptikau slaptas duris. Tai buvo tarnybinis artistų įėjimas. Klibinau duris įsiklausydama, ar negresia pavojus būti pakartai, ir nenuleidau rankų. Suradau šakalį, prakišau tarp durų ir kablį judinau tol, kol jis atsisklendė iš vidaus. Prasispraudėme ir patekome į tam-

sų koridorių. Tai buvo užkulisiai. Apgraibomis ėjome pirmyn. Tik staiga kažkas prie pat ausies sušunka „А, попались!“[1], sugriebia už pakarpos ir laiko. Vos širdis neiššoko iš baimės, pagalvojau: „Dabar jau tikrai pakars“. Girdžiu kaip tas pats balsas sako: „Только чтоб тихо“[2] ir veda. Pasodina į paskutinę salės eilę prie sienos. Iš tolo liliputai dar mažesni nei įsivaizdavau. Jie priminė automatinius besisukančius žaisliukus, greičiausiai vilkelius. Jie dainavo, šoko ir visaip juokino publiką. „Čia tai bent!“, – pagalvojau. Ko tik jie nedarė scenoje: šokinėjo per degančius lankus, vartėsi lyg voverės rate, vaikščiojo ant rankų. Greiti it vijurkai straksėjo kaip žvirbliai, visi iš jų juokėsi. Tik man buvo jų gaila, gal todėl kad publika tokia negailestinga, kad šaipėsi iš jų mažo ūgio. Į sceną išėjo mažutis, į vabzdį panašus blizgučiais pasipuošęs fokusininkas. Nutildęs salę, ėmė vikriai pjauti atėjusiai savo draugei galvą, kojas ir supjaustęs į gabalus džiaugėsi, kai jo draugė nykštukė sveika ir linksma iššoko iš juodosios dėžės. Žiūrovai ilgai plojo, o jis visų nuostabai ėmė dainuoti pamokomus kupletus. Keistai čirpiantis balselis nesuteikė salei jokio malonumo, greičiau toks dainavimas buvo tik išdaiga, ir tiek. Teatre viskas įdomu: per ugnį šokinėjantys, dainuojantys liliputai, juodosios dėžės magija, cirko triukai, dirbtinės mažų artistų emocijos ir mažų rankelių gestikuliavimas. Teatrą gaubusi nežinomybė traukė lyg burtai, kerėjo savo gyvenimu ant pakylos.

Išėję iš teatro, sustodavome prie skelbimų lentos. Aš garsiai perskaitydavau, kada ir kokius kino filmus rodys. Brautis į kiną buvo ne mažiau svarbu kaip į liliputų pasirodymą. Atbėgę gerokai prieš seansą, painiodavomės suaugusiesiems po kojų nekreipdami dėmesio į grasinančius perspėjimus kuo greičiau dingti. Triukšmin-

[1] Įkliuvote *(rus.)*.

[2] Tik tyliai *(rus.)*.

gai besistumdydami tarpusavyje, įkyriai lindome bilietų kontrolieriams į akis. Nutaisę maldaujančius ubagų veidus plonais balseliais lemendavome: „Дяденька, а дяденька, ну пусти, а?!“[1] Kartais vietoj „дяденька“ stovėdavo „тётенька“[2], kuri neapsikentusi įkyraus mūsų zyzimo suminkštėdavo, nevykdydavo pareigos nieku gyvu neįleisti be bilieto.

Patekę į salę pirmučiausiai puldavome į priekį ir įsitaisydavome tuščioje erdvėje tarp ekrano ir pirmųjų eilių. Sugulę ant grindų ir užvertę galvas stebėjome ištįsusius artistų veidus ekrane. Populiarūs kino filmai „Volga, Volga“, „Kubanės kazokai“, „Kareivis Ivanas Brovkinas“ ir kiti buvo gausiai pripildyti dainų ir tai man ypač patiko. Išklausiusi kino herojų dainas, rytojaus dieną dainuodavau jas mokykloje. Mokytojų ir mokinių prašoma atsisėsdavau ant suolo, kartais ištisą pamoką nuo skambučio iki skambučio dainuodavau. Apsupta klausytojų išdainuodavau visas pamėgtas anų laikų melodijas. Mokiniai stebėdavosi, kad tiek dainų sutelpa manyje, o man tai buvo labai paprasta kaip ir gyventi, dirbti, lakstyti ar mokytis. Negalėjau paaiškinti, iš kur tiek dainų suskamba, ir kodėl jos prilimpa prie manęs. O šalčio ir alkio išsekintame kūne jėgų buvo labai nedaug. Tik atsiradusi vidinė ryški dainos jėga, matyt, neleido galutinai prarasti gyvybės. Aplinkinio gyvenimo spalvos buvo nei labai bjaurios, nei labai gražios, tiesiog pakenčiamos. Dainavimas šiaurės krašte – tikra atgaiva, gelbėjimasis nuo negandų. Kartais ir liūdnų akių, suvargusi, baikšti mergaitė virsdavo linksma šmaikštuole.

[1] Dėdule, a dėdule, įleisk! *(rus.)*.

[2] Tetulė *(rus.)*.

Romos gimtadienis

Nesinori kartoti vis tą patį, namie visą laiką striuka su maistu, sekinančios mūsų kūnus ligos laiko savo gniaužtuose tai vieną, tai kitą didelės šeimos narį. Iškankinti nepriteklių kitiems atrodėme nelaimingi vargetos, bet aš dėl to nesigraužiau ir nesigėdijau skurdo. Nieko čia tokio, kad esame vargingesni ir už kitus tremtinius, sveikesnius ir darbingesnius. Nežinojau, kas yra pavydas, tad ir negraužė širdies kartėlis, kad kiti turi daugiau ką valgyti ir šilčiau apsirengti.

Visų gyvenimas Igarkoje besaulis, niekur nepamatysi besišypsančių veidų. Šalčio nualinti, prislėgti negandų ir sunkių darbų, suaugusieji sielojosi daugiausia dėl atplėštos nuo jų tėvynės Lietuvos. Rūsti tikrovė, privertusi net vaikus grumtis dėl kąsnio, dėl šilumos, visus padarė vienodai nuliūdusiais varguoliais. Kartais imdavau juokauti, šnekučiuodamasi su seneliais bandžiau juos pralinksminti. Tik jie nesuprato, kaip galima kvatotis, kai aplink tiek vargo. Senelei kiek kitaip užrišdavau skarelę, uždėdavau savo mokyklinę apykaklę, papuošdavau karoliais – suvertais ant virvelės medžio gabalėliais. Kurį laiką ji šypsodavosi iš mano pokštų, vėliau nusiėmusi medinį vėrinį įmesdavo į krosnelę. Seneliui prie diržo pririšdavau medinį brauningą, kuris irgi atsidurdavo pakuroje su šmaikščiais pajuokavimais: „Šitam brudui tik čia vieta“.

Nespėjus atsidžiaugti trumpos vasaros smagumais, be jokio įspė-

jimo iš dangaus ant mūsų galvų imdavo kristi sniegas. Šiaurpūtys kartu su sniego gaurais atnešdavo nelauktą šaltį. Pirmiausia apšarmojusius krūmus, greit temstančias šalnotas dienas, šaltą kaip ledas vėją, o vėliau ir tikrą šaltį. Iš pradžių -10°C, -15°C, -20°C, o po mėnesio jau spaudė visi -40°C ar daugiau.

Kol šaltis nesiekdavo 42°C, mokykloje vykdavo pamokos. Fiziškai lavinomės ir grūdinomės per didžiausius šalčius, jei tik nebūdavo pūgos. Apgobstyti ir užsimaukšlinę iki pat akių plyšelių, mokytojų verčiami stiprinome ir tobulinome savo kūnus prie Čiornaja upelio kalnelių. Nepaisydami plikinančio speigo, panašūs į riedulius ritomės nuo kalvų, šliuožėme slidėmis, smigome į gilias pusnis ir traukėme iš jų vienas kitą. Apšarmoję, išsivolioję sniege atrodėme kaip tikri Kalėdų seniai, o po valandos tokios gimnastikos grįždavome į klasę.

Vyksta istorijos pamoka. Atšilęs ledas tirpsta nuo mano kasų, lašai net pasišokinėdami krenta ant suolo ir atšokę teška ant istorijos vadovėlio. Istorijos mokytojas Aleksandras Dovydovičius, išgirdęs garsų „kap, kap, kap“, paslenka vadovėlį į sausesnę vietą ir ima pasakoti apie Senovės Romos laikus. Mažyčiai klasės langeliai pasidengę storu šerkšno sluoksniu suvis nepraleidžia šviesos. Po suolu aš maigau savo ilgą apledėjusią kasą ir bandau greičiau ištirpinti įsivėlusius ledo gabalus. Žiūrėdamas į vieną tašką, Aleksandras Dovydovičius ima pasakoti: „Balandžio mėnuo Romoje, vaikai, pats gražiausias. Ten soduose žydi apelsinai ir labai daug saulės, noksta vynuogių kekės...“ Išgirdus tokią žinią apie stebuklų šalį, mano kūnu it skruzdės pradeda bėgioti, o šalia sėdinčios Tamaros Kušner juodos akys sublizga. Girdžiu, kaip ji net kvėpuoti pradeda tankiau, įsivaizduodama kažkur toli nokstančias vynuoges, augančias alyvmedžių giraites. Mokytojas vėl pasakoja apie tai, ko nėra mūsų vadovėliuose. Jam, matyt, patinka, kaip mes suklusę gaudome kiekvieną jo žodį.

Nuo klasės žurnalo pakelia spalvotų paveikslėlių šūsnį ir paskleidžia. Praslinkę amžiai palikdavo vertingų, gražių ir nepakartojamų dalykų. Ir kaip neplaks smarkiau širdis, kai girdi pasakojimus apie dingusią Pompėją, nutrauktą Afroditės ranką, Koliziejų, ar matai prieš mūsų erą atsiradusias etruskų kapavietes, – senus, nuimtus nuo sarkofagų atvaizdus su ramybę saugančiais sfinksais.

Aleksandras Dovydovičius turėjo talentą pasakoti, ir aš klausiau net išsižiojusi. Jis lėtai vaikščiojo tarp suolų, sekdamas savo stebuklų istorijas. Rodė imperatoriaus Cezario biustą, marmurinį kažkokio Postumijaus atvaizdą. Aš jį nejučia sulyginau su senelio profiliu – dėl pakumpusios nosies, o Augusto profilis man aiškiai priminė malonų dėdę Leoną iš Smidovičiaus gatvės. Visi tyliai sėdėjome ir stebėjomės nuostabiais senoviniais laikais. Įsivaizdavau save sėdinčią ant Ispanijos aikštės laiptų Romoje, mėtant balkšvus pinigėlius į Travi fontano purslus. Baigęs pasakoti apie Romos įkūrėjus brolius Romulą ir Rėmą, vilkės išmaitintus, mokytojas stabtelėjo ties mano suolu ir paklausė: „Tai kada gi buvo įkurta Roma?“ Pakėliau suolo atkaltę, atsistojau kaip kareivis prieš vadą ir atraportavau: „Roma įkurta seniai, – padariau pauzę, – labai seniai prieš mūsų erą, 753 metais“. Kad būtų dar svariau, pagalvojusi pridūriau: „balandžio 21 dieną, kaip šiandien“. Mokytojas šyptelėjo, grįžo prie savo žurnalo ir suraitė ties mano pavarde geriausią pažymį. „Jeigu taip užtikrinai sakai, gal ir tavo teisybė“, – baigiantis pamokai pasakė Aleksandras Dovydovičius.

Kurį laiką akyse mirgėjo legendiniai imperatoriai, diktatoriai, karaliai, lyg sapne praplaukdavo Romos apylinkės, pilnos gėlių ir neregėtų vaisių. Istorijos pamoka daugeliui apsuko galvą. Visi norėjom kuo daugiau ir apie viską sužinoti. Ilgai negalėjau užmigti – vis mačiau Italiją su senovės Roma. Senelė, uždėjusi delną ant kaktos, susirūpinusi klausinėjo: „Ar nekarščiuoji, vaikeli!“

Kitą dieną, panorėjusi daugiau sužinoti apie Italiją, nuėjau į mokyklos biblioteką. – „Чего тебе?“[1] – vos man įžengus paklausė moteris ir nė žodžio neišgirdusi atnešė glėbį knygų. Vieną paėmiau ir atverčiau. Tai buvo Lenino biografija. Atverstame puslapyje kaip tik buvo aprašyta tremtis Šušenske. Abu su Nadežda Konstantinovna prie žaliosios lempos geria arbatą iš virdulio ir kalbasi su revoliucionieriumi Kržižanovskiu. Kita knyga buvo su Volodios atvaizdu vaikystėje, iš veido jis buvo panašus į rubuilį angeliuką. Mokytoja buvo minėjusi apie jo unikalius sugebėjimus moksle ir sporte. Tą sakė visi mokytojai. Kitos atneštos knygos buvo apie Staliną. Štai čia jis spalvingas, rašoma, koks jis geras ir teisingas dėdė, kitoje knygoje su vaikučiais ant kelių pasakoja apie savo žygius, o čia nenuilstantis mąstytojas ir už tai gausiai apdovanotas. Ūsuoto dėdės žygdarbiai manęs nedomino, nes niekas kitas negalėjo geriau papasakoti apie Stalino darbus kaip mano senelis.

O kur gi knygos, kurias minėjo Aleksandras Dovydovičius, su nepaprastai gražiais paveikslėliais? Negi nelemta sužinoti apie žydinčią Italiją, vandenynų gelmes ir aukščiausias kalnų viršūnes? Apie ką gi svajoti šalčiausiais, alkaniausiais ir tamsiausiais vakarais? Nuobodu pasidarė ir išėjau iš bibliotekos.

Einu, apie nieką negalvoju. Pakeliu galvą ir pamatau, kad Stalinas iš visur žiūri į mane – nuo durų, nuo sienų... Koridorius nukabinėtas vien Stalinais, tik nesimatė nė vieno mokinio, einančio į skaityklą. Atrodo, niekas nesidomėjo revoliuciniu pasaulio pertvarkymu, ir niekam nė motais proletariato tikslai, niekam neįdomios klasių kovos. Visi laukė tik saulės, šilumos ir baržų su maistu, kol upė dar neužšalo.

Nuolatinė kova su šalta bado giltine tiek visus nuvargino, kad

[1] Ko nori *(rus.)*.

sibiriečiai tapo viskam abejingi, jiems viskas vis vien – marksizmas, leninizmas, kanibalizmas ar kapitalizmas... Dažną pakirsdavo skorbutas, išsekimas, sunkūs darbai šaltyje ar kelyje tykojusi baltoji mirtis. Gal todėl ir nebuvo nė vieno vietinio aktyvisto, kovojusio už jiems tolimas Markso, Engelso, Lenino ir Stalino idėjas. Tik atvykėliai iš Didžiosios žemės kurį laiką dar stengdavosi sutvirtinti ano meto politinius įsitikinimus, tačiau ilgiau pabuvę Sibire ir jie įsiliedavo į abejingųjų tarpą, susidraugaudavo ir nustodavo skundę vengiančius dalyvauti klasių kovos avangarde.

Mūsiškė pionierių vadovė kasdien rikiuodavo negausų mokinių būrelį, tikrindavo, ar visi ryši raudonas kaklaskares, ir vargas tam, kuris pamiršdavo ją užsirišti ar įsisegti ženklelį. O dar blogiau, jei kuris išsitraukdavo suglamžytą raudoną skiautę iš kišenės. Susierzinusi vadovė taip rėkdavo, kad visa mokykla skambėjo. Kaip tikra vadė ji komandavo ir įsakinėjo, tad iš šalies atrodė, kad vaikučiai jau pasirengę rimtoms kautynėms: „Visada pasiryžęs!“ Aš nebuvau pionierė. Senelei atrodė, jei jos anūkėlė garbins Staliną, tai bus tikra pasaulio pabaiga, negalima išduoti Lietuvos ir Raitininkų. Kartais pyktelėjusi sakydavo: „Tai gal ir į mameliukus nori užsirašyti?“ Kas tie mameliukai, nežinojau, bet noras stoti į pionierius kaip mat pradingdavo.

Gastrolės Dudinkoje

Kasdien po pamokų mokyklos koridoriuje vykdavo repeticijos. Suskirstyti į grupeles, vieni mokiniai kalė eiliuotus posmus, keisdamiesi kaip estafetėje, kiti mokėsi populiarias ištraukas ir M. Gorkio romano „Motina“, o didžiausia grupė dainavo chore. Kaip tik šiuo metu vadovė bandė visus išmokyti dainų pluoštą apie partiją, Leniną, raudonąją armiją ir Staliną. Ji rūpinosi kuo darnesniu skambesiu tariant partijos vadų vardus, akcentuojant lyg Morzės abėcėlės ženklus. Choristams nekaip sekėsi, ne visi suprato, ko iš jų norima. Pačiame suderinto dainavimo viduryje imdavo ir išlįsdavo koks ne vietoj kiauksintis balselis, drąsiai rėkiantis ne į toną. Dėl tokios negirdėtos įžūlybės repeticija sugriūdavo. Čia pat blaškėsi, atseit, treniravosi atletai, šokinėdami vieni ant kitų sprando, statydami piramides. Fizinio lavinimo mokytojas miklino mus šuoliukais ir persivertimais per galvą. Balansavimas stovint ant vienos kojos įsirėmus į drebančią draugo nugarą – pati silpniausia piramidžių vieta ir jam tai kėlė nerimą. Kas gi bus išėjus į sceną, jeigu per repeticiją gerai neišeina?

Aš priklausiau dviem grupėms – repetavau piramidėse ir privalėjau dainuoti solo. Neseniai girdėtos dainos iš kino filmų buvo visų mėgiamos, smingančios į sielą, kartais nostalgiškos ir graudžios pakylėdavo iki jausmingo, nežinia kur esančio idealo. Mitri mokytoja Nina Nikolajevna visaip stengėsi įžiebti bent mažą ugne-

lę repetuojamam scenarijui. Darydavo pertraukėles, nusivesdavo į mažą kambarėlį už didžiojo mokytojų kambario ir ten mus vaišindavo. Stiklinė saldžios arbatos ir pilkos duonos riekelės kaip mat pradingdavo mumyse. Ji gerai žinojo, kad jeigu kūrybinio plušėjimo neparemsi apčiuopiamais materialiais kąsniais burnoje, galima niekais paversti gerą jos idėją ir išvyką į kaimyninę Dudinką. Išties užvalgę įgaudavome daugiau nuovokos, vikriau vartaliojomės, o tai buvo svarbiau už viską.

Piramidės tada buvo labai madingos. Mūsų pirma išvyka koncertuoti, visi apie tai tik ir tekalbėjo. Girdėjai: „Dudinka, Dudinka, Dudinka...“

1951 metais baigiantis poliarinei žiemai dar niekas iš dalyvių nežinojo, kad ši kelionė sutaps su Šiaurės jūros uosto atidarymu ir miesto įkūrimo 184-osiomis metinėmis. Tokia svarbi šventė, o kviečia ne kokius žinomus artistus, o mus. Šis, beveik 11 mėnesių užšalęs poliarinis jūros uostas norėjo linksmų dainų, šokių ir tikėjosi, kad visa tai mes jiems atvešime. Dudinka su Diksonu ir Chatanga panašūs į jūros vartus, tik mažai apgyvendinti ir ištisus metus užšalę. Vis dėlto tai naujas uostas, jis bus kaip tikras miestas, pažymėtas žemėlapyje, ten žiemos sibiriečiai, kurie kaip ir mes lauks trumpos vasaros.

Išvažiavome brezentu dengtu sunkvežimiu, nuo pat ryto kratėmės susiglaudę ir susispaudę tamsoje. Aplinkui nieko nematėme, kol kažkas pabeldė į brezentą ir sušuko: „Приехали!“[1] Iššokome iš sunkvežimio. Tolėliau matėsi laivų stiebai, lede įšalę galingi vilkikai, daugybė įvairių laivų. Sunkvežimis sustojo prie kultūros namų durų, mes ropštėmės iš mašinos, slėpdamiesi nuo vėjo ir šalčio. Artistų veidai nuo ilgo kratymo buvo balkšvai permatomi lyg per-

[1] Atvykome *(rus.)*.

gamentas. Alkanos akys Ninai Nikolajevnai irgi kėlė susirūpinimą. Ir čia mus pakvietė į valgyklą.

Prieš kiekvieną mokinį stovėjo lėkštė su perlinių kruopų košės kalnu, o to kalno viršūnėje puikavosi juodas priplotas kotletas. Iš šalia stovinčios kompoto stiklinės dugno į mane maloniai žvelgė ir šypsojosi paskendęs džiovintas abrikosas. Šalia plaukiojo ir džiovinto obuolio skiltelė. Tai buvo kompotas – didžiausia kiekvieno alkano vaiko svajonė. Mano žvilgsnis skverbėsi į išpampusio abrikoso vidų, nes jame, žinojau, yra kietas kauliukas su neapsakomo gardumo riešutėliu. Pasaka!

Atsigavę ir sotūs lakstėme siaurais kultūros namų koridoriais, stumdėmės šalia scenos, berniūkščiai tampė mus už kasų, kol Nina Nikolajevna nenutildė atvedusi visus į salę ir susodino kuo arčiau scenos. Triukšmadariams liepė sėdėti ir klausytis, ką kalba suaugusieji. Prasiskleidė uždanga ir į sceną įžengė žmogus su milžiniška šiaurės lapės kepure, užmaukšlinta iki pat akių. Aš žiūrėjau į krutančias lūpas, buvo gera, šilta ir norėjosi miego. Salėje sėdintys pritilo, klausėsi ir žiūrėjo į kalbančias lūpas. Aš taip pat sekiau, ką sako šiaurietiškos lapės kepurė. Išgirdau 1667, atėmiau 1951, po to gautą skaičių 284 vėl pridėjau prie mažesnio. Ką gi tai galėtų reikšti? Susidomėjusi klausiausi pasakojimo: „Seniai, labai seniai gyveno toks pirklys Dudinas. Jis buvo geras, iš toli atvažiavo, atplaukė Jenisiejumi ir įsikūrė čia 1667 metais.“ Tai tik pasakojimo pradžia. Toliau sužinojau, kad tiesiog po mūsų kojomis daug įdomių dalykų mėtosi. Drąsusis keliautojas Dudinas irgi nustebo, pamatęs po kojomis juodą blizgančią anglį, o alavo, vario, nikelio tiesiog žemės paviršiuje buvo kiek tik nori. Apsidžiaugė tokius lobius radęs ir ėmėsi lydyti metalą. Pastatė milžinišką krosnį. Maniau, kad visos pasaulio krosnys turėtų būti panašios į Raitininkų duonkepę, iš kurios senelė traukdavo tamsiai rudus ruginės duo-

nos kepalus. Tačiau Dudinas į krosnį kišo ne duonos kepalus, o vario ir alavo gabalus. Metalas kepė toje krosnyje, tik liepsna, einanti iš jos, gąsdino vietinius darbininkus. Įdomu kaip pasakoje. Dudinas buvo geras, neskriaudė vietinių nencų ar dolganų, kaip tai darydavo kiti atvykėliai. O ir vietiniai sutiko jį geruoju. Deja, turtingas, taikingas ir laimingas pirklio Dudino gyvenimas truko neilgai. Kartą sudrebėjo žemė po metalo lydymo krosnimi, prasivėrė ir visi, kas ten dirbo, akimirksniu su visa krosnimi ir metalo lydiniais nugarmėjo į žemės gelmes. Pats Dudinas vėliau nuskendo patvinusioje upėje.

Dudino tragedija negalėjo manęs nejaudinti. Aš pažvelgiau į sėdinčius šalia, į salę ir pamačiau, kad nė vienas nesisieloja dėl žuvusio gerojo pirklio, neverkia, reiškia, neužjaučia jo. O jam turbūt labai skaudėjo ir buvo baisu skęsti šaltame vandenyje. Man jo nuoširdžiai pagailo. Senelė mane mokė – svarbu gyvenime turėti gerą širdį. Išgirdusi mirus kokį kaimyną, tuoj susigraudindavo ir imdavo melstis už jo sielą. Gailestis mane persmelkė, žemiau lūpų kažkas sukrutėjo, timptelėjo ir nepastebėjau, kaip ašaros pačios ėmė ristis skruostais. Skubiai jas šluosčiau, braukiau ranka, tačiau tramdomą šnirpštimą išgirdo aplinkiniai ir sužiuro. Nina Nikolajevna tuoj paprašė išeiti už durų. Kol prasibroviau tarp eilių, ašaros nudžiūvo. Mokytoja ėmė klausinėti, kas gi atsitiko, kad nei iš šio, nei iš to ėmiau žliumbti. „Дядю Дудина жаль“[1], – vos išlemenau sumišusi. Mokytoja nusijuokė, pliaukštelėjo delnais: „Ты что, ненормальная?“[2], – lyg paklausė, lyg subarė. Po to apžiūrėjo mane iš visų pusių, nušluostė veidą, patvarkė kasų kaspinus. Ji niekaip negalėjo atsistebėti: „Триста лет прошло, а она плачет, ну и ну...“[3]

[1] Dėdės Dudino gaila *(rus.)*.

[2] Gal tu nesveika? *(rus.)*.

[3] Trys šimtai metų praėjo, o ji verkia, na na... *(rus.)*.

Oficialioji dalis baigėsi, lapės kepurė nulipo nuo scenos ir užleido ją mums. Įžengiau į sceną ir bematant užmiršau ir Dudiną, ir ašaras. Stovėjau choristų viduryje ir traukiau, „Широка страна моя родная“[1], „Москва майская“[2], „Entuziastų maršą“. Man buvo pavesta pakaitomis įsiterpti į dainų posmus solo. Aš dainuoju keturias teksto eilutes, o choras traukia priedainį. Jaučiau, kad dainos visiems patinka. Darni muzika stebuklingai didino vidinę mano energiją, atsirado pasitikėjimas. Dainų melodijos mainėsi. Kartais nuo aiškių žodžių, nuo skambios ir malonios ausiai melodijos kūnas pagaugais nueidavo, tartum nukrėstas elektros srovės. Melodijos keitė viena kitą: švelnios ir greitos, nostalgiškos ir graudžios, išdidžiai taurios ir džiaugsmingos. Jos judino iš apatiškos būsenos lyg kuždėdamos: „Kelkis! Gyvenimas jei ir ne puota, tai bent vaišės!“ Pasimiršo tragedijos, žiauri tikrovė, ausyse skambėjo vien salės plojimai ir paskatinantys Ninos Nikolajevnos žodžiai: „Молодец, девочка!“[3]

[1] „Ir platus gi kraštas mūs gimtasis“ *(rus.)*.

[2] „Maskva gegužę“ *(rus.)*.

[3] Šaunu, mergaite! *(rus.)*.

Žiemos prie speigračio

Atplukdyti į Igarką nežinojome, kur papuolėme, kas mūsų laukia. Tikėjomės, kad gyvenamoji vieta bus pilna gyvybės, bent panaši į žmonišką gyvenimą. Tikrovė neteikė jokių vilčių. Specifinis speigračio šaltis. Giliai įšalusi, per trumpą vasarą neatitirpstanti žemė. Visa, kas gyva, stingdo šaltis, plikinantis ir iš kojų verčiantis vėjas. Žiemą temperatūra čia nukrinta iki -40°C ar net -50°C. Būdavo dienų, kai siekdavo beveik -60°C. Tokia žema temperatūra kelia baimę net ir vietinių tautelių gyventojams. Šaltis kaip Marse, oras retas kaip aukštai kalnuose, dažnos sniego pūgos. Visa, kas rūpestingai nepridengta keliais vilnos ar kailio sluoksniais – veidas, rankos, kojos – bemat nušaltų. Sustingtų ir neveiktų jokia aparatūra, pabandžiusi užfiksuoti šaltymetį.

Tokia ji šaltoji Žemė, mano gyvenamoji vieta. Tai poliarinis Sibiras. Devynerių metų žiemavietė. Tada dar nesuvokiau, kad gyvastis kabojo ant plauko. Įbaikštintos mergaitės akimis tik žiūrėjau į šaltį, laukiantį už durų ir tykantį už lango. Kiek vėliau, suaugusi pradėjau suprasti, kad šiurpus šaltis gali būti toks pat negailestingas kaip ir badas. Šaltyje net ugnis nenoriai degė ir kvėpuoti buvo sunku. Šaltis nė nesirengė trauktis, jis kankino visus ir laukė silpnesniųjų mirties. Jis valdė viską.

Jeigu dabar kas paklaustų, kas yra tas Sibiras, kiekvienas atsakytų savaip. Vieniems – tai atsitiktinė girdėta frazė, kitiems – nežino-

ma šalčio žemė. Mėgstantiems keliauti turistams, aštrių pojūčių mėgėjams, romantikams, nuotykių ieškotojams ir kitiems, atvykstantiems į Sibirą tik vasarą, – tai nuošalus, įdomus mūsų planetos kampelis. Vasarą į Sibirą atskrenda daugybė paukščių, ant savo sparnų atnešdami šiltų kraštų miražus, tad keliautojams, fiksuojantiems vasaros gamtą, atrodys, kad Sibiro žemė kupina laimingo, vos ne idiliško gyvenimo.

Pateiksiu iš Sibiro praeities šiek tiek padrikų faktų, išlikusių žmonių atmintyje. Daug sužinojau mokykloje iš mokytojų pasakojimų, pridėjau savo patyrimus, taip susidariau savo nuomonę apie Sibirą.

Dar XVII a. pradėtas Sibiro užkariavimas buvo tolygus naujojo žemyno atradimui. Ir plūstelėjo į šį kraštą keliaujantys pirkliai, puolė kaip piratai naršyti po platybes. Vietiniai aborigenai privalėjo parūpinti atvykėliams brangių kailių, vertinamų pasaulio rinkose. Atvykėlių trofėjais būdavo kailių žvėreliai – sabalai, audinės, storakailės lapės, taip pat briedžiai, ruoniai ir vertingų rūšių žuvys. Juos viliojo visa, kas per amžius gulėjo neištirtose Sibiro gelmėse.

O turtingos gelmės ne visiems atskleisdavo savo paslaptis. Nepaprasti pasakojimai sklido apie pasakiškus lobius, apie aukso ir kitų brangenybių kasyklas. Norintys praturtėti drąsiai leisdavosi į kelionę, nepaisydami tykančių pavojų. Įvairūs to meto rašytiniai šaltiniai vaizdavo pralobusių turtuolių nuotykius. Rizikingi žygiai, nelaimingi atsitikimai, keistos baigtys domino rašytojus ir žurnalistus. Niekas negalėjo atsispirti auksui.

O Taimyro pusiasalyje Indigirkos upės žiotyse išties tekėjo aukso upės. Išsijojus toną auksingos rūdos buvo galima išgauti apie 240 kg gryno geltonojo metalo. Vasarą upe plukdydavo pripildytus aukso konteinerius. Auksą pardavinėjo pusdykiai ir turtėjo. Iš

po vietinių gyventojų kojų buvo iškasami fantastiški lobiai, tačiau pagerinti suvargusių žmonių sąlygas niekam nerūpėjo, niekas tam neskyrė nė kruopelytės savo turto.

Netekę vilties gyventi nors šiek tiek geriau aborigenai skurdo ir kasmet nyko. O keliauninkai kasmet leisdavosi į vasaros žygius po neištirtas vietoves. Atskiri būreliai braidžiojo po Sibiro raistynus, tyrinėjo kraštą ir užsukdavo į mažas Sibiro tautelių jurtas.

Ypač patogi vasaros ekspedicijoms buvo plati Jenisiejaus vaga. Mokytojai pasakojo, kad 1913 m. į Igarkos apylinkes buvo įkėlęs koją Pietų ir Šiaurės ašigalių tyrinėtojas F. Hansenas. Tada jis negalėjo nuspėti, kokia taps Igarka vėliau. Keli neišvaizdūs aborigenų čiumai, kokių galima aptikti Sibiro platybėse, matyt, nenustebino poliarininko. Igarkos apylinkės mažai apgyvendintos, tačiau negalėjo nepastebėti, kad tai puiki vieta ekonomikai plėtoti.

Nežinia, kas šią vietovę rekomendavo bičiuliams Maskvoje, nes apie 1921 m. buvo Maskvos Tarybos deputatas, kalbama, asmeniškai pažinojęs ir kalbėjęsis šiuo reikalu su Leninu. Kiek vėliau Sibire išties pradėjo kurtis naujos gyvenvietės, miesteliai, o dar po kelerių metų buvo nutarta įgyvendinti strateginius planus. Pradėta tiesti geležinkelius. Šiems sunkiems darbams žiauriame šaltyje prireikė nemažai darbo rankų ne tik aukso kasykloms. Pradėjo veikti pirmosios lentpjūvės. Iš pradžių buvo išnaudojami vien tik Rusijos katorgininkai, kaliniai, įvairūs areštantai, vėliau juos keitė nutremti į Sibirą žmonės iš Lietuvos, Latvijos, Estijos ir iš kitur. Argi Rusija gali apsieiti be savo katorgos?

Dar ir šiandien Šiaurės muziejuose galima pamatyti įvairaus turinio ekspozicijų su senovinėmis graviūromis. Jose vaizduojami politiniai kaliniai, katorgininkai, sukaustyti geležiniais pančiais nuo juosmens iki kojų, dirbantys sunkius darbus. Niūrios jų gyvenimo spalvos: alkis, ligos, tamsa ir speigas, be to, valdžios pa-

tyčios ir savivalė paversdavo jų egzistenciją tikru pragaru. Gretinant anuos laikus su vėlesniais, kad ir mūsų ešelono Nr. 97921, tremtis Igarkoje buvo dar sunkesnė nei senovės katorgininkų, nes mes buvome prie pat speigiračio, kur ta pati Šiaurė, tik gerokai atšiauresnė.

Sovietinių laikų Sibiro užkariautojai aktyvistai įvairiais projektais stengėsi paversti žiaurią realybę vos ne žydinčiais sodais. Parengti Sibiro ekonominės raidos planai išties atrodė įspūdingai, ir vienas už kitą išradingesni. Kaip iš gausybės rago pasipylę sukurptieji projektai dar ir dabar gali kelti juoką ir nusistebėjimą. Vienas iš tokių stulbinančių planų – Arkties vandens perpumpavimas į Ramųjį vandenyną. Norėta ištirpdyti ledus šiaurėje šiltu Ramiojo vandeniu. Bene fantastiškiausias projektas – tai Sibiro upių Lenos ir Jenisiejaus vandenų tėkmės pakreipimas į Kara-Kumų dykumą. Kai kas tokias absurdiškas projektuotojų užgaidas vadino kliedesiais, neįvykdomais popieriniais darbais. Vos užgesus vienam projektui, atsirasdavo kiti. Vienas iš naujausiųjų – Trans-Sibiro magistralės BAM'o statyba. Tiesiami keliai, kasami ilgiausi net iki 15 km tuneliai. Geležinkelio bėgiai klojami per klampias pelkes, kalnus, upes, įšalusią žemę, neįžengiamą mišką, kur per amžius žmogus nebuvo kėlęs kojos. Išsiskiriantys didingumu gigantiški užmojai, galbūt ne gyvybiškai reikalingi, žeidė trapią Sibiro žemę. Reikia tik įsivaizduoti, kaip per spiginančius žiemos šalčius galingi buldozeriai be gailesčio rauna iš sukaustytos šalčio žemės išsikerojusius maumedžius, kedrus, verčia egles. Siautėja miške pjūklai, zvimbia kelmarovės, siaubia ir naikina viską miško kirtėjai. Medžiai augo ir įsitvirtino kelis tūkstančius metų, o iškirtus liko vienos plynės.

Kertant mišką negailima nei gamtos, nei žmogaus. Protui nesuvokiamas alinantis kalinių ir tremtinių darbas šaltyje. Užtat laisvai

dirbantys vadovai apdovanojami ordinais ir medaliais, jiems pagarba, daugybė lengvatų. Pasakiški uždarbiai keliskart viršijo net mokslininkų akademikų atlyginimus Didžiojoje žemėje.

Klasėje tiesiai man už nugaros sėdėjo Nina, ji baksnodavo mane į nugarą, kai nežinojo, kaip rašomas vienas ar kitas žodis, kur dėti dvitaškį, kablelį arba teiravosi aritmetikos uždavinio atsakymo. Mokėsi ji šiaip sau, o per diktantus niukindavo mane į pašonę taip dažnai, kad nors po suolu lįsk. Nina buvo tyli, niekuo neišsiskirianti mergaitė, tik aš negalėjau atsistebėti, kaip žodyje MAMA galima padaryti net porą klaidų. Juk rusų gramatika tokia aiški, tereikia įsiklausyti į mokytojos artikuliavimo niuansus ir penketas garantuotas. Iškviesta prie lentos Nina taip pat žiūrėjo į mane kaip į gelbėjimosi ratą. Akimis vis maldaudavo pasakyti datą ar skaičių. Taip mes ir susidraugavome, eidavome kartu ruošti pamokų. Nina irgi gyveno toje pačioje Stalino gatvėje, bet pamokas ruošdavome tik pas ją. Ką ir kalbėti apie mūsų sąlygas – vos sutilpome patys, ir stalas buvo mažytis, nebuvo nė kur pasisukti. Kitas dalykas – Ninos namai. Užlipusios į antrą aukštą pakabiname viršutinius drabužius: ji savo blizgančius jūrų vėplio kailinukus, aš – rudą apšiurusį vatinuką ir įžengiame į svetainę. Vos įkeliu kojį ir netenku amo, matydama apkrautą valgiais stalą. Ir ko tik čia nėra. Svarbiausia – obuoliais kvepia visas kambarys. Stovi dubuo su juodaisiais ikrais, stiklainis su užrašu „Мёд“, šalia bandelės, o gal pyragas, dar žuvys. Aš staiga užsimerkiu, nes tik taip galiu apsiginti nuo matomo maisto gausos, kad iš alkio nenugriūčiau. Ir man pasiseka neparodyti, kaip labai noriu valgyti. Ir šioje situacijoje mano prakeiktas išdidumas neparodė nusižeminimo ir nieko nepaprašiau nuo Ninos stalo. O Ninai ir į galvą neatėjo, kad jos draugė alkana. Kad bent obuoliu būtų pavaišinusi – nepavaišino. Ninos tėvas buvo kažkoks didelis Igarkos parti-

nis viršininkas, ir Ninai nieko netrūko: nei maisto, nei drabužių. Ji laisva mergaitė, visko turi, ne taip, kaip jos gramatikos gelbėtoja. Pirmą kartą pajutau skaudžia nelygybę, kuri kaip rykštė sukirto per pakinklius. Matyt, atrodžiau baisiai, žiūrėdama į kalnus maisto. O Nina rodė man nuotraukas. Štai stovi su tėvais prie žydinčios magnolijos Sočyje, čia maudosi Juodojoje jūroje. Greitai paruošėme pamokas. Keistai spaudė krūtinę, norėjau kuo greičiau išeiti. Čiupau savo vatinę drapaną ir moviau lauk.

Sizifo darbai pragare

Būdama 12 metų, neblogai susivokiau aplinkoje, žinojau, kad kai kurių bendraklasių tėveliai laisvi žmonės, jie tik laikinai užsiverbavę padirbėti Užpoliarėje. Už tokį pasisamdymą gauna didelius atlyginimus, gal net tūkstantį kartų didesnius nei aš uždirbdavau lentpjūvėje per visą vasarą. Pasimokę poliariniuose institutuose, technikumų skyriuose parsisamdydavo bent metams ar keleriems padirbėti šaltoje Igarkoje. Čia tokių šiaurės specialistų iš tiesų laukdavo su duona ir druska. Jiems nereikėjo kas dvi savaites eiti į komendantūrą ir registruotis, kaip privalėjo tremtiniai. Samdiniai savanoriai užsukdavo į Šiaurės miestelio parduotuvę ir aš matydavau juos išeinančius su maisto prikrautais nešuliais, kuriuos jie kaip svarmenis tempdavo iki laukiančio sunkvežimio.

Visi dirbantys Igarkos administracijoje buvo laisvi darbuotojai, jie niekad nestovėjo ir nesigrūmė eilėse. Jiems viskas leidžiama. Sočiai pavalgę, šiltai apsirengę šie laimimgi žmonės visuomet gali gėrėtis Šiaurės pašvaiste ir džiaugtis gyvenimu. Tremtiniai privalėjo tik dirbti. Jie galėjo gauti vien menkutį atlyginimą, kuris likdavo nuo laisvųjų. O likdavo du kilogramai kruopų mėnesiui ir koks puskilogramis duonos dirbančiajam parai. Kad atsiimtume tokį pajų, prireikdavo ne tik pinigų, bet ir jėgų atstovėti eiles, kad įveikus spūstis liktum nesužalotas.

Jeigu man per moksleivių atostogas dirbti medienos biržoje buvo tikra kankynė, tai suaugusiųjų, vyrų ir moterų, darbą ištisus

metus kilnojant rąstus reide galima palyginti tik su pragaru. Žiemą nepaprastai žvarbu, siaučia pūgos, vyrai ir moterys dirba po 16 valandų per parą. Apsivynioję skudurais, apsigobę kas kuo turėjo, be specdrabužių, jie ritino rąstus nuo upės kranto į viršų. Lentpjūvės nasrai dirbo trimis pamainomis be pertraukos. Reikėjo milžiniškos jėgos susidoroti su slidžiais, apledėjusiais rąstais, atplukdytais nuo Angaros ir Jenisiejaus intakų sieliais. Plaukė jie dieną ir naktį surišti plieniniais lynais, saugančiais nuo iširimo, vilkdami dugnu inkarus. Sutalpindavo viename sielyje po 45 tūkstančius kubinių metrų medienos. Tremtiniai ardė tuos sielius, sujungtus iš storiausių sakingų 8 metrų ilgio maumedžių, Angaros pušų rąstų.

Kai upė užšaldavo, rąstus atitirpindavo aptvertame šalia upės ir pašildytame baseine. Vanduo šaltyje garuoja, garai virsta ledu, žmonės dirba vaikščiodami slidžiais liepteliais tarp besivartaliojančių rąstų, juos skaičiuoja, ženklina, stumdo bugorais ir pikankomis ritina į rietuves ant kranto. Slidūs rąstai rietuvėje dažnai pajudėdavo ir prasidėdavo griūtis. Ne vieną nespėjusį atšokti sutraiškė, dažnas neteko kojų, tapo invalidu.

Dirbti tokį darbą, manau, daug pavojingiau nei mitologiniam Sizifui risti į kalną akmenį. Kažin ar Sizifas ištvertų, patekęs į Igarkos reidą, juk Graikijoje jam ritinant akmenį į kalną, žydėjo nutviekstos saulės alyvuogių giraitės ir nebuvo jokio pavojaus sušalti.

Dėdė Leonas, grįžęs po pamainos, džiaugdavosi, kad tądien griūvantys rąstai nesuknežinto galvos ir nesuluošino. Permirkęs, apšalusiu veidu šis aukštas ir labai gražus vyriškis užeidavo pas mus išsidžiovinti ir pasišildyti prie senelio sumūrytos krosnies. Jis man buvo panašus į jauną kunigaikštį, kur kas gražesnį už kino artistus. Jo apledėję drabužiai priminė pasakos herojų, kovojantį su blogiu ir nugalintį visus slibinus. Labiausiai aš norėjau, kad jis būtų laisvas ir nepriklausytų pažemintųjų luomui, ir tikėjau, kad vieną gražią dieną taip ir bus.

Banditai

Slankiojo po Igarką dar viena keistų žmonių grupė. Tai buvę kaliniai recidyvistai. Jiems sekėsi geriau nei tremtiniams. Išėję į laisvę užsiverbuodavo į Šiaurę, gaudavo tris tūkstančius rublių persikėlimo išlaidoms ir gąsdindavo igarkiečius savo kriminaliniais darbeliais. Jiems buvo galima tik pavydėti – kelionės nemokamos, darbas pagal sutartį, garantuotas aprūpinimas maistu ir šiltais rūbais. Po jų atvykimo Igarkos gyventojų padaugėdavo. Tik dirbti buvę nusikaltėliai neskubėjo. Išleidę kelionpinigius, burdavosi į gaujas, bastėsi, keikdavosi, vogdavo ir gerdavo.

Banditai ypač nemėgo lietuvių, dirbančių pragariškomis sąlygomis. Pamatę iš tolo šaukdavo: „Бандиты – литовцы!“[1] Nežinia, ar tuos šūksnius sugalvodavo patys, ar buvo kitų pamokyti. Ateidavo į darbą pavėlavę, nepatenkinti, jie nekentė visų, nors buvo ir aprengti, ir grumtynėse prie duonos nedalyvaudavo. Tokio gyvenimo tremtiniai galėjo tik pavydėti.

Mėgiamiausias banditų užsiėmimas buvo pralošinėti žmones, kartais net kelis barakus. Per naktį gėręs ir pliekęs kortomis paryčiais pagal galvažudžių taisykles prasilošęs turėdavo nugalabyti pirmąjį sutiktąjį. Nesvarbu ar tai bus į darbą skubanti mergina, ar su kibirais išėjęs senelis, arba padegti artimiausią baraką su tremtiniais.

[1] Lietuviai – banditai *(rus.)*.

Sėbrai stebėdavo egzekucijos vykdymą ir vargas tam žmogžudžiui, kurio ranka sudrebėdavo ir neįvykdydavo kraupios lažybų taisyklės. Nepajėgęs šaltakraujiškai užmušti jaunos merginos ar rytą į ligoninę skubančio gydytojo, banditas turėjo mirti pats.

Visi tie šiurpūs žaidimai aplinkiniams kėlė siaubą, dažnas bijojo eiti per Medvėžij log tiltą po darbo, nes kaip tik čia dažniausiai ir laukdavo aukų galvažudžiai. Praeidavo nemažai laiko, kol nusikaltėlius sugaudydavo, ir tada, kiek patupėję daboklėje, jie būdavo išsiunčiami atgal, iš kur atkeliavę – į Didžiosios žemės kalėjimus. Vietoj išsiųstųjų atvykdavo nauji būriai užsiverbavusių kalinių, skambiai vadinamų laisvanoriais, bet nė kiek ne geresnių už buvusius.

Taip metai iš metų ir sukdavosi šis užburtas ratas. Naujiems „didvyriams“ proletarams spauda negailėjo liaupsių. Dažnai vietoj tikrų tremtinių žygdarbių, žiūrėk, puikuojasi pirmajame laikraščio puslapyje veidas kokio tinginio iš kontoros, trumpam išėjusio į šaltį, atseit, žiūrėkite, imkite pavyzdį iš netinginčio veikti herojaus. Tačiau niekas neturėjo žinoti vienintelio dalyko – represuoti žmonės tikri didvyriai. Ekonominiai pasiekimai – tai lageriuose kankintų, alkanų politkalinių nuopelnas, vergiškas tremtinių darbas.

Priklausydama pažemintųjų luomui, apdriskusios laukinukės išsigandusiomis akimis stebėjau žiaurią tikrovę, galvojau, kas bus toliau, tačiau praeitis netapo blogu įpročiu, nesukėlė nusivylimo gyvenimu ir nepakirto sveikatos. Laikui bėgant pasimiršo ir įžeidžiantys žodžiai. Net mintyse nesinori grįžti į tą brutalų laikotarpį. Džiaugiuosi, kad iš to pragaro išsigelbėjau.

Draugystė su aborigenais

Mūsų užpustyto namo kaimynystėje gyvena Galia Abrikosova. Esame tikros draugės ir bendramintės, abi mėgstame žaisti tą patį žaidimą lėlėmis. Popierinių lėlių figūras rengdavome karpinėdamos sąsiuvinių viršelius. Spalvotus ir labiau tinkamus melsvus, žalius, geltonus viršelius marginome rašalo taškais, gėlėmis, brūkšneliais. Kaitaliojome lėles, keitėme spalvas, taisinėjome sukneles, kol Galios mama nepastebėta įeidavo ir padėdavo arbatos stiklines ant palangės. Arbata garuodavo ir langelis kaip mat užšaldavo rantytų ornamentų vingiais.

Galios mama – vietinė gyventoja Sibiro čiabuvė nencė. Jos protėviai nuo seno gyveno šaltoje tėvynėje, čia prie Jenisiejaus. Tiotia Ania dirbo uždarame restorane indų plovėja, o likusiu nuo darbo laiku siuvinėdavo mokasinus iš elnio kailio. Į vieną ranką paimdavo apavą, į kitą – spalvotų karoliukų saują su siūlais ir po kiek laiko ant mokasinų pamatydavau piešinį su ornamentu. Nespėdavau pastebėti, kur ir kaip dingdavo sauja karoliukų, tik grožėjausi tokiu apavu. Mokasinai įmantriai išpuoštais aulais buvo skirti parduoti, vietiniai viršininkai turtuoliai užeidavo matuotis ir derėtis dėl kainos.

O ant mano kojų pilki, numinti veltiniai, ant prakiurusių vietų uždėti lopai, bet per tas užmaskuotas skyles labai lenda šaltis, ypač šąla pirštai. Tiotia Ania paima bjaurius mano veltinius, kažką pataiso, priderina naujus lopus, sutvirtina senus, o tada keliais elnio

kailio kuokštais ir karoliukais juos pagražina. Tiotia Ania ir jos dukra Galia – tikros mažos nencų tautos atstovės, jos turi tautai būdingų bruožų – siauras akis ir platų veidą. Nencai įaugę į atšiaurią Šiaurės gamtą, ir ji jiems maloninga. Visi jų gentainiai prisitaikė gyventi šaltomis sąlygomis. Galios tėvas varinėjo elnių kinkinius ir kelis kartus buvo sustojęs su elnių būriu prie namo. Galios šeima buvo ramaus būdo, visus darbus atlikdavo palengva, kantriai. Galbūt lėtas gyvenimo tempas atėjo iš senovės, iš gimininės santvarkos, nepasikeitė per amžius ir jų tikėjimas. Sovietinė ideologija jiems buvo svetima. Griovė jų papročių sistemą į tuos kraštus atėjęs grubus ateizmas. Jis visais įmanomais, subtiliais, o dažniausiai grubiais, iš anksto apgalvotais metodais veržte veržėsi, neva, studijuoti Šiaurės papročių, o iš tikrųjų žeidė trapią, fenomenalią Šiaurės tautų religiją. Negi nebuvo kur taikyti marksizmo-leninizmo, kad reikėjo eksperimentuoti atkampioje Šiaurėje, kur per amžius gyveno negausios ir taikios tautelės, turinčios nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių gyventojų.

Sutrikdyti trapų natūralų tikėjimą – šamanavimą, totemizmą, tradicinę kultūrą buvo nesunku. Daug žalos padaryta keičiant vietovių pavadinimus. Gerai, kad nors kai kurių upių pavadinimai išliko. Keisčiausia buvo matyti Sibiro aborigenus dirbant kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose (sovchozuose) ar stovint prie konvejerių. Iš tradicinių natūralių savo namų, šiltų kilnojamų vigvamų, kartais vadinamų čiumais, jarangomis ar jurtomis, jie buvo verčiami keltis gyventi į šaltus blokinius, visiškai netinkamus gyventi žiemą Sibiro sąlygomis butus. Per amžius nuolat kovodami dėl išlikimo, nencai kaip ir kitos šalia gyvenančios tautelės, buvo puikūs medžiotojai, elnių augintojai. Tradiciniai jų vietiniai amatai ir įgūdžiai – natūrali medžioklė ir žvejyba, buvo paprasčiausiai atimti. Į tuos kraštus atėjusi gigantomanų valdžia versdavo čiabuvius kirsti mišką, nors jie

per amžius to nedarė, laikydami mišką šventu. Nyko mūsų planetos unikalios, retos prokalbės ir kalbinės grupės.

Gerai, kad nors atsirasdavo išmintingų ir geranoriškų tyrinėtojų, tokių kaip Vladimiras Arsenjevas, kuris pirmuose savo žemėlapiuose žymėjo nepakeistus, teisingus upių, kaimelių pavadinimus. Supratingų gamtininkų rūpesčiu iki šių dienų išliko neiškreipti žemės reljefo vardai. Iš senųjų aborigenų kalbų išlikęs geografinis pavadinimas – Jenisiejus, atrodo, nesuprantamas ir keistas, bet išvertus į gyvenančių ant jo krantų evenkų kalbą reikėtų tarti Joanesi, tai reiškia – didelė upė. Nencai tą pačią upę vadino platusis Joanesi. Aborigenai nuo seno nemėgo ateivių ir sava kalba vadino naujai jų žemėse įkurtas vietoves. Jakutskas reiškė svetimšalis. Į rytus nuo Igarkos greta nencų gyveno evenkai, koriakai, čiuviai, evenai, udegėjai, aleutai, eskimai, orochai, itelmenai, čiukčiai, nanajai, kamčiadalai, ulčiai, jukagirai, jakutai ir daug kitų tyliai nykstančių tautelių. Tikriesiems aborigenams Sibiro gamta yra šventa, jie jaučia turintys su ja glaudų ryšį, moka jai nusilenkti.

Žiūrėdavau į Galios motiną ir nenustodavau stebėtis – ji man buvo tikra paslaptis, nors jau buvau pripratusi prie šių namų. Su Galia ji kalbėdavo man nesuprantama kalba, o rusiškai tik retsykiais, kai tyliai pereidavo iš vieno kambarėlio į virtuvę ir pakviesdavo ko nors užkąsti. Ji pašildydavo iš restorano parsineštų sorų kruopų košės – soros man tapo tikru gardėsiu. Po truputį valginėju košę, o už langelio švilpia uraganinis vėjas, gal 27 metrų per sekundę, ir visas namelis sminga į sniegą. Tamsu. Kai aš paklausiu, o kada gi prašvis, tiotia Ania prabyla lyg pati su savimi kalbėdama, lyg savęs klausdama, kodėl gi taip ilgai nėra saulės, kodėl tamsu ir tamsu, prietemoje mes su Galia išgirstame pasaką.

Seniai, labai seniai žemėje buvo labai karšta, nes danguje švietė daugybė saulių. Žemė pavirto dykuma, išdžiūvo mažos upės ir nu-

seko didysis platusis Jenisiejus (Joanesis). Tada atsirado iš vietinių taiklus šamanas. Jis buvo didvyris. Šovė ir taikliai numušė nereikalingas saules strėle. Todėl saulė beveik nesirodo Šiaurėje, mažai šildo žemę. Imdavau galvoti apie saulę, kuri kada nors pakils virš horizonto ir pasirodys.

Paruošusios pamokas vėl gerdavome arbatą, o Galios mama pasakodavo nencų mitus. Yra daugybė mus supančių dvasių, jos nematomos, bekūnės, tačiau stebi kiekvieną, turi daug galių, įstengia paveikti žmones, Įdomiausia klausytis padavimų apie tris dangaus sluoksnius: varinį, sidabrinį ir auksinį, apie tai, kaip reikia saugoti šventus medžius, net žabų po jais nevalia rinkti. Kadangi aplink visur labai daug dangaus dvasių, reikia stengtis jų nepykdyti. Baisiausia, kad jos supykusios bet kada gali susargdinti žmogų ir pasiimti jį pas save. Tokie pasakojimai neapsakomai įdomūs, padavimų vaizdai ryškiai praplaukdavo akyse tarsi keičiamos scenos dekoracijos, nukeldavo į neregėtus pasaulius, į neegzistuojančią menamą tikrovę, kurios neįmanoma nei paliesti, nei patikrinti.

Abi lydėdavo mane iki pat namų durų. Kartą vėjui aprimus buvo giedras dangus ir tiotia Ania parodė danguje Šiaurinę žvaigždę, pavadinusi ją tiesiog skyle danguje, vartais į dangų. Aš jau buvau įsidėmėjusi ryškų žvaigždyną, žinojau, kad tai didieji Grįžulo ratai su septyniomis žvaigždėmis, primenančiomis vieniems ratus, kitiems samtį. Giedrą naktį Šiaurės pusrutulyje šis žvaigždynas nenusileisdavo už horizonto, likdavo toje pačioje vietoje. Dairiausi po dangaus skliautą, – norėjosi kuo daugiau įsiminti žvaigždžių ir žvaigždynų, bent jų pavadinimų. Labiausiai įsidėmėtina ryškiausiai spindinti gražuolė Dubche. Poliarinė naktis, užsitęsusi keletą mėnesių, leido stebėti dangų ir dieną, ir naktį. Šiaurinė mažųjų Grįžulo ratų žvaigždė nuolat spindėjo mums virš galvų, rodydama, kad esame arti pačio ašigalio. Bandydavau suprasti, kaip čia

yra, juk stoviu pačiame žemės gale, už manęs jau nieko daugiau nėra, reiškia aplink mane sukasi žemė. Turėtų gi ateiti diena, patekėti saulė, nušvisti, tačiau tos saulės kaip nėr, taip nėr. Neradusi atsakymo į dominančias gamtos mįsles, greitai slėpdavausi nuo žvarbaus šalčio ir bėgdavau namo.

Šaltuose mūsų barakuose vietiniai aborigenai negyveno. Negausūs jų čiumai, apdengti elnių kailiais, stovėjo išsimėtę už Igarkos, iš ten į mokyklą ateidavo ir jų vaikai. Baltųjų naktų apšviesti, pavasarį sniegui nutirpus, būriais bėgiodavome ir dūkdavome, kartu žaisdavome *laptū*. Lazda smūgiuodavome į kamuolį, stengėmės įmušti į priešininko komandos vartus. Anglijoje panašus žaidimas vadinasi kriketu.

Ketvirtoje klasėje su manimi mokėsi net keli vaikai iš vietinių aborigenų ir sėdėjo šalia. Aš žiūriu į plačiaskruostį klasioką, jis į mane. Vienas kitam atrodome neįprasti, galbūt negražūs. Jam negražios mano mėlynos akys ir kasos, o man – jo platūs skruostai ir siauri plyšeliai vietoj akių. Bet dėl to mes nekimbame viens kitam į atlapus, neužgauliojame ir nesikivirčijame. Tyliai sėdime per pamokas ir šiaip taip mokomės. Mokytojai apie vietinius nelinkę nieko pasakoti, mes į tai irgi nekreipiame dėmesio – kai reikės, sužinosime patys.

Žaisdami karą taip įsidūkome, kad net nepastebėjau, kaip atsidūriau šalia aborigenų čiumo. Matau, kūginė piramidė apdengta, šalia įėjimo atremti kažkokie padargai, įsmeigta ornamentuota kartis. Pasirodo, ši kartis priklausė tame čiume gyvenusiam šamanui. Kartis ne paprasta, o iš gražiai nugenėto aukšto medžio perdalyta, papuošimais išdabinta. Be šios karties, – magiško virpsto, nencų šamanas negali atlikti apeigų ir burtų. Šamanai gydydavo gentainius ir prašydavo dvasių duoti sveikatos. Ornamentuota kartis-virpstas – būtina priemonė susisiekti su dangumi ar pomirtiniu gyvenimu. Šalia karties, prie durų kabo išsiuvinėti drabužiai, padėtas

būgnas. Šie daiktai irgi priklauso šamanui. Sudėjus viską, kas nebuvo aišku, išeitų spalvinga mozaika apie mano draugus aborigenus. Nencų apeigų atributika, šamanavimo ritualai man kėlė nuostabą. Keisti ritualiniai šokiai, būgnų tratėjimas kaip akompanimentas, šūkčiojimai gal kiek ir panašūs į vaidinimą, tačiau tai buvo ne dirbtinis, o natūralus dvasinis maldavimas. Pamaldus šamanas, tvirtai laikydamas rankoje puošnią kartį, apvyniotą kaspinais, šaukėsi dangaus prašydamas malonės ir sveikatos sergantiems giminaičiams. Nežinia kiek tokie triukšmingi maldavimai padėdavo, tačiau po apeigų iš šalies atrodė, kad dalyviai, susėdę ratu, tyliai valgo ir kažko laukia.

Aš dažnai užeidavau pas Galią ruošti pamokų, ir ne todėl, kad jos užpustytos durys buvo arčiausiai. Susėdusios ant lovos klausėmės tiotios Anios. Kai kurie atpasakoti padavimai apie antgamtines būtybes tiesiog šiurpino. Kiekvienas menkiausias šnaresys imdavo gąsdinti, tad dėl viso pikto kojas užsikeldavau kuo aukščiau, kad kokia nors dvasia klajūnė ar baubas nepačiuptų. Baisingas, tiesiog klaikiai priblokiantis mitas pasakojo apie mirusio žmogaus dvasią. Ši bekūnė būtybė galėjo su savimi pasiimti mylimą gyvą žmogų, todėl laidojant mirusį laikomasi tokių apeigų: prie mirusiojo piršto pririšamas siūlas, o kitą jo galą laikydavo artimas mirusiajam žmogus. Paskui siūlą nukirsdavo ir nuolankiai prašydavo: „vienas eik, manęs neimk, užmiršk mane, aš pasilieku“. Iš supuvusio medžio buvo daroma statulėlė, kad paminėtų mirusįjį. Statulėlę maitindavo, aprengdavo. Užkalbėjimais, įvairiais judesiais šamanas prašydavo mirusįjį kuo greičiau išeiti ir negrįžti, kad gyviesiems būtų lengviau.

Dvasių prisibijodavo ir jas atsargiai nuviliodavo į aną pasaulį. Uždegdavo du laužus. Gyvajam skirtas laužas būtinai turėjo degti ilgiau už mirusiojo. Evenkai manė, kad žmogus turi keletą dvasių:

pirma – tai jo šešėlis, atspindys, o antra dvasia įsikūrusi jo kūne. Rūsti, kerštinga dvasia, supykusi ant žmogaus, gali pasiųsti jam ligą, medžioklėje nelaimę ar pačiupti vaiką. Buvo manoma, kad žmogaus likimas priklauso ne nuo jame gyvenančios dvasios, bet nuo daugelio kartų genealoginės kilmės. Nuo giminių, nuo šeimos pareina ir paveldimos ligos, jėga ir likimas. Dvasios kultas žmoguje buvo labai ryškus evenkų, chantų, mansių ir nencų padavimuose, kurių gyvenamoji vieta aplink Jenisiejaus baseiną.

Tiotia Ania aiškino svarbiausias šamanų būrimo priemones. Šalia būgnų, karčių šamanai vartojo figūrėles su medinėmis rankenomis ir turėjo išsiuvinėtus drabužius – sujuosiamus chalatus, elnių kailius. Ritualinė ornamentika, atitinkanti svarbias šamanavimo ceremonijas, ekstazės metu padedanti kalbėtis su dangaus pasauliu. Seni, prityrę šamanai per apeigas šūkčiojo, trepeno kojomis, puldinėjo nieko nekliudydami, iš šalies galėjo atrodyti kaip isterijos ar epilepsijos priepuolio ištikti. Iš tiesų prityrę šamanai tokiu būdu sąmoningai didino energiją ir sąmoningai kontroliavo veiksmus. Atstatinėjo tvarką namuose, medžioklėse saugojo nuo pavojų ir visokiais būdais stengėsi apginti nuo blogų dvasių. Mokėjo įsiklausyti į gamtos paslaptis, kad aplinka taptų kuo maloningesnė, palankesnė jų gyvenimui ir išlikimui. Per amžius šamanavimo meistrai ir žinovai ne tik gydydavo savo gentainius, bet ir perduodavo kitiems jaunesniems šamanams išmintį, žinias, įtaigos meną. Prieš pradedant bet kokį darbą reikėjo prisivilioti gerąją dvasią, kad darbas sektųsi. Štai kodėl Galios motina, tikra Jenisiejaus nencė, prieš pradėdama siuvinėti mokasinus, imdavo kažin ką burbėti, panašu į tylų dainavimą, mat niūniuodama stengėsi įpūsti grožį. Daiktas neturi būti bedvasis, nereikalingas. Tik ji viena žinojo, kaip išrinkti karoliuką pagal spalvą, kokias atlikti apeigas, kad išsiuvinėti aulinukai žavėtų pirkėjus.

Dudinkos apylinkėse XVIII a. atradus antracitą, aborigenai gamino statulėles iš juodos blizgančios anglies, darė papuošalus ir amuletus. Laikau rankose dovaną, primenančią spindinčią saulę. Nencams šis stilizuotas saulės atvaizdas turėjo gydančiąją galią, nešė laimę ir suteikdavo sveikatos. Teigiamos daiktų savybės pajėgė atbaidyti piktąsias dvasias. Šiaurės tautų gyvybė labai trapi, vaikų mirtingumas aborigenų gentyse ypač didelis. Kartais išmirdavo visi vaikai ir tada šamanų apeigos darydavosi išimtinės. Sutelkę visažinystę, jie iššaukdavo gerąsias dvasias, prašydavo stiprybės – vaiko gyvybę gynė iš visų jėgų. Protarpiais šamanas fantazijas siedavo su panašiais į haliucinacijas veiksmais, tačiau jis meistriškai balansuodavo tarp sveiko proto ir profesinės būtinos isterijos. Magiškus veiksmus kontroliuodavo, jie nevirsdavo kliedesiu ar beprotybe. Buvo manoma, kad vaikas verkia todėl, kad bent tris mėnesius mato ano pasaulio baisius sielos vaizdus, todėl šamanai iššaukdavo iš ten genties gimines, su jais kalbėdavosi, prašydavo pagalbos ligos atveju, maldaudavo sunaikinti blogį. Taip jie saugojo nuo nelaimių, ligų, mirties, nevaisingumo ir tamsybių.

Įdomios evenkų folklorinės tradicijos. Kuo daugiau dvasių aprėpdavo šamanas, tuo jo galios buvo didesnės. Gaminant dvasių figūrėles, kaukes, svarbu pripildyti jas gerųjų galių, suteikti simboliams teigiamą jėgą. Mažai kas išliko iš senųjų šamanų tradicinių apeigų, mažai perteikta žodinių reliktinių atpasakojimų iš kartos į kartą. Metams bėgant, vis mažiau ir mažiau lieka Sibire tikrų šamanų ir jų mokinių, gebančių išlaikyti šamanavimo metodą kaip pirmykščių planetos tautų reliktą.

Nėra teisinga šamanus vadinti žyniais ar burtininkais, nes tai unikalus reiškinys, atkeliavęs iki mūsų dienų kaip daugelio klajoklių tautų, gyvenusių Azijoje. Tai praeities kultūros liekana. Pats žodis šamanas – naujadaras, turintis pamirštų kalbų šaknis ir supapras-

tintas, pateikiamas kaip keistybė ar pašiepimas kritikuojant pirmykštę religiją. Taip ir liks neištirti, todėl migloti aiškinimai apie egzistavusių per amžius mažų Sibiro tautelių folklorines apeigas. Keistos jų religijos formos, chaotiškai marga, kartais keista ir nesuprantama jų dievų ir dvasių galybė su į haliucinacijos būseną panašiomis maldomis.

Kažin ar ateities tyrėjams pavyks rasti žinių lingvistiniams tyrimams, jeigu neliks kas perduoda senąją kultūrą, gyvąją kalbą, kuri neturi net savo rašto. Neliks ir šamanų, gebančių savo apeigomis gydyti ir vienyti gentainius. O jie savo tautelių tarnai ir kartu ramintojai, jie kūno ir dvasios gydytojai žiauriomis klimato sąlygomis. Laikydamiesi vienas kito, būdami kuo arčiau jie švęsdami savo šventes padėdavo nugalėti tamsos depresiją. Tolima Šiaurė sukūrė unikalius, sugebančius šaltyje išlikti ir gyventi nereiklius žmones, išmintingai saugančius skurdžią ir greitai pažeidžiamą gamtą. Kas dingsta iš atminties, neužfiksuota dokumentuose, išnyksta amžiams. Galbūt todėl Galios motinos vidinė nuojauta kuždėjo, kad būtina su užuojauta žiūrėti į mano išblyškusį veidą, lyg matytų blėstančią manyje gerąją dvasią. Ji tyliai vaikščiojo aplinkui lėkštę su sorų koše, stebėjo mane ir stengėsi nenubaidyti gėrio dvasios, kuri ir nugalėjo mus apnikusį blogį. Blogis Šiaurėje – tai šaltis, it giltinė ištiesusi savo ledines letenas. Blogis – tai alkanų žmonių grumtynės dėl duonos, tai reide sukrautų rąstų griūtys ant bejėgių žmonių. Blogis, pasiglemžęs auką, kurį laiką aprimdavo ir palikdavo visus ramybėje.

Melžiama Suzuki

Kai žiema kiek atšildavo, nes baigtis ji čia niekad nesibaigdavo, vos kiek atslūgdavo didesni šalčiai, atitirpus pavasariniam sniegui, sustojęs gyvenimo ritmas pajudėdavo iš mirties taško. Laukdavo du šiltėlesni mėnesiai – liepa ir rugpjūtis. Per tą trumputį tarpą reikėdavo atlikti daugybę darbų, tad krutėjome su malonesniu jausmu širdyje, galima sakyti, tiesiog pulte puldavome į darbus. Ir žiemojimo vieta rodėsi ne vien nuobodulį kelianti vieta pasaulyje. Praslinko pirmieji pragaištingi mūsų metai, ir gyvenimas pastebimai keitėsi į gera. Ką tik įsigijome karvutę, reiškia, pasidarėme labai turtingi. Mūsų smulkutis pilkšvos spalvos gyvulėlis išsišovusiais šonais jau turėjo gerai apšiltintą nediduką tvartelį. Vylėmės kaulėtus karvutės šonus paversti apvaliais, o pasišiaušusį jos kailį – žvilgančiu. Kaip mat pavadinau ją Suzuki – tai turbūt dėl japonų belaisvių, kadais nutremtų į Igarką ir sušalusių garbei. Karvutė, šaukiama Suzuki vardu, atsiliepdavo vos girdimu mūkimu, žiūrėjo tiesiai gražiomis, tamsiai mėlynomis akimis ir man atrodė, kad ji kažką nori pasakyti. Iš pradžių senelis išmelždavo vos puslitrį pieno. Puslitris pieno bet kuriai karvei būtų negarbė, bet mūsų sulysusiai Suzuki – tikras rekordas, kurį ji kasdien po kelis gramus didindavo. Nežinia kokiais keliais Igarkoje atsidūręs gyvulėlis kantriai kentė šalto Sibiro vargus nesiskųsdamas. Senelis mylėjo gyvulius, jis pirmiausia juos pašerdavo ir pagirdydavo, ir tik paskui prie stalo eidavo pats pasiimti savo didžiojo puode-

lio su karštu vandeniu. Su seneliu ruošėme išbadėjusiam gyvulėliui pašarą. Užsimetę ant pečių susuktus virvagalius, aplenkę didžiuosius purvynus, drožėme ten, kur augo tankesnė žolė. Pirmiausia pasukdavome Jenisiejaus link, nes ten visada žolės daugiau. Nuo pakrantės iki pačios prieplaukos savo rankomis nuskainiodavome visus žaliuojančius kuokštus. Tarp žolių rasdavome laukinių svogūnų ir česnakų laiškų, kuriais maitinomės patys. Drūtus žolės glėbius surišę virvagaliais, užsikraudavome ant nugarų ir nešėme, kartais vilkte vilkdavome. Parnešę prie namų paskleisdavome ant paruoštų žaiginių. Išdžiovinę prieš saulę ir šienu pavertę vieną porciją bridome vėl klajoti po tundros tyrus, šiurenome tarpkrūmiais, pešėme ir pešėme žolę. Pašaravę ištisą mėnesį, sukaupėme jo užtektinai kanopiniam draugui. Atsidėkodama Suzuki kaskart didino primilžius. Kai senelis šukavo pilkšvą jos kailį, ji stovėjo nė nekrusteldama ir draugiškai žiūrėjo savo gražiomis juodai mėlynomis akimis. Badas, gresiantis mums ir gyvuliui, buvo nugalėtas. Turėjome dar ir paršavedę – ji atsivedė 12 švarių žviegiančių paršelių. Teko porą savaičių kas dvi valandas keltis ir žindyti paršelius. Užauginome visus 12 sveikų rubuilių, o kai juos pardavėme, pinigų užteko apsiauti ir apsirengti. Pirmą kartą vietoj šimtasiūlės užsivilkau naują madingą paltą su kailine apykakle, pažvelgiau į veidrodį ir nustėrau iš nuostabos. Vietoj kadais įdubusių akių ir nelyginant po spindulinės katastrofos išblyškusio veido į mane žiūrėjo išgražėjusi dvylikametė panelė linksmomis, išdykusiomis akimis. Apsilankiusi ponia Vizgirdienė irgi pastebėjo permainą, net pagyrė mano išvaizdą, atseit pagaliau užguita pelenė virto žvitria ir dailia mergiūkšte. Su teta Ona stebėjosi – stypstu taip greitai, kad nežinia nė ką daryti, šimtasiūlė kabo lyg ant šakos, ūgiu pralenkiau kitus šeimos narius. Juokavo, gal badas nelauktai artėja, kad vaikas taip skuba augti.

Suaugusieji mintimis rengėsi grįžti į tėvynę Lietuvą. Visus buvo

užvaldžiusi nuotaika, kad valdžia kada nors sušvelnės, pastebės, kaip žmonės šąla, kaip visiems sunku ir vieną dieną nutars padovanoti laisvę. Ant palangės jau stovėjo taupyklė, tik subertų kapeikų buvo mažai, tad senelė popierinius rublius rišo į skarelės kamputį – bus kelionei į Lietuvą.

Gaila buvo senelės, ji vis dažniau sirginėjo, kartais net iš lovos nesikeldavo. Ji nyko mano akyse, o aš nieko negalėjau padėti, nors uoliai tampiau iš upės sklidinus vandens kibirus, mikliai tvarkiausi po namus, padėjau seneliui nešioti malkas, nes ir jis neturėjo tiek jėgų, kiek anksčiau. Dar turėjau suspėti paruošti pamokas, koncertuoti, nubėgti į sporto treniruotes. Kartą grįžusi iš mokyklos radau būrelį vištų. Šešios margaspalvės vištytės tvarkingai tupėjo tvartelyje ant laktų. Šiltesnę dieną senelis išleisdavo jas pasiganyti po laukus, tad jos kapstėsi iki pat įšalusio ledo, šildėsi įžulnių saulės spindulių atšvaite ir protarpiais nedarniai sukarksėdavo. Vištyčių vadas šiaurinės veislės raibuolis gaidys buvo panašus į genį, ir pragysdavo pačiu netinkamiausiu laiku, vis nepataikydamas pažadinti mūsų paryčiais. Mat ir jis jautė Šiaurės poliaus magnetinio lauko poveikį, todėl ir giedojo tai vakare, tai per pietus. Mano darbas buvo sugaudyti pasprukti bandančias marguoles, nunešti į vištidę – tarp namo sienos ir malkų piramidžių ir sutupdyti ant laktų. Taip baigdavosi niekuo nedrumsčiama ir beveik sėkminga diena. Po vakarienės, pavalgę sriubos ir susėdę prieblandoje aplink stalą šnekučiuodavomės apie šį bei tą. Šalia gražių svajonių apie sugrįžimą į Lietuvą, seneliai ėmė kalbėti apie tolesnį mano likimą. Jiems kėlė nerimą dažnos mano išvykos koncertuoti į aplinkinius kolchozus, sovchozus, eksperimentinius ūkius, ypač pavojinga per polaidžius, siaučiant pūgai ar spaudžiant šalčiui. Jiems nesuprantama, kodėl reikia dainuoti kažkur toli nuo namų, kai pats žiemos vidurys ir šalčiausios dienos, kai nėra kur pasislėpti nuo siautėjančio sniego

sūkurių ir arktinio šalčio. Kiekviena diena būdavo tikra kova su supančia iš visų pusių arktine stichija, o laimėta pergalė – mūsų gyvybės. Nors mano dainavimas seneliams ir patikdavo, vis vien jie sakydavo: „Kas iš to dainavimo, duonos iš jo nevalgysi!“ O Ajauskienė, užėjusi pasišnekučiuoti su senele, dar pridurdavo: „Vargšė našlaitė ir tremtinė – nebus jai vietos garsiose scenose, kas iš to balso ir talento, jei net vardą jiems sunku ištarti. Tai Olia, tai Nina vadina“. Nedaug ką supratau iš pasakytų žodžių, gal tik intuityviai jutau, kad tie porinimai – tik dainavimą menkinančios kalbos: tad greitai pralėkdavo pro ausis. O kad padarytų didesnį įspūdį ar atbaidytų mane nuo dainavimo, papasakojo apie dvi rusų dainininkes Smetankiną ir Ruslanovą. Karo metais jos dainuodavo dainą „Валенки“ kariams, besiilsintiems tarp mūšių, buvo žinomos ir labai populiarios. Dėl nežinomų priežasčių vėliau jos buvo įkalintos kažkuriame iš daugybės gulagų. Šis argumentas lyg kuolas trenkdavo, tačiau ir tuomet nesuvokiau, kodėl už dainavimą reikia bausti. Graži, linksma daina „Валенки, валенки, они подшиты старенки“[1] visiems patikdavo, aš ją dažnai dainuodavau. Ši daina kaip koks himnas veltiniams ir, žinoma, maniškiams keliskart sulopytiems. Išdidžiai išeidavo mano veltiniai į scenos vidurį, iš toli matėsi atplyšę lopai, išlindę išpešioti vilnos kuokštai, ir jokia kita daina negalėtų paveikti klausytojų labiau nei „Валенки, валенки“. Jaučiau, kad seni, nukleipti veltiniai tiesiog būtini dainos sėkmei, po žodžių „по морозу босиком к милому ходила“[2] publika pradėdavo smarkiai ploti ir dainą kartodavau. Štai tokia buvo dainos galia, – lai niekam negėda avėti numindžiotų, suterštų ir visiškai nudėvėtų veltinių. Gulagų, daboklių, pataisos darbų kolonijų, vi-

[1] Veltinėliai, veltinėliai, jie sulopyti, senutėliai *(rus.)*.

[2] Per ledus basa pas mylimąjį bėgau *(rus.)*.

sokiausių grotų ir belangių bijojau ne ką mažiau nei suaugusieji, tad dainuodama populiarias dainas balansavau ties džiaugsmo ir baimės riba. O čia dar senelė, padėjusi ranką ant peties, pasakė vieną mįslingą frazę: „Reikia išmokti laikyti liežuvį už dantų, matai, vaikeli, kas darosi... Niekas negali žinoti, iš kur atslenka bėdos...“ Nepaisydama bauginančių kalbų, gyvenau savo susikurtame pasaulyje – nuoširdžiai dainavau, tikėjau aplinkinių geranoriškumu: mokykloje – mokytojais, namie – savo seneliais. Prašymai: „Padainuok ir padainuok“ – man buvo ne naujiena, o nesuskaičiuojama daugybė dainų prikibdavo į atmintį su šiluma ir spinduliais, su smagesne nuotaika. Gražios melodijos su prasmingais, kartais viliojančiais žodžiais, pilnais gyvenimo atšvaitų ir painių peripetijų. Kiekviena daina turėjo vienokių ar kitokių sparnų ir klausytoją nešdavo į susikurtą nerūpestingą gyvenimą, į gyvybe pulsuojančią erdvę. Mano išblukę kaspinai nepuošė kasų, suknutė ne kažin kokia, įkištos į prakiurusius kaliošus kojos galėjo tik gadinti dainų grožį, tačiau vos pradėjus dainuoti baladę „Славное море – священный Байкал“[3] arba linksmą „Ой полным полна коробушка“[4] į vidų besiskverbiantis drovumas dėl nudėvėtų drabužių kaip mat pradingdavo. Klausytojai su mažomis išimtimis atrodė lygiai taip pat kaip ir aš. Skurdo ir šalčio suformuotas Igarkos dizainas, kaip joks kitas, netikęs ir nepuošiantis žmonių išsigalvojimas tiesiog buvo lipte prilipęs prie žmogaus ir prisitaikęs prie vargano krašto ir Arktinės gamtos. Ešelono Nr. 97921 žmonės iš barakų išlįsdavo apmuturiuoti pilkšvomis šiurkščiomis rudai juodomis skaromis, ant rankų – kumštinės pirštinės, atsikišusios lyg stori vėzdai, panašios greičiau į šarvamušes ar bokso pirštines nei į žmogaus galūnes. Su

[1] Šlovingoji jūra – šventasis Baikalas *(rus.)*.

[2] Pilnut pilnutėlė dėžutė *(rus.)*.

tokiomis ypatingos galios pirštinėmis kovėmės su šalčiu ir nugalėjome. Kojos apautos nelanksčiais veltiniais su autais, o jeigu jau paltas, tai visas prikimštas sumaigytų vatos gniužulų, ir bendras tokio žmogaus vaizdas darė jį greičiau panašų į neegzistuojantį šiaurinį vėžlį, o ne į *homo erectus* (stačias žmogus). Tačiau tokie dominuojantys skurdo ir šalčio modeliai nieko nestebino ir juoko nekėlė. Šiame fone išsiskyrė tik laisvieji, savo noru atvykę į šiaurę padirbėti. Vien jų eisena ir išvaizda rodė, kad jų darbas – svajonė, o uždarbis – iš specparduotuvių užmaukšlintos milžiniškos brangiakailės kepurės, audinių kailiniai, storiausi aukso žiedai ant baltų rankyčių. Galėjai įsitikinti, kad senovės romėnų lotyniškai pasakyti žodžiai *homo homini lupus est* – „žmogus žmogui vilkas“ veikė Šiaurėje kasdien tiesiogiai. Nei skylėti veltiniai, sumaigyti vatinukai, nei luobai ar kiautai neteikė sužvarbusiam tremtiniui pasigėrėjimo.

Kartą užsukusi į svečius kaimynė p. Janina šmaikščiais pasakojimais net senelę prajuokino. „Sėdi įnoringa komendanto žmona koncerte kultūrnamyje, tokia išdidi, o apsirengusi, pasirodo, tremtinės padovanotais naktiniais marškiniais“. Sėdi, sako, ši furija ir nė neįtaria, kad ne vakarinį rūbą, o naktinius marškinius apsivilkusi. Senelė nusijuokė iš turtuolės, neturinčios elementaraus supratimo apie rūbus, bet kam būtų didžiausia gėda koncerte sėdėti. Šypsojosi senelė, juokėsi teta Ona, atrodė, kad sveikata aplankė mūsų namus, o tai jau Suzuki nuopelnas. Jos pienas – gyvybės šaltinis. Gėrėme jį ir šiek tiek atsigavome. Nuo pusės litro Suzuki jau davė pusantro, ji įvertino mūsų pastangas paruošti jai daug šieno. Suzuki atpažindavo mane ir senelę, atnešusią jai kibirą vandens. Pieną padalydavome į 8 dalis: pirmiausia gaudavo sergantieji, o sveikesni – po stiklinę kas antrą ar kas trečią dieną. Mūsų kanopinis raguotis, mūsų maitintojas dėkingai reaguodavo į rūpestį – visada atsukdavo drėgną snukį, lyg norėdamas lyžtelti, o gal padėkoti už suteiktą gražų vardą – Suzuki.

Fotografavimas

Anuo metu, t.y. penkiasdešimtaisiais metais užpustytoje Igarkoje ne daugelis nutuokė apie fotografavimą, ir apie meną taip pat. Jeigu neturi nei fotoaparato, nei supratimo, gali tapti visiškai abejingas kūrybai. Žiūrinėjau mažutes apkarpytais krašteliais nuotraukas ir į mano penktokės galvelę toptelėjo mintis pačiai išmokti fotografuoti. Mane užvaldžiusi liga *viską žinoti* veržėsi ten, kur kvepėjo naujovėmis. Apčiuopiama nauda sustingusioje ir išbadėjusioje Igarkos gyvenvietėje nedomino. Svarbiausia įrodyti, kad ne vien dainuoti moku.

Vienintelė Igarkos fotoateljė Nr. 1, priklausiusi komunalchozui, gamino juodai baltus žmonių atvaizdus. Fotografas Viktoras Petrovičius, užsimaukšlinęs dvigubai didesnę nei galva lapės kepurę, nesiskutęs, užraitytais ties keliais veltiniais su 50-o, o gal didesnio mato kaliošais, atrodė gąsdinančiai. Žmogus, atėjęs atsiimti į šią ateljė juodai baltos nuotraukėlės, irgi išsigąsdavo žiūrėdamas į blyškią savo fizionomiją, lyg su mirtininko kauke ar giltinės antspaudu. Sumokėjęs 1 rublį 20 kapeikų, sprukdavo į šaltį pro duris.

Vieną gražią dieną, šviečiant skaisčiai poliarinei saulei, vidurdienį, po pamokų įsmukau į Viktoro Petrovičiaus fotoateljė, mat nusprendžiau lankyti mėnesį trunkančius kursus. Atseikėjau 15 rublių – tai buvo daugiau nei pusė vasarą medienos biržoje uždirbto kapitalo, ir Petrovičius palydėjo mane į raudona lempute apšviestą

patamsį. Keli kursantai jau sėdėjo ant išklibusių taburečių ir spoksojo į džiūstančias prieš pat nosį ant virvių sukabintas nuotraukas ir negatyvus. Į pirmąjį ir labai svarbų Petrovičiaus klausimą, kas turi fotoaparatus, visi kaip vienas galvos krestelėjimu atsakė: „Ne“ ir nuleido galvas. Toks atsakymas Petrovičiui aiškiai nepatiko, jis dar ilgai burbėjo į barzdą: „Tai ko čia vaikščioti: jei neišgalit nė „Smenos“ įsigyti!?“ Prieš paduodamas kiekvienam mokyklinį languotą sąsiuvinį už 2 kapeikas, vis murmėdamas dar pasigyrė, kad jo Maskvos draugas padovanojo jam naujutėlaitį *Fedą,* bet niekam nė į rankas jo neduosiąs.

Pasidėjusi ant kelių sąsiuvinį viską užsirašinėjau, mat po mėnesio bus egzaminai. Stengiausi nepraleisti nė vieno žodžio apie anais laikais išrastus ryškalų tipus ir GOST. Per egzaminus reikės mintinai žinoti visų jų sudedamąsias dalis, chemines formules ir net dozes. Supratau, kad iki paprasčiausios juodai baltos nuotraukos dar ilgas kelias. Uoliai dauginau, dalinau ir skaičiavau lyg aritmometras Feliksas, kol ant piršto neiššoko guzas. Teorijos paslaptis Petrovičius baigdavo užpylęs vandens ar kokio kito skysčio ant miltelių, nuo kurių pasklisdavo baisi smarvė. Kentėjome kiek galėdami, nosis užspaudę, o Petrovičiui lyg niekur nieko. Jis toliau pilstinėjo nuodingus, gličius ryškalus iš menzūrėlių ir mokė mus, kaip varvinti lašus ir patiems pilstyti iš keistai įdubusių indų į mažyčius plokščius ar į nusuktais kaklais indelius.

Kai kam tokie laboratoriniai bandymai galėjo panašėti į įslaptintas laukinių apeigas, po kurių iš dvokiančio vandens turėjo išlįsti ryškūs juodai balti atvaizdai, bet dažniausiai pasirodydavo tik pageltę ir drumzlini jų kontūrai. Taip smirdinčiame laboratorijos patamsyje terliojomės beveik 10 dienų, kolei Petrovičiui mūsų pagailo ir įdavęs kiekvienam nežinia iš kur atsiradusius *Liubitel* ir *Smena* išstūmė laukan į šaltį praktikuotis.

Fotomodeliais pasirinkau savo geriausias drauges lietuvaitę Dalią, rusę Tamarą ir nencę Galią Abrikosovą. Jos kantriai pozavo, iškišusios galvas iš sniego kauburių, kol *Liubitelis* netikėtai užsikirto, nors aš jį šildžiau pasikišusi po vatinuku, jis taip ir neatsigavo. O lauke buvo šilta – gal -10°C ar -15°C. Žmogui – beveik atodrėkis, fotoaparatui – speigas.

Egzamino dieną fotografavau gamtoje. Primerkusi vieną akį, per objektyvą tyrinėjau Igarkos žiemos peizažą. Baltas rūkas krito tiesiai ant balto sniego, tolėliau už neišvaizdžių barakų toks pat baltas po storu ledo sluoksniu snaudė didysis Jenisiejus. Nieko tikroviškesnio ir nepamatysi – net balkšvi debesėliai ir tie supanašėjo su žeme. Išryškinau nuotrauką ir apsidžiaugiau – pavyko užfiksuoti labai skirtingus daiktus: baltą rūką, sniegą, dangų ir žemę – visi vienoje nuotraukoje ir visiškai panašūs. Po nuotrauką užrašiau „Jenisiejus prieš ledonešį“. Ir išties iki didžiojo Jenisiejaus ledonešio buvo vos keliolika dienų, kai jis subildės grėsmingai, sutrupins dviejų su puse metro jį dengiantį ledą ir pakilęs 10 metrų, o gal ir daugiau užlies viską aplinkui.

Prieš įteikdamas fotografės pažymėjimą, Petrovičius visaip sukiojo mano nuotrauką: vartaliojo ir klausinėjo, kur čia tas tavo dangus, kur tas didysis Jenisiejus. Jo skonis su manuoju nesutapo. Jis norėjo matyti kreivus barakus, aptrupėjusį tiltą per Čiornaja rėčka, upelį ir kitus netobulus daiktus. O aš grožėjausi natūraliu Šiaurės poliaračio atspindžiu, arktinio šalčio užimta vieta, kur žmogus ir nebūtinas.

Šoferiavimas

Turėjau rankose fotoateljė komunalchozo Nr. 1 išduotą pažymėjimą su iškraipyta mano pavarde ir įrašu *fotografas*. Kas man iš to mokėjimo fotografuoti – nustatyti objektyvą esant apšvietimui, ryškinti nuotraukas, jeigu trūksta vienintelio mažmožio – fotoaparato. Pigiausias *Smena* ir tas nepasiekiama svajonė. Taupiau, taupiau, o kai užėjo speigai, reikėjo rinktis, bėgioti basai per sniegą ar džiaugtis fotoaparatu – pasirinkau apavą. Geroji mano teta Ona vis dėlto rado išeitį iš nevilties. Ji jau matė savo augintinę sėdinčią sunkvežimio kabinoje lyg šiltame kabinete, vežančią žmones ar krovinius. Šaltoje Igarkoje šoferiavimas visiems buvo privilegijuotas darbas. Taigi iš fotografavimo prisiminimui liko tik juodai balta nuotraukėlė, daryta prie Galios Abrikosovos namų, kai jos tėvelis, važnyčiojantis elnių kinkinį, buvo tyliai atbildėjęs į Stalino gatvę.

Vairuoti sunkvežimį – net ir lakiausia vaizduotė nepajėgtų sugalvoti tokios negražios pasakos. Niekur nedingsi, suaugusiųjų reikia klausyti, ir įnašas jau sumokėtas. Ėjau pirmą dieną kaip į priverstinį lažą. Aplink sėdi beveik vieni vyrai, taip viskas nemiela, pasijutau lyg būčiau išsiųsta į priverčiamųjų darbų koloniją. Kai instruktorius iškabino ant lentos variklių pavyzdžius, be to, spalvotus, širdis kiek atlėgo. Spalvotos vidaus degimo variklių schemos priminė labirintus, jie sudomino. O kai ant stalo dar pabėrė naujutėlaites detales, tai nenoras mokytis suvis išnyko. Po kelių dienų lengvai

atskyriau varžtus nuo vinių ir įsivaizdavau, kaip sąveikauja atskiri automašinų mazgai, tad labirintas darėsi vis aiškesnis, suprantamesnis. Iškėlęs virš galvos kokį geležies gabalą, instruktorius tuoj suteikdavo jam pavadinimą – kardaninio veleno dantratis, karbiuratorius, vožtuvai, degimo sistemos žvakės, sankaba, riebokšliai ir t. t. Kiekvienas gelžgalis turi savo vardą: slankiojantis stūmoklis, blizgantys guoliai – viskas aišku kaip dieną. Kadangi už mano mokslą teta Ona paklojo dalį šeimos santaupų, nutariau nuoširdžiai įsisavinti mechanizmus, domėtis net smulkiausiomis detalėmis ar jų pjūviais. Spoksojau į nukarstytas schemomis sienas, su jose užkoduotomis gudrybėmis ir pajutau, kad galvoje stebuklingai darosi vis aiškiau. Per teorijos egzaminą ištraukiau bilietą apie akumuliaciją. Pats lengviausias klausimas akumuliatorių rūšys: hidrauliniai, šiluminiai ar elektriniai. Šias žinias išpyškinau kaip eilėraštį. Už netikėtą entuziazmą egzaminuotojai pagyrė, pasakę, kad tepaluotoje technikoje orientuojuosi ne blogiau nei vyrai. Ėmiau pasitikėti savimi, nes suvaržytoje laisvėje užguitai mergaitei to pasitikėjimo labai trūko, svetimų žmonių geri žodžiai kėlė iki devinto dangaus. Čiupinėdama metalines detales, mokiausi surasti gedimus, nes netobuloje mechanikos sistemoje įvairūs trikdžiai atsirasdavo gan greitai, o šaltyje juos pašalinti – kiekvieno šoferio gyvybinis interesas. „Nesugebėsit užvesti mašinos 50°C šaltyje, jums galas“, – tėviškai aiškino instruktorius. – „Gulėsite kaip gelžbetonis įšalę tundroje, ir aptiks jus kaip aptinka mamutus, bet jūsų niekas ir neieškos“, o kad būtų dar kraupiau ir mūsų galas siaubingesnis, pasimėgaudamas pridėdavo: „Bliaukite, nebliovę, tundra negirdės, ji tokių neišmanėlių tik ir laukia“.

Man iš kairės sėdėjo Fiodoras. Jis atrodė išsiblaškęs, buku žvilgsniu žiūrėjo į motorų schemas ir teorijos egzaminą pražiopsojo. Skolinosi mano užrašus, paaiškinau tas vietas, kur nesuprato. Iš antro

karto egzaminą išlaikė, ir lyg atsidėkodamas už paskolintus užrašus, ėmė pasakoti savo istoriją. Gimė kaime, Rusijos gilumoje, pasibaigus karui atsidangino į Vidurinę Aziją, gyveno Ferganoje. Ten sėdėjo kalėjime už plėšimus ir žmogžudystę. Išleistas į laisvę, vėl pakliuvo už grotų, po amnestijos vėl viskas pasikartojo. Panašių makabriškų istorijų Igarkoje buvau prisiklausiusi iki soties, tad Fiodoro atviravimas manęs nė kiek nestebino, nebent tatuiruotės ant kiekvieno piršto ir išmarginta ranka. Vieną perskaičiau: „Век воли не видать“[1], ji puikavosi ant krumplių, o kas ištatuiruota ant jo letenos, nedrįsau net pasidomėti. Fiodoras buvo iš tų, kurie nenuspėjami, supyksta staiga. Kartą taip įniršo ant instruktoriaus, kad išblyškęs išrėžė: „Заткнись, падла, сукин сын“[2]. Visi nutilo, o Fiodoras, įsikandęs machorkos suktinę, per pertrauką vambrijo, kad vairuoti jis mokąs, lai visi užčiaupia srėbtuves, kas bandys prieš jo valią stoti – tam galas.

Taigi vairavimo kursuose dar ir su vagių ir žmogžudžių žargonu susipažinau. Bjaurių posakių, keiksmažodžių buvo apstu ne tik nusikaltėlių žargone, bet ir be suvaržymų gyvenančių laisvų ir vikrių padarų. Ėjau ir sukau galvą, ką galėjo reikšti „замочу козла“[3].

Išlaikiusiems teoriją, prasidėjo vairavimo praktika. Mokomoji *polutorka* jau stovėjo šalia įėjimo ant siauručio lentų grindinio ir iš tolo dvokė tepalais. Pirmąkart iš arti mačiau mašiną, ir ji man pasirodė siaubingai atstumianti. Instruktorius atsisėdo šalia, aš patraukiau sverto rankeną, spustelėjau pedalą, „*polutorka* ojojoj sučiaudėjo, šoktelėjo ir lėtai pajudėjo. Vairuoti – tikras malonumas, mačiau, kaip žmonės traukiasi iš ankšto kelio, nušokdami tiesiai į užpustytus griovius. Išvažinėtos ir giliai į sniegą įsmigusios provėžos, skir-

[1] Amžiams laisvės neregėti *(rus.)*.

[2] Užsičiaupk, gaišena, kalės vaike *(rus.)*.

[3] Nudobsiu *(rus.)*.

tos tik vienai mašinai, žmogui vietos čia nebuvo. Pasivažinėjus barškančiu kledaru prišalusiomis lentinėmis gatvėmis, instruktorius liepia sukti link Jenisiejaus, leistis žemyn stačiu krantu ir pasivažinėti ant ledo. Tai nervų išbandymas. Kelias krinta žemyn, baugu apsiversti ir griūti ant nosies. Atsilošiu atgal ir kiek galėdama spaudžiu cypiančius stabdžius. Priekyje neaprėpiama panorama, klastingas ledas su pavojingai išsiliejusiu ant paviršiaus vandeniu – vadinamoji ampala. Vanduo, išsiveržęs iš gelmių su didele jėga į sukaustytą paviršių, gali susprogdinti net storiausią ledą. Nežinia kiek to vandens ir kurioje vietoje išsilies. Laviruoju tarp išsipūtusio ledo kauburių senu keliu, prie jau išpampusio ampalo. Dabar net instruktorius išsigando, pagriebė vairą ir pasuko atgal. Kai kur nusekusi upė jau spėjo uždėti ledo sluoksnį, trapų ir nenuspėjamą, tad įkliūti į žabangas galima greitai ir, vietoj namų, pateksi į dausas. Šios pasakos pabaiga laiminga – aš išlaikiau egzaminą, gavau vairuotojo profesionalo teises. Dabar tik reikėjo sulaukti 16-os ir eiti dirbti. Didingi Sibiro projektai, kaip paversti žiaurią Šiaurę klestinčiu kraštu, stebino savo nerealumu. Vyrų, moterų ir vaikų darbo paklausa buvo didžiulė. Tik dirbk, jei turi jėgų nugalėti šaltį.

Gyveni, o visur vienodai šiurpu: klimatas atšiaurus, eilės prie duonos, susimąstyti apie ateitį, apie laisvę nėra kada. Apie darbą mašinos kabinoje negalvojau. Surištų į ilgus sielius rąstų voros lyg gamtos gaivalas be perstojo slinko Jenisiejumi į Igarką. Tremtiniai vos spėjo juos gaudyti, griebdavo šlapius ir apsunkusius bet kokiu oru, vilkdavo juos aukštyn į lentpjūves. Nuo nepakeliamo darbo šaltyje mane išgelbėjo tik likimas ir gimimo liudijimas. 15-metės merginos, nors ir turinčios vairuotojo teises, dirbti į garažą nepriėmė.

Į Norilską – rūdakasių miestą

Šiaurėje laikas slenka pamažu, regis, para turi daugiau kaip 24 valandas. Šaltis dieną ir naktį, svajoti neturi apie ką, ir širdį užgriūna liūdesys. Žmogaus galimybė išsilaikyti Šiaurėje panaši į laužytą paralelę. Kartais ji silpna, galinti bet kada nutrūkti, kartais net šaltį pramuša, kyla ir stiprėja. Varginantis gyvenimas daugeliu atvejų tampa pakenčiamas, kai šalia negandų atsiranda noras gaivintis kūryba. Suprantama, kad ilgos grumtynės su šalčiu palieka žymę, padidina slegiantį maudulį, suglebimą, silpnumą, tačiau yra ir atsispiriančių tokiai būsenai. Vienas kitas geba kurti įvairius planus, improvizuoti. Dažniausiai taip atsitikdavo, kai ateidavo pavasaris. Žmonės pražysdavo. Maloniai skambanti daina būdavo eliksyras, gaivindavęs visus be išimties. Slegianti nuotaika subyrėdavo bešokant. Kad ir kaip būtų, tačiau susibūrę į chorą, orkestrėlį ar kitokį ansambliuką liūdesį skandino muzikoje.

Kovo mėnesį ir mūsų mokykla subruzdo ruoštis šventėms išvykai į Norilską. Mokytojos, o ypač atkakliosios pionierių vadovės, muštravo vaikus. Nė vienas neliko nuošaly. Pats nelanksčiausias būdavo pastatomas kur nors gale ir privalėjo būti statistas. Jeigu neturi nei balso, nei klausos, vis vien turėjai stovėti kur nors choro užpakalyje ir bent žiopčioti. Tikėtasi, kad apšalęs Norilskas laukia nesulaukia mūsų, kad vaikus lydės sėkmė, o mokytojai gaus premijas. Išrinko apie 20 vaikų ir rytą, apmuturiuotus iki akių plyšelių

sumetė į dengtą sunkvežimį ir išriedėjom į šventinį koncertą. Sunkvežimyje tamsu, nepuolame dairytis per plyšius po apylinkes, vis vien nieko naujo nepamatysim, tik galima nušalti. Sunkvežimis atsitrenkia į sniego kauburius, šokčioja ir nors lėtai, bet juda, o mus pašėlusiai krato. Ritinėjamės nuo vieno borto prie kito, laikomės įsikibę, kad mėtomi neišlėktume į pakelės pusnis. Šitaip mus veža koncertuoti. Igarkos konkurentas Norilskas pilnas brangiausių metalų: nikelio, kobalto, vario, aukso, sidabro, platinos, paladžio. Taip, jis pasaulyje garsėja savo rūdynais. Čia visko buvo daugiau: bibliotekų, teatrų, milžiniškų kalėjimų, baseinų ir vandens kaskadų. Vienas kito klausinėjome, kas per daiktas kaskados, ar tai valgomas ar nevalgomas daiktas, tačiau niekas atsakyti negalėjo. Norilsko paviršiuje, vienoje iš šalčiausių pasaulio miestų, gyventi buvo ne rojus, o kasti spalvotus metalus šachtose giliai po žeme buvo tikras pragaras. Seneliai minėjo, kad Norilskas – baisybių vieta, ten kali daugybė žmonių iš Lietuvos, minėjo pažįstamų Lietuvos karininkų pavardes. Jiems Norilskas amžiams bus paženklintas vergovės žyme – Norilsklagas.

Nesuprasdama, kas dedasi šioje šaltoje žemėje, tikėjau tik senelių žodžiais, Norilsklago kalinius rūdynuose nuoširdžiai užjaučiau, tik negalėjau sugalvoti, kaip juos iš ten išlaisvinti. Slapčia apie tai prasitariu seneliui, ir jis paaiškino, kad toks geras mano noras išvaduoti kalinius nebus suprastas. Išlaisvinti iš Norilsklago jie patektų į Igarsklagą. Įvairios mintys pynėsi galvoje, tik išsigelbėjimo nemačiau, pasijutau kalta, kad nežinojau, kur Igarkoje kalėjimas ir kaip išgelbėti žūstančius.

Dabar su klasės draugais važiavau į Norilską dainuoti. Prisiminiau mokytojos pasakojimą apie jį – puikus miestas. Vasarą, kai tik aptirpsta sniegas, pasirausus žemėje ten galima aptikti auksingą smėlį, ežere, jei tik sugebėsi prakirsti lede eketę, netikėtai gali išsiveržti

dujų fontanas arba išsilieti nafta. Dar pasakojo, kad anglies, alavo, nikelio, vario rūdos klodai ten guli paviršiuje, todėl pasakiški Norilsko turtai privilioja daugybę atradėjų ir tyrinėtojų. Geologai rausia, kasa, gręžia sustingusią žemę aplink Norilską, ieško naujų gėrybių ir vis atranda. Galima tik įsivaizduoti, kaip kaliniai katorgininkai kasa iš po sušalusio ledo ir žemės sluoksnio giliose šachtose ir kelia į paviršių tuos turtus.

Privažiavome. Per dengtos mašinos plyšį viena akimi žvelgiau į miesto panoramą. Ilgos vienodų barakų, skirtų kaliniams, virtinės nutįsusios kaip šešėliai. Pačiame dykvietės centre stovi du rūkstantys kaminai. Iškišę į pilkšvą dangų savo pajuodusius straublius lyg padūkę jie teršė aplinką, tiesdami juodų ir rausvų dūmų šleifą. Tai nebuvo panašu į mokytojos pasakotą laimingų žmonių gyvenvietę. Nina Nikolajevna, maloni ir gera mokytoja, šauniai sugebėjo bjauriausias vietas paversti puikiais vaizdais, o grubaus elgesio apskritai nepastebėjo. Konfliktus ji švelnindavo uždėjusi ant nuskriaustojo galvos ranką ir vis kartojo: „Золотце ты моё, всё уладится, родной мой, всё образуется, родимый“[1] ir panašiai. Į vieną krūvą subėrusi gėrį ir blogį, paskui tą mišinį sulipdžiusi, ji pati jau nebeatskyrė bado nuo sotumo, skriaudiko nuo nuskriaustojo.

Metalais dvokiantis Norilskas nepajėgė būti nei gražus, nei poetiškas. Šlovinti jo, kaip sakė mokytoja, nesinorėjo. Ši visų užmiršta šalčiausia pasaulio vieta domino tik kalinių prižiūrėtojus, prievaizdus, kurie sekė, ar gerai dirbama šachtose, ar laiku papildoma naujais kaliniais. Dažni nelaimingi atsitikimai po žeme jų nedomino, į mirusiųjų vietą atsiųs etapais naujų kalinių būrius.

Galų gale buksuojantis savo plačiais ratais sunkvežimis, apnarstytas geležinėmis grandinėmis, atsitrenkė į didelę medinę dėžę. Pasie-

[1] Aukseli tu mano, viskas išeis į gera, viskas susitvarkys, branguti *(rus.)*.

kėme kelionės tikslą – Norilsko kultūrnamį, pagarbiai vadinamą teatru. „Pagaliau!“ – pasigirdo šeimininkų balsai ir pakėlę brezentą po vieną iškėlė mus iš mašinos. Po kratymosi kelionėje mūsų išblyškę veidai, matyt, ne juokais išgąsdino padėti pribėgusį chudruką. Išsirepečkoję iš mašinos, panašūs į apvilktus klounus, ėjome paskui jį į valgyklą. Ant pailgo stalo garavo miežių gėrimas, vadinamas kava, aliuminio bliūdeliuose akį traukė perlinių kruopų košės kauburiai. Maisto apskaičiuota tiksliai kiekvienai burnai. Buvau tokia alkana, kad košė kvepėjo dangiškais migdolais, o prastas drumzlinas gėrimas su kiekvienu gurkšniu buvo vis skanesnis. Tik spėjome praryti paskutinį kąsnį, prisistatė švytintis fizrukas. Šurmulyje teišgirdau tik pirmąjį ir paskutinį jo vardo skiemenį – kažką panašu į Pal-Palyčius. Išrikiavęs mūsų koncertinę brigadą, nuvedė į scenos užkulisius, o ten užvirė tikras gyvenimas. Dirbtinės vaidybos neliko nė lašo. Repetuodamas kiekvienas norėjo pasitikrinti balsą, užtaisyti eilėraščių posmuose atsiradusias spragas ar pamostaguoti po kelionės sustingusiomis galūnėmis. Kiekvienas, ieškodamas vietos, kur prasimankštinti, maišėsi ir kliudė kitiems. Kas užspaudęs delnais ausis ir užsimerkęs burbėjo sau po nosimi, kas kartojo eilėraštį, dėl kurio nebuvo tikras, kad nesuklys atsidūręs prieš publiką ir nesužlugdys bendro montažo per koncertą. Fizrukas bėgiojo šūkčiodamas, tiesino mūsų kojas, treniravo miklumą, ir štai trys klasės – ketvirtoji, penktoji ir šeštoji jau apšilo ir buvo pasirengusios atlikti piramidžių figūras.

Per uždangos plyšius dairėmės į salę. Mokytojai nervinosi ir po paskutinių palinkėjimų „Ни пуха, ни пера!“[1], uždanga pakilo, koncertas prasidėjo. Mūsų negausus išrikiuotas choras pirmu numeriu užtraukė „Artileristų maršą“. Maršai išreiškė visų didingus užmojus, griežtas ritmas padėjo apdainuoti didvyriškus darbus. Tam rei-

[1] Linkėjimas sėkmės *(rus.)*.

kia ypač galingų balsų. Kai kurie choristai per šaltį kelionėje jau buvo praradę balsingumą ir norint įveikti smarkius maršus, reikėjo pasiutusiai forsuoti balselius, iki užkimimo. Lyg prieš lemiamą ataką, tarsi šturmuodami traukėme „Марш подводника“[1], aš stovėjau pačiame viduryje ir traukiau už kelis, kad tik paremčiau užkimusius. Toks dainavimas man nepatiko, bet kolektyvinis bendrumas buvo svarbiau.

Atėjo eilė pirmai nesudėtingai piramidei. Jeigu namie Igarkoje sekėsi neblogai, tai čia viskas krito iš rankų. Nežinau, ar dėl šalčio, ar scenos baimė taip paveikė, kad ir aš padariau klaidą – vietoj draugo kojos sugriebiau už triko ir visai salei matant nutraukiau kelnes. Barti už tai negavau, nes, pasak mokytojo, ak, jau tos kelnių gumos, amžinai sutręšusios ir kelnės galinčios pačios bet kada nusmukti. Piramidė suiro, bet aš kaip pavyzdinga mokinė viską kartoju iš naujo. Po pirmos mokytojos komandos vėl lipu klūpantiems šeštokams ant sprando ir sėkmingai spėju pačiupti už ketvirtoko kojos. Salė vienodai dėkojo ir už klaidas, ir gerai atliktą piramidę. Girdėjau, kaip salė plojo ir juokėsi. Atliekame kitą, kur kas sudėtingesnę piramidę.

Statome savo kūnais keturkampius, trikampius, griuvinėjame ir slidinėjame, užsilipę ant draugo nugaros ar sprando stojamės į reikiamą poziciją, stiebiamės vis aukštyn į smailėjančią viršūnę. Daromė gimnastikos ir akrobatikos triukus, – panašu į cirką, tik labai jau prastą. Norilsko kultūrnamis neturėjo amfiteatro, o scena ankšta, šie paprasčiausi cirko triukai, nors ir prityrusio fizruko dresiruoti, buvo panašūs į primityvią klounadą, kažkas panašaus tarp išdaigos ir juoko pro ašaras. Pats lengviausias Miša Baturinas, atsidūręs viršūnėje, privalėjo kad ir visas tirtėdamas, rodyti džiaugsmą

[1] Povandeninių laivų jūreivių maršas *(rus.)*.

veide ir iškėlęs rankas į viršų raportuoti apie ištikimybę vadui Stalinui. Nė vienas nebuvome nei sportininkas, nei gimnastas, tad kaskart risdamiesi per galvas rizikavome nusisukti sprandus. Šeši šeštokai, atsitūpę keturpėsti, sudarė piramidės pagrindą. Ant tokio pamato kita penktokų grupė, tarp jų ir aš, kaip įmanydami turėjome išlaikyti pusiausvyrą ir užsiropštę ant šešetuko pagauti lengviausio svorio ketvirtokų kojas. Prieš pat koncertą susirgo Raja Petrova, kuri antroje piramidėje kartu su Miša Baburinu viršūnėje turėjo vaizduoti neišardomą kolūkietės ir kareivio sąjungą. Kolūkietei Rajai po kelionės pasidarė bloga ir Nina Nikolajevna lipti į viršų paliepė man. Aš nebuvau pionierė, neturėjau kaklaskarės. Bet atsirado raudona skarelė, ja apvynioja man galvą ir įduoda į rankas kūjį ir pjautuvą. Viskas vyko labai greitai. Be piramidžių nepraeidavo nė vienas pasirodymas, kad tik publikai suteiktume didesnį malonumą. Prieš jų akis iškyla kareivis su pilote – Miša, o vietoj Rajos Petrovos pasirodau aš su apkramtytu butaforiniu kūju ir pjautuvu.

Tik spėju nušokti žemėn, o Nina Nikolajevna iš užkulisių ženklais rodo eiti į scenos priekį ir dainuoti. Po ką tik atliktos piramidės visame kūne jaučiau neapsakomą įtampą ir sumišimą. Išėjusi į avansceną, stoviu rankas nuleidusi, nejudėdama ir suglebusi. Galvoje jokių minčių, ir kūnas lyg negyvas. Nežinojau: kas man atsitiko – gal miriau, o gal ir man kaip Rajai darėsi bloga. Ir lyg iš ano pasaulio girdžiu: „Далеко, далеко, где кочуют туманы, где от легково ветра колышется рожь, ты в родимом краю у степного кургана...“[1] Garsas, pasirodo, eina iš manęs, bet aš netikiu, to negali būti, juk aš ką tik išleidau paskutinį kvapą ir sąmonė buvo dingusi. Išsekusi, sušalusi ir nusibaigusi, tad kaip ta Nosovo daina „Далеко,

[1] Toli toli, draikosi rūkas, kur nuo lengvo vėjelio siūbuoja rugiai, tu gyvenai krašte prie stepės kurgano... *(rus.)*.

далеко“ gali skambėti? Priešais tamsi salės kiaurymė, po kailiniais, kepurėmis vos įžiūrimi veidai, o prieš mano akis praplaukia bekraščiai laukų vaizdai. Lūpos aiškiai taria žodžius, jie prasimuša pro tirštą Sibiro rūką ir suskamba salėje. Ir žodžiai, ir garsas plaukia prieš mano valią, jie nuvilnija į salės tamsą. Toliau seka Blanterio daina-baladė „Как служил солдат“[1]. Joje pasakojama apie kareivį, sugrįžusi po 25 metų namo. Salė klausosi kareivio gyvenimo tragedijos, kas sėdi ant suklypusios taburetės, kas ant pristatomo suolo ir nė vienas nė krust, tyla. Negi tai mano balsas skamba tyloje, gal man tai vaidenasi? Be jokių pastangų garsas sklinda iš mano vidaus, pajuntu jaudulį, o kartu ir ramybę. Po spengiančios tylos salėje užsidega šviesa. Moterys šluostosi ašaras. Dėl ko tos ašaros, nesuprantu. Dainos buvo skaidrios, neliūdnos. Sibiriečiai, įsisupę kas į kailinius, kas į vatinius, ima ploti. Koncertas baigėsi. Visi šurmuliavo, kalbėjo ir bėgiojo. Aš pasitraukiau į scenos kamputį. Pribėgo moteris ir įbruko man į saują cukraus gabalą. Kitas čiupinėjo ieškodamas kišenių, kur įdėti saldainių. O kada delne atsirado mažytis žaisliukas, panašus į meškiuką, ar į šuniuką, net nežinau. Kažkas pabučiavo ir galvą paglostė. Dar kažkas klausė: „Как зовут тебя, милая девочка? Откуда твой чудный голос? Куда ты теперь?“[2] ir panašiai. Man buvo kaip niekad džiugu ir šilta. Aplinkui labai geri sibiriečiai, o cukrus – retas gardumynas.

Reikėjo ruoštis namo. Laukė ilgas ir pavojingas kelias per tundrą ir užšalusias upes. Prie kultūrnamio blerbė mūsų sunkvežimis, mokytojos glebėsčiavosi su norilskiečiais. Atsisveikinome ir mes, susiglaudėme į krūvą ir greitai dingome tamsoje, užpustytame kelyje palikdami vos įžiūrimas vėžes.

[1] Kaip tarnavo kareivis *(rus.)*.

[2] Kuo tu vardu, miela mergaite? Iš kur toks nuostabus balsas? Kur tu dabar? *(rus.)*.

Stalino mirtis

Kai 1953 metais mirė Stalinas, aš buvau penktoje klasėje. Įeina į klasę keli mokytojai, užtinusiomis nuo ašarų akimis, žliumbia kaip vaikai. Liepia mums atsistoti. Man buvo sunku suprasti, iš kur tiek liūdesio, iš kur tiek sielvarto, kodėl visad linksma Nina Nikolajevna dabar stovi prieš klasę paplūdusi ašaromis. O radijo taškas skelbia žinias apie vado ligą, apie šalį užklupusią baisią nelaimę. Dėl to tokia graudi visų nuotaika, paskelbtas gedulas, transliuojama gedulinga muzika. Vadų vadas mirė. Matydama ir girdėdama graudulingus dejavimus, pamaniau, kad po vado mirties žmonija taps bedale vargdiene, visai kaip mes, o kai kurie šitokio žiauraus likimo ir neištvers. Visa mokykla verkė. Kolektyvinis ašarų liejimas ėmė panašėti į varžybas, kas ilgiau ir graudžiau šnirpščios nosimi, kurio akys labiau plūs graudžiomis ašaromis, kuris įtikinamiau laužys rankas dėl prislėgusios gaivalinės nelaimės, tas ir laimės verkimo prizą ar bus įrašytas į rekordininkus Gineso knygoje. Verkšlenimo isterija tęsėsi. Mano širdies dar nebuvo palietusios skaudžios nelaimės, natūralu, kad nesupratau, dėl ko čia mokytojai sielvartauja, ašaringai ir triukšmingai, lyg susitarę bando užkrėsti kitus savo liūdesiu. Stalino vardas man priminė Igarkos komendantūrą prieš kokius ketverius metus. Ten, ant sienos už komendanto nugaros, kabojo toks dėdė su ūsais ir blizgančia krūtine. Gerai įsidėmėjau jo vienu metu į visas puses žiūrinčias griežtas

į mane smingančias akis. Tai buvo tas pats Stalinas. Gražus spalvotas paveikslas, ir tiek. Verkti aš negalėjau, tad jaučiausi nepatogiai lyg būčiau nusistačiusi prieš ašarojančius. Baimindamasi, kad manęs nepasmerktų mokytojai, jei nepravirksiu, griebiau save žnaibyti – nepadėjo, kandžiojau liežuvį – nė vienos ašarėlės. Išsigandusi stovėjau ir žiūrėjau į verkiančius klasiokus. Bet kai prie manęs prisiartino Nina Nikolajevna išpurtusiu nuo ašarų negražiu veidu, o suolo draugė Raja Petrova raudodama krito ant suolo, neišlaikiau ir aš – dėl visuotinio solidarumo pravirkau, be to, labai garsiai.

Kovas tais metais buvo kaip niekada šaltas ir vėjuotas. Visus paleido namo, gal labiau dėl -50°C, nei dėl mylimo vado apraudojimo. Ateinu namo. Namiškiai susirūpinusiais veidais tyliai kalbasi, visi sužiūra į mane. „Ar kas atsitiko?“ – girdžiu klausiant senelę. Papasakoju, kas vyko mokykloje. Stalinas mirė, visi rauda, tai ir aš. Tą dieną šeimos pokalbis buvo ilgas ir keliais žodžiais neapsakysi, kas buvo svarstoma. Pirmiausia senelė pasakė, kad Staliną garbina tik nesusipratėliai maniakai, kad ir jos anūkėlę Nilytę stengiasi įpratinti melstis judošiui, kad tik ne Dievui. Senelis jai pritarė pridūręs, kad mokykloje manipuliuoja net vaikų protais, ir tai visų baisiausia, kad išaugins tik skundikus ir Lietuvos išdavikus. Tamsoje girdėjosi senelės šneka apie abejotiną moralę, apie bedievius, kurie ir mirs kaip gyvuliai, nepažinę tikro tikėjimo. Tokiems negėda atimti mūsų prakaitu uždirbtą turtą, išvaryti iš namų. Tik kažin ar ištrėmę tūkstančius mirti šaltyje Sibire jie ras dvasios ramybę ir negaus atpildo už padarytas didžiąsias nuodėmes. Nuteisę mus baisiau negu žiauriausius žmogžudžius, nevidonai turės stoti prieš Viešpaties teismą paskutinę valandą. Taip kalbėjo seneliai. Bet svarbiausia – šeimos viltis, gal po Stalino mirties sulauksime amnestijos, gal paleis dėdę Praną iš

lagerio Sajanuose, gal ir mums leis grįžti į Lietuvą. Padejavę, parypavę seneliai ėjo pas kunigą Buožį, kalbėjo poterius, visi giedojo. Grįždami pasiguodė sutiktiems kaimynams, širdyje pasidarė ramiau, akyse švietė viltis ir laukimas. Mano dvilypis auklėjimas nebuvo nei veidmainystė, nei dvasios nuosmūkis, o tik priedanga ir gelbėjimasis nuo nežinia ką šnipinėjančių. Tremtis išmokė ne tik slopinti alkį, bet ir išugdė savisaugos instinktą.

Tunguskos meteoritas

Gerai įsidėmėjau, kad Šiaurėje prieš vėją nepapūsi, niekam neprieštaravau ir dariau tai, ką sugebėjau. Įsikniaubusi į vadovėlius skaitinėjau, ruošiau pamokas ir zulinau mokyklos suolą. Visos pamokos tik rusų kalba, lietuviškai niekas nesikalba. Klasėje buvo pusė lietuviukų, pusė rusiukų – pusiausvyra. Kadais Raseiniuose įgytos pirmos klasės lietuvių kalbos žinios dabar susiaurėjo iki mažiausio kiekio žodžių, leidžiančių susikalbėti namuose.

Atėjo eilė stoti į pionierius. Prisiminiau, kaip senelė kartą pasakė: „Ne, jokių pionierių, ir viskas!“ Bet kaip viešai paaiškinti mokytojams, aš gi ne koks ten Pavlikas Morozovas, kad išduočiau savo senelę. Ateina kartą pionierių vadovė, nešina glėbiu raudonų kaklaskarių, padalina kiekvienam po vieną ir prašo už juos kitą dieną atnešti po pusantro rublio. Kitą dieną nešu kaklaskarę atgal ir grąžindama sakau: „Денег нету“. Ji sako: „Бери так, без денег“[1]. Aš nuleidžiu rankas, panarinu galvą ir imu verkti. Tada ji sako: „Иди, умойся“[2]. Aš bėgu praustis ir taip lieku be kaklaraiščio. Žinau, kad be jo į pionierių rikuotę nestato ir neleidžia raportuoti: „Всегда готов!“[3] Ašaros tada išgelbėjo nuo pirmo politinio žings-

[1] Nėra pinigų. Imk be užmokesčio *(rus.)*.

[2] Eik, nusiprausk *(rus.)*.

[3] Visada pasiryžęs *(rus.)*.

nio, daugiau nebereikėjo nei verkti, nei meluoti. Visi apie tai greit pamiršo.

Mokykloje turiu daug draugų, mėgstame pokštus, slepiamės tualete nuo atėjusių mus skiepyti medikų. Sniego gniūžtės iš mūsų rankų kartais išdaužia langus. Manęs dabar niekas nebevadina „Бандитка из Литвы“, „кулачка“ ar „недобитая контра“[1]. Mokyklos renginiuose dažnai dainuoju solo, skamba Utiosovo daina „Нам песня жить и любить помагает, она как друг и зовёт, и ведёт и тот, кто с песней по жизни шагает, тот никогда и нигде не проподёт“[2], kuri pakelia nuotaiką nosis nukabinusiems.

Sėdžiu geografijos pamokoje Senamiesčio dviaukštės mokyklos antrajame aukšte. Kaskart pristatomas vis naujas mokytojas. Neseniai buvo Genadijus Petrovičius, Nikolajus Sergejevičius, o šiandien Pavelas Fiodorovičius. Nina Nikolajevna pristatė naują mokytoją tepasakiusi: „Elkitės drausmingai, nes Fiodorovičius dar jaunas, neturi patirties dirbti su vaikais“. Į pamoką mokytojas ateina laikydamas rankoje gaublį. Daiktas panašus į sviedinį – akių atitraukti negali. Rutulys išmargintas žydrai ir rusvai, apačioje buvo medinis pagrindas su užrašu: „На память от коллектива экспедиции“[3]. Mokytojas iškilmingai padėjo jį ant stalo ir paaiškino, kad gaublys visai kaip mūsų žemė ir sukasi lygiai taip pat. Parodęs Igarkos buvimo tašką, juokavo, kad nuo šiol ir orientuosimės pagal šį tašką, atseit, nuo savęs žvelgsime į Afriką, Ameriką ar Australiją. Įnešus gaublį iškart visiems atsirado noras mokytis geografijos. Pašėlęs susidomėjimas gaubliu nenuslūgo. Stumdydamiesi ieškojome kalnų, pirštais badėme į salas, mintimis plaukėme vandenynais ir jūromis paskui

[1] Banditė iš Lietuvos, buožė, nepribaigta priešė *(rus.)*.

[2] Daina gyventi ir mylėti padeda, ji kaip draugas ir šaukia, ir veda. Ir tas, kas su daina per gyvenimą žengia, tas visur ir visada laimės *(rus.)*.

[3] Ekspedicijos kolektyvą prisiminti *(rus.)*.

Magelaną (1480–1521 m.). Gal kitam nuobodžiam ir pamokslaujančiam mokytojui būtume ir įsipykę, tik ne Pavelui Fiodorovičiui. Jis rašė mums geriausius pažymius ir vadino „ребята, ребятушки, ребятишки“ arba „девочки-припевочки“[1]. Nejučia geografijos pamokos virsdavo įdomiomis sueigomis. Mokytojas, buvęs geologas, atviraširdis sibirietis, mokėjo mums vaizdingai pasakoti apie nepaprastus ekspedicijų nuotykius. Ratu apstoję, išsižioję klausėmės jo pasakojimų apie aukso iškasenas, jo paieškas, gręžiniais išvarpytą Sibiro žemę ir kvapą gniaužiančius radinius po žeme. Vien pasakojimas apie brolį lakūną, gelbėjusį drąsuolių ekspedicijas nuo dreifuojančių lyčių Šiaurės ledjūryje, vertas gero rašytojo plunksnos. Virpėdavome iš siaubo, atjausdami žmones, atsidūrusius ant atitrūkusio ledo gabalo, įsivaizduodami, kaip juos neša ašigalio link. Aplinkui tik skaidriausio vandens gelmė, tik ir laukianti visus pasiglemžti. Aptrupėjęs ledas tuoj panardins bejėgius tyrinėtojus. Vienintelė viltis – atskridęs lėktuvas, bet jis niekaip negali nutūpti ant ledo, nes viskas juda, keičiasi vėjo kryptis, aplink viskas kunkuliuoja ir blaškosi yžtantis ledas.

Šiaurė kupina pavojų. Šaltoji giltinė nė vieno neišleisdavo iš akių. Laiko ištiestose letenose tai vėjo pavidalu, tai baisiu šalčiu neaprėpiamose platybėse. Mokytojas vardijo per stebuklą išsigelbėjusius ar dingusius laivų kapitonus, žuvusius lakūnus, sušalusias geologų ekspedicijas. Išgirdęs skambutį apgailestaudavo: „Ну, ребятушки, в следующий раз расскажу...“[2]

Tas kitas kartas ateidavo po poros dienų. Per penkiolika minučių pusė klasės būdavo apdovanota penketais (dabar – 10), visi laukdavo, ką papasakos šį kartą. Kartą pusbalsiu prasitarė: „Kodėl aš

[1] Vaikai, vaikeliai, vaikučiai... mergytės lėlytės *(rus.)*.

[2] Na, vaikeliukai, kitą kartą papasakosiu *(rus.)*.

čia, su jumis?“ ir pradėjo sekti savo gyvenimo istoriją, iš kur ir ko atvyko. Baigęs jūreivystės mokslus, atsidūrė Vladivostoke, paskui netoli Aliaskos. Prieina prie stalo, greitai pasuka gaublį ir baksteli į rytus nuo Igarkos. „Atsidūriau, rebiatki, Providenijos užutekyje“, – smagiai kresteli garbanotais plaukais ir tęsia: „patekau į škuną, medžiojančią banginius“. Toje vietoje prateka šiltesnio vandens srovės ir banginiai mėgsta atplaukti į tą vietą. Veisiasi ten ir ruoniai, jūrų vėpliai, suka lizdus daugybė retų paukščių. Šurmulys girdėti iš toli. Gagena žąsys, klykauja antys, aplink čiulba, čirškia, cypsi. Mokytojui padarius nedidelę pauzę, tuoj skubame įsiterpti ir klausiame: „O meškos, baltosios meškos – ar jų ten daug?“ „Baltąsias meškas mačiau ne Providenijos užutekyje, o Jenisiejaus žiotyse, Karos jūroje. Žmogui su jomis susidurti labai pavojinga, nė nebandykite susidraugauti, nepatariu. Taigi patekau į greitaeigę škuną. Denyje harpūninės patrankos ir prieššarviniai šautuvai. Kieno silpni nervai, rebiatki, eikite namo“. Netikėtas perspėjimas privertė dar labiau suklusti. „Tada ir aš, rebiatki“ nežinojau, kad banginius medžioja taip pat kaip vilkus ar lapes. Žiauriai. Išplaukiam, pamenu, į atvirus vandenis, tolėliau nuo kranto. Greitai pastebime banginio fontaną virš vandens. Mūsų harpūnininkas – senas asas, nusitaiko ir iššauna iš šautuvo, tas smeigia tiesiai į banginį. Škuna nuskuba į tą vietą, kur sužeistas banginis, kur kyla fontanas. Kad būtų dar tikriau, harpūnininkas šauna dar kartą. Užkabinę už smeigių velkame sužeistą kruviną banginį. Jau mirdamas banginis aptaško visus lipniu kraujo fontanu. Staiga žiūrime, šalia mirštančiojo išnyra kitas stambus banginis. Tai patelė, mirštančiojo draugė. Ji nepalieka savo draugo nelaimėje. Banginė sukinėjasi per arti, į ją šauti neišeina. Harpūnininkas taikosi persmeigti ir ją. Rodėsi, kad banginę tuoj tuoj pagausim, tačiau ji buvo labai greita ir manevringa. Gindama ar keršydama už savo draugą, ji puolė mus, trenkė laivui

iš šono, paskui iš priekio. Pajutome stiprų smūgį iš apačios, lyg būtume užplaukę ant povandeninio rifo. Patyręs jūrų vilkas harpūnininkas pagaliau ir ją pašovė“. Mokytojas nutilo. Man pasidarė graudu, net šlykštu, nesinorėjo daugiau nieko girdėti apie banginių medžioklę. Ne vien mane sukrėtė šis pasakojimas. Mokytojas irgi nenorėjo tapti žudiku, metė labai pelningą darbą škunoje. Nuo to laiko negalėjo matyti jokios medžioklės, pakęsti žiauraus elgesio su gyvūnais, kad netaptų žiaurus ir žmonėms. Negi žmogus toks pavojingas, gal net klastingesnis už gyvūnus, sukosi nelinksmos mintys galvoje. Mokiniai aprimo, nusiminę žiūrėjo į mokytoją. Jis, norėdamas nutraukti slogią nuotaiką, nukreipė kalbą kitur ir linksmai šūktelėjo: „Rebiatki, o kaip su ekskursija?“ Netrukome atsiliepti: „Norim, norim!“ „Teks palaukti, ne dabar. Ateis vasara, tada ir suksim galvas. Pirma pagalvokim, o paskui skubėkim“.

Reikėtų aptarti vieną ypatingą dalyką. Visai netoli nuo mūsų 1908 metais nukrito iš kosmoso toks akmuo – tai Tunguskos meteoritas. Pasaulyje daug kas juo domėjosi. Sako, kai jis krito, nušvito ne tik Sibiras, o trenksmas buvo girdėti net Amerikoje ir Anglijoje. Gerokai visus išgąsdino. Tungos upė ne taip toli nuo mūsų, galima būtų patraukti šiaurės-rytų kryptimi. Piasinos upe pasiektume Taimyrą, Chatangą, o atgal plauktume Kotuj upe, paskui bristume Kureikos link, nuo jos tik keli šimtai kilometrų ir jau pasiektume Jenisiejų ir namus Igarkoje“. Pakreipęs garbanotą galvą tarsi pats sau kalbėjo toliau: „Tokį maršrutą sugalvojau mintyse, bet tai patyrusioms ekspedicijoms, ne vaikams. Tik beprotis ar savižudis ryžtųsi ten eiti. Baisios ten vietos, neįveikiamos, pabjurusios pelkės, eketės tundroje – kas žingsnis. Iš ten negrįžtama. Su broliu kelissyk praskridome virš tos garsios vietos. Matėsi plati įduba, lyg kas milžiniškas būtų voliojęsis ir medžius išvartęs. Gal ir rastumėte ką nors, ko kiti nerado. Kažin ar kosmoso dovanos liko žemėje. To

meteorito liekanų, aišku, galima ieškoti, bet tie akmenys tikriausiai krisdami sudegė aukštai, kas žino.“

Mokytojo entuziazmas po truputį seko ir virto dvejojimu. Jis abejojo, ar verta keliauti į nežinią, į neišbrendamą tundrą, kur per tūkstančius kilometrų nesutiksi nė gyvos dvasios, tik matysi daugybę uodų, puolančių siurbti kraują. Uodų pilna ir čia, Igarkoje, kam dėl jų kur nors keliauti. Na ir kas, kad iki Tunguskos meteorito kritimo vietos neįmanoma nusigauti, svarbu, kad Pavelo Fiodorovičiaus padovanota gerų žinių porcija praskaidrino nuotaiką, sujudino alkaną protą.

Diena iš dienos laukdavome geografijos pamokos. Noras vėl ir vėl sužinoti ką nors nauja išbudino iš žiemos apsnūdimo. Neįtikėtinai padidėjęs imlumas žinioms tvyrojo klasės ore. Keliolikai mokinių į dienyną suraitęs puikiausius pažymius, mokytojas būdavo artinasi prie pirmojo suolo ir juokaudamas garsiai klausia: „Nu, rebiatišečki, ar esate girdėję apie...“ Nuo lentinių klasės sienų atsimuša baisus klegesys, ūžimas: „Ne-e, ne-e, ne-e!“ Mokytojas patogiai atsiremia į braškantį suolą ir pradeda naują, kvapą gniaužiantį pasakojimą apie Chatangą. „Iš sušalusios it geležis Taimyro žemės, kurioje Senis Sibiras paslėpė mūsų saulę, – paviršiuje kyšo kojos ir gauruotos galvos.“ Mano kūnu nuo pakaušio iki kulnų pereina šiurpi srovė, jautresni net susigūžia. „Pavyksta atkasti ištisus mamutų kapinynus. Mamutai sulig drambliais.“ Net viskam abejingi trejetukininkai, atsilikėliai ir pataršos pašiurpsta. „Taip, ten ilsisi prieš milijonus metų gyvenę žvėrys ir gyvuliai.“ Pasakojimo pradžia visus tiesiog užburia. Atmintin įstringa visos smulkmenos, tik bėda, niekas iš mūsų nėra matęs dramblio, todėl ir mamutus sunku įsivaizduoti. Mokytojas ima kreidą ir lentoje piešia milžinišką gyvūną su ilga žarna, labai panašia į besisukiojančios prie mūsų barakų „vodovozkės“ šlangą. „Taigi: rebiatuški, iš ledo kyšo milžiniški kaulai,

matyti iltys. Maži ir dideli gyvūnai, išgulėję daugiau kaip 20 tūkstančių metų, atrodo šviežutėliai. Prieš 30 tūkstančių šiaip ar taip po mūsų namų pamatais klaidžiojo mamutai. Tai dar ne viskas. Prašau prieiti arčiau ir pažiūrėti į 23 tūkstančius metų“. Kas gi čia dabar ir iš vis ar galima pamatyti tiek daug metų? Mokytojas atskleidžia mums dar vieną paslaptį. „Matot mano megztinį? Jame įausti mamuto vilnos kuokštai. Mamutas tuos gaurus augino prieš 23 tūkstančius metų. Ar ne stebuklas?“ prisiartinę atsargiai imame čiupinėti storą neišvaizdų mokytojo megztinį. Vilnos ištiesšiurkščios, spalvos blankiai rudos, į pilkumą – lyg ir nieko įdomaus, kol mokytojas pakiliai nesukalba: „Šis megztinis antgamtinis, tokio net pasaulio muziejai neturi“. Apsivilkus tokį nepaprastą megztinį, galima liesti tuos tūkstančius metų. Aš netekau amo.

Grįžusi iš mokyklos, viską, ką girdėjau mokykloje per geografijos pamoką, pirmiausia pasakoju seneliams. Iš akių matau, kad ir juos tie pasakojimai domina. O gal jie tik džiaugiasi, kad jų anūkėlė mokykloje tiek daug sužino?

Visokių mokytojų pasitaikydavo. Buvo ir tokių, kurie mokinių nemėgo, su jais nebendravo, nieko įdomaus nepapasakojo. Tačiau mums pakako kelių šviesuolių, pasiryžusių parodyti Šiaurę iš pačios gražiausios ir įdomiausios pusės.

Gegužinės

Pačiame Igarkos centre dunksojo du teatrais vadinami pastatai. Abu niūrūs ir aptriušę. Tai kultūrnamis ir kino teatras. Nekreipdami dėmesio į namo sienose apsigyvenusius ir siaubą keliančius ropojančius kraujasiurbius įnamius, jauni vyrai ir moterys vos ne kasdien eidavo žiūrėti kino. Kultūrnamis taip pat visus labai traukė. Visi, kam pavykdavo kiek anksčiau ištrūkti iš medienos biržos, būrėsi į šokių ratelius. Kas grojo, kam norėjosi vaidinti dramos būrelyje, o turintys geresnius balsus dainavo chore. Šiame laukiniame krašte vyko kultūrinis gyvenimas. 1951 m. vienas iš teatrų ėmė ir sudegė. Suaugusieji išsigandusiomis akimis stebėjo milžinišku laužu virtusį pastatą, barė ir vijo šalin vaikus.

Igarkoje buvo du stadionai. Jie dalijo medinį miestelį į Senamiestį, kuriame buvo mūsų barakas, ir toliau už jo esantį Naujamiestį. Orams bent kiek atšilus, didesniajame stadione vykdavo gegužės pirmosios paradai. Žmonės, nešini plakatais, žygiuodavo per darganą ir šaltį šaukdami „Ura!“

Buvo ir kitokios gegužinės, turiu galvoje gegužines pamaldas pas kunigą Mykolą Buožių. Nesvarbu, kad jis buvo iškalėjęs daugelį metų, jį vis vien atitrėmė į Igarką. Čia jis sutaisė vieną pašiūrę, įrengė altorėlį šv. Mišioms aukoti ir pavertė ją bažnytėle. Kunigas buvo įdarbintas toli už miestelio esančiose arklidėse. Laisvu nuo darbo metu jis krikštydavo vaikus, ir mane kartu su pussesere Re-

ne, pusbroliais Jonuku ir Rimgaudu pakrikštijo. Dažniausiai kunigui tekdavo lydėti į kapines mirusiuosius ir atlikti kitas apeigas. Senelė nepraleisdavo pamaldų, vesdavosi ir mane. Greitai išmokau visas giesmes visus poterius atmintinai. Katalikų poteriai, jei juos kalbi susikaupus, o ne beri kaip žirnius, yra geriausia meditacija. Kunigas prieidavo prie manęs, aš gerai įsiminiau jo gerą žvilgsnį ir žodžius: „Būk palaiminta, našlaitėle“. Tik niekad nesuprasiu, kodėl krikščionybė buvo persekiojama senovėje ir kodėl mūsų laikais gerąjį kunigą Mykolą Buožių nubaudė už maldas ir išvarė iš Igarkos. Po pusantro tūkstančio metų kartojosi tie patys persekiojimai. Senelė, netekusi galimybės melstis bažnytėlėje, dažnai verkdavo, vėliau susirgo.

Atėjus gegužės pirmajai, niekas negalėjo likti nuošaly nuo demonstracijos. Aš taip pat stovėjau žiūrovų būryje, stebėjau gegužės paradą. Buvo taip šalta kojoms, kad tik apie jas ir galvojau. Netoli nuo manęs šventiškai pasidabinę saviveiklininkai dainavo rusiškas dainas apie Staliną. Demonstracijai baigiantis jie užtraukė porą dainų ir lietuviškai. Kęsdama šaltį ir mindžikuodama kojomis, minią mačiau lyg per miglą – atrodė, tarsi šis žmonių sambūris ruoštųsi kažkokiam slaptam reikalui ar paslaptingai misijai, o rankose lozungus laiko tik konspiracijos sumetimais, kad atpažintų savus. Lakstymas šen ir ten tik jiems buvo suprantamas.

Pačiame susibūrimo centre raudonų vėliavų apsuptyje plazdėjo ilgiausias raudonas audeklas. Pritvirtintas iš abiejų galų, kas keli metrai prikaltas prie apvalainų dviejų portretų. Transparantas laikėsi tvirtai vėjo gūsiuose. Ryškiausias užrašas, kurį pasistiepusi perskaičiau, buvo žodis „вперёд“[1], tik neaišku ką ir kurlink ragino jis bėgti pirmyn. Vėliau pasisekė perskaityti visą užrašą „Под

[1] pirmyn *(rus.)*.

знаменем Маркса-Энгельса-Ленина-Сталина, под руководством коммунистеческой партии – вперёд к победе коммунизма!“[1] Aukštai virš galvų iškilęs beplaukis Leninas pasisukęs kiek kairiau abejingai žiūrėjo į pietų pusę. Ūsuotas Stalinas žvelgė tolyn į šiaurę, lyg po ledu slėptųsi jo priešai, o į visus apačioje žiūrėjo su panieka. Neišvengiama demonstracijos atributika man buvo nesuprantama. Visur vėjyje plazdantys plakatai su mistiniais šūkiais ir ypač retsykiais išrėktas „Urra!“ skelbė, kad nors ir pasiutusiai šalta, bet pavasaris ne už kalnų. Igarkoje dar ne visi buvo išmirę nuo šalčio ir distrofijos. Baigiantis paradui, vietinio dailininko pieštus portretus nešė kas apverstus, kas vilko pasikišęs po pažasčia. Nei Markso, nei Engelso seniai niekur nesimatė. Sužvarbę demonstrantai kuo toliau, tuo kreiviau nešiojo partijos vadų veidus. Atrodė, kad žmonės, nesulaukę didžiosios komunizmo pergalės, susvyruos, svies į griovį ant iešmų iškeltus portretus ir bėgte pasileis ieškoti karštos arbatos ir užuolandos nuo vėjo.

[1] Su Markso Engelso Lenino Stalino vėliava, komunistų partijai vadovaujant – pirmyn į komunizmo pergalę! *(rus.)*

Orkestre negrojo tik baltosios meškos

Muzikos mokytoja Valentina Ernestovna Ledinš prieš tremtį Latvijoje grojo smuiku, tačiau Igarkoje neatsirado ne tik stradivarijaus, bet ir gerai skambančios lentos su keturiomis stygomis, todėl vaikams ji akompanuodavo tampydama pridususias akordeono dumples. Dainuojant kokią gražią melodiją, tas griozdas čirškė prie šono, pakabintas jai ant krūtinės. Aš tik nesupratau, kam jis apskritai buvo reikalingas. Čirpinant tą aptriušusį muzikinį prietaisą šalia net ausyse spengti pradėjo. Dainų melodijos, ypač negarsios lyriškos, kentėjo nė kiek ne mažiau. Nemažas amžiaus skirtumas, apgadintas akordeonas, bet abiejų gyslose virė tas pats neramus kraujas.

Kartą su teta Ona sutikom mokytoją parduotuvėje eilėje prie duonos. Ilga žmonių virtinė į priekį slinko lėtai, aš įsitempusi su baime stebėjau kaip pavojingai mažėjo kepaliukų krūvelė ant prekystalio. Ne pirmą kartą tenka kaip alkanam katinui tykoti duonos gabalėlio. Ir visad būna taip: kuo aš arčiau prie jos, rodos jau ranka pasiekiama, tuo duonos mažiau ir mažiau. Alkana rikiuotė spaudžia vis stipriau, ir duona dingsta kaip į vandenį. Šiandien tas pats – išbadėję žmonės ima rėkti, prašo gabalais raikyti, kad tik užtektų bent po riekę kiekvienam. Šįkart mus lydi ypatinga sėkmė: mokytoja, teta Ona ir aš, nors gerokai suspaustos ir aplamdytos, išsprūstame iš eilės gniaužtų su puskepaliais rankose.

Namų link einame kartu, ir aš girdžiu, kaip jos kalbasi tarpusa-

vy. Vietoj džiugesio – juk nešamės puskepalius, ir kaulai sveiki, matau mokytojos liūdnas dideles rudas akis tarsi kalba eitų apie laidotuves. O nelinksmas pokalbis buvo kaip tik apie mane – abi lyg susitarusios sielojosi dėl mano gražaus balso. Mokytoja įrodinėjo tetai, kad jos augintinė turi ne tik balsą, bet ir klausą, atmintį, jaučia ritmą, kad jai reikėtų mokytis muzikos. Tokias kalbas girdėdama mano teta visad kapituliuodavo. Ji sakydavo, jog mūsų merdinčiai šeimai nieko kito nelieka kaip tik grumtis su badu, ligomis, o dainavimas – tai tik turtingųjų ir laimingųjų užsiėmimas. Atsisveikinant Valentina Ernestovna vis dėlto gauna tetos sutikimą, leidžiantį lankyti man po pamokų kultūrnamio orkestrą.

Taigi šaltą, tamsią dieną aš pirmą kartą pravėriau duris į orkestrinę. Orkestrantai sėdėjo pusračiu, įsikniaubę į savo muzikos instrumentus. Jie net nepastebėjo, kai mokytoja pasodino mane šalia mandolinų koncertmeisterio. Pastebėjau, kad orkestrą sudaro vien balalaikos, gitaros ir mandolinos, muzikos garsai išgaunami pirštais gnaibant plienines stygas. Mandolinų koncertmeisteris, matyt, irgi neturėjo raginio mediatoriaus (plektro), nes instrumentą pirma papurtydavo, paskui trenkdavo pajuodusiais surambėjusiais guzuotais pirštais per visas keturias poras žvilgančio metalo stygas. Toks grojimo metodas mane tiesiog apstulbino. Stebėtis nebuvo kada, nes ant kelių jau turėjau mandoliną ir įdėmiai ją apžiūrinėjau. Naujutėlis instrumentas, glotnus ir simpatiškas, o užklijuota etiketė skelbė gamintoją – stroidreifselchozmuzprom. Dar pernai į Igarką kartu su bulvėmis barža atplukdė tuntą mandolinų. Niekas nežinojo, ką su jomis daryti. Laukta ko nors valgomo, o gavo niekam nereikalingus rakandus. Mandolininkai grojo valsą, labai panašų į „Kaip gražu miške“, tad sugraibiau kelis nesudėtingus akordus ir įsijungiau į kolektyvinį grojimą. Man už nugaros beveik prie pat užkulisių, nes repetavome scenoje, imituodamos įkyrų uodų zyzimą, burzgėjo balalai-

kos. Avanscenoje tupėjo smarkiai išderintos šešiastygės ir septynstygės gitaros. Tokių bebalsių tinginių muzikos niekas nesuvokė net ir orkestrui vadovavęs fizinio lavinimo mokytojas. Jis tik retkarčiais sustabdydavo kolektyvą, šūkteldamas: „Jūs baltosios meškos, ar ką?“ Šis kalambūras su baltosiomis meškomis ypač dažnai, pasitaikius bet kokiai progai, skambėdavo iš jo lūpų su variacijomis: „Baltosios meškos grotų kur kas geriau“, „Baltosios gerokai greitesnės nei jūsų tempas“, „Baltųjų meškų riaumojimas gražesnis nei jūsų grojimas“ ir t. t.

Kasdien plūkėmės ir zyrinome vis naujas ir naujas pjeses, dažniausiai valso tempu, mokėmės populiarių dainų ištraukas. Vieningai tiksėjome į taktą ir keldavome dulkes grodami valsą „Amūro bangos“. Kai kurie muzikantai, nepasitikėdami savo gabumais, ypač garsiai mušė koja į grindis. Gaila buvo vargšo pianino, išderinto, be kelių klavišų, lyg po mirties nuosprendžio atstumto, atremto į sieną ir bejėgiškai atrodžiusio grumtynėse šiame gaiviališkame muzikiniame judėjime. „Amūro bangas“ pradėdavome iš tolo raibuliuojančiomis švelniomis bangelėmis, o baigdavome tikra audra ir iš proto varančiu uraganiniu triukšmu. Nuo trenksmo per stygas pamėlynuodavo ne tik mano pirštų galiukai. Dešinė plaštaka nuo trinksėjimo panešėjo į pluta aptrauktą kietą gniužulą. Tol kentėjau, kol nepasigaminau medinio plektro (mediatoriaus). Pavargusi po mėnesio, išmokau valdyti švelnią mandoliną, o ji taip pat nesibaidė barbariško elgesio su ja.

Atėjo pasirodymo publikai diena. Visi lig vieno susirinkome užkulisiuose, susėdome vadovaujami muzikos mokytojos Ledinš ir Cibulnikovo, ir uždangai pakilus iš tamsos išnirome prieš gausią publiką. Vilkėjau kuklia ruda mokykline uniforma su balta apykakle ir rankogaliais, su juoda prijuoste. Merginos, grojusios gitara priekyje, pasidabino gintaro karoliais, akordeonistas gražuolis Algis Valaitis vilkėjo baltus marškinius su juostele, o mandolinų kon-

certmeisteris – storas vatines kelnes, avėjo pilkšvais veltiniais ir juodais kaliošais. Visa tai liudijo, kad lauke speigas. Pionierių vadovė kaip visada vilkėjo balta palaidine su raudona kaklaskare, komjaunimo ir pionierių ženkleliais pasipuošusi. Orkestrantai jaudinosi prieš pirmąjį pasirodymą. Ir tai suprantama, – kai tik užgrojome „Полюшко-поле“[1] visi niuansai – nuo *piano* iki penkių *forte* – dingo, didysis triūsas nuėjo šuniui ant uodegos, kūrybiškai įkūnyti pjesės nepasisekė. Į priekį išlėkusi pionierių vadovė lyg niekur nieko skaitė eilėraščius apie tautų draugystę, darbininkijos ir inteligentijos sandraugą, VKP(b) tėvišką globą. Ji tarsi nepastebėjo mūsų orkestro, sudaryto iš kadais prieš tremtį buvusių profesionalų, taip pat atsitiktinių būtybių, panorusių muzikuoti ant peršalusios žemės, kurioje nebuvo nieko gero. Muzika pritinka šiltų kraštų žmonėms. Ten žydi sodai, žaliuoja krūmai, žiūrint į nokstančius vaisius ir gėrintis gėlių kvapais atsiranda noras išreikšti gamtos harmoniją ir pašėlusiai šokti.

Negalima sakyti, kad mūsų orkestras įžeidinėjo šventus muzikos garsus ar nepagarbiai elgėsi su darniomis melodijomis. Ne, tiesiog muzikantams trūko patirties. Mūsų orkestras dėl instrumentų įvairovės ir dalyvių skaičiaus nebuvo panašus į seniai įsitvirtinusius simfoninius, styginius, pučiamųjų ar liaudies instrumentų orkestrus. Be to, Igarkoje apie juos niekas nebuvo net girdėjęs. Miško kombinato darbininkai – entuziastai, žalių žaliausi muzikos instrumentų tampytojai, buvo panašūs į didelę bandą, dalyvaujančią kautynėse su muzika. Jose dalyvavau ir aš.

Grodami rusų liaudies dainos „Variagas“ tema, rodos, kartu su didvyriais skendome ar buvome pasirengę tai padaryti. Rūsti rusų liaudies daina „Jermakas“, atklydusi iš gūdžios praeities, griaudėjo mediniame kultūrnamyje, klaikiai gąsdindama vaikus. Už nugaros

[1] Laukas laukelis *(rus.)*.

trikampės tristygės balalaikos pašėlusiai darbavosi prie mano pakaušio, zvimbė į ausį, o pasiekus kulminaciją vienos balalaikos stygos neišlaikė – nutrūko ir įsipainiojo į mano ilgą storą kasą. Ir tuo pat metu paskelbė dainos pavadinimą. Neįtardama, kad balalaikos stygos stiprokai įsmigo į mano plaukus, atsargiai atidėjau mandoliną į šalį ir nuėjau į avansceną atidainuoti savo repertuarą: ukrainiečių dainas „Gandzia“, „Liana“ ir moldavų „Smuglianka“. Visi sužiuro į besivelkančią man už nugaros balalaiką, manydami, kad ji tuoj atsikabins ir nukris. Deja. Padainavusi „Gandzia duška, Gandzia liubka. Gandzia milaja golubka“ pajutau apsunkusią kasą, lyg ją kas trauktų atgal. Man judant balalaikos stygos lankstėsi ir pešė plaukus. Kai salėje ėmė juoktis, supratau kas atsitiko. Bet aš, kaip tvarkinga mokinė, dainavau toliau nesustodama, nekreipdama dėmesio į prikibusią balalaiką. Gerai, kad dainose labai daug aukštų gaidų. Jas ilgiau patęsus ties antrosios oktavos *la* balalaika atsikabino ir dzingtelėjo ant žemės, nutempdama kartu ir kaspiną.

Koncertas tęsėsi. Skausmingas, pilnas nostalgijos rusų liaudies dainas ir eilėraščius apie Staliną ir VKP(b) keitė kinkadrebį silpniems nervams sukeliančių: „Глухой, неведомой тайгою, сибирской дальней стороной бежал бродяга с Сахалина звериной узкою тропой“[1]. Daug darbo orkestrui teko grojant: „Раскинулось море широко“[2], nes visi orkestrantai turėjo dainuoti žodžius: „Товарищ, я вахты не в силах стоять, – сказал кочегар кочегару – огни в моих топках совсем прогорят, в котлах не сдержать мне уж пару...“[3]

[1] Per gūdžią, nepažįstamą taigą, per tolimąjį Sibiro pakraštį siaurais žvėrių takais iš Sachalino bėga *(rus.)*.

[2] Išsisupo jūra *(rus.)*.

[3] Drauguži, sargyboj stovėti nebeliko jėgų, – pasakė kūrikas kūrikui, ugnis mano krosnyje greitai išblės, atšals katilas, nebus garo... *(rus.)*.

Koncerto pabaigai paprastai palikdavom visų pamėgtas pjeses „Рэвэ да стонгэ Дніпр широкий“[1] ir „Шумел камыш, деревья гнулись“[2] – tai klausytojams vietoj deserto. Smagiai virpinom mandolinos stygas, atkartodami medžių šnaresį, o pakilęs nuo žemės į džiaugsmo padanges garsas vilnijo per salę ir per mūsų galvas grįždavo atgal. Dabar didysis pjesės finalas darėsi panašus į besiartinančią tragediją. Vieni pašėlusiai virpino ir pešiojo instrumentų stygas, kiti daužė klavišus, tampė dumples. Atrodė, kad didesniu garsu norime sukelti sąmyšį ir užgrobti teritoriją. Šalin bet kokias muzikos subtilybes, velniop dūsaujančias ir murkiančias gitaras ir švelniąsias mandolinas, skirtas nakties serenadoms. Pirmyn akordeonai ir galingieji bajanai, forsuokite, kelkite galvos skausmą, drebinkite šaltą Igarkos žiemą, budinkite netoli snaudžiančias baltąsias meškas! Mes dar gyvi, nesušalę atšiauriausioje dykvietėje ir tuo džiaugiamės.

Koncertas baigėsi. Ėjau namo, po vatiniu pasikišusi mandoliną. Norėjau apginti ją nuo speigo, ji tokia gležna, išrasta šiltoje Italijoje, Sibire jai per šalta. Pakėliau akis į viršų, iš susijaudinimo išplėčiau akis ir apmiriau. Iš aukštybių leidosi spalvotos karūnos, mojo žydri ir rausvi kaspinai. Skliautas sukosi, ir aš girdėjau jo muziką, skirtą tokiems kaip aš. Dangaus pašvaistė neužmiršo alkanųjų ir atstumtųjų. Stebėjo mus iš viršaus, matė, kaip kenčiame nedejuodami ir siekiame ištrūkti iš šios Šalčio žemės. Atgręžė į mus švytinčius savo spindulius, pamalonino prabangiu reginiu ir padovanojo šventę.

[4] Gaudžia, dejuoja platus Dnepras *(ukr.)*.

[5] Šlamėjo nendrės, linko medžiai *(rus.)*.

Gerų dienų belaukiant

Priprasti prie įkyraus šalčio neįmanoma, bet prisitaikyti galima. Jeigu anksčiau poliarinė tamsa ir speigas sukeldavo baimę, sąmyšį ir depresiją, tai praslinkus penkeriems žiemojimo metams, išmokome neblogai apsiginti nuo sibirinio nuobodulio, apsipratome su maisto stoka, jautėmės užgrūdinti, o kas ta depresija taip ir nepajutome. Laukė aibė darbų, bijoti nebuvo kada.

Igarkos pakraštyje buvo sukrautas dar vasarą mūsų surinktas nuo Jenisiejaus pakrančių pašaras. Kai tik karvutės Suzuki ėdžiose šienas baigdavosi, abu su seneliu čiupdavome didžiąsias roges ir gūrindavome per sniegynus prie pūpsančių kupetų, atrodžiusių ypač gražiai iš tolo mėnulio šviesoje. Sušalęs šienas lūžta, traška, kai mes pešame ir vis rausiamės gilyn. Kol prisikrauname roges ir sutvarkome praardytą kupetą, sušylame, net garai kaip iš garvežių virsta. Šieno kaubrį tampriai aprišame vis pašokdami ir apeidami aplink ir tuomet stumiame roges atgal prie namų. Įsikinkę vietoj arklių cypiname sniegą, tempiame taikydami į senas vėžes. Iki namų kelias tolimas, tik mėnulis sukiojasi viršuje, pakrypęs į mūsų pusę šviečia dangaus bedugnėje. Gerai, kad jis rodo mums kelią, lyg ir saugo. Aplinkui tylu, tik mes girgždiname sniegą mėnulio stebimi. Brendame nesikalbėdami. Vėjas kerta per veidą, tenka palinkti į priekį. Bijodami nušalti skruostus visaip išsisukinėjame nuo to įkyruolio. Galų gale pasirodome esą kur kas stipresni už šalčio sūku-

rius, nes tvirtai išlaikome rogių virves, nors ir lėtai, su didele kupeta laimingai pasiekiame namus. Pašaro Suzuki užteks bent porai savaičių. Badas nei gyvuliui, nei mums negresia.

Gerų dienų, kaip ir netikėtai pasiūlyto kąsnio, ilgai negalėdavau pamiršti. Ryškiau tai prisimindavau, kai horizonte nesimatė jokių prošvaisčių, o bado svaigulys suko paširdžius. Senelė draudė kalbėti ar net užsiminti apie valgį, kai jo nebuvo. Kalbėti apie ligas, jei kas nors sirgo, taip pat nevalia. Tylėdavau, o tai buvo dar baisiau. Ligonis guli lovoje, o atėję užjausti lankytojai elgiasi taip lyg patys sirgtų. Tokia slogi situacija tęsėsi gana ilgai, ji man nepatiko. Kartą su seneliu lankėme ligonį, man nepažįstamą. Aš supratau, kad ligoniui trūksta maisto, nes gulėjo jis sulysęs ir išblyškęs. Nieko seneliui nesakiusi išbėgau lauk, nė nežinodama ką čia padarius, kad ligonis atsigautų. Nejučia atsidūriau tuščioje Selpo Nr. 9 krautuvėje. Žiūriu į tris užkandžiaujančias pardavėjas, spoksau, kol išgirstu: „Чего тебе“[1]. Įsidrąsinu ir prašau saldainio. Išprašiau tokį pliką, neįvyniotą ir net nepasakiusi „Спасибо“[2] sprukau atgal pas ligonį. Atnešiau jam tą saldainį, pasilenkiau prie pageltusio veido ir pastebėjau sujudėjusias jo lūpas. Tai buvo panašu į mirštančiojo šypseną, ir aš ją įsiminiau visam gyvenimui. Nuo tada eidama su seneliu lankyti ligonio visuomet rūpinausi kuo jį apdovanoti ir nešiau tai kedro kankorėžį, tai kelias *moroškas,* o jeigu ir to nebūdavo, tai bent savo duonos gabalėlį. O kai jau niekuo negalėdavau padėti, pasilenkdavau prie mirštančiojo ir tyliai sakydavau: „Apie saulę galvokit“. Dėl saulės palinkėjimo iš aplinkinių priekaištų nesulaukiau, ir pati nežinau, kodėl aš taip sakiau.

Praslinkus keleriems žiemojimo metams, įsidėmėjome, kokių ne-

[1] Ko reikia? *(rus.)*.

[2] Ačiū *(rus.)*.

malonių ar šiurpių dalykų gali atsitikti nesvetingoje Sibiro žemėje. Metų laikai Igarkoje ne tokie kaip Lietuvoje – iš jų dingdavo pavasaris ir ruduo, o ilga žiema lyg išprotėjusi saugojo šaltį. Išgujusi iš tų vietų mielą ir mums reikalingą šilumą, palikdavo vien šiaurės vėjus ir suledėjusius sniegynus. Visais laikais amžinasis įšalas čia jautėsi saugus ir nenugalimas. Tad mums nieko kito ir neliko kaip dešimteriopai suktis. Tą ir darėme, ypač per menamą vasarą. Džiaugiamės, kad namuose dažniau būna duonos, kartais pavyksta gauti ir žuvų. Badas mūsų aštuonių šeimai beveik negrėsė, tačiau mes, vaikai, visada buvome alkani. Girtis čia nėra kuo. Per šalčius priversti tūnoti namie. Prieš akis dar viena ilga, tamsi speigiračio žiema, lyg šmėkla ji vaidenasi ir žmogui, ir žvėriui.

Mūsų namas Stalino gatvėje panašus į sukiužusią landynę, bet seneliui patvarkius užuolandos duris neatrodo taip baisiai kaip pirmaisiais metais. Įlandą kiek papuošus skambiai vadiname – namais. Nuo šalčio ir vėjo kruopščiai apkaišyta ji atrodo didesnė, tarsi išsipūtusi. Langinės pagražintos drožiniais, o šalia vatos prikamšytų tarplangių stovi gazoninės gėlės, viena nepaisydama nieko jau žydi. Prieš didžiuosius šalčius aš sliuogiu ant stogo lyg ant kalno ir jau ne pirmą kartą tvirtinu žirges, nes Sibiro vėtros negailestingos, nepakenčia senelio sumeistruotos vėtrungės, nuneša ją kartu su žirgėmis į tundrą. Išlygintos grindys smagiai girgžda išdažytos ir papuoštos senelės išaustais iš drabužių liekanų margučiais kilimėliais. Prie laiptelių trijų pakopų pritvirtinti turėklai. Jais senelė patogiai nusileidžia iki tvartelio, kuriame gerklingas auksinis gaidelis nesidrovėdamas, lyg užsukamas laikrodis bet kuriuo laiku gieda ir budina visą Stalino gatvę. Kelios margos beskiauterės protarpiais karksi lyg atsidėkodamos už saują kruopų, o padėjusios trapiu lukštu kiaušinį sutartinai kudakuodavo. O, tas mano gerasis auksarankis senelis! Sulipdė tikrą žemaitišką krosnį, mes kūrename ją be pertraukos

žiemą vasarą. Mažose patalpose buvo net karšta, kai už lango spaudė 60°C speigas.

Labiausiai mus džiugino malkų bokštai, didelės ir mažos rietuvės. Pakaitomis bėgome į kiemą pjauti malkų, o stipresni jas skaldė. Dantytas pjūklas *Družba* mūsų rankose net zvimbdavo nuo tampymo šen ir ten. Sukrautos malkos priminė bokštus ar Egipto piramides, apie kurias sužinojome per mokytojo Aleksandro Dovydovičiaus istorijos pamokas. Keturkampės ir trikampės piramidės išdygdavo namo šiaurinėje pusėje. Pačią didžiausią vadinome Cheopsu, ji matėsi iš tolo, stypsojo aukštesnė net už barakus. Šalia būriavosi ir daug mažesnių piramidžių, panašių į ilgus inkų panteonus; jų labirintuose smagu žaisti slėpynes. Malkų krūvos Sibire nusipelnė didžiausios pagarbos. Malkos – išlikimo simbolis. Kuo jų daugiau prie namo, tuo stipresnė jame gyvybė. Kūrenamos pliauskos teikė išganingą šilumą, be to, sukrautos lauke jos užstojo nuo Ašigalio vėjo gūsių ir pustymų.

Įdomiausias daiktas – mūsų belangis sandėliukas, sukaltas iš lentgalių su prikepusia žieve, iš maumedžių, kedrų, pušų ar beržų medžio atliekų. Iš išorės atrodė kaip užmirštas lauko tualetas. Bet vos prisiartinus prie suklypusio pastatėlio, jis padvelkdavo sakais ir nežemiškai keistu, bet maloniu kvapu. Džiūstantys lentgaliai skleidė savo natūralius kvepėjimus, bet viską nustelbdavo gulinčios jame uogos. Šaltyje virtusios skaidriais spalvotais akmenėliais, primenančiais brangakmenius, jos laukė viduržiemio. Aromatingi uogų ledinukai traukė akį magiškai žėrinčiomis rubino ir gintaro spalvomis ir kvepėjo. Stebuklingai gardūs tie gyvybės syvų pilni rutuliukai – tai ilgadienių alinančių vasaros darbų pasekmė. Uogaujant gelia mašalai, vaikosi uodų debesys, o surinktas uogas pavargus dar tenka apie 10 km tempti per tundros brūzgynus namo. Dabar jos guli sandėliuke, ir ištisą žiemą galima bus jomis gardžiuotis.

Aplink kvepiančią teritoriją vykdavo svarbiausi kiemo žaidimai. Visų žaidimų pasigardžiavimas *chodūlios* – kojūkai. Palypėję į stirtų viršūnes, po pažastimi pamauname kartį ir pirmyn. Žygiuojame kaip Guliverio šalies gigantai ir juokiname suaugusiuosius. *Chodūlios* priviliodavo vaikus iš visų pakampių, nes šį žaidimą mėgo labiausiai. Žaidžiame, žaidžiame ir, žiūrėk, pasitaiko koks nepraustaburnis ir erzina. Kaišioja liežuvį, rodo špygas, keikiasi, spjaudosi ir pravardžiuoja „bandytka litovka“. Dar kitas nebrendyla, pražiojęs bedantę burną erzino švebeldžiuodamas: „Palazyty itovcy, palazyty bulzuji“. To tai jau buvo per daug – jis atsiimdavo savo. Nulipdavau nuo *chodūlių,* griebdavau paslėptą panašų į spragilą medinį ginklą ir vydavausi, kol pradingdavo. Slaptavietėse visad turėjome ginklų, nes bet kada gali būti įžeistas, o tada sušalę žemės grumstai, arkliašūdžiai, ledokšniai, medžio čiurkos skriedavo į skriaudėjus ir padarydavo galą pravardžiavimui, bent trumpam atstatydavo žeminamą mano lietuvišką garbę ir orumą. Į pagalbą stodavo pusė Stalino gatvės – Miška Morevas, Galia Abrikosova, Milka Abrosimova ir net jos patėvis Fiodoras vydavo piktus pravardžiuotojus. Apsisnargliavę, cypdami šie bėgdavo skųstis tėvams. Kiemo karui užsitęsus, tikros paliaubos dažnai įvykdavo tik vasarą žaidžiant *laptū*. Žiemą buvusi priešprieša išnykdavo, vasara ją kaip ranka nuimdavo, susibūrusios komandos susidraugaudavo. Smūgiuodami kamuolį į priešininko vartus, užmiršdavome karą ir vaidus, garsiai laidydavome gerkles, kol suaugusieji neapramindavo įsisiautėjusių komandų.

Tėvynės ilgesio apsvaiginti

Tremtiniai laukė valandos, kada bus leista grįžti į tėvynę. Nebuvo nė vieno, kuris sutikęs pažįstamą nepakalbėtų apie Lietuvą. Iš nugirstų pokalbių atkurdavau bebaigiančius išblėsti iš atminties mielųjų Raitininkų vaizdus, pajusdavau norą bent trumpam palakstyti po švelniomis smilgomis išsipuošusias pievas, pasiklausyti mūsų miške čiurlenusio šaltinėlio ir kaip didžiausią paslaptį sužinoti, kokiais vingiais jis įteka į Lokupį, o tas – į Dubysą. Anksčiau visi šie lobiai – medžiai, gėlės, laukai su pasėliais, miško takeliai dažniau išnirdavo prieš akis, bet metams bėgant atsiminimai skendėjo rūke. Ir senelis, visada toks geras, patvarus, visokių sumanymų pilnas, nepriklausomas ir įkvepiantis gerą nuotaiką, per tuos šešerius metus tapo tylus, nekalbus, mažiau gyvybingas. Šaltų vėtrų nublokštas į Sibirą, turtingas Raitininkų ūkininkas darbštuolis vaikščiojo liūdnas nudriskusiu vatiniu. Man spaudė širdį žiūrint į jo nugairintą šalčio veidą. Nepelnytas pažeminimas negalėjo nežeisti mano senelio, jis niekam nebuvo nusikaltęs, tad nežinia kam reikėjo vežti jį į Žemės kraštą. Bet jis ne vienas toks buvo. Valdžios požiūris į tremtinius tik didino dorų žmonių nuoskaudas.

Žagsėdami kramtėme susmegusią šaltojo Sibiro duoną, o mintys nesulaikomai veržėsi į tolimas erdves, į Lietuvą. Kiekvienas matė savo lietuvišką palaimos kraštą. Mums tai buvo Raitininkų dangaus mėlynė, obuoliais aplipusios senų obelų šakos. Buvome lyg

apsvaigę nuo toli esančios tėvynės ilgesio, kuris nepalikdavo nė trumpam. Senelė nenorėjo mirti svetimame krašte, ji kalbėjo apie prarastą ūkį, plačius laukus, mišką, meldėsi prašydama Dievo nepalikti jos kūno Igarkos kapinėse. Dažnai sakydavo: „Jie atėmė Tėvynę, gerą vardą. Jeigu jau yra pragaras, tai jis čia, Igarkoje“. Tikriausiai taip ir buvo, nes daugeliui iškrito dantys, nuslinko plaukai, ištino kojos, net ir protas pasimaišė. Prakentę žiemos šaltymetį ir pavasarį išlindę į saulės šviesą, išrodėme nekaip. Iš mano kūno buvo likęs tik šešėlis ir skeletas su permatoma oda. Bado subjaurotas jis kartais gąsdino namiškius. Jiems keisčiausia, kad mano kaulėtas šešėlis judėjo, įdubusios akys mokėjo šypsotis, o burna – dainuoti. Daina seniai buvo pakeitusi vaikiškus žaidimus, ir iš drovios leisgyvės būtybės lyg iš gyvybės šaltinio veržėsi muzika. Mano balsas apdainuodavo berželius, klevus, putinus, ąžuolus su šermukšniais, mokėjo žavėti ir sugraudinti klausytojų širdis. Skurdi kasdienybė, susipynusi su kerinčiomis melodijomis, visiems Sibire kėlė tai nuostabą, tai skausmą. Nedaug kas jautė gyvenimo džiaugsmą, todėl graudingiausios dainos apie žūstančius kareivius, likimo nuskriaustus katorgininkus, bastūnus, ieškančius vietos po saule, buvo pačios populiariausios. Likimo nuskriausti susigraudinę klausytojai galėjo tyliai nubraukti ašarą ir bent dainai pasiguosti.

Kartą radau namiškius labai susikrimtusius. Pasirodo, sulaukėme laiško iš Lietuvos. Rašė jį brolienė Anelė iš Mankūnų kaimo. Laiškas, adresuotas seneliui, iki mūsų keliavo pusantrų metų ir pasiekė visas nučiupinėtas, keliolika kartų perklijuotas, apibrizgęs, nemalonu į rankas imti. Abu seneliai beraščiai, tad teta Ona ėmėsi skaityti, pakvietusi į talką ir mane. Rašysena sunkiai įskaitoma, daug rašybos klaidų, raštas, matyt, buvo sulietas. Taigi skaityti jį – lyg mįslę minti. Tolima giminaitė, man nepažįstama teta Anelė, kaimyno Adomuko nuo Mankūnų brolienė, štai ką norėjo mums pranešti:

„Noriu Tamstoms pasakyt daug praėja metų, nežinau ar dar esat gyvi. Adomuks praša Tamstoms rašyt, kai išvažiavot Adomuks paim ta vilnone miline su sermėga, dar norei paimti paduškas su kuparu. Atėja daug kolchozniku, atėmė visą maistą, gyvulius išvarė į kolchozą, arklius vežimus su brikais gardis sulaužo, kėlė skrynias Adomuką nuvarė, mušė kam dėdės turtą saugo. Anie viską paima, žmonės mata bo bija sakyt, Adomuks tur daug vaikų. Ana kartu ainu nuo Mankūnu per plenta į Milašaičius lankyt motinos kapa, tai matau sodne Tamstu vagis krečia, laužo Tamstu sodą obuolių, sakau žmones Sibire vargsta, negražu svetima imt, anie girti vara mani keikes saka mes tave į tą Sibirą už šnekas išgrūsim supūti, aš pabėgau mače tvartu nėr daržinės kur Tamsta Veronika gal dar gyva melsiuos gera neskūpi buvai, vaišinai po kuliavos, vis su jaja šokom klojime. Dabar nedainuoj, nešok, bo nėr Tamstu iš svirna paimė grūdus sėkla sėmenis, rūkytas dešras su kupei, po tam ardė svirną, vežė Girkalny stribitelis toks pasistatė namą obuolių visi vage, kreče šakas, tvartus išlauža, gyvulius papjauna, Tamstos troboj boba su vaiku gyvena tik anas guli nevaikšto, nekalb jau 8 metai. Jaunos Antosėlės daržely išmyniotas tik dilgėlės aug, kur ji dabar melsiuos užu ja. Alei liepos prie didelio kelio į sklepą visas iškirto, supjovė iš kolchoza, dabar vadins raudona žvaigžde aria tamsztu žemele an ik Verėduvos. Sutikau prie Tamstu miško kur Tytmans gyven tai pažįstama Stasė kirviu skalda auksinius pinigėlius ant akmens, saka dovanu iš Tamstos gavus. Neteisybė, visi žina, kad Stasė yr vagilka pati Tamstu visus žiedus su pinigėliais ir kryželius pavogė tą naktį, kai Tamstus vežė. Dievas tesaugo Tamstus visus, tik grįšit, teisybė ateis visus Dievas mato ir teis. Melsiuos už tamstus brolienė Anelė“

Štai ir visos naujienos. Pabėdavoję viens kitam, žodis po žodžio pasiskundę, sliūkinėjome ratais aplink krosnelę. Daug kas man buvo neaišku, tačiau atidėjusi į šalį laišką pamačiau, kaip senelė ėmė kūkčioti. Išsigandau, puoliau ją raminti, abi su teta ieškojom vale-

rijono lašų. Dar kartą prisiminėm Raitininkus, badmiriavimo metus, seneliams buvo tragiškai sunku. Išardyti namai, suniokotas ir ištąsytas viso jų gyvenimo nelengvai uždirbtas turtas skaudžiai priminė negrįžtamai sugriautą išsvajotą gyvenimą gražiuosiuose Raitininkuose, prie Žemaičių plento. Visad ramūs ir išmintingi seneliai atrodė palaužti. Likimas skaudžiai jiems smogtelėjo, kaip tik dabar, kai nebuvo jėgų, maisto, kai visų gyvybė vos vos laikėsi. Nežinojau, kaip juos paguosti. Nelauktai įžeista pasijutau ir aš, tarsi kas aštriu daiktu būtų bakstelėjęs į paširdžius. Tokioje spengiančioje tyloje lyg per miglą prieš akis išniro suarti Raitininkų laukai, lygūs ir pilkšvi, išakėti ir saulės drobulėmis paklojėti. Nė vienas vaikas neturėjo tokio dailaus mažučio rėčio, iš kurio ištisą dieną bėriau grūdus į dirvą, neatsitraukdama nė per žingsnį nuo senelio. Prisiminiau, kaip gelbėjau mūsų besotį neklaužadą Bėrį, godžiai prisirijusį dobilų. Senelis labai išsigando dėl Bėrio gyvybės, žvilgtelėjęs į lanku išbrinkusius šonus. Užsodino ant Bėrio ir pirmyn per laukus. Išjodinėjau per kelis kaimus – nuo Mickynės iki Stašaičių, paskui vieškeliu abu strykčiojom iki pat Milašaičių ir atgal. Šuoliavome šunkeliais, darėme vingius ir abu privargome, bet Bėris liko gyvas. Tik nežinia, ar Bėris suprato, ką padaręs, ar atsilaikys prieš dobilus kitąkart.

Egzekucija

Nesisielojau dėl prarasto turto, o ir Raitininkus buvau primiršusi. Bet kažkodėl iš galvos nėjo Anelės laiške minėti tie keli žodžiai: *...kirviu skaldo auksinius pinigėlius ant akmens.* Tik pagalvoju apie tai, ima ugnimi degti skruostai, užplūsta lyg kaltės jausmas, kambarėlio oras darosi troškus, smilkiniuose ima tvinkčioti, ir aš bėgu į šaltį. Žvarbus vėjas pūsteli į veidą, širdies graudulys aprimsta, mano padrikos supainiotos mintys pradeda narpliotis ir aiškėti. Atmintyje iškyla vasarmečio priešaušrio vaizdai ir ta visus drebėti privertusi kraupi egzekucija.

1948 metų pavasaris ėjo į pabaigą. Raitininkų laukai buvo apsėti, daržuose išrikiuotos lygiais kraštais stačiakampės lysvės. Pasikinkę su seneliais porą bėrių dardėjome į Raseinius. Ilgai užsibūti neketinome. Aplankysime tetą Oną, tetėną, mažuosius vaikus ir atgal. Darbų Raitininkuose apstu. Mano pareigos – skaičiuoti ančiukus, žąsiukus, surinkti kiaušinius, pagirdyti ir perkelti arklius ganykloje, palesinti vištas, atbaidyti plėšrų vanagą ir prižiūrėti visą gyvą turtą. Nedraugavau tik su gargsinčiu nenuorama žąsinu ir burbuliuojančiu pasipūtėliu kalakutu, nes jie grasinosi užpulti iš pasalų ir sužnaibyti. Dėl to jų nemėgau ir neglobojau.

Įsitaisiusi vežime tarp senelių laikiau vadžias, ragindama bėrius bėgti ristele. Rodžiau jiems savo išmintį – mat jau buvau baigusi Raseinių vidurinės mokyklos pirmąją klasę ir tariausi visažinanti ir

išmananti. Aplinki žydėjo sodai, žaliavo laukai, mes džiaugėmės sėdėdami ant pasostės ir skaičiavome kilometrus.

Po kelių valandų atbildėjome į Raseinius, į svečius. Mus pasitiko ir glebėsčiavo išsiilgusi tetos Onos šeima – Rimgaudas, pats vyriausias – penkerių, Renė – einanti trečiuosius, mažasis 9 mėnesių Jonelis tiesė į mane rankeles ir juokėsi. Tetėnas, palinkęs prie stalo, užsidėjęs ant akies lupą, žiūrėjo į nebeinantį laikrodį ir krapštėsi po jo vidurius. Vaikai mane tuoj nusitempė į žaidimų teritoriją, nudaužtą per karą namo rūsį, supažindino su kaimynų mergaite. Ant jos tamsiai mėlyno apsiausto pūpsojusios trys didžiulės baltos sagos tiesiog prašėsi nuplėšiamos, bet aš tvardžiausi, ir visu būriu įlindome žaisti į sugriauto namo požemius. Ten labai įdomu, tačiau atbėgo teta ir visus išsivedė žaisti ant sodo pievelės. Prisižaidusius ir nusilaksčiusius mus suguldė miegoti. Seneliams atiteko plati svečių lova, o mane paguldė kartu su pusbroliu i pussesere lyg sardines – galva, kojos, galva, kojos.

Naktį per sapną išgirdau beldimą į duris, šaižius vyriškus balsus. Senelė mane purto, liepia kuo greičiau keltis, šilčiau apsirengti. Pabundu. Tik nesuprantu, kodėl šiltai, juk lauke vasara, ir turiu tik vieną perkelio suknelę ir sandalus. Namuose pakrikimas, kvepia vaistais. Pabunda Jonelis, ima verkti. Renė trina akis ir inkščia. Matau senelę, atsiklaupusią prieš tetą Oną, kuri guli suglebusi ant grindų ir atrodo mirusi. Senelė įspraudžia man į rankas dėžutę ir sako: „Čia visas mūsų turtas“. Kitame kambaryje matau tetėną. Jis paklupdytas prie stalo, svetimas vyras baksnoja į jį šautuvu. Girdžiu senelės balsą: „už ką mus į Sibirą?“ Senelis liepia man lipti į viršutinį kambarį ir paimti iš stalčiaus šeimos nuotraukas. Eidama praveriu dėželę, joje sublizga kryželis, žiedai, dar kažkas. Man belipant laiptais iš kažkur atsiradusi moteris sako: „Duok palaikysiu“. Paduodu dėžutę, ir ji pradingsta. Viršuje nesigirdi vaikų verksmo, aš žiūrinėju nuotraukas, bet skubu atgal. Matau, kaip klykiančius vaikus išneša lauk, jie

spardosi, stengiasi ištrūkti. Teta vis dar neatsigauna, bet ir ją vilkte išvelka iš kambario. Aidi pikti balsai: „Supūsit Sibire, banditai“, tetėno atsakas: „Laikrodžiai – žmonių, aš ne banditas, aš – laikrodininkas“ ir dar kažką. Dabar jau keli balsai šaukia: „Išsiaiškins Sibire!“ Dar vienas balsas garsiai mus skaičiuoja: „Aštuoni, o liepta imti penkis, kas šitie?“ – rodo į mane ir senelius. Senelė verkia: „Jei vaikus išvežat mirčiai, tai imkit ir mus“. Priglaudžia mane: „Našlaitėlė ji mūsų“.

Mes visi aštuoni jau sukrauti į sunkvežimius, išsigandę tupime. Rytas tik brėkšta. Per rūką matau atbėgantį kaimyną. Mašina jau juda, bet staiga tik šast kažkas įkrenta į kėbulą – tai kailiniai. Paskui įkrenta dar pusmaišis džiovintos duonos. Kaimynas dar kažką šaukia, bet mes jo jau nebegirdim. Prisispaudžiame vienas prie kito, ir mūsų aštuonių krūvą išveža į nežinią. Niekas neverkia, tik teta Ona, išbalusi kaip drobė, sėdi apkabinusi vaikus, atsirėmusi į tetėną. Čia pat senelė ir senelis. Man labai smalsu, kas tas Sibiras, kur mus veža. Prisiminiau mūsų arklius. Kur dabar bėriai, kas su jais bus. Mašina krato kur kas labiau nei brikas. Aš pirmą kartą važiuoju mašina, per rūką nieko nesimato, smingam lyg į pieną. Štai jau Viduklė. Čia taip pat rūkas. Man darosi šalta. Visiems liepia išlipti iš mašinos ir kuo greičiau. Aplinkui šviesu, rūkas sklaidosi, aš matau geležinkelio bėgius, ant jų stovi ilgos dėžės, o po jomis didžiuliai geležiniai ratai. Tai vagonai. Žmonių labai daug, visus kažkur stumia, jie bėga, šūkčioja. Po kojomis kažkas sutraška. Pakeliu. Tai apdaužytas puodukas, likusi tik ąselė ir pusė gėlėto piešinio. Senelė ragina: „Mesk tą šukę“, bet aš neišmetu, tik paslepiu po pažastim. Tai mano turtas, bus vietoj lėlės. Mus gena ir jėga grūda į vagonus. Visur kareiviai, atkišę šautuvus, nesuprantama kalba kažkas šaukia: „Po vago-o-o-onam!“ Nepajuntu, kaip mūsų aštuoniukė atsiduria vagono kampe. Plačios durys staiga užtrenkiamos ir viskas paskęsta tamsoje. Šalia dejuoja moteris, kažkas garsiai meldžiasi, paskui ima giedoti. Aš užsnūstu

prisiglaudusi prie senelių ir vėl pabundu. Patamsyje žmonės kalbasi, ieško giminių, klausinėja kas iš kur. Žmonės susišaukia: „Mes iš Betygalos, Ilginių, iš Prišmantų kaimo, Pamituvio, Raitininkų, keli iš Verėduvos, mes Kalinauskai iš Skirsnemuniškių“. Vėl nauji mums nežinomi pavadinimai ir vardai. Sako, prieš tai vagone arklius vežė, tik jiems buvo palikta daugiau vietos nei mums. Medinėje dėžėje trūksta oro. Pasilenkiu prie džiovintos duonos pusmaišio ir traukiu į save jos kvapą. Iš vidurio vagono pasigirsta: „Dainuokim žmonės, kad neišprotėtume! Baisiau nei karas nebus!“ Kas tai: karas, tremtis, Sibiras, dar nežinojau, tik klausiausi balsų iš tamsos. Nežinia kiek praėjo laiko, kai katastrofiškas balsas pranešė: „Žmogus mirė!“ Visi ėmė belsti į vagono šonus. Patamsyje mirusįjį iškėlė virš galvų, matyt, stengėsi padėti arčiau užstumtų durų. Dabar žmonės dar stipriau sutartinai daužė į vagono lentas. Kilo baisus šurmulys. Pajutau, kad ir man trūksta oro, bet nešaukiau ir nejudėjau. Tik durų, deja, niekas neatidarė. Taip ir važiavome su mirusiuoju. Kas turėjo peilius, darė plyšius vagono sienose, šaukė pro juos ir kvėpavo. Tik išvažiavus iš Lietuvos atidarė duris ir trumpam išleido atsigerti. Mano puoduko dužena labai pravertė semiant vandenį. Gėriau aš, gėrė savi, daviau savo „puoduką“ visiems, kas prašė, ir vis girdėjau: „Ačiū, mergaite“.

Praėjo jau septyneri metai ir viskas liko praeity. Negerai, kad leidau atimti tą dėžutę su kryželiais. Dabar išdrįsau prisipažinti seneliams, kokia buvau žioplė, kai stebėjau egzekuciją. Reikėjo gerai saugoti dėželę, neatiduoti mūsų turto. Nebuvau nei narsi, nei įtari, kitaip dėžutės neatiduočiau. Viską papasakojau seneliams, ir jie manęs nebarė. Sakė, kad bet kuris vaikas, užkluptas naktį ir vežamas į Sibirą, būtų sutrikęs, blaškytųsi vargšelis panašiai kaip ir aš.

Atlėgo ilgai kamavęs kaltės jausmas. Bala jo, to turto. Seneliai ramiai snaudė šalia krosnies, aš ruošiau pamokas, lyginau kaspinus ir rengiausi rytdienai.

Geros žinios

Prieš užšąlant Jenisiejui su paskutine barža atplaukė dvi geros žinios.

Tądien skubiai ruošėmės naujam žiemojimui – su seneliu pjovėme ir kapojome malkas. Kuro ruoša Sibire – nuobodžiausias iš darbų, kaip ritualas, smarkiai įgrįsęs per daugelį metų. Šį neįdomų darbą kasmet atliekame automatiškai, malkų priskaldome didžiules krūvas, aukštesnes už barakus. Sulaukti Igarkoje ką nors gera seniai niekas nesitiki. Greitai sugrįš tamsa apsigaubęs speigas, teks lindėti apsnigtuose urvuose prie „buržuikos“ ir virti sriubą iš kirvio. Senelė palinkusi adys prakiurusias kojines, lopys alkūnes. Ji tvarkingai dės lopą ant lopo seniai nusidėvėjusiems drabužgaliams ir taip mėgins pailginti jų amžių. Neatmenamais laikais pasiūti ir išdidžiai vadinti rūbais – marškiniai, palaidinės, kelnės, sijonai, suknutės, paltai ar megztiniai įgaus naują kvėpavimą ir kažkiek dar mums tarnaus, atgavę pirmykštę išvaizdą. Nors neilgam senelė užtušuos ir pridengs mūsų skurdą. Įsmukę į vargo pelkę, tik lopais galime bent kiek pagerinti šeimą slegiančią būseną. Žvelgiame į malkų krūvas ir lopus ant lopų ir neprarandame vilties išgyventi dar vieną ilgą poliarinę žiemą. Teta Ona mokys mane *mulinė* siūlais siuvinėti įvairias staltiesėles, takelius, pagalves, virbalais ir vąšeliais mėginsime sukurpti ką nors naudinga buičiai. Žinome, kad jau seniai esame išbraukti iš Lietuvos, anot senelio, likviduoti, tad mūsų niekur nėra. Bet mes lyg tyčia dar gyvuojame, stebindami

patys save. Kai kurie mūsų tautiečiai dar bandė pulti valdžiai į kojas, liejo ašaras, prašė duonos, meldė laisvės, bet viskas perniek. Mes to nedarėme, neturėjome jėgų, be to, prakeiktas išdidumas neleido. Humanizmas snaudė, deivė Temidė užsirišusi akis, su svarstyklėmis vienoje rankoje, vėzdu ar kardu – kitoje negalėjo matyti, kuris daugiau nusikalto, kuris nekaltas. Pradėjusi sverti, nemačiomis voždavo kardu ir pataikydavo kaip tik tam bejėgiui ar gulinčiam, kad jis nebepakiltų. Teisingumo suvokimas – mistika, vos jam pradėjus veikti, tuoj padidėdavo kenčiančiųjų būriai. Anuometinės valdžios širdis buvo negailestinga, lyg iš uolienos, kurčia – aimanas praleisdavo negirdomis, be to, pikta ir gobši. Kitaip būtų mestelėjusi mums kailinius, jų laukė mėlynakės mergaitės, išmintingi senoliai, jaunuoliai, vaikai, mažyliai. Bet visi bijojo dar baisesnių NKVD, gulagų, saugumo pinklių, kentėjo tyliai.

Pareinu vieną kartą iš mokyklos ir dar neperžengusi slenksčio girdžiu: „Nilyt, tavo tėveliai atsirado“. Tai senelės balsas, jis daug žvalesnis, linksma ji paduoda man laišką. Keista, laiškas iš tolimosios Kanados, iš provincijos Quebec. Niekas nė nesapnavo, kad taip gali atsitikti. Puoliau prie geografijos vadovėlio, sklaidžiau žemėlapių puslapius, bet mokykliniai žemėlapiai žinių nedaug suteikė. Kanada pavaizduota žalios spalvos fone Labradoro pusiasalyje, pažymėta pora miestų – Otava ir Monrealis. Laišką visi jau buvo perskaitę, tad vienas per kitą aiškino: „Jie turi didelį baltą namą, ten yra tavo sesutės ir broliukai...“ Tai bent, – pamaniau, – nieko neturėjau, o kiek staiga atsirado. „Jie labai turtingi, gyvena laimingai, pasiilgę tavęs ir laukia nesulaukia.“ Buvo aprašytos atvykimo į Kanadą peripetijos, ką jie jautė, kai padedant Raudonajam Kryžiui dukrelės pėdsakus aptiko palei Šiaurės ašigalį. Ši šalčio zona bauginо ne tik tėvelius, kurie ilgai, karštligiškai ieškojo savo vaiko. Pasirodė, ištraukti vaiką iš įšalusios Sibiro zonos neįmanoma. Mano

tėvelių prašymus nagrinėjo ne tik Kanados valdžia, juos skaitė tarptautinės organizacijos, tačiau padėti nepajėgė. Tik kada mano mama, aplaisčiusi ašaromis laišką, pasiuntė jį į Ameriką Baltųjų Rūmų šeimininkams, reikalai pajudėjo. Kanados konsulinis skyrius, išdabinęs ir taip jau gražų popierių herbais, atsiuntė iškvietimą iš Monrealio, pridėdamas išpirktų bilietų šakneles. Atseit, imk ir važiuok, kaip nori – traukiniu, lėktuvu ar laivu plauk. Visa bėda – Jenisiejus užšalo, lėktuvų nėra, o traukiniai – gal tik į kosmosą. Dėl išpirktų bilietų mes leipome juokais, neįtardami, kad juokas gali virsti ašaromis.

Čia dar ne viskas. Kitą dieną man beruošiant pamokas įeina senelis ir ant stalo pastato keturių kilogramų stačiakampę dėžę. Rainai išmarginta dėžė mus pribloškė. Blizgūs pašto ženklai, apskritos ir kampuotos žymės, ir užrašas *USA*. Pažiūrėti subėgo visi kaimynai. Neįprastas daiktas – maisto siuntinys iš Amerikos. Kampelis buvo prairęs ir pro plyšelį byrėjo balti blizgantys cukraus kristalai, neįprasti palyginti su rafinadu. Atsargiai atlapojome po ilgos kelionės nuvarginto siuntinio šoną ir išvydome dar kelis keistus daiktus – vienoje poliarinio sniego baltumo pakuotėje gulėjo baltutėliai riebalai, kitoje dėžutėje – tokios pat spalvos miltai. Pajudinus dar vienoje pakuotėje šlamėjo rudai juodi, nežemiški grūdai. Spoksojau į tuos grūdus ir bandžiau atspėti, kas tai. Grūdai kvepėjo, kramtant jautėsi kartumas. Ant kvepiančios dėžutės užrašas *coffee,* bet aiškiau nepasidarė. Žiūrėjau pirmykščio žmogaus iš laukinės epochos akimis. Kava man dar nebuvo atrasta. Visas pasaulis kavą gėrė jau kelis amžius, bet aš apie ją nieko nežinojau. Mano namai – gūdus užkampis, šalta dykynė ir didžiulis skurdas, barbarų paženklintas gyvenimas. Vis dėlto užrašas *COFFEE* paveikė. Nupirkome degintų miežių, vadinamų *Кубань* ar *Смена* ir pratinomės prie Sibiro civilizacijos. Atsiųsti kvapnūs grūdai gulėjo ant lentynos, skleidė

gardų kvapą, tik netirpo net ilgai verdami puode. Turinčius praktišką naudą – miltus, riebalus, cukrų – tuoj prarijome, buvo labai skanu, tik gaila, kad nedaug. Toliau alkį ginėme apšalusiomis bulvėmis, *kombižyru,* rūgščia šlapia duona, dėl kurios grūmėmės eilėse kaip kare.

Kurį laiką geros žinios mus šildė. Vos spėjome praryti paskutinį siuntinio kąsnį, kai mus visus iškvietė į komendantūrą. Tardė po vieną. Daugiausia kliuvo man, manau todėl, kad laiškas ir siuntinys atėjo mano vardu. Ore tvyrojo įtarimas, kad užsiiminėju kenkėjišku darbu, tik negalėjo išsiaiškinti kokiu. Man jau buvo 14 metų ir per mane visa šeima pasidarę *persona non grata*.

Tremtis į Maklakovą

Kas galėjo pagalvoti, kad Kanados konsulinis herbas ir 4 kg maisto taip suerzins Igarkos valdžią. Pirmiausia komendantas iškvietė senelius, kad pasakytų, jog tėvelių iš Kanados dukros paieška ir iškvietimas negalioja. Po to mane tardė atskirai. Skambėjo klausimai: Gal pažįsti ką iš Raudonojo kryžiaus? Ar mateisi su kuo nors iš Baltųjų Rūmų? Gal susirašinėjai su Kanados konsuliniu skyrium? Mano išsigandusių akių vyzdžiai tai plėtėsi, tai traukėsi, burna neteko žado. Kuo toliau, tuo buvo blogiau. Jautėme, jog aplink mus vyniojasi nematomas voratinklis. Artinosi žiema, prasidėjo pustymai ir didžiulę nervinę šeimos įtampą šiek tiek nuėmė atėję didieji šalčiai, o kasdieniai rūpesčiai atitolino susidūrimą su galingais valdžios organais.

Praslinko mėnuo, paskui kitas. Saulės kraštas vis labiau išlįsdavo iš už horizonto. Tuoj pavasaris. Jenisiejus griausmingai braškėjo, kilo, pūtėsi, kol vargais negalais išsilaisvino iš ledo šarvų. Oras šiltėjo, žmonės darėsi linksmesni. Su seneliu planavome naujus žygius į tundrą panaršyti, ar dar neužaugo kas nors valgoma, gal jau dygsta grybai ar noksta uogos.

O atsitiko štai kas. Ir vėl visi aštuoni kviečiami į komendantūrą. Valdžios atstovas, mes jį vadinome komendantu, kiti enkavedistu – nutaisęs lipšnią miną praneša: esame nepatikimi ir privalome kuo greičiau nešdintis iš Igarkos. Su tokiais kaip mes valdžiai vienos

bėdos. Maža tokius vadinti tėvynės išdavikais, iš akių matyti, kad nemylim sovietų valdžios ir netikim šviesiu komunizmo rytojumi.

Šį kartą iš arktinės tundros mus grūdo į gūdžią taigą, į Maklakovą, pasiklydusią kažkur tarp Sibiro pelkių ir miškų. Apie tokią vietovę niekas visame pasaulyje nėra girdėjęs. Dvidešimt keturios valandos, duotos susiruošti, apvertė aukštyn kojomis septynerių metų gyvenimą Igarkoje. Teko atsisveikinti su maitintoja Suzuki, žviegiančiais peniukšliais, kupetas šieno padovanojome. Palikome Stalino gatvėje garuojančius puodus, senelio sumeistruotus baldus ir apšiltintą būstą. Išvaryti iš namų jautėmės bjauriai lyg užgriuvus dar vienai negandai. Anksčiausiai ryte jau buvome prieplaukoje. Visi ištrėmimai panašūs vieni į kitus. Žiūrime, ne vieni tokie esame. Susispaudę krūvon ant palaikių ryšulėlių jau sėdėjo keletas šeimų. Ant susirūpinusių tėvų rankų inkštė vaikai, atėję išlydėti giminės braukė ašaras. Tarp susirūpinusių veidų bandžiau ieškoti savo klasės draugų, jų turėjau daug, tačiau tokį ankstų rytą visos draugės miegojo ir neatėjo išlydėti. Daugelio jų tėveliai – laisvi žmonės, jų niekas niekur netremia, nepersekioja, iš kur jiems žinoti apie blaškomus moksladraugius. Dar vakar su kai kuriais sutiktais gatvėje keičiausi adresais: prisiekinėjom draugauti ir lankytis viena pas kitą. Dabar pluoštas languotų popierėlių styrojo užkištas už megztinio rankovės. Žodis „keičiausi“ tikriausiai netinka, nes aš plaukiau į nežinią be adreso, be vietos.

Laive panašiai kaip Raseiniuose mes su Vidučių šeima. Suolo ir žaidimų draugė Dalia kaip tikra sesuo – mes vis kartu ir kartu, dabar vėl plaukiam į tą Maklakovą. Jos senelė ir mano, abi ligotos, silpnos sveikatos. Mes su Dalia atsargiai jas prilaikydamos pervedėme siūbuojančiu trapu į laivą. Gal ir prieš septynerius metus plaukėm į Igarką tuo pačiu laivu? Tik dabar kelionė daug patogesnė. Tada Krasnojarske mus tiesiog sumetė į laivą lyg anglių maišus,

sugrūdo į triumus, užkrovė vienus ant kitų. Tai buvo paskutinis etapas į šalčio zoną, pats baisiausias. Nereikia lakios fantazijos, kad apsakytum, kas tada dėjosi nuvargusių po ilgos kelionės užkaltuose vagonuose ir išsekusių žmonių sielose. Niekas pasaulyje gyvų žmonių šitaip nėra vežęs, nebent juodaodžius vergus XVIII a. iš Afrikos į Ameriką, tik aniems nebuvo šalta kaip mums. Afrika – ne Sibiras, mes baltaodžiai, transportuoja mus į speigratį nebent tam, kad išbandytų, ar ilgai išliksime gyvi už poliarinio rato.

Kelionė į Maklakovą kur kas lengviau pakeliama. Mes jau išbandyti šalčio, plaukiam į šiltesnę pusę. Senelė su mažaisiais gavo vietą pirmos klasės kajutėje, o senelis, teta Ona ir tetėnas – trečios klasės. Aš turėjau daug laisvės, vaikštinėjau po denį bet kur, mat mano bilietas be vietos. Leidžiama būti bet kur, išskyrus pirmos, antros ir trečios klasės kajutes. Spėjau nusižiūrėti platų medinį trapą, panašų į trigulę lovą ir nusprendžiau, kad pasikišusi po galva neseniai pirktus kaučiukiniais padais minkštus batelius, ryškiai mėlynus, miegosiu kaip rojuje.

Igarka taip greit dingo iš akių, kad senelė su teta nespėjo net apsiašaroti, nors jos dažnai tai darydavo. Mojavome krante likusiems igarkiečiams jų nematydami. Senas laivas ūkčiojo, stumdėsi, matyt, ieškodamas farvaterio, kol padaręs kelis vingius pro protaką galiausiai įplaukė į erdvius Jenisiejaus vandenis. Plaukti laivui prieš srovę buvo daug sunkiau ir jis smarkiai pūškuodamas laivasraigčiais kabinosi į Jenisiejaus vandenis, be perstojo leido per kaminą dvokiančius juodus dūmus. Keleiviai būriavosi denyje, žiūrėjo į besikeičiantį krantą, apyprastis gamtos reginys vertė grožėtis net ir vos augančia žole, menkais krūmeliais. Išsigiedrino. Įsitaisiusi laivagalyje stebėjau, kaip sraigtas suko vandenį, darė verpetus ir taškėsi purslais. Plaukėme labai lėtai. Pasikartojantys laukinės gamtos vaizdai ir raibuliuojančios mažytės bangelės ramino, ir į galvą ne-

lindo jokios mintys. Keleiviai skirstėsi kas sau ir ruošėsi miegoti. Aš irgi priguliau ant nusižiūrėto trapo, pasikišusi po galva batelius. Vos užmigau, kai pajutau, kad mane judina, verčia žemėn. Laivas prisišvartavo ir reikėjo mesti trapą į krantą – negi mes su manimi. Stoviniuoju užsimiegojusi prie katilinės ir laukiu, kol upeiviai atiduos mano lovą-trapą. Už borto vanduo juodas, gąsdinantis, net žiūrėti nemalonu. Vos tik trapą pertempia atgal, aš griūnu ant jo miegoti toliau. Per naktį laivas švartavosi kokius penkis kartus, atėjęs iš ryto senelis rado mane miegančią tarp susirangiusių virvių, laivo kablių ir inkaro. Pabudusi neturiu ką veikti, tad imu skaičiuoti, kiekgi uždirbau per tuos septynerius metus Igarkos biržoje. Priskaičiuoju nemažai. Skarelė senelei, suknutė, brangiausi – šalia blizgantys mėlyni kaučiukiniai batai. Vežuosi puodelį su užrašu „Да здравствует Октябрьская революция!“[1] Jis talpus, senelis mėgsta iš jo gerti. Prisiminiau kaliošus, kurie labiausiai tiko senelio veltiniams apvilkti, kai ant jų atsirado per didelės skylės. Su guminiais batais braidyti po Igarkos purvą – vienas malonumas. Tik tas bjaurus beformis paltas su vatos guzais ir juoda skylėta skara padarydavo mane panašią į šmėklą ar tikrą giltinę. Taip mintyse perkračiau ir skaičiavau savo uždarbį. Laivas stabtelėjo Turuchane. Iš toli matėsi paminklas Josifui Visarionovičiui Stalinui, kadais nudažytas baltai, dabar apsilupęs. Rusų kalbos mokytoja mėgdavo sakyti: „Rusija visais laikais buvo tautų kalėjimas, ir Stalinas (jį ypač garbino) kentėjo ištremtas Turuchane.“ Tai ką, aš irgi buvau kalėjime? Mintys be atvangos šokinėjo ir klajojo tai po mokyklą, tai po tundrą. Vėl prisiminiau ką buvau girdėjusi. Prie Jenisiejaus bausmę atliko Stepanas Razinas, Pugačiovo sukilėliai iki jiems Raudonojoje aikštėje nukirto galvas, dar dekabristai ir narodnikai. Visa tai buvo se-

[1] Tegyvuoja Spalio revoliucija! *(rus.)*.

niai, labai seniai. Tuoj priplauksim Jeniseiską, kur gyveno Zigmas Angarietis, o prie Lenos buvo ištremtas Vincas Kapsukas. Šušenskas irgi tremties vieta. Kelerius metus jame gyveno Leninas, caro valdžia jam siuntė po 8 rublius, taip pat jis gaudavo spaudą. Draugė N. Krupskaja atvežė jam dovanų – žalią lempą. Šušenske abu iškėlė šaunias vestuves: ant Šušos upės ledo abu eidavo pačiuožinėti. Mokytoja sakė, kad Leninas buvo toks greitas, kad stebino draugus, aplenkdavo visus grybaudamas ir į slaptavietę ateidavo pirmas, nešinas medžioklės trofėjais, pririnkęs krepšį uogų ar grybų, o kiti ateidavo daug vėliau, tuščiomis ir uždusę. Kol galvojau, kad plaukiu iš vieno kalėjimo į kitą, atsilaisvino mano lova-trapas, ir aš griuvau ant jo miegoti.

„Kelkis, artiste“, – girdžiu pro miegus. Šį kartą mane žadina ne dėl to, kad kelia trapą. Šalia stovi teta, dar kažkas iš laivo darbininkų. Stovi ir šypsosi. Pratrinu akis, teta sako: „Jie nori, kad padainuotum“. Saulė pakrypusi vakarop, vandens paviršius smulkiai raibuliuoja, blizga nutįsęs oranžinis šviesos šleifas, net akys bijo. Laivininkas, o gal šturmanas nusiveda mane į laivo priekį. Ten stovi daugiau žmonių. Atsistoju prie kapitono tiltelio ir išgirstu: „Давай, спой нам что-нибудь“[1]. Aš žiūriu į susirinkusius žmones, jie – į mane. Svarstau, ką gi jiems sudainuoti. Gal „Variagą“, gal „Заветный камень“[2]? Bet ne, aplink pernelyg gražu, o šios dainos labai niūrios. Geriau pritiks „Мотросские ночи“ („Ой вы, ночи, мотросские ночи, только небо да море вокруг“[3]). Dainos apie jūreivių ilgesį visiems patinka, man taip pat. Padainavau. Po to prisiminiau kino filmą „Kubanės kazokai“ ir kelias melodijas „Ой цветёт калина в

[1] Padainuok mums ką nors *(rus.)*.

[2] Šventąjį akmenį *(rus.)*.

[3] Jūreivių naktys (oi jūs naktys, jūreivių naktys, tik dangus ir jūra aplink *(rus.)*.

поле у ручья“[1], „На крилечке твоем“[2], „Где же ты мой сад“[3]. Po dainų „Сормовская лирическая“[4], „На Волге широкой, на стрелке далёкой “[5] kapitonas pakvietė pakilti į jo būdelę. Nepamenu, ko klausė, tik pamenu vaišes. Raudona žuvis gulėjo stalo vidury, o aplink išrikiuoti meduoliai. Kai pavalgiau, likusį maistą suvyniojo ir liepė neštis su savimi. Nieko žavesnio plaukiant į Maklakovą patirti negalėjau. Padainavusi šešias septynias dainas, gaudavau didelę raudoną žuvį, mažų voblų, duonos kiek galėjau panešti ir iš laivo valgyklos garuojančio arbatinio galėjau įsipilti kiek norėjau saldžios arbatos. Tačiau džiaugsmo dienos neamžinos, kelionė ėjo į pabaigą. Laivas dar plauks iki Krasnojarsko, o mums dabar tenka atsisveikinti. Išlipant vakare į Maklakovą kapitonas nuo trapo sušuko: „А ты молодец, пой и дальше!“[6] Mano kišenės pūpsojo įsitempusios ir apsunkusios nuo cukraus gabalų, saldainių ir tabalavo į šalis, kai leidausi trapu ant Maklakovo žemės.

Puiki kelionė baigėsi ties nesvetinga Maklakovo prieplauka. Privalėjome visu būriu prisistatyti į komendantūrą, bet lyg tyčia ėmė lyti ir greitai sutemo. Sušlapę, drebėdami nuo šalčio griebėme nešti mantą ten, kur matėsi žiburiai. Kiaurai permirkę aklai braidžiojome po nepažįstamas vietas, kol aptikome barakus. Tekina leidausi prie arčiau stovinčio ir pasibeldžiau į pirmas pasitaikiusias duris. „Кого там чёрт несёт?“[7], – išgirdau vyrišką balsą už durų, o joms prasivėrus pamačiau moterį su kūdikiu ant rankų. Negalėjau nieko

[1] Žydi putinas lauke prie upelio *(rus.)*.

[2] Ant tavo gonkelių *(rus.)*.

[3] Kur tu mano sode *(rus.)*.

[4] Sormovo lyrinė *(rus.)*.

[5] Plačiojoje Volgoje *(rus.)*.

[6] O tu šaunuolė, dainuok, dainuok *(rus.)*.

[7] Ką ten velnias neša? *(rus.)*

jiems paaiškinti, nes kalenau dantimis iš šalčio, tik pajutusi karštų ašarų skonį burnoje, liežuvis kiek atsirišo. „Дяденька, пустите пожалуйста, ... погреться... бабушку“[1], – išlemenau. Žmogus, matyt, viską suprato ir parodė į netoliese stūksojusį trobesį, į kurį mes ir sulindome. Užėmę patamsyje pašiūrę su stogu, tuoj griuvome ant grindų šlapi, nenusirengę ir kaip mat užmigome.

Visi aštuoni pabudome vienu metu. Vos atmerkiau akis, išvydau purviną tuštumą su apgriuvusia krosnimi ir iš stiklo nuoskilų uždengtą lango nišą. Nors Igarkoje išbandyta daugybė vargų, kurių pasaulis pilnutėlis, tačiau naujoji vieta buvo pasibaisėtina. Iš suskeldėjusios sienos plyšių galima laukti bet kokios šunybės. Visur drėgna ir nors nelijo, bet stogas kažkodėl varvėjo. Nesutriko tik senelis. Nepanikuodamas ėmėsi tvarkytis. Kamšėme langus, įstatėme kažką panašaus į duris. Atstatyti sugriuvusią krosnį reikėjo daugiau laiko, tad mes pradėjome žvalgytis molio.

Pirma diena – registracija komendantūroje. Visu būriu patraukėme ieškoti valdžios namų. Priartėjome prie pailgo žemo pastato. Jau iš tolo matėsi eilė žmonių, kažko laukiančių. Sužinome, kad čia stovi vienodo likimo broliai tremtiniai, laukia komendanto registruotis. Atsistojame ilgos eilės gale, taip pat kantriai laukiame. Praeina valanda, kita. Žmonės nerimauja, trumpam išbėgę iš darbų, bijo netekti savo menko uždarbio. O komendantas nesirodo, ir tiek. Po valandos iš pastato vis dėlto išvirsta vilkintis miline žmogus. Jis smarkiai svirduliuoja, eina tiesiai į mus. Priėjęs visai arti, sagstosi klyną ir visų akivaizdoje šlapinasi. „Visai sarmatos neturi, bestija“ – pasigirsta iš eilės. Nusišlapinęs apsisuka lyg niekur nieko ir tapnoja atgal. Pasirodo, kad tai ir yra komendantas. Jis tik vakare suregistruoja mus į atvykusiųjų sąrašus.

[1] Dėdule, leiskite, prašau... pasišildyti... senelei *(rus.)*.

Visą kitą dieną bėgiojam po purviną gyvenvietę, varstome duris ieškodami darbo, bet kokio. Bandžiau kreiptis į medienos biržą, bet nepilnamečių čia nepriima. Igarkoje kur kas geriau, ten nežiūri dokumentų ir nepaiso amžiaus. Lentpjūvės lyg ir panašios, o tvarka – ne. Igarkoje svarbu, kad esi gyvas, pastovi ant kojų ir turi rankas. O čia svarbu, kiek žmogus turi metų ir arklio jėgų.

Iš menkų darbų mažai ką prasimanysi, o mūsų maistas tirpte tirpo. Igarkoje buvome pratę gerti arbatą, prikąsdami gabalėliu cukraus, o dabar cukrus baigėsi. Dar po savaitės baigėme duoną ir margariną. Vakare išgerdavau tik šalto vandens ir guldavau ant grindų, po galva pasikišusi vietoj pagalvės tuos pačius mėlynus batelius. Rudas vatinis senas paltas pravertė vietoj antklodės, tik mano kaulams gulėti ant grindų nebuvo gera. Rytą atsikėlusi jutau, kaip išbadėjęs mano kūnas svyruoja į šalis, ir svaigsta galva. Artėjo rugsėjo pirmoji, nuėjau įsiregistruoti į aštuntąją klasę.

Maklakovo kasdienybė

Šalia mokyklos stovėjo kultūros namai. Kartą su teta perskaitėme ant durų skelbimą: „Требуется гардеробщица“[1]. Teta laiku spėjo ir gavo laikiną darbą rūbinėje. Seneliui nesisekė. Joks kadrų skyrius, koks menkas jis būtų, 68 metų asmeniui (t.y. mano seneliui) nenorėjo patikėti net ir kiemsargio šluotos. Artėjo ilga žiema, į mūsų namus pro visus plyšius lindo ne tik šaltis, bet ir atsibeldė badas. Mokykloje alkanu žvilgsniu lydėjau klasiokus, bėgančius per pertraukas į valgyklą gerti arbatos su meduoliais, po krūtine imdavo mausti, kai matydavau juos kramsnojant obuolius ar šlamščiant apteptą duonos riekę su dešros gabalėliu. Per fizinio lavinimo pamokas, bėgiojant po stadioną, akyse šokinėjo žiežirbos, kartą nuėjusi į pirtį apalpau.

Netikėta permaina pristabdė mano badavimą, nežinau, koks labas čiupo tada mane už skverno ar už plaukų ir ėmė gelbėti. O buvo taip. Arčiausiai suole iš šono sėdėjo Nastia Vasilistova, smulki, mėlynų akių, trumpomis pelenų spalvos kasytėmis. Per pertraukas ji visada valgydavo obuolius. Iš pradžių ji ištiesdavo obuolį, kad atsikąsčiau, bet aš išdidžiai kenčiau ir nekandau. Kitą kartą ji atsinešė kelis obuolius ir vieną didesnį įdavė man. Taip ir susidraugavome, Nastia tempdavo už rankos į valgyklą, pirkdavo man karštos saldžios arbatos už 2 kapeikas.

[1] Reikia rūbininkės *(rus.)*.

Rugsėjo pabaigoje Maklakovos mokykla paprastai kasdavo bulves. Po poros savaičių mokslų rytą visa klasė valtimis kėlėsi per Jenisiejų į kitą krantą. Bevardis sovchozas laukė mūsų rankų derliui nuimti. Už kontoros pastato paruošė bulvių kasėjams patalpas ir šieno gultus. Kad naktį būtų šilčiau, miegojome susiglaudę ir vidurnaktį, lyg susitarę, visi vienu metu versdavomės ant kito šono. Rytą bėgdavome prie upelio Rodničiok, ten darėme mankštą, prausėmės, aš iššukuodavau plaukus ir supindavau kasas. Grįždavom ir sėsdavom prie stalo. Garavo balintos kavos stiklinės, duona su sviestu ir daug košės. Per pietus mūsų laukdavo klasės vadovas Otto Ivanovičius Štircas, brigadininkas ir garuojanti kopūstų sriuba su kiaulienos gabalais. Vakare gerdavom sovchozo karvyčių šviežią pieną. Nuo tokios gausybės maisto mano akys kaip mat ėmė blizgėti, kūnas ūgtelėjo, galva nustojo svaigti. Buvau kupina energijos ir džiaugsmo. Norėjosi lakstyti, pokštauti, dainuoti ir viskuo gėrėtis. Vakare užkurdavome didelį laužą ir valgydavome keptas bulves. Vaikai ir auklėtojas imdavo dainuoti. Girdžiu, kaip vienas užveda kokią dainą, bet visų žodžių nemoka, kitas painioja ir žodžius, ir melodiją. Iš pradžių neišsidaviau, kad dainuoju, kad moku žodžius, dainuoti nesinorėjo. Bet vieną vakarą neišlaikiau ir uždainavau. Daina visiems patiko ir nuo tada išsisukti nuo dainavimo naujoje vietoje nemėginau. Beveik kiekvieną vakarą žiūrėdavom į šokinėjančią laužo liepsną ir dainuodavom susėdę ratu. Klasės auklėtojas Štircas atsisėsdavo šalia, pats dainuodavo ir vis klausinėjo, kiek gi dainų aš moku ir kas mane išmokė. Nesulaukęs atsakymo, klausydavosi. Kartą ištarė nesuprantamą žodį: „Ты вундеркинд“[1], ir ilgai kraipė galvą, lyg aptikęs kažinką, kas nuostabu.

[1] Tu – vunderkindas *(rus.)*.

Mūsų auklėtojas turėjo rausvus vešlius ūsus, buvo šlakuoto veido. Kartais keista jo išvaizda, ypač raudonai rudos akys, mus gąsdino, bet apgaulingas vaizdas greitai pradingdavo, kai jis vadovaudavo brigadai. Į gyvenimą žiūrėjo optimistiškai, bet iš džiaugsmo nekrykštavo. Reikalavo drausmės ir labiausiai nemėgo netvarkos. Gyvenant šiaudinėje pastogėje Sibiro tyrlaukiuose sunku tvarkytis, juolab, kad ir tvarkyti nebuvo ko. Ne visiems suprantamas buvo noras padailinti primityvią buveinę: išrikiuoti aulinius batus kiaurais padais ir ištiesinti apklotus. Panašus į tvartą suverstas miegamasis, buvęs už sovchozo, kontoros auklėtojo dėka greitai pasikeitė. Šieno guoliai-lovos papurentos, išriestomis nugaromis, jų buvo apie 30, išrodė kilmingos ir prašmatnios, lyg čia gyventų tikras tvarkos mylėtojų būrys. Pačių padaryta vešli šluota, surišta iš gudobelės ir erškėčio ražų, šlavė puikiai, gerai sugriebdavo šapus, tad aslos molis tapo lygus, be menkiausios šiukšlelės. Dvi lentos atstojo stalą, buvo papuoštos lauko gėlėmis. Jos taip ir traukė prieiti arčiau ir pauostyti ramunes, putino žiedus. Argi ne gera, kai saulei tekant bėgi šaltinėlio link, rankomis sklaidai rūką, įbridęs į šaltoką vandenį taškai kitus ir pats taškaisi.

Labai stebino aplinkinė gamta. Igarkoje septynerius metus regėjom tik neūžaugas krūmokšnius, kreivus berželius, o čia augo medžiai milžinai. Tie patys krūmai, tik panašūs į medžius, visur, kur beeitum, vien miškas ir miškas. Štai dygliuota gudobelė, aplipusi miltingais, be galo skaniais, panašiais į mažyčius obuoliukus, rudširmiais vaisiais. Prisišlamšti jų alei valios ir bėginėji kasdamas bulves ir daržoves iki vakaro. Igarkoje neaugo nei bulvės, nei morkos, nei burokėliai. Ten atveždavo tik džiovintų daržovių, iš jų prisiminiau džiovintus svogūnus, pakepintus, sausus, kad galėjai sutrinti delne į miltus. O Maklakove viskas augo, aš stebėjausi nematytais burokais, kitais šakniagumbiais. Ten, kur nėra amžinojo įšalo, žemė daro stebėtinus dalykus.

Su maišu per Jenisiejų namo

Kasdien kasėm bulves, rovėme burokus ir morkas. Monotoniškas darbas baigdavosi dainomis prie laužo, keptomis bulvėmis ir saldžiu miegu guolyje. Kartą prausdamiesi prie šaltinėlio, netikėtai pamatėme padengtas šerkšnu pamiškes, rūkas plikino veidą ir rankas. Kaip ir visur Sibire, žiema artinosi labai greitai.

Vis dažniau prisimindavau alkanus namiškius ir jaučiau pareigą grįžti. Kaip ten jie, ar sveiki, ar turi ką valgyti, – nenustojau galvojusi. Priėjau prie mokytojo ir paprašiau, kad leistų grįžti anksčiau. Kas kasė, – tam priklausė daržovių. Kiek pakelsi, tiek ir neškis. Skubėjau namo.

Pririnkau gerą pusmaišį, timptelėjau. Oho! Nelengvas, bet užsimečiau ant pečių. Pasukau Jenisiejaus link prie valčių perkėlos. Palei krantą iš tolo matėsi didelių ir mažų valtelių virtinė. Valtys suposi ant vandens, aš dairiausi, kur valtininkas, kažkur jis turi būti. Atsisėdau ir laukiu, laukiu ilgai, bet valtininko vis nėr. Nutariau keltis per upę viena. Išsirinkau beveik naują valtį, išsėmiau vandenį ir įstūmiau daržovių maišą. Iš pradžių tik tuščiai gramzdinau irklus į vandenį, valtis neklausė, sukinėjosi prie kranto, bet stipriau atsistūmus vandens srovė pradėjo nešti. Tolumoje gerai matėsi priešingo kranto prieplauka, buvau labai patenkinta ir įsitikinusi, kad greitai pasieksiu krantą. Darbavausi irklais ir jau pasiekiau Jenisiejaus vidurį. Iš valties upė atrodo kitaip, nei stovint ant kranto. Pri-

siminiau, kad vietiniai gyventojai upę vadina – Bij-chem, tai reiškia Didysis Jenisiejus. Dairausi, iš tiesų didelis, tik siauresnis negu Igarkoje, užtat sraunesnis. Tai iš tikrųjų Bij-chem. Pajutau, kaip stipri srovė staiga pagavo valtį ir ėmė nešti lyg kokį šapelį. Irkluoti darėsi vis sunkiau, atrodė, kad stoviu vietoje, nejudu. Pritryniau pūsles, delnai skauda, o srovė tempia su savimi. Kabinu irklais, bet valtis neklauso ir gerai matyta prieplauka jau dingo iš akių. Aplinkui vien didelis vanduo, gilus ir tamsus, verpetai sukinėja valtį, matyt, čia ir bus tie patys pavojingiausi upės sūkuriai ar slenksčiai, apie kuriuos kalbėjo vaikai, kad šioje vietoje visąlaik kas nors skęsta. Keista, bet ne baimė suėmė, o noras galynėtis su srove. Jaučiau, kad mano valtelę sūkuriai traukia į priekį, bet aš be atvangos kilnoju irklus, vis giliau užgriebdama vandenį. Nepamačiau kada, bet valtis kryptelėjo kranto link, o aš bejėgė, su žiežirbomis akyse ir kruvinais delnais smigtelėjau į užpelkėjusį pasiekti trokštamą krantą. Vilkdama savo šlapią maišą į krantą, jaučiausi kaip po didelio mūšio. Nugalėjusi vandenį džiaugiausi lyg su palaike valtele būčiau įplaukusi į triumfo arką, o ne į pelkėtą krantą, kurį saugojo milijonai uodų. Atsistojusi atsikvėpiau ir visa gerkle sušukau: „Jenisiejau, aš tave perplaukiau, aš tave perplaukiau Bij-chem!“ Nusisukau ir priešais išvydau aukštą grumstuotą žemės sieną, pastojusią man kelią namo.

Iš anos pusės tokio aukšto kranto lyg ir nesimatė, būčiau juk pastebėjusi. Reiškia, kol aš galynėjausi su srove, mane nunešė už posūkio, gal net kokius penkiolika kilometrų į šiaurę. Dabar prieplauka liko toli nuo manęs. Jenisiejaus krantas čia dažnų potvynių smarkiai paplautas. Matosi griovos ir skylės žemėje, lyg kas būtų joje rausęsis. O gal kokie nors aukso ieškotojai ir buvo čia atsibastę iš Klondaiko ar Magadano, bet neradę aukso, supyko, išvartė medžius ir paliko išardytą krantą. Kur-ne-kur laibos pušaitės dar laikėsi įsikibusios šaknimis, bet, matyt, neilgam.

Mano maišgalys akmeniu gulėjo ant žemės, o aš sukau galvą, kaip jį tokį sunkų užkelti ant vos ne statmenos apgriuvusios sienos. Būtų senelis, jis ką nors sugalvotų, bet aš buvau viena, teks pačiai suktis. Žvalgiausi į visas puses – ir dešinėje, ir priekyje visur matėsi toks pat apgriuvęs status krantas. Jeigu eičiau į priekį, kelią pastotų gana platus upelis, įtekantis į Jenisiejų, o jeigu atgal – užpelkėjusi klampynė, už nugaros stovi griūvantis status krantas. Teks kopti į tą slidžią su riedančiais akmenimis nuokalnę. Kol dar nesutemo, spėjau apčiupinėti pačią patogiausią vietą kopimui. Štai ten virš kranto mėnulis šviečia, bet už medžių viršūnių ta šviesa manęs nesiekia. Nieko nepadarysi, teks lipti patamsyje. Pirma palypėsiu pati, o paskui atitempsiu maišą. Norėdama patikrinti, ar tvirtai laikosi akmenys, stumtelėjau grumstą. Šis riedėdamas trinktelėjo į valties šoną, subyrėjo ir pliumptelėto į vandenį. Nutilus griūčiai, ieškojau tvirtesnės žemės po savo kojomis ir po maišu su daržovėmis. Kiek pasiekdama, rankomis čiupinėjau žemę aplinkui, tyrinėjau, ar tvirta atrama atsistojus. Užčiuopiau susiraizgiusias šaknis, padariau kažką panašaus į laiptelį, užlipau ir patraukiau maišą. Pasisekė. Taip žingsnis po žingsnio apgraibomis kilau aukštyn. Pagalvojus, kad jau pasiekiau viršų, mano maišas tik šlamštelėjo, pradėjo slysti ir žnegtelėjo į tą pačią vietą prie valties apačioje.

Teko viską pradėti iš naujo. Tik dabar pajutau, kad pirštai bejėgiai, rankos plonos, nebegaliu kaip reikiant sugriebti nuriedėjusio maišo. Jis lyg užsispyręs neklauso ir darosi vis sunkesnis, niekaip neįstengiu jo sugriebti už kampų. Niurkiau, grabaliojau daržoves, kol susigaudžiau, kur apačia, kur viršus. Visai sutemo, kai pagaliau nusiplūkusi nuo tampymo tą buką maišą užvilkau į viršų. Susiriečiau kamuoliu, bijodama net krustelti, kad nenuriedėčiau su maišu žemyn. Prigludau prie žemės ir laukiu, kol prašvis. Pašėlusiai norisi valgyti. Ir kodėl žmogui taip dažnai norisi valgyti? Atrodo, tik va-

kar pietavau, o štai ir vėl pakibus virš Jenisiejaus kamuoja alkis. Neįtikėtina, kad atsidanginau ten, iš kur nėra kelio niekur. Reikėtų klausytis nakties, gal sueiliuoti kokią pasaką ar pastoralę apie piemenaitę. Kad ir kaip stengiausi klausytis, kaip pliuškena žuvys, bet lyg tyčia į galvą lindo vis tos pačios mintys apie nejaukius ir alkanus mūsų namus ir apie valgius iki išprotėjimo. Šioje nejaukioje vietoje prisiminiau mamos laiško eilutes. Ji rašė iš Kanados, iš balto mūrinio namo apie mano brolius ir seses. Rytais jie nenori gerti kakao su grietinėle. O kas ta grietinėlė? Nemėgsta jie ten Monrealyje karštų tostų su sviestu, kumpiu ir sūriu. Nesuprantama frazė. Kas tie tostai ir kumpis? Apie sviestą buvau girdėjusi, bet ragauti neteko, sūrio ir kumpio taip pat. Ten *Quebec* provincijoje Kalėdoms kepa pyragą *Buche de Noel,* jie kalba prancūziškai. Įsidėmėjau naujus žodžius *Steak, Shrimp, french,* tik kaip atspėti, ką jie reiškia. Taip, mano tėveliai gyvena dideliame baltame name prie Šventojo Lauryno upės, važinėja taip pat baltu *rols-roisu,* turi užmiestyje kalakutų fermą ir kelias parduotuves *Chemist*. Laiškas buvo pilnas neįspėjamų mįslių.

Rankomis ėmiau naršyti po savo maišą, užčiuopiau stambų gumbą. Maniau, kad morka, bet prakandusi pajutau, kad tai burokėlis, šiek tiek salstelėjęs, sultingas. Žalių burokėlių niekas nevalgo, bet aš juos kremtu ir man skanu. Labai norisi miego, bet negaliu čia užmigti, reikia budėti prie maišo, kad vėl nenuriedėtų į Jenisiejų. Taip susirietusi ir laukiau ryto.

Pradėjo brėkšti. Rytas virš Jenisiejaus nuostabus, bet negaliu gėrėtis, reikia kopti į patį viršų, į krantą. Ropščiausi zigzagais ir liko, rodos, visai nedaug, kai galva atsitrenkė į kažką kieta. Tai buvo paskutinė, bet pati sunkiausia kliūtis. Virš galvos kabojo byrančių žemių lubos, kurias dar palaikė kryžmai susiraizgiusios medžių šaknys ir apipuvę stuobriai. Ką daryti, kaip pralįsti pro tokią raizgaly-

nę? Vienas neatsargus žingsnis, ir vėl galiu nuriedėti žemyn. Nutariau atsargiai prakapstyti žemę, ėmiau ardyti molio ir akmenų pakraščius. Ranka prilaikydama maišą, krapštinėjau žemę, o ji byrėjo man tiesiai ant galvos, lindo už vatinuko ir suknelės. Lyg žvėrelis kasiau sau landą į viršų, smėlis girgždėjo tarp dantų, lindo į akis, bet aš išrausiau nedidelę olą ir prasispraudžiau į viršų. Dar kiek praplatinau skylę savo vargo maišui ir užvilkau jį ant kranto. Gerai, kad nepalikau jo, juk nebetikėjau, jog pasiseks.

Pažvelgiau nuo kranto žemyn į vilkimo žymes, į Jenisiejaus vagą, įspaustą ir nužymėtą lyg milžiniškas lekalas, ir apsidžiaugiau, pamačiusi savo nakties darbą. Stovėjau išgaubtame krante tarp dangaus, miško ir vandens. Nebijojau nei aukščio, nei didelio vandens. Nesvarbu, kad šiuose tyruose esu viena ir nežinau, ar toli Maklakovas.

Nugalėtojos mostu užsimečiau daržoves ant pečių ir žengiau į miško tankmę. Maišas padėjo skintis kelią į priekį, nublokšdavo į šonus spygliuotas šakas, dilgėles ir stumte stūmė eiti į priekį. Žygiavau per taigą be tako takelio, nebuvo jokio ženklo, kad kada nors čia žmogus būtų įkėlęs koją. Lyg maža skruzdėlytė nešanti spyglį, taip ir aš broviausi per brūzgynus, stypčiojau per balas, lenkdama kerplėšas, dilgėlių sąžalynus, kupstus su skruzdėlynais. Po kojomis raudonavo spanguolės, žaliavo mėlynių kilimai, o prie baltų beržų į mane nustebę žiūrėjo raudonviršiai. Užėjusi avietyną sustojau pailsėti ir papusryčiavau išsirpusiomis uogomis. Senelis mėgdavo juokauti sakydamas, jog mano kraujas uodams netinka, neskanus. Kartais uodai tik zvimbdavo aplinkui, bet nekąsdavo. Deja, šį sykį uodai nuo manęs neatstojo, skraidė juosvais būriais, atsitrenkdavo į mane ir be atokvėpio puolė, ieškodami atvirų vietų kąsti, ir tik zyzė ir zyzė.

Teko bristi iš vienos klampynės į kitą. Vos pasieki sausesnę vietą,

žiūrėk ir vėl pelkė. Visur pelkėse spanguolės, sausesnėse vietose pūpsojo kupsteliai su bruknių plantacijomis.

Beeidama tolumoje išgirdau mašinos burzgesį ir patraukiau į tą pusę. Mašinų garsas suskambo kaip išsigelbėjimas. Štai jau prasibroviau prie trakto ir sėdėdama ant maišo laukiu. Pravažiuojančių mašinų buvo nedaug. Sėdžiu, dairausi, trinu nudilgytas kojas ir įbrėžimus. Viena mašina, išlindusi iš rūko, stabtelėjo. Vairuotojas iškišo galvą iš kabinos ir burbtelėjęs: „С грузом не берём“[1] nuvažiavo. Jau nesitikėjau, kad kas nors paveš, kai po kelių valandų tratėdamas privažiavo savivartis. Išgirdusi: „Куда“, atsakiau: „Туда“[2]. Išlipo vairuotojas, įmetė maišą ir mane į kėbulą ir sušuko: „Держись!“[3] Trinktelėjo geležinės kabinos durys ir mes nudūmėme į priekį. Abiem rankom įsikibau borto. Kėbule taip kratė, kad stačiai mesteldavo į viršų, po to trenkdavo žemyn, aš ritinėjausi, aikčiojau staigiuose posūkiuose, gaudžiau maišą ir stengiausi neiškristi. Rodos, joju ant pasiučiausio buliaus nugaros, kuris bet kokia kaina nori manimi atsikratyti. Taip ir prišokinėjau kartu su mašina iš duobės į duobę iki Maklakovo. Taigos peizažas, panašus į saldainio popierėlį, į dailininko I. Šiškino garsųjį paveikslą „Rytas miške“, baigėsi. Gaila, meškiukų nemačiau, o gal laimė. Jeigu tik kada gausiu tokį saldainį, būtinai tą paveikslėlį įklijuosiu į sąsiuvinį. Išlipau iš savivartės, kurį laiką žemė po manimi šokčiojo, o akyse tartum rūkas, bet maišą namo partempiau. Senelė pirmoji ašaromis įvertino mano žygį kaip didvyrišką, o senelis, timptelėjęs maišą, tik lingavo galvą ir kartojo: „Kokia tu drūta, vaje, vaje!“

[1] Su kroviniais neimame *(rus.)*.

[2] Kur? Ten. *(rus.)*.

[3] Laikykis! *(rus.)*.

Dainuoju chore

Pradėjusi lankyti 8 klasę, nejučia gretinau Igarkos ir Maklakovo mokyklas. Jos aiškiai skyrėsi dėmesiu sportui ir ypač choriniam dainavimui. Atrodo, atsimenu tik tai, kad visą laiką mus treniravo ir treniravo, visaip mankštino, o nusilaksčiusius per prievartą dar vertė dainuoti. Kalti eilėraščius ar matematikos formules likdavo tik vėlus vakaras, ir aš, kol senelis sukalė stalą, pamokas ruošiau atsigulusi ant grindų.

Dainuoti mokyklos chore privalėjo visi mokiniai, o sportavo kas antras ar kas trečias. Choras galėjo didžiuotis gausiu būriu, tik va, pakenčiamai dainuoti galėjo gal koks dešimt ar dvidešimt vaikų. Mokyklos direktoriui ir pionierių vadovei nebuvo svarbu, kad daugelis neturi balso ar klausos. Muzikos mokytojui, mūsų klasės auklėtojui Štircui kančia klausyti iškraipytų melodijų, bet jis buvo kantrus, nesibardavo. Kai kuriems mokiniams liepdavo stovėti ir žiopčioti, kad negadintų dainos. Daugumos žiopčiojimas atrodė kvailai, bet jie valandų valandas švebeldžiuodavo žodžius it kokios žuvys. Iš šalies atrodė, kad mokiniai gėdijasi dainuoti, priversti žiopčioti nuleisdavo galvas, lyg užklupti ką negera darant. Nedainuojančių choristų burnų varstymas nebuvo beprasmis. Didelė choristų masė iš tolo atrodė įspūdingai – į koncertus atvykę Maklakovos valdžios vyrai labai džiaugėsi ir gyrė mokytojus. Mes su baltomis prijuostėmis stovėjome priekyje, berniūkščiai – už nugarų. Išlygin-

tos mokyklinės uniformos ir raudonos kaklaskarės žavėjo tėvus, o labiausiai partinius darbuotojus. Jie plodavo ir už prastai atliktą dainą. Mokytojai didžiuodavosi, kad koncertas pavyko, niekas nekritikuoja. Nesvarbu, kad nesuprato, apie ką buvo dainuota, kad dauguma traukė šalia tono, niekam nė motais. Visi užimti dainavimu, niekas neišdykauja – ir gerai.

Muzikos mokytojui vargas su tokia dainuojančių banda. Švenčių daug, jos artėja, keičia viena kitą, dainų prikurta daugiau nei sugebėjom atlikti. Armijos dienai dainuojame kariškas partizanų ir revoliucines dainas. Ilgai mokėmės negirdėtą dainą apie šarvuotį Potiomkiną, kovo 8-ajai ir gegužės pirmajai kalėme dainas apie tėvynę-motiną ir garsiai traukėme „Нас утро встречает прохладой“[1]. Šventės keitė vieną kitą, o dainuoti apie šachtininkus, lakūnus, sportininkus, entuziastus, geležinkeliečius, žemdirbius kolchozuose ar medikus teko mums. Svarbūs liaudies susigrupavimai turėjo savo dainas. Išmokti šūsnį naujų melodijų, įsiminti žodžius nepratusiems prie dainavimo subtilybių buvo kartais neįmanoma. Mokytojas Oto Ivanovičius Štircas net suprakaitavęs bandydavo išgauti iš mūsų *dolcissimo* ar *pianissimo* niuansus, tik šiuos reikalavimus mažai kas suprato, tada jis paraudęs imdavo beviltiškai šūkčioti. Kartais maldaudavo aiškiau tarti žodžius, bet ir čia paaiškindavo, kad veltui stengiasi, todėl užtekdavo, kad bent kertiniai žodžiai – Stalin, Lenin, armija, вперёд, skambėtų kuo aiškiau.

Daugelį dainų mokėjau dar iš Igarkos. Stoviu su sopranais, nuobodu. Kartoja ir kartoja senas dainas, aiškiai girdžiu, kaip arčiau stovintys derinasi prie manęs. Choras suskamba, mokytojo džiaugsmui gerai išeina *crescendo,* žodžiai tariami suprantamai. Tačiau dešinysis choro flangas – ten stovi altai – suklysta ir tik nedrąsiai kaž-

[1] Mus sutinka ryto vėsa *(rus.)*.

ką murma po nosimi, sutrinka ir galutinai nutyla. Mūsų sopranų flangas užtikrintai ir veržliai atakuoja dainos finalą, nekreipdami dėmesio į nesugebančius mums pritarti. Mokytojas jaučia, kad choras kaip ant seklumos užplaukęs laivas pavojingai pakrypęs į vieną pusę. Jis nuleidžia rankas, pataršo savo rudus plaukus ir sudejavęs „Ajajai“ klesteli ant suolo. Supratęs, kas dėl to kaltas, ir nusiraminęs akimis surasdavo mane sopranų gretose ir mandagiai paprašydavo pereiti pas altus ir padėti jiems. Aš klusniai nueidavau ir traukdavau antrąjį balsą. Dabar jau antras balsas, įgavęs jėgos, traukė garsiai ir nustelbdavo pirmąjį, pagrindinę melodiją. Galima tik įsivaizduoti, į ką panaši daina, kai nesigirdi pagrindinės melodijos, o tik antras balsas. Mokytojas vėl sustabdo visus, prieina prie manęs ir lyg kokios princesės prašo grįžti prie sopranų. Taip po pirmųjų repeticijų įgijau pasitikėjimą ir būrį naujų draugų. Per pertraukas vaikščiojom visu būriu koridoriais, ir aš pasakojau jiems apie Igarką.

Reabilitacija

Būna pasaulyje ir tokių didžių stebuklų, kai į vargetų namus ateina nelaukta šventė, t. y. ateina tokia graži diena, apie kurią ilgus metus galima tik svajoti ar sapnuoti. Jokių naujovių ir gerų žinių net per kambario plyšius nesimatė.

Grįžta po darbo laikrodininku dirbęs tetėnas, išsitraukia popiergalį su užrašu „Реабилитация“, rodo mums tą mįslingą raštelį. Kelis kartus perskaitome. Popieriaus gale yra ir mano pavardė, kaip visada su klaidomis. Namiškiai labai džiaugiasi, net linksmai kalbasi. Tačiau pačio svarbiausio dalyko, dėl ko reikėtų džiaugtis, aš nerandu. Gerai, kad užėjo kaimynas, jis ir ėmėsi aiškinti žodžio reabilitacija esmę.

Pirma. Šio sąrašo visi žmonės yra liaudies priešai, nes yra prasikaltę ir ištremti kaip nusižengėliai, tarp jų ir aš. Antra. Už nusikaltimus tai beasmenei liaudžiai dabar atleidžiama ir dovanojama laisvė. O man už ką? Kad seniai seniai rodžiau špygas ir svaidžiau sniego gniūžtes? Matyt, kažkam pataikiau. Po kaimyno paaiškinimo nedaug kas paaiškėjo, galvosūkis taip ir liko neišspręstas, lyg pakibęs ore.

Su žodžiu reabilitacija viskas lyg ir aišku, lyg ir neaišku, tačiau „nacionalizuotas turtas“ – tikra painiava. Mat proletariatas arba ta pati liaudis prievarta atima mano turtą ir nežinia kam jį atiduoda. Sakoma, kad perduoda valstybės nuosavybėn, t. y. atima, ir tiek. Aš

mąstau tik apie savo turėtą turtą. Raitininkuose po kiemą lakstė mušeika žąsinas moliūgas, bjaurus, vis taikstėsi kuo skaudžiau įžnybti, mat jautėsi esąs skiedryno šeimininkas. Tegu jį nacionalizuoja, nė kiek negaila. Mūsų miške buvo lapės ola. Išlindusi naktį lapė ne kartą išpjovė senelės raibes. Tad lapė su visa jos ola tegu atitenka liaudžiai, tik geriau bus. Daugiau jokio turto aš neturėjau, proletariato neskriaudžiau ir neišnaudojau, čia mano sąžinė rami. Susipainiojusi tarp dviejų žodžių „reabilitacija“ ir „nacionalizacija“, saldžiai užmigau.

Ruošiamės grįžti

Paskutinė žiema Maklakove buvo didelių rūpesčių metas. Ruošėmės grįžti į Lietuvą. Mus paleido! Jau daugelį metų nemačiau tiek džiaugsmo namiškių veiduose. Sukome galvas, iš kur 9 žmonėms paimti pinigų kelionei į Lietuvą. Nusprendėme, kas pajėgia, truks pliš turi gauti darbo. Aš laikinai įsidarbinau medienos biržoje. Seneliui irgi pasisekė, jam patikėjo saugoti kažkokį medinį griozdišką sandėlį, tačiau ir jam, ir man mokėjo mažai.

Orui atšilus kaip ir Igarkoje brazdinome krūmus, lindome į mišką ieškoti uogų ir kaip visada su seneliu. Buvome neišskiriamas tandemas. Krauju pamaitinę besočių mašalų būrius, grįždavome su pilnais kibirais mėlynių, bruknių. Užmesdavome akį į kabančią ant sienos reabilitaciją ir rodėsi, kad artėjame prie Lietuvos. Aš bėgdavau prie parduotuvės ir stiklinėmis pardavinėjau uogas, gautomis kapeikomis daugindama pinigėlius kelionei į Lietuvą.

Vakarais po darbų susispiesdavome senelės lovos galugalyje ir susiglaudę šildėme vienas kitą. Senelė su padūsavimais sekė pašnibždomis pasaką apie Lietuvą ir Raitininkus. Įsišnekėdavome. Svarbiausia – kur apsigyventi grįžus. Raseiniuose namai užimti. Sužinojau, kad senelei priklausė pieninė už Raseinių ir vilnos karšykla. Jos seniai nacionalizuotos ir vargu ar išliko. Raitininkai taip pat nacionalizuoti – mūsų žemę aria kolūkis „Raudonoji žvaigždė“. Nėra namų, kur galėtume grįžti po ilgos kelionės iš Sibiro.

Man buvo nesmagu prisipažinti, kad Lietuvos vaizdai ištirpo iš atminties. Tik senelės pasakojimai neleido galutinai užmiršti vietų Raitininkuose. Aš netikėjau, kad mums ten nebėra vietos.

Suaugusiųjų mintys lėkė į Lietuvą, bet kojos dar rėmėsi į Maklakovą. Paskutinės dienos dabar slinko kitaip nei anksčiau. Būti alkaniems savaitę, kitą mums ne naujiena, bet surinkti pakankamai pinigų kelionei ne pagal jėgas. Devyni tūkstančiai kilometrų geležinkelio bėgiais, mūsų irgi devyni. Be pinigų atgal niekas neveža, reikia patiems prasimanyti.

Aš jau baiginėjau 9 klasę: važiuodavom koncertuoti į Jeniseiską, atbuvau sporto stovykloje. Tą dieną vėl gavome laišką iš Monrealio. Mama klausė, kodėl neatvažiuoju, gal kas atsitiko, jie laukia, paruošę net porą kambarių, nupirko dailių drabužių. Nupirks ir mašiną, kai tik atvažiuosiu. Pasiimu visus popierius ir einu į komendantūrą. Popierius vartinėja žmogus su antpečiais, keistai šnairuoja į mane. Sako, kad vizas į Kanadą išduoda Leningrade. Taigi konsulinis skyrius maždaug už 10 tūkstančių kilometrų nuo Maklakovo. Iš pokalbio su pareigūnu suprantu, kad visi norintys išvykti į kapitalistinę šalį yra arba psichiniai ligoniai, t. y. durniai, arba besarmačiai, nedėkingi kvaišos ir tėvynės išdavikai. Palikti tokią nuostabią žemę, žavią vietą kaip Maklakovas tiesiog sarmata, ir tiek.

Žiūrėjau į valdininko antpečius, jo judančias lūpas ir girdėjau atgrasius dalykus. Matyt, mano akyse nebuvo jokios minties, todėl jis panoro atvesti mane į sveiką protą. Net prisimerkęs dėstė mintis apie imperialistų klastą, žūtbūtinę klasių kovą, pamaniau: kaip mes prie duonos. Visą planetą apimantys streikai greitai padarys revoliuciją. Ji artėja, pasaulio imperializmui bematant perlauš nugarkaulį, į valdžią ateis progresyvusis proletariatas. Šiuo metu jis dar priverstas pardavinėti engėjams savo darbo rankas, nes nieko daugiau neturi, bet atėjęs į valdžią sunaikins viską, kas sena. Ne už

kalnų ta raudonai rožinė revoliucija, kuri padovanos pasauliui beklasę visuomeninę santvarką – komunizmą. Prie komunizmo turtai trykš iš visur, galima bus imti kiekvienam pagal poreikius, o duoti galėsi – pagal sugebėjimus. Nori dirbi, nenori – nedirbi. Tokie kaip aš jau greitu laiku gyvens komunizme.

Vos paminėjau Kanadą: antpečiuotasis supyko pasakęs, kad nėra ko važiuoti į tą Kanadą, kurioje nuo kapitalizmo kenčia mano tėvai.

Man bežiūrint į kalbančias lūpas ir laukiant, kol ką nors suprasiu, kažkas įėjo į kambarį, stipriai sugriebė už rankos ir išvedė laukan. Taip kelionė pas tėvelius į Monrealį baigėsi čia pat, prie komendantūros durų. Eidama galvojau apie revoliuciją, tik buvau labai alkana, gal todėl domėtis pasaulio imperialistų nugalabijimu nesinorėjo.

Senelis puikiai žinojo revoliucijų skonį. Jo pasakojimai apie revoliucijos audrų sujauktus žmonių gyvenimus buvo labiau panašūs į tikrovę nei gražūs lyg ryto aušra nupiešti komendantūroje. Viską pasvėriau mintyse, sutikau su senelio nuomone. Nesinorėjo perversmų, nugarkaulių laužymo ar santvarkų griūties. Nemalonu žinoti, kad galvūgalyje stovi pasaulio nedorybės ir siaučia revoliucinės audros.

Greičiausiai dėl Sibiro šalčių Maklakove jokių revoliucijų nebuvo. Tik vietiniai sibiriečiai sulaukdavo etapais atsiunčiamų kalinių, tremtinių ir, žinoma, prižiūrėtojų būrių. Gailėdavosi varguolių, bet patys gyveno ne ką geriau už nuteistuosius.

Dėdė grįžo

Man beruošiant pamokas, kažkas tyliai pabeldė į duris. Atidariau – stovi nedidelio ūgio žmogus, apžėlęs, po pažastimi pasikišęs terbą. Ant galvos kepurė-ušanka. Tik dabar pastebėjau, kad jis labai sulysęs, vatinukas – be sagų, tabalavo lopų skiautės. Vietoj diržo virvagalis. Prastesnių rūbų neteko matyti, o ir žmogaus išvaizda rodė, kad tas vargšas vos gyvas. Nejučia jis man priminė rusų liaudies dainos personažą – *brodiagą,* pabėgusį iš katorgos, valtele perplaukusį Baikalą, grįžtantį namo. „Ах здравствуй, да здравствуй, мамаша, скажи, где отец мой и брат...“[1] Ir staiga išgirstu senelės balsą, „Sūneli, sūneli, mano, Dieve...“ Sūnelis, tai yra mano dėdė Pranas po aštuonerių metų grįžo iš Sajanų lagerio. Senelės maldos buvo išgirstos: sūnus katorgininkas grįžo gyvas, nors ir nusilpęs.

Mūsų dugno gyvenimas pasipildė dar vienu, išblyškusiu ir sulysusiu nuo ilgo badavimo asmeniu. Kasdienę kopūstų sriubą dabar dalijome į devynias porcijas. Aš lyg sąmokslininkė iš mokyklos slapta nešiojau dėdei po bandelę, kurią man nupirkdavo Olga Nikolajevna. Namie sakydavau, kad sočiai pavalgau mokykloje. Bet kai nualpau, ji suprato, kad mano neregėtas liesumas ne nuo sotaus maisto. O pačiai mano kūnas buvo visiškai neįdomus, nesvarbu, liesėju aš ar taisausi.

[1] Sveika gyva, mama, sakyk, kur mano tėvas ir brolis *(rus.)*.

Dažnai aplankydavo Aldona, kaskart nešina pusnormio duonos plyta. O kai ją paskyrė apskaitininke, o gal brigadininke, atnešdavo bliūdelį sušalusio pieno ar cukraus gabalų.

Dėdė Pranas ištisas dienas neištardavo nė žodžio. Kartą jo paklausiau, „Dėde, kaip ten, ar jus mušė?“ Tačiau dėdė tik kreivai šyptelėjo ir apie katorgos pergyvenimus nieko nesakė. Vėliau senelė prasitarė, kad tardant jį smarkiai daužė, sutrenkė galvą. Jis tik per stebuklą liko gyvas. Nors dėdė Pranas, anot senelės, buvo cicilikas, mokėsi kartu su žymiu poetu Kaune. Leido laikraštį, buvo komjaunuolis, bet kažkuo neįtiko valdžiai. Ir štai tau aštuoneri metai katorgos.

Dainavimas – tai darbas

Į Maklakovos kultūros namus dainuoti šokiams mane atsivedė muzikos mokytoja Olga Nikojalevna. Baigusi Krasnojarsko muzikos mokyklą, ji nuoširdžiai ir energingai stengėsi įteigti kiekvienam mokiniui norą muzikuoti. Jai atrodė, natūralu, kad po sunkių darbų Maklakove būtini muzikos saviveiklos būreliai, kas nors privalo barškinti pianinu.

Kultūros kėlimo vieta Maklakove prieš mane stovėjo purvina, apvarvėjusiomis sienomis ir užkaltais langais. Šis vaizdas greičiau priminė, kad čia slepiamasi nuo lėktuvų atakos, neįtikėtina, kad viduje skambėtų muzika. Frontono priekį puošė šiaip taip užtemptas raudonas transparantas. Jis skelbė: „Menas – liaudžiai“ ir „Kinas – svarbiausias menas“ ar kažkas į tai panašu. Paradinis įėjimas nežinia kodėl užkaltas, kaip įprasta Šiaurėje. Lankytojams nieko nelieka kaip spraustis į vidų apėjus pastatą iš kitos pusės. Ir jie visi kažkaip sulįsdavo į vidų pro pašinuotų lentų tarpus.

Sulindę į kultūros židinį, žmonės savaitgaliais žiūrėdavo kino filmus ir labai mėgdavo šokti. Taigi Olga Nikojalevna pristatė mane muzikantams dainuoti valsus ir kitokias dainas. Svarbiausia, aišku, buvo man ne dainos, o tie trys rubliai pasibaigus šokiams. Atlygis už dainas trys rubliai – didelis turtas, tai įvykis, kone laimė. Tai ir nauji kaspinai, ir balta prijuostė prie mokyklinės uniformos, tai ir saldainiai, morsas, ir gazuotas vanduo su sirupu.

Dainuoju, šokėjai sukasi valso ritmu, kalbasi tarpusavyje. Neįdomu. Trijų ketvirtinių tempas tiesiog bukina, užgožia gerąją dainos poeziją. Greitas, dviejų ketvirtinių tempas, atrodo, pakeičia visą salę, ką tik buvę normalūs staiga kvaištelėja. Stebiuosi, kaip triukšmą skleidžiantys garsai patinka šokėjams. Kūrybinės fantazijos akomponuojant nedaug, gal tik būgnininkas, berods, Sergejus paįvairina ir paryškina gitaristus. Aš dainuoju: „Опавшие листья шумят и шумят в саду, знакомой тропою я рядом с тобой иду“[1], žiūriu nuo paaukštinimo į šokančiųjų pakaušius ir net žiovulys ima.

Šokių repertuaras keitėsi. Pirmą kartą per radiją išgirdus Ivą Montaną, ėmiau mėgdžioti atlikimo manierą. Jo dainas gan ilgai transliavo radijo taškas, net ir išvykus su madam Simona. Prancūzija lyg ir priartėjo, tačiau taip ir liko egzotiška ir tolima. Montanas dainas interpretuoja švelniai, su daugybe pastelinių niuansų, ausiai malonių garsinių spalvų, visai kitaip nei rusai.

Į šokių repertuarą įtraukiau italų dainas „Marekjare“ ir „Grįžk į Sorento“, buvo išgirstas Armstrongas su garsiąja *„When the Saints go marching in“*[2], kurią atlikau savotiškai. Po vieno koncerto prie namų pasivijo Aldona ir sako: „gal ir neištirpdei ledynmečio, bet šiurpuliukai nuo tavo balso ėjo“. Reikėjo suprasti, kad dainoms pavyko įkvėpti gyvybės. Apie „šiurpuliukus“ girdėdavau dažnai, jei norėdavo pasakyti komplimentą, būtinai įterpdavo šį žodį. Įkvėpimas atsirasdavo tik gerai apgalvojus dainos žodžius, tada daina įsiskverbdavo į mane ir plazdėdavo tarsi gyva. Mano balsas nereikalaudavo jokių papildomų pastangų. Gaidos aukštos ar žemos – visad buvau garantuota, kad suskambės. Nesirūpinau balsu net per šalčiausius žiemojimus. Be to, dainos turi neįprastą savybę – sušil-

[1] Nukritę lapai čeža ir čeža po kojų sode, pažįstamu keleliu einu su tavin drauge *(rus.)*.
[2] Kaip šventieji... *(angl.)*.

dyti aplinką. Balsas išsisklaidydavo per tūkstančius mylių neprijaukintoje šaltoje erdvėje, tiesiog skriete nuskriedavo, nepalikdavo jokio pėdsako.

Geroji muzikos mokytoja Olga Nikolajevna, neįtardama, kad augu be tėvų, kartą ėmė ir neįspėjusi užėjo pas mus į namus. Apie ką ji kalbėjo su senele, galiu tik spėti. Mat vėliau ruošdama pamokas girdėjau pokalbio nuotrupas. Tetos balsas: „Bent mokslo paragaus, sako, ji gabi“, o senelė atsako: „Bedieviai ten, ne ką duos, te pas tėvus išleidžia“. Įsiterpė ir senelio balsas: „grįšim į Lietuvą namo, nereikės nė Maskvos...“ Tada aš pasirodau, visi puola aiškinti, kad atėjusi mokytoja patarė važiuoti į Maskvą ir ten mokytis. Taip toli, už devynių marių, nieko sau, pagalvojau. Labai jau nesmagu buvo, kad Olga Nikolajevna pamatė mūsų skurdą ir tikriausiai įsitikino, kad mes bent viena pakopa esame žemiau už M. Gorkio „Dugne“ dugną. Na ir kas, kad grindys išblizgintos, visur sutvarkyta, mes ne girtuokliai. Vis vien esame giliai dugne ir be tėvynės.

Nastios gimtadienis

Skubu išsiuvinėti ovalinę staltiesę, darau apvadus prie kraštelių, kampučių. Jau gatavas ir braškių kerelis. Kodėl dažniausiai siuvinėju braškes, pati nežinau – nė karto nesu jų mačiusi, nė karto nevalgiau. O dominuoja jos visur – ant mažų servetėlių smulkios, panašios į žemuoges, ant didesnių staltiesių ar pagalvių – stambios, raudonai bordinės su tamsiais sėklų taškeliais. Uogos skendi tarp žalių rantuotų lapų. Namiškiai žino, kad išsiuvinėtos braškės ir žemuogės – tai mano asmeninis ženklas. Senelė prisimena, kad mano mama taip pat mėgo siuvinėti monogramas. Tik darė tai daug kruopščiau nei aš.

Ovalinę staltiesę dovanoju Nastiai Vasilistovai – šiandien jos gimtadienis. Nastia labai džiaugiasi mano siuvinėtomis braškėmis, sako „Это земляника“[1] ir patiesia stalo centre. Ten jau stovi du dubenys, viename – „rastiagajai“, kitame – „kulebiakų“ krūvelė. Supjaustyti pyragai ir kalačiai, šalia gira. Tikra puota. Rusiška gira labai skani, kaip ir pyragai su ievų uogiene.

Iš 8-osios klasės pakviestos penkios mergaitės ir trys berniukai. Klasės nenuorama, pažiba Malikovas linksmina mus lūpine armonikėle, jam niekad netrūksta sąmojo, kaskart be galo žeria jis vis naujus juokelius. Mes, mergaitės, šnekučiuojamės, pradedame žaisti

[1] Tai žemuogės *(rus.)*.

„gyvulius“. Vedantysis greitai susako, koks žvėris ar gyvulys tu būsi, ir privalo tuo balsu ką nors papasakoti. Pralaimėdavo tas, kuris nesugebėdavo pamėgdžioti savojo gyvulio ir susijuokdavo. Tuomet visi pradėdavo kvatotis, nors už pilvo griebk. Net ir Nastios senelė, žiūrėdama pro praviras duris, juokėsi, kaip Nastia kukavo, Valerka lojo, Lyda mūkė, o aš miauksėjau. Visiems buvo linksma.

Prisijuokę žaidėme fantais. Prirašome keisčiausių, bet ne piktų paliepimų: pastovėti paminklu, pamėgdžioti krypsinčias antis, pavaizduoti šeivakojį meškiną, deklamuoti, šokti ir daug kitokių niekų. Dainavome. Nastios senelė nori išgirsti ne šiaip sau dainą, o tokią, kuri už sielos griebtų. Nastia pribėga ir tyliai pašnibžda man į ausį: „Tik ne apie karą“. Mat kažkur prie Volgogrado žuvo Nastios tėvas, senelės sūnus. Gerai, kad laiku įspėjo. Būčiau dainavusi Blanterio „Как служил солдат“[1]. Kaskart ją dainuojant tai vienas, tai kitas klausytojas braukdavo ašarą, ir man graudu darėsi dėl tragiško kareivio likimo.

Uždainavus rusų liaudies dainą „Ой полным полна коробушка“[2], mūsų kompanija įsisiautėdavo kaip reikiant. Nastia užsidėdavo rusišką kokošniką, kuris jai labai tiko. Ji šokdavo, o berniūkščiai vaizduodami korobeinikus, žvangindavo šaukštais, šokdavo pritūpdami. Senelė maldavo nesugriauti palaikio namelio pamatų. Toks dūkimas tęsėsi neilgai. Po čigoniškos dainos „Мой костёр в тумане светит“[3] pavargę nuo prisėdimų, pečių kratymo perėjome prie lyriškų dainų.

Užkūrėme didįjį samovarą ir siurbčiojome arbatą prikąsdami rafinado gabalėliais. Dainavome „В низенькой святёлке огонёк

[1] Kaip tarnavo kareivis *(rus.)*.

[2] Pilnut pilnutėlė dėželė *(rus.)*.

[3] Mano laužas rūke šviečia *(rus.)*.

горит, молодая праха у окна стоит“[1], pritarė ir Nastios senelė. Susėdome palei sieną ir visi buvome apdovanoti kalačiais.

Nastios senelė pakvietė mane į mažutį tamsoką kambarėlį kažko pažiūrėti. Matau, kad nuo sienos žvelgia trys šventųjų paveikslai – ikonos. Šventųjų atvaizdai man pasirodė panašūs į Maklakove gyvenančius vargdienius. Susimąstę, o gal liūdintys, jie žvelgė iš paveikslų kaip kilnūs žmonės, tarsi atsiriboję nuo tikrovės. Kasdieniško vargo perkėlimas į tuos kančios surakintus veidus man padarė didžiausią įspūdį. Žemiškasis gyvenimas su vargais, alkiu ar blogiu jiems, šventiesiems kankiniams, normali būsena. Jie nesišypso, nes ir menkas šypsnys sugadintų pilnus išminties jų veidus ir suardytų šventą dvasios prakilnumą.

Pasirodžiusi tarpduryje Nastia spėjo man tarstelti: „Об этом никому нини“[2]. Senelė persižegnojo prieš ikonas, iš judančių lūpų išgirdau: „Христос воскресе“ ir „боже помилуй“[3]. Dabar galvojau apie skirtingų dalykų panašumą, apie stačiatikius, apie savo senelę, kuri poteriauja palinkusi prie maldaknygės arba prie šventojo paveikslėlio. Mokykloje apie tikybą nė vienas mokytojas nepasakojo, tačiau kaskart primygtinai vertė įsidėmėti K. Markso frazę „Religija – opijus liaudžiai“. Gal ir būčiau pamiršusi šią nesuprantamą frazę, nesuvokusi net prasmės, jei nebūčiau susidūrusi su tikinčiais žmonėmis, kurie man buvo geri. Be to, išmokau prisitaikyti prie skurdo, išgyvenom aštuonis žiemojimus ir dabar jaučiausi labai savarankiška. Dabar jaudino ne žūtbūtinė kova prie duonos, o religijos subtilybės.

Galvoje gimė išmoningas planas. Pastebėjau, kad žmonės nori

[1] Mažoje trobelėje žiburėlis dega, jauna verpėja prie lango stovi *(rus.)*.

[2] Apie tai niekam nė žodžio *(rus.)*.

[3] Kristus kelias, viešpatie atleisk *(rus.)*.

melstis, bet neturi kur. Pasistato namie porą ikonų ir meldžiasi, slapta kaip ir mano senelė. Aplinkui stūkso daugybė paminklų Leninui, Stalinui ar dar kokiam revoliucionieriui. Visi jie iš puikios statybinės medžiagos, tik niekam nereikalingi. Prie jų nieks neateina, tik paukščiai dergia galvas. Paminklus reikia perkalti ne į tankus, o pastatyti iš jų, jei ne bažnyčias, tai bent kuklias koplytėles. Maklakoviečiai eitų į tuos šventus namus, pasimelstų ir taptų geresni, nebūtų kas pakelia ranką ar šautuvą vienas prieš kitą visame pasaulyje.

Užsisvajojau. Nebus gąsdinančių mirties gulagų, solovkų, kraslagų, rėvučij lagerių. Rožinės gerumo idėjos, staiga gimusios Nastios namuose, greitai subliuško. Prasitariau apie savo planą seneliui, jis tik truktelėjo mane už rankovės ir sušnibždėjo: „Dėl Dievo meilės, patylėk vaikeli, ne tai mus visus supūdys“. Senelė mane užtarė, susiglaudusios mes kalbėjome apie gyvenimą, prašė išmesti vaikiškus išmislus iš galvos, nes tokie laikai, saugumas visus seka. Senelius gąsdino mano nuoširdumas, ribų neturintis patiklumas, kuris gali ir pakenkti. Geriausiai mano amžiuje būtų mokytis virti, kepti sausainius, gal tortus, tvarkyti namus, bet mes turime tik aplamdytais šonais aliumininį puodą, sumaigytus šaukštus ir šiek tiek neskanios šlapios persūdytos duonos.

Gražioji Aldona

Ne kartą grįžtant iš mokyklos pro šalį einanti moteris pasisveikindavo su manimi sakydama: „Labas, mūsų dainininke“. Nesupratau, kodėl ji taip sveikinasi. Jei sudainuoju kokią dainą, kai paprašo, tai dar nereiškia, kad dainininkė. Dainininkai, mano galva, tai tie, kuriuos rodo filmuose, juos garbina, jų veidai švyti iš laimės. Gyvena kaip pasakoje – madingai apsirengę, su kailiniais ir blizgančiais papuošalais. Mano sibirietiška išvaizda ir manieros niekaip neatitinka dainininkės padėties. Esu nedrąsi apskurėlė, nekalbi, elgesys ir manieros kaip užguitos tremtinės. Taip galvojau ir tą kartą išgirdusi „Labas, dainininke“. Įsidėmėjau, kad moteris aukšta ir graži, ji gyvena per porą namų nuo mūsų.

Kartą į sekmadienio pavakarę aš vėl ją sutinku, ji stabteli ir pakviečia užeiti. Užeinu. Jos vardas Aldona, ji beveik mano ūgio. Vaišina arbata ir rodo nedideles nuotraukas. Kai kurios sukabintos prie lovos ir virš stalo. Ji kepa bulvinius blynus, ir kol iškeps aprodo savo siuvinius – servetėles, rankšluosčių apvadus, dar kai ką. Jaučiuosi nedrąsiai, ji tą pastebi, juokiasi, sako, kad paauglės visos tokios būna. Apžiūriu jos virtuvėlę, nejučia palyginu su mūsų. Čia daug šilčiau ir jaukiau. Mes blynų nekepam, nes neturim riebalų, todėl bulves valgome su lupenomis. Aldona turi cukraus ir arbatžolių, o mes neturim. Susidarau nuomonę, kad čia gyvenama prabangiai. Įsidrąsinusi imu kažką pasakoti ir klausinėju, kas per kraš-

tas Maklakovas, nuo kada ji čia. Greit pradedu gailėtis savo klausimo, nes Aldona prisėda, užsidengia veidą ir ima verkti. Šluostydama ašaras, tyliai sako: „Baisi ši vieta“, ir trumpai ima pasakoti.

Jos namai Kaune. O Maklakove ji nuo 1941-ųjų. Tada jai buvo 16 – tiek, kiek man dabar. Jos tėveliai ir sesuo palaidoti Sibire, kažkur už Maklakovo. Jei dabar 1955-ieji metai, tai Aldonai gali būti apie trisdešimt, ji man labai graži, ypač šviesiai mėlynos jos akys, gelsvi plaukai ir gražus veido ovalas. Kaune Aldona ruošėsi tapti gydytoja, kaip ir jos dėdė, bet svajonės žlugo užkaltuose vagonuose, jaunystę pražudė sunkus darbas Maklakovo medienos biržoje. Aldona norėjo aplankyti gimines Amerikoje. Aš taip pat pasigyriau, kad mano tėveliai Monrealyje dideliame baltame name. Išklausiusi mane, lyg įspėdama dėl atviraširdiškumo, ji sako: visos nelaimės tremtyje prasideda dėl giminių užsienyje, nes tai labai nepatinka saugumui. Tokius žmones tampo ir tampo. Verčia išsižadėti savųjų, siekia paversti saugumo pagalbininkais, o tai reiškia – išdavikais. Geriant arbatą, gražioji Aldona mane pamoko, jei kas ko klausinėtų, sakyti: nieko nežinau, negirdėjau, nieko nemačiau ir panašiai. Sėdžiu šiltoje Aldonos virtuvėlėje ir prisiekiu – niekad nebūsiu išdavikė ar skundikė, kad niekas per mane nenukentėtų. Džiaugdamasi pakeliu galvą – be manęs niekas nežinos paslapčių ir ne tik mano. Smagu galvoti, kad manimi visi gali pasitikėti ir gali patikėti bet ką. Jaučiausi lyg būčiau tarp priešų, kankinama laikyčiausi didvyriškai kaip Zoja Kosmodemjanskaja, ir niekad neišduočiau gražiosios Aldonos paslapčių.

Durys prasivėrė, įėjo vidutinio ūgio, malonaus veido, šiek tiek raišuojantis vyriškis. Tai po darbo pamainos grįžo Jonas, Aldonos vyras. Iš po vatinio išsitraukia laišką, padeda ant stalo. Norėjau pakilti ir eiti, bet jie mane sulaiko: „Laiškas iš Lietuvos, pabūk“. Rašo Aldonos brolis, kuriam pavyko ištrūkti iš mirties vietos, berods, lagerio Revučij. Aprašoma, kaip pavyko likti gyvam. Kas dvi

savaitės atveždavo naujus kalinius, jaunus stiprius vyrus. Tūkstančius atveždavo. Jie dirbo žiauriame šaltyje kirtavietėse be maisto, kol nusilpdavo. Į jų vietas atveždavo vis naujus būrius. Nusilpusiųjų laukė duobė ir kontroliniai šūviai į pakaušį. Tarp lavonų gulėjo ir Aldonos brolis. Paryčiu, nespėjęs sustingti tarp lavonų, išgirdo vaikišką balselį: „Папа, смотри, он шевелится“[1]. Berniukas, sargybinio sūnus, jį ir išgelbėjo. Prižiūrėtojas, matant vaikui, neišdrįso nušauti atgijusio kalinio. Jį ištraukė, nuvežė į lazaretą. Stalinui mirus, paleido, tik be teisės grįžti į Lietuvą.

Perskaičius laišką Aldonos rankos nusviro, lūpos keistai trūkčiojo, bet ji neverkė. Mano kūnu nuėjo šiurpas, norėjau atsistoti ir bėgti, kojos nerėmė, ir aš kaip maišas žnektelėjau atgal. Nesitikėjau, kad laiško turinys taip mane paveiks, jis trenkė lyg bomba. Pajutau, kad su manimi darosi kažkas negera, suglebau. Sėdėjau ir mintyse stengiausi nepasiduoti vaizduotei, be gailesčio stūmiau nuo savęs nupieštas lavonų krūvas. Bet nesisekė nustelbti ausyse bajanų grojamas prie duobės linksmas melodijas, pridususias priešmirtines aimanas. Prieš akis plaukė žmonių veidai, siaubas smaugė, kūno nejaučiau, atrodė, kad širdis sustojo. Galvoje pradėjo tvinkčioti, jaučiausi taip, lyg gulėčiau duobėje, o mane spaustų atšalę, dar dejuojantys nužudyti kankiniai. Matyt, labai išgąsdinau Aldoną, ji dėjo ant kaktos šlapią šaltą rankšluostį, Jonas kišo prie nosies klaikiai smirdintį, kvapą gniaužiantį skystį, kurio įkvėpusi net pašokau nuo kėdės. Jonas su Aldona nesuvokė, jog visiškai nepažįstamo žmogaus iš lagerio Revučij laiškas ir prisiminimai galėjo paveikti mane taip smarkiai, kad vos nepraradau sąmonės. Pauosčiusi aitraus skysčio atsigavau ir susitvardžiau, kojos pakluso, padėkojau ir atsisveikinau. Aldona įbruko suvyniotus dar karštus blynus, sa-

[1] Tėte, žiūrėk, jis juda *(rus.)*.

kydama „Gyvieji turi valgyti“, tuo lyg padėdama tašką dar vienam nereikšmingam mano gyvenimo epizodui Maklakove.

Nuo pat mažens žinojau, kad baimių pasaulyje yra begalybė, ypač daug jų turėjo kiekviena ištremtųjų šeima. Štai gražioji Aldona bijo saugumo ir komendantūros, kiti – viršininkų iš kadrų skyriaus. Man užteko kelių nedidelių baimių – kad tik kombinatas nepadidintų darbo normų, o senelė nesusirgtų. Kiti jautė baimę šalčiui, drebėjo dėl artimųjų sveikatos, bijojo traumų darbe. Žmonės darėsi įtarūs, bijojo dėl ateities. Iš patirties žinojau, kad Sibiro platybės pirmiausia pražudo nesugebančius prisitaikyti arba atremti nenuspėjamas gamtos išdaigas. Net mano senelis suabejojo, ar atlaikys šią tremtį, o ši jam trečioji.

Pirmoji tremtis – tai keturioliktaisiais metais tarnaujant Samsonovo armijoje Karaliaučiaus apylinkėse. Pakliuvęs į vokiečių nelaisvę kartu su rusų armijos likučiais atsidūrė užmūrytame aptvare. Antra tremtis – į Igarką, o dabar jis suabejojo, ar atlaikys Maklakove.

Senelis man atstojo ir tėvą, ir mokytojus, ir draugus. Nė karto nekilo abejonių, kad jis ko nors neišlaikytų, o dabar ėmė nepasitikėti savo jėgomis. Jis viską moka, kantrus, niekad nemačiau jo supykusio ar sėdinčio be darbo. Kai sužinojau, kad jis genetiškai nėra man giminė pagal kraują, nė kiek nesusirūpinau. Jis ne kartą buvo įrodęs, kad yra pats geriausias pasaulyje senelis.

Tikrasis senelis Juozas Grigelis mirė, kai mano mamai suėjo vos devyneri. Jis vaikščiojo po apylinkes, ieškodamas pirkti žemės ir prisidurti prie turėtosios Raitininkuose. Žiemą peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir mirė nesulaukęs nė 40-ties. Paliko senelei daug hektarų pievų, arimų, miško su visais vilkais ir lapėmis už Verėduvos tarp senojo Žemaičių plento ir keliuko į Milašaičius.

Tirpo burnoje gražiosios Aldonos kepti bulviniai blynai, bet ateitis mūsų šeimai nedavė ramybės net ir pavalgius.

Ir vėl alkstame

Pasibaigus sporto stovyklai, reikėjo grįžti namo. Sotus gyvenimas ir šviesos akimirkos greitai aptemdavo grįžus iš mokyklos ir šeimai susėdus prie pietų stalo. Garuodavo kopūstų sriuba, bet valgyti niekas neskubėjo. Jau kuris mėnuo buvo tie patys kopūstai ir vanduo. Tiesa, dar turime margarino, pažaliavusio nuo pelėsių, apsamanojusio, padengto apipuvusiu sluoksniu. Nežinau, kokių savybių dar turėjo šis produktas, kurį mums pasisekdavo gauti atstovėjus žūtbūtinę eilę, bet jis atstojo mums ir vitaminus, ir riebalus, ir cukrų. Margarinas – šeimos gyvybės šaltinis, jį taupėme ir džiaugėmės, kad turime.

Kitas mūsų brangiausias turtas – kopūstai. Mes esame dėkingi šalia gyvenusiai kaimynei, kuri išvykdama užleido mums rūsį ir padovanojo pusę statinės jai nereikalingų kopūstų. Imdavau žvakę ir leisdavausi į tą rūsį. Jame buvo dar viena gilesnė duobė. Tik pradėdavau apgraibomis ieškoti daržovių, kai žvakė imdavo gesti, o aš – dusti. Pasirodo, žemesnis rūsys labai gilus ir jame nebuvo oro.

Vėlyvą rudenį apsigyvenę apleistuose dviejuose kambarėliuose, nė nemanėme, kad juose teks ir žiemoti. Užėjus pirmiesiems šalčiams, pajutome, kad šiluma kaip mat išgaruoja pro plyšius lauk, nuo grindų ir sienų siūbteli žvarba. Šilčiau kaip +5°C ar +7°C niekad nebūdavo. Remontavome seną krosnį kiek galėjome, bet ji vis vien rūko, vėjui pučiant ar pasisukus iš kitos pusės.

Vėl reikia ką nors daryti su ta nemokšiškai sumūryta krosnimi, o nėra molio. Dabar jis lauke po sniegu į ledą pavirtęs, joks kirvis ar kaltas jo nepaims.

Sibiro žiemos šaltos, nesvarbu Igarkoje ar Maklakove, jos labai panašios, todėl norint išgyventi Šiaurėje būtina apsirūpinti ne tik šiltais rūbais, maistu, bet ir turėti savyje sveikatos ir ryžto kad neišskystum atsidūręs realiame pavojuje. Šalčiai Maklakove užklupo mus nepasirengusius, nebuvo kada, nebuvo iš ko. Atplukdė ir žinokitės. Išliksit gyvi – gerai, sušalsit – irgi nieko bloga. Šimtąkart pasitvirtino senelio posakis: „Nėra to blogo, kuris neišeitų į gera“. Septyni žiemojimai Igarkoje mus išmokė trijų svarbių dalykų – neapsinuodyti sugedusiu margarinu, sušalusiomis ir pažaliavusiomis bulvėmis, apšiltinti būstą, valgyti kas antrą dieną. Buvau tikra, kad čia, Maklakove, pati alkaniausia vieta pasaulyje, kad Dievulis mus palieka gyventi čia tik todėl, kad neprisikeltume iš numirusiųjų. Gal mes Dievuliui atrodėme labai nepatrauklūs, nepakankamai prisikentėję, ir jis nutarė mus išbandyti dar kartą. Mūsų gausioje šeimoje nebuvo nė vieno galiūno, kuris pajėgtų ritinėti tonas sveriančius rąstus, plikomis rankomis tampyti sunkius it švinas baslius, kilnoti lentas ir krauti jas į štabelius. Medienos biržoje kitokių darbų nebuvo. Mūsų klipatų šeimai grėsė badas. Atrodė, štai ateina juodžiausia neganda, bet kaip visada atsirado kas ištiesė mums pagalbos ranką. Tai solidarūs, nesiskundžiantys savais vargais kaimynai. Jie mus užjautė ir pagelbėjo bėdoje.

Sportuojam

Iš mokyklos medicinos kabineto visą laiką galėjai laukti kokių nors nemalonių ar net baisių dalykų. Baisiausi – skiepai nuo visokiausių ligų: kokliušo, difterito, stabligės, juodligės, kiaulytės, tymų, drugio, kas žino, gal ir nuo maro ar raupų. Tik žiūrėk ir drebėk, kada ateis tavo eilė, kai netikėtai iš pasalų pagriebs ir išsives skiepytis. Skiepų bijojome visi. Medicinos seselės iš pažiūros lyg ir nieko, bet su mokiniais kartais elgdavosi pasibaisėtinai kaip belzebubai ar babaužiai-kankintojai. Jos slapta tykojo, kad prievarta pasigautų auką ir įvestų į vaistais smirdintį kabinetą, o jau ten niekam nematant ir negirdint aimanų įsmeigtų į mūsų kūną ilgiausią ir skaudžiausią adatą. Berniūkščiai kabinete klaikiai žviegdavo, kad tik mergaitėms būtų baisiau, o išėję vaidindavo alpstančius nuo skausmo. Šitaip pagąsdintos drebėdavome iš baimės ir bėgdavome slėptis dažniausiai į tualetą. Tik įbėgdavome, kai išvietėje netikėtai pasirodydavo klasės auklėtojas su mokyklos direktoriumi ir rūsčiais veidais sušukdavo: „А ну марш на уколы!“[1] Degančias iš gėdos vesdavo į medicinos kabinetą. Kiti žiūrėjo į mus kaip į vedamas surištas aveles ir drebėjo dar labiau nei mes. Pasiskiepijus nesinorėjo prisipažinti, kad adata ne tokia jau didelė, kad skiepai neskauda, o seselės labai malonios.

Medicinos kabinetas dirbo be pertraukos – svėrė mus ir matavo.

[1] Na, marš skiepytis *(rus.)*

Mano 174 cm ūgis buvo kaip tik krepšinio ar tinklinio komandai, tik va 50 kg svoris baltiesiems chalatams kėlė šiek tiek įtarimų – gal negeriu žuvų taukų. Prisipažinau, kad ne. Privalėjau kasdien ateiti į kabinetą ir seselei matant gerti po didelę dozę šleikščiai dvokiančių riebalų. Neprošal būtų ir duonos riekė. Be jų vargu ar atlaikyčiau fizruko ypač garbinamų 100 ir 200 metrų estafečių, šuolių į aukštį ar į tolį, trišuolių, o žiemą – varžybų sniego gniūžtėmis su pasisvaidymais iš mėtyklių (ragatkių). Galbūt legendinio Maratono (42 km 195 m) mes ir neįveikėme, bet prie Sibiro rekordų priartėjome. Sportas Maklakove buvo pirmoje vietoje.

Į nesuskaičiuojamas rungtis pakliuvau ne iš karto. Per antrą fizinio lavinimo pamoką šokau per kartelę ir netyčia įveikiau 1 m 50 cm. Prisistatė fizrukas ir pranešė: „Поедешь в спортлагерь“[1]. Ir prasidėjo mankšta, pratybos, lakstymas po miškų brūzgynus, šokinėjimas per kliūtis. Gerai, kad nebuvo didelių šalčių ir sniego, tik gruodas. Sporto stovykloje maitino gerai, kirtome net ausys linko, nuo maisto gausos galima buvo ir nutukti. Man septynerius metus nemačius tiek skanaus ir įvairaus maisto, energija veržėsi kaip iš šaltinio, ji trykšte tryško, aš nežinojau, kur ją dėti. Spartakiados vykdavo aplinkiniuose kaimeliuose, dažniausiai plaukdavome į Jeniseiską. Per rungtynes kraujas užvirdavo, niekam neleisdavau savęs aplenkti ir atbėgti pirmam. Gebėjau iššokti aukščiau, atsispirti stipriau ir bėgti greičiau. Varžybų įkarštyje, ypač estafetės gale, pirmaudavau užtikrintai. Varžybų būdavo permainingų, pasitaikydavo ir pralaimėjimų. Lyg išalkusi sporto degdavau rungtynių dvasia ir jeigu neatbėgdavau pirma, tai antra – visada.

Komandos būrys visur kartu – gulamės ir keliamės tuo pačiu laiku. Šiaurėje tokios sporto šakos kaip plaukimas ar tenisas nebuvo populiarios, o jos mane labiausiai traukė. Vasaros tvankią dieną bū-

[1] Važiuosi į sporto stovyklą *(rus.)*.

riu krisdavome į vandenį. Vandenyje apsiversdavau ir plaukdavau nuo vieno kranto iki kito. Kartą jaučiu – kažkas tempia mane iš vandens pagavęs už ilgos paviršiuje plūduriuojančios kasos. Žiūriu, Juozukas. „Tu ką, paskendai?“ – šaukia jis. Paskui gyrėsi, kad mane skęstančią išgelbėjo. Vienas už visus, visi – už vieną. Tai bent gyvenimas.

Žiemą turėjo vykti Krasnojarsko krašto spartakiada ir aš turėsiu treniruotis kur kas rimčiau. Nes fizinio lavinimo mokytojui Maklakovo rekordų buvo per maža. Teikdamas garbės raštus, jis man tiesiai pasakė: „Ждём от тебя рекордов“[1]. Aš į sportines aukštumas žiūrėjau kaip į dangų – nepasiekiama. Ant žemės viskas kitaip. Po treniruočių ir rungtynių – ilgas laisvalaikis. Kur dėtis? Lauke šalta, susirenkam bendrabutyje ir tuoj kas nors šūkteli: „Пой!“[2] Ekspromtu sudainuoju kelias dainas. Bet to neužtenka. Mane apsupa iš visų pusių: „Ещё, ещё“[3]. O dainuoti ne visada norėjosi. Po rungtynių imdavo miegas, nebuvo noro linksminti kitus. Vakarais komanda nepalikdavo manęs ramybėje – išprašo vieną dainą, paskui dar vieną, ir dar. Pamažu dainavimas tapo neatskiriamas nuo manęs, lyg uždėjo štampą ir prisegė etiketę. Per treniruotes fizrukas vis dažniau sušukdavo: „Не сорви голос!“[4], arba priėjęs lyg tarp kitko pasako, kad neverta bėgti 800 m distancijos, vakare balsas gali prikimti. Vis dažniau girdėjau perspėjimus – atsargiau su ietimi, nepersitempk, neužsigauk, neišsinarink – atseit, mes saugome tave dainoms. Jokia jėga negalėjo sustabdyti sportininkų noro klausytis dainų. Taip mano balsas galutinai prigesino šuolius į aukštį, bėgimą, o dainuodama jaučiausi tvirtai. Sportas – vieni sunkumai, pamaniau, treniruokis, prakaituok, o balsas jokia našta, visuomet su manimi – ir dieną, ir naktį.

[1] Laukiame rekordų *(rus.)*.

[2] Dainuok *(rus.)*.

[3] Dar, dar *(rus.)*.

[4] Nepersistenk! *(rus.)*

Pirmyn į Lietuvą!

Paryčiais iš patamsio išniro ir barškėdamas prie durų privažiavo dengtas sunkvežimis. Užsakyta mašina pasignalizavo, skubino ruoštis kelionei. Puolėme kraustytis. Įstūmėme į kėbulą porą sukaltų dėžių, sumetėme mantą ir dar kažkokius rakandus: aplamdytą aliumininį puodą, ne ką geresnius šaukštus ir puodelius. Šie vargo indai niekam tikę, bet kitokių neturime, todėl ir jie keliaus su mumis. Kartu važiuoja ir Vidučių šeima. Su Dalia bėginėjame nuo namų slenksčio iki dūmijančios mašinos.

Labai skubame, net neatsisveikiname su draugais ir pažįstamais, kurių daugiau nepamatysim. Liūdėti nebuvo kada, gerasis likimas stūmė mus pirmyn. Daug kas užsimirš. Netikėta nelaimė – klasiokės Lydos mirtis. Rami mergaitė, aukšta, sportavo, mėgo dainuoti, o užgeso nelauktai. Užeidavome į jų švarų namelį prie miško. O vakar, vos mums pasirodžius ant slenksčio pareikšti užuojautą ir atsisveikinti, Lydos motina pastojo mums kelią. Piktai šaukdama ji vijo mus lauk. Girdėjome, kaip ji pro ašaras vis kartojo, kad nenori matyti gyvų ir sveikų dukros draugų, kai jos Lyda guli kapuose. Mes gedėjome nė kiek ne mažiau, mums irgi dėl netekties spaudė širdis, todėl toks nepelnytas Lydos motinos pyktis mus tiesiog pritrenkė. Tai buvo juoda diena. Ėjome nuleidę galvas, kaimynai manė, kad gaila palikti Maklakovą. Niekas nepatikės, kad Lydos motina taip pasielgė.

Mes kraustomės į Lietuvą. Vežamės visus senus vatinukus (fu-

faikes), sukritusia vata rudą paltą, kaliošus, rankdarbius, naujus juodus veltinius. Dėl jų ginčijomės – kažin ar reikės Lietuvoje. Ten veltinių niekas nenešioja, sakė išlydėti atėję lietuviai. Teko palikti. Į kelionę prinešė kedrų riešutėlių, įdavė džiovintos duonos, kas atnešė voblos, kas cukraus gabalą. Terba prisipildė maisto, gal užteks iki Uralo, o jei taupysim, ir iki Lietuvos.

Atsibučiavę pajudėjom. Kelias duobėtas, kai kur žabais klotas. Ilgai teks kratytis iki Krasnojarsko.

Apdriskęs mūsų mašinos aptraukas važiuojant plazdėjo kaip piratų vėliava, vėjas stengėsi kuo greičiau jį nuplėšti. Skylės prakiurusiame brezente – puikūs langai stebėti kelią ir supančią taigą. Pro skyles, tarsi artilerijos sviedinio padarytas, gerai matėsi duburiais išmaltas Sibiro traktas. Klebendama ratais mašina trinksėjo per duobes keldama tai dulkių debesis, tai taškydamasi purvais. Akis įbedusi dairiausi į pakeles, tačiau brezento skiautės visaip draikėsi, plevėsavo ir užstojo gamtovaizdį. Patyrę daug vargo, iškentę tremtį, po apdriskusia vėliava mes ne mažiau sumaigyti, skubame namo, grįžtame į Lietuvą. Plūstelėjo kažkoks švelnus jausmas, viduje suvirpu iš džiaugsmo. Šalia seneliai, jie kaip niekad guvūs, man norisi šaukti: „Aš myliu tave, Lietuva!“ Atrodo, kad mašinos ratai nesiekia žemės, mintys skrenda į gimtąjį kraštą. Purvynai taškosi, nuplyšęs brezento gabalas plazda, mašinos kėbule visiems velniškai smagu.

Likus kokiems 3 km iki Krasnojarsko, dešinėje Jenisiejaus pusėje tamsių spygliuočių fone matome išsikišusias šviesių akmenų krūvas. Pravažiuojame Sibiro įžymybę – gamtos rezervatą Stolby. Aukšti granito stulpai iš tolo lyg negyvos šmėklos, panašios į žmones, atrodo įspūdingai. Gražus vaizdas, trumpam pasirodęs horizonte, greitai pradingsta iš akių, mašina įvažiuoja į Krasnojarską.

Išlipame prieigoje prie geležinkelio bėgių ir pirmiausia lekiame prie bilietų kasos. Mes tikimės išpirkti devynis bilietus, tik va skai-

čiuojame ir jaučiame, kad pinigų neužteks. Pirmas prie grotuoto kasos langelio su kasininke derasi senelis. Beveik iki pusės sulindęs jis aiškina jai ir, matyt, įrodinėja, kad mums verkiant reikia į Lietuvą, kad mūsų labai laukia. Kasininkė nebuvo visiška bešir dė, ji suteikia vilties, pasiųsdama pas stoties viršininką. Senelis varsto tai vienas duris, tai kitas, kol patenka pas viršininką. Dabar kabinete su užrašu „Начальник“[1] sprendėsi mūsų likimas, ar į Lietuvą važiuos 6 žmonės, ar visi 9. Stovėjau už durų ir nekantriai laukiau.

Išėjus iš „начальник'о“, senelio veidas lyg ir giedras, bet mįslingas. Rodo lengvatinį bilietą. Viršininko būta jauno, senelis jam pasirodė labai suvargęs, tad užsiminus apie karą, bilietą išprašyti pavyko gan greitai. Jis net nepasiteiravo, kokiame kare senelis dalyvavo. Jaunam viršininkui turbūt susidarė įspūdis, kad prieš jį Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, o gal ir didvyris, nukentėjęs nuo kaizerininkų, o gal komunaras. Per stebuklą išlikęs gyvas, kuriam pagelbėti vienas malonumas ir pareiga.

Bet čia dar ne viskas. Bilieto reikia ir man. Senelis jau spėjo papasakoti, kad jo anūkė labai gražiai dainuoja, kad neturėdama bilieto vargu ar galės toliau mokytis. Įstumia mane senelis į „начальник'о“ kabinetą. Stoviu aš tarpduryje ir girdžiu: „Ну что споёшь нам, красавица“[2]. Nuraudau. Prisiminiau Maklakove matytą kino filmą „Kapitono Granto vaikai“ ir uždainavau: „Прощай, любимый город, уходим завтра в море и ранней порой мелькнёт за кормой знакомый платок голубой...“[3] Įsmeigusi akis tiesiai prieš save į žaliai dažytą sieną, į aptrupėjusią šalia elektros jungiklio skylę, lyg taip būtų drąsiau, atidainuoju tris posmus. Laukiu

[1] Viršininkas *(rus.)*.

[2] Na, ką padainuosi mums, gražuole? *(rus.)*.

[3] Lik sveikas, mylimas mieste, išplaukiam ryt į jūrą ir ankstų metą šmėstels už borto pažįstama žydra skarelė *(rus.)*.

reakcijos. „Начальник“ pasilenkęs kažką rašo, paskui šypteli, ištiesia bilietą ir sako: „Вот тебе билет на поезд, а не на корабль. Смотри – не спутай“[1]. Kūlvirsčia išlėkiau su bilietu, net „Спасибо“[2] nespėju pasakyti. Kaito ausys, degė veidai.

Taip netikėtai ir lengvai pelnius bilietus iki pat Lietuvos šeimyna džiaugiasi. Susispietę skaičiuojame. Tetai pasidaro negera, pasirodo, trūksta dar vieno bilieto. Aštuoni saujoje, devintojo trūks, kai lipsime į traukinį. Pasitarėme, bet nieko gudriau nesugalvoję maklinėjome po Krasnojarską. Dulkinos gatvės gale nutarėme praleisti naktį po atviru dangumi. Prisirinkome malkagalių ir susikūrėme laužą. Gulim aukštielninki, spoksome į tamsų dangų su baltuojančiais debesimis, šildomės prie rusenančio laužo. Aš mėginau suskaičiuoti žvaigždes, bet greitai užmigau.

Ši naktis buvo nepaprastai trumpa. Atsimerkusi pamačiau jau užgesusį laužą, ištirpusias žvaigždes. Netarę nė žodžio, stveriam nešulius ir pirmyn prie traukinio. Apimta blogos nuojautos ir nežinios, galvoju, kas bus, jeigu vienam iš mūsų teks pasilikti.

Laukiančiųjų keleivių minios, iki išvykimo liko gal 10 minučių. Prie 19-ojo vagono spūstis. Žmonės, lagaminai, maišai, vaikai, lopšiai, dėžės – visi laukia, kada prasivers vagono durys. Likus 5 minutėms, 19-ojo vagono durys atsiveria ir visi tie žmonės su daiktais puola į vagoną. Tarsi pabaidyti, lyg nuo siaučiančio uragano bėga jie prie vagono, lyg turėtų tik vieną vienintelę galimybę išsigelbėti – patekti į devynioliktąjį vagoną! Užgulę vienas kitą, visi rėkia, keikiasi, vaikai klykia – spūstis nežmoniška.

Mes pasinaudojame sumaištimi. Aš saugau senelę, kad jos mirtinai neužspaustų. Senelis, dėdė Pranas taip pat grumiasi, laikydami

[1] Čia bilietai į traukinį, ne į laivą. Žiūrėk, neapsirik *(rus.)*.

[2] Ačiū *(rus.)*.

ant rankų mažuosius – Renę ir Jonuką. Susikabiname rankomis ir nepajuntame, kaip minia įstumia mus su visais į vagoną. Traukinys pradeda judėti. Tambūre stovėjęs traukinio palydovas lyg ir bandė tikrinti bilietus, bet jis buvo stačiai nušluotas nuo tako ir prispaustas, jo šaukiančio niekas neklausė. Jo šūksniai „Товарищи, товарищи, куда вы прёте, не толкайтесь“[1] skambėjo komiškai, pastangos suvaldyti gaivališką minią buvo bevaisės.

Bet patekę į vagoną, žmonės kaip mat aprimo, pasidarė taikūs, lyg ir nebuvo galingos spūsties. Susiradę savo vietas kuitėsi tarp daiktų ir terbų, devynaukščių keiksmažodžių nesigirdėjo. Mes užsėdome porą suolų, tik vienas iš mūsų buvo be vietos. Tas vienas – tai buvau aš. Užėjus kontrolieriui kilo grėsmė būti išmestai iš vagono, baimė tvyrojo ore, todėl reikėjo kažko griebtis. Nutariau ropštis į palubę ir pasislėpti už didžiosios dėžės. Iš apačios apčiupinėju savo slėptuvę, tačiau vietos už sukištų ryšulių ir medinių dėžių nerandu. Čia pat išgirstu įspėjimą – kontrolė! Nė nepastebiu, kaip žaibo greičiu atsiduriu palubėje ir įsmingu ten, kur nebuvo vietos. Apmiriau ir laukiu. Kontrolierius pasirodė greitai. Tai tas pats vagono palydovas, ką tik buvęs bejėgis užspaustas tambūre, dabar jis neatrodė apgailėtinai ir galbūt nutarė atkeršyti už ką tik patirtą nuoskaudą. Jis priekabiai apžiūrinėjo bilietus, visaip sukaliojo prieš šviesą ir atrodė labai nepatenkintas, kad bilietai galiojo. Aš, prilipusi prie vagono lubų, apmiriau. Susirietus nebuvo vietos tai kojai, tai rankai, bet koks krebždesys galėjo atkreipti dėmesį, o tada – galas. Prisiploju ir nekvėpuoju, pasidarau nematoma. Lėtai, labai lėtai kontrolė praslenka pro šalį manęs neaptikusi, ir visi lengviau atsikvepia. Pastebiu, kad panašiai važiuoju ne aš viena, kad ne mane vieną vaikosi kontrolieriai. Kurį laiką dar slepiuosi palubėje.

[1] Draugai, draugai, kur jūs lendat, nesistumdykite *(rus.)*.

Iš aukščiau matau kur kas daugiau, kalbančiųjų žodžiai, atsimušę į lubas, girdisi puikiai. Namiškių troškimas pasiekti namus pildosi. Jie sako, kad atsidūrę Lietuvoje būtinai priklaups ir pabučiuos žemę. Jie tiek metų dėl tėvynės liejo ašaras ir dūsavo, tad aš juos suprantu. Jų mintys šokinėja iš praeities į ateitį, tik šįkart jautėsi daugiau pasitikėjimo gyvenimu.

Išsilaisvinau iš dėžių priespaudos palubėje ir nusileidau į apačią. Kitame vagone susiradau Dalią. Turėjau jai pasakyti labai svarbių dalykų. Ir koks kipšas pakuždėjo tokią paiką mintį, tačiau prašiau draugės išlaikyti didžiąją paslaptį. Kad ir kas atsitiktų, ji turi man prisiekti, kad niekas nesužinos, kad aš kažkada dainavau. Grįžus viskas turi pasikeisti – aš nenoriu daugiau dainuoti. Jeigu ši paslaptis netyčia atsiskleistų mokykloje, ji privalanti visiems sakyti, kad aš neturiu ir niekad neturėjau balso, esu nemuzikali, be klausos, kad nemoku anei vienos dainos ir taip toliau. Dalia tylėjo, gūžčiojo pečiais, bet lyg ir prisiekė.

Net pačiai sau nesinorėjo prisipažinti, kiek šaltų bado dienų buvo nejaukiame Sibire. Maniau, Lietuvoje pavyks pasislėpti nuo paniekos, kad nebepersekios mintis, jog esu tremtinė, suvargusi nevykėlė. Jei praeitis nedžiugina, kam ją prisiminti? Lietuvoje norėjosi viską pradėti nuo nulio, gal todėl ir stengiausi išbraukti iš gyvenimo tuos devynerius metus. Bet kas iš to, jei nusimesiu tuos nelaisvės metus. Bendrame žmonių prikimštame vagone padaryti aiškias išvadas nesisekė. Vijau nuo savęs visokias abstrakčias sąvokas, gėriau arbatą ir traškinau džiūvėsius. Apčiuopiama tikrovė buvo čia, ir reikėjo su ja susitaikyti.

Privažiavome Uralą. Nieko kas įdomu, nematyti, pro šalį plaukia skurdūs peizažai su miško aikštelėmis. Traukinys dažnai stoviniuoja bevardėse vietovėse. Prieš devynerius metus, kai mus trėmė, kažkur čia prie Uralo įvyko kraupi traukinio avarija. Mūsų ešelonas

Nr. 97921 susidūrė su prekiniu sąstatu. Senelis neleido eiti žiūrėti, kas atsitiko žmonėms, jis pats vienas ėjo padėti nukentėjusiesiems, bet jo prie dejuojančių net neprileido. Mano akys ano šiurpaus reginio nematė. Tą naktį mes tik pajutome labai smarkų trenksmą, stabdant taip supurtė, kad vieni trenkėsi į sieną, kiti užgriuvo ant kaimynų, bet visi liko gyvi. Iš pradžių mūsų vagonas, turėjęs gal antrą, gal trečią numerį, dar Naujojoje Vilnioje buvo prikabintas prie pat garvežio. Po savaitės vieną naktį pajutome, kad mūsų vagoną be atvangos mėto į šalis, net bloga darėsi. Iškišę galvas pamatėme, kad buvę pirmieji dabar velkamės sąstato gale. Bildėjome ir stebėjomės, kam šovė į galvą mus perkabinti. Vagonas tabalavosi, svyravo į šalis sąstato uodegoje, posūkiuose galėjome ir iškristi, jeigu nebūtume užkalti aklinai. Bet tai ir išgelbėjo mus nuo kraupios nelaimės, nes iš pirmųjų vagonų neliko beveik nė vieno gyvo.

Pagal senelį šiandien palankus vėjas važiuoti į Lietuvą, pučia į vakarus. Pavėjui traukinys važiuoja daug greičiau. Pralekiame pro margai dažytą stulpą. Nuo šio riboženklio iš Azijos persiritame į Europą. Traukiniui trumpam stabtelėjus, iššoku ir bėgdama dairausi, kur čia nusipirkti pieno lašelį. Prie traukinio sustojimo vietos vasarą beveik visada gali ką nors nusipirkti. Matau prekiaujančius bulvių kibirais, pakirmijusiais obuoliais bliūdeliuose. O štai ir pienas. Močiutė susivyniojusi į tokią pat rudą skarą kaip mano, nors dabar vasara ir šilta. Senyva rusė paima iš manęs rublį, įpila į stiklainį pieno „Топлёное молоко“[1]. Dar pasako: „Доброго тебе пути, деточка“[2]. Jos bedantė burna vos prasiveria, ji man nusišypso. Gal ji džiaugiasi greit pardavusi pieną, o man patinka jos palinkėjimai.

Traukinys stovi neilgai. Išgirstu, kaip jis triukšmingai atleidžia kriokiančius stabdžius, tingiai pajuda nuo perono, aš kaip mat už-

[1] Šiltutėlis pienas *(rus.)*.

[2] Gero kelio tau, mergaite *(rus.)*.

šoku ant vagono laiptelių. Jau kelinta diena pro šalį lekia nykūs laukai, atrodo, kad nėra kam jų arti, nes žmonių nesimato. Lyg pro rūką toli stūkso Uralo kalnagūbriai. Įsivaizdavau juos daug aukštesnius, su snieguotomis viršūnėmis, bet jos išrodo lyg jas kas būtų numindęs, ir sniego nematyti.

„Tik pažiūrėkit“, – rodo senelis į laukus. Kelios moterys, prigludusios prie žemės, įsikinkiusios velka paskui save plūgą. Neteko matyti, kad artų moterys, Lietuvoje plūgą tempdavo vienas ar du arkliai, ar kokia burzgianti technika. Stebime lauką ariančias moteris ir nesuprantame, ar čia taip įprasta arti žemę ne arkliais, ar tai miražas nuo ilgo žiūrėjimo pro langą.

Už lango kartais sušmėkščioja žmonių figūros, tik nežinai, ar tai vyrai ar moterys. Žemės spalvos menkais rūbais prisidengę, negali įžiūrėti, kas po jais. Skudurai ir apdriskusios šimtasiūlės gali slėpti neabejotinus talentus, jie tik padaro nepastebimus gėrį ir grožį, kitas dorybes po jais. Po neišvaizdžiais rūbais dažnai slepiasi gailestinga siela, – ims ir atlauš tau pusę savo duonos plutos, išties kąsnį tokiam pat alkanam.

Būriai tokių apsimuturiavusių iki pat siaurų akių plyšelių klaidžioja po Sibirą, slepiasi nuo plikinančio šalto vėjo. Jie panašūs į mūsų bevardę giminę, drąsiai besikaunančią su šalčiu ir badu. Tokie nelaikė rankose maldaknygių, jie meldėsi tyliai ir visus juos globojo Dievas. Todėl jie nepražuvo šaltyje, nesutriko nelaimėje, išgyveno žmogui neskirtame gyventi klimate. Nuostabiai geros būtybės, mano bevardžiai broliai, šildė ir mane. Matyt, jų bruožų paveldėjau ir aš. Kaip ir kur rasti duonos, kai jos niekur nėra? Kodėl nelaimės praeina šonu, kai atrodė, kad nėra jokios išeities, kai jautiesi esąs pačiame nelaimės centre? Į tai gali atsakyti tik mano laimingos lemties deivė, skraidžiusi po poliarine pašvaiste neįsivaizduojamo šalčio dykumoje.

Jau šešiais tūkstančiais kilometrų priartėjome prie Lietuvos, už horizonto liko Uralas ir Azija. Kad manęs nepamatytų bilietų tikrintojai, kelintąkart lipu į vagono palubę, į savo užkaborį. Ten atsigulu ant nugaros, įremiu sulenktas kojas į kietas lubas ir jaučiu, kad neturiu apie ką galvoti. Neseniai daviau žodį atsiriboti nuo praeities. Azija baigėsi, turiu liautis galvojusi apie tai, kas praėjo, atgal nesugrįš.

Buvo panašu į persikėlimą gyventi iš vienos planetos į kitą. Naujoji planeta – tai Lietuva, dar nepažįstama, tik į ją vienintelę pasaulyje noriu kuo greičiau patekti. Ji nepaprasta, dar neištirta, sudėliota iš atskirų senelio pasakytų frazių. Nujaučiau tik apyžalio vandens spalvas ir jame atsispindinčio dangaus žydrumą. Mano kūną jau paveikė tas užburtas, šiltas, ramus žodis – Lietuva. Darėsi džiugu, norėjosi kuo greičiau suspėti į naują pradžią.

Keisčiausių minčių nuotrupos šokčiojo kartu su dardančiais ratais, maišėsi galvoje, kol nesuėmė miegas. Snūduriuodama vagono palubėje, sapnavau, kaip bėgu iš apsnigtos trobelės, krentu aukštielninka į sniego pusnį ir stebiu dangų. Kviečiu ir senelius pažiūrėti poliarinės pašvaistės. Šiandien ji kaip niekad ryški: šviečia virš mūsų galvų. Seneliai kažkodėl žegnojasi ir traukiasi atgal į apsnigtą trobelę. Man norisi dainuoti, aš juokiuosi, vartausi sniege, rankomis gaudau šviečiančius violetinius, rausvus ir žalius spindulius. Tikra šventė po poliarine pašvaiste. Staiga jaučiu, kaip kažkas glosto man galvą, ir aš pabundu. Pasirodo, besapnuodama pašvaistę, nustūmiau didelę medinę dėžę, ji nukrito su trenksmu ir įsirėmė kampu į tarpą tarp gultų. Senelis pakelia įstrigusią dėžę, viską pataiso kaip buvo. Numigus kūnas jaučia saldžią palaimą. Jis lengvas, galėčiau skristi. Girdžiu, kaip trinksi ratai vagono apačioje į bėgių sandūras. Šie dūžiai man primena greitą tempą, metronomiškai pasikartojančią ritmingą naujovišką muziką.

Šiaurėje
mano išdainuotos melodijos
(Igarka, Maklakovas)

Rusų liaudies dainos

1. По диким степям Забайкалья
2. Калинка, калинка моя!
3. Ах ты, душечка, красна девица
4. Среди долины ровные (žodž. A. Merzliakovo, muz. liaudies)
5. Над полями, да над чистыми (žodž. A. Roslavlevo, muz. liaudies)
6. Чернобровый, черноглазый (žodž. A. Merzliakovo, muz. liaudies)
7. Калина красная (harmonizuota E. Sinicino)
8. Меж крутых бережков (žodž. M. Ožogovo, muz. liaudies)
9. Меж высоких хлебов затерялася (žodž. N. Nekrasovo, muz. liaudies)
10. Хуторок (žodž. F. Kolcovo)
11. Ямщик (žodž. L. Grefolevo)
12. Нелюдимо наше море (žodž. N. Jazykovo, muz. liaudies)
13. Плещут холодные волны (žodž. J. Repninskio)
14. Из-за острова на стрежень (žodž. D. Sadovnikovo)
15. Утёс Степана Разина (žodž. F. Navrockio)
16. Дубинушка (žodž. A. Olchino)
17. Помню, я ещё молодушкой была
18. Ой, полна, полна коробушка (žodž. N. Nekrasovo)
19. Глухой, неведомой тайгою

20. Раскинулось море широко
21. Ермак (žodž. K. Rylejevo, muz. liaudies)
22. Удалец (žodž. S. Ryskino)
23. Славное море – священный Байкал (žodž. D. Davydovo)
24. Варяг (žodž. R. Greico, muz. liaudies)
25. Вот мчится тройка почтовая
26. По улице мостовой
27. Окрасился месяц багрянцем
28. Липа вековая
29. Черный ворон
30. Мы на лодочке катались
31. Зачем тебя я, милый мой, узнала
32. Солдатушки, браво ребятушки
33. Позарастали стёжки-дорожки
34. То не ветер ветку клонит (žodž. S. Storomilovo)
35. У ворот, ворот, ворот батюшкиных
36. Сама садик я садила
37. Ах, Самара городок
38. Пойду ль я, выйду ль я
39. Ой мороз-мороз
40. Всю-то я вселенную проехал
41. Пряха
42. Вдоль по улице метелица метёт
43. Степь да степь кругом (žodž. I. Surikovo)
44. Тройка мчится, тройка скачет
45. Вниз по Волге реке (žodž. A. Šachovskio)
46. Я на горку шла
47. Эй, ухнем
48. Тонкая рябина (žodž. I. Surikovo)

49. Тёмно-вишнёвая шаль (žodž. ir muz. liaudies)
50. Не брани меня родная (žodž. A. Razorionovo, muz. A. Diubuko)
51. Вечерний звон (žodž. I. Kozlovo, muz. A. Aliabjevo)
52. Не корите меня, не браните (žodž. ir muz. liaudies)
53. Родина (žodž. F. Savinovo, muz. liaudies)
54. Однозвучно гремит колокольчик (žodž. N. Makarovo, muz. A. Guriliovo)
55. Две гитары за стеной (žodž. A. Grigorjevo, muz. I. Vasiljevo)
56. Калитка (žodž. A. Budiščejevo, muz. L. Obuchovo)
57. Очи черные (žodž. E. Grebenko, muz. L. Ržeckajos)
58. Жаворонок (žodž. N. Kukolnikovo, muz. M. Glinkos)
59. Старый муж, грозный муж (žodž. A. Puškino, muz. A. Verstovskio)
60. Что затуманилась, зоренька ясная
61. Шумел камыш, деревья гнулись
62. Мой костёр в тумане светит
63. Ночь светла
64. Белеет парус одинокий
65. Отговорила роща золотая
66. Клён ты мой опавший
67. Помню вальса звук прелестный
68. Гори, гори моя звезда
69. И нет в мире очей
70. Колокольчики мои
71. Выхожу один я на дорогу
72. Не пробуждай воспоминаний
73. Ямщик, не гони лошадей
74. По долинам и по взгорьям (žodž. P. Parfionovo, muz. A. Aleksandrovo)
75. Ходили мы походами (muz. K. Listovo)

76. Там вдали, за рекой (žodž. N. Kolio, muz. A. Aleksandrovo)
77. Песня о Каховке (iš kino filmo „Trys draugai“, žodž. M. Svetlovo, muz. I. Dunajevskio)
78. Прощание (žodž. M. Isakovskio, muz. Dm. ir Dan. Pokrasovų)
79. Конармейская (žodž. A. Sukovo, muz. Dm. ir Dan. Pokrasovų)
80. Марш артиллеристов (muz. A. Novikovo)
81. Широка страна моя родная (žodž. V. Lebedevo-Kumačiaus, muz. I. Dunajevskio)
82. Россия – родина моя (žodž. V. Charitonovo, muz. V. Muradeli)
83. Моя родина (žodž. M. Lisianskio, muz. M. Doluchanjano)
84. Россия (žodž. S. Alymovo, muz. A. Novikovo)
85. Песня о Москве (iš kino filmo „Kiaulininkė ir piemuo“, žodž. V. Gusevo, muz. T. Chrenikovo)
86. Моя Москва (žodž. M. Lisianskio, muz. I. Dunajevskio)
87. Песня о встречном (iš kino filmo „Sutiktasis“, žodž. B. Kornilovo, muz. D. Šostakovičiaus)
88. Марш весёлых ребят (iš kino filmo „Linksmieji virukai“, žodž. V. Lebedevo-Kumačiaus, muz. I. Dunajevskio)
89. Золотые огоньки (žodž. A. Fatjanovo, muz. V. Solovjovo-Sedojaus)
90. Все выше и выше, и выше (žodž. P. Germano, muz. J. Chaito)
91. Матросские ночи (žodž. S. Fogelsono, muz. V. Solovjovo-Sedojaus)
92. Где же вы теперь, друзья однополчане (žodž. A. Fatjanovo, muz. V. Solovjovo-Sedojaus)
93. Белокрылые чайки (žodž. A. Fatjanovo, muz. D. Trickerio)
94. Севастопольский вальс (žodž. G. Rubliovo, muz. K. Listovo)
95. Смуглянка (žodž. J. Švedovo, muz. A. Novikovo)
96. Дубок (muz. A. Lepino)
97. Вернулся я на Родину (žodž. M. Matusovskio, muz. M. Fradkino)

98. Услишь меня, хорошая (žodž. M. Isakovskio, muz. V. Solovjovo-Sedojaus)
99. Одинокая гармонь (žodž. M. Isakovskio, muz. B. Mokrousovo)
100. Мы с тобою не дружили (žodž. M. Isakovskio, muz. B. Mokrousovo)
101. Девичья песня (žodž. M. Isakovskio, muz. V. Solovjovo-Sedojaus)
102. И кто его знает (žodž. M. Isakovskio, muz. V. Zacharovo)
103. Ой, цветёт калина (iš kino filmo „Kubanės kazokai“, žodž. M. Isakovskio, muz. I. Dunajevskio)
104. Провожанье (žodž. M. Isakovskio, muz. V. Zacharovo)
105. Чайка (žodž. V. Lebedevo-Kumačiaus, muz. J. Miliutino)
106. На крылечке твоём (žodž. A. Fatjanovo, muz. B. Mokrousovo)
107. Если б гармошка умела (iš kino filmo „Kareivis Ivanas Brovkinas“, žodž. A. Fatjanovo, muz. A. Lepino)
108. Где ж ты, мой сад (žodž. A. Fatjanovo, muz. V. Solovjovo-Sedojaus)
109. В городском саду (žodž. A. Fatjanovo, muz. M. Blanterio)
110. За фабричной заставой (iš kino filmo „Jie buvo pirmieji“, žodž. E. Dolmatovskio, muz. Fradkino)
111. Сормовская лирическая (žodž. E. Dolmatovskio, muz. B. Mokrousovo)
112. Мы жили по соседству (iš kino filmo „Jie buvo pirmieji“, žodž. E. Dolmatovskio, muz. Fradkino)
113. Лирическая песенька (iš kino filmo „Širdys keturių“, žodž. E. Dolmatovskio, muz. J. Miliutino)
114. Ой ты, рожь! (žodž. A. Prišelco, muz. A. Doluchanjano)
115. Куда бужишь, тропинка милая (žodž. A. Prišelco, muz. E. Rodygino)
116. Ходит по полю девчонка (žodž. N. Rylenkovo, muz. M. Fradkino)
117. Спят курганы тёмные (žodž. B. Laskino, muz. N. Bogoslovskio)

118. Шумит волна, звенит струна (žodž. V. Malkovo, muz. J. Slonovo)
119. Засцвела сирень (žodž. N. Safronovo, muz. J. Miliutino)
120. Песенька о хорошем настроении (iš kino filmo „Karnavalo naktis“)
121. За дальнею околицей (žodž. G. Akumovo, muz. N. Budaškino)
122. Костры горят далёкие (žodž. I. Šamovo, muz. B. Mokrousovo)
123. Хороши весной в саду цветочки (žodž. S. Alymovo, muz. B. Mokrousovo)
124. Осенние листья (žodž. M. Lisianskio, muz. B. Mokrousovo)
125. Ты рядом со мной (iš kino filmo „Mūsų kaimynas“, žodž. N. Gamzarovo, muz. B. Mokrousovo)
126. Спой нам, ветер (iš kino filmo „Linksmasis vėjas“)
127. Песня о Щорсе (žodž. M. Golodno, muz. M. Blanterio)
128. Далеко-далеко (žodž. A. Čiurkino, muz. G. Nosovo)
129. Песня о тачанке (žodž. M. Rudermano, muz. K. Listovo)
130. Тучи над городом встали (žodž. ir muz. P. Armando)
131. Любимый город (iš kino filmo „Naikintuvai“, žodž. E. Dolmatovskio, muz. N. Bogoslovskio)
132. Три танкиста (iš kino filmo „Traktorininkai“, žodž. B. Laskino, muz. Dm. ir Dan. Pokrasovų)
133. Священная война (žodž. V. Lebedevo-Kumačiaus, muz. A. Aleksandrovo)
134. До свиданья, города и хаты (žodž. M. Isakovskio, muz. M. Blanterio)
135. Дороги (žodž. L. Ošanino, muz. A. Novikovo)
136. Катюша (žodž. M. Isakovskio, muz. M. Blanterio)
137. Ой, туманы мои, растуманы (žodž. M. Isakovskio, muz. V. Sacharovo)
138. Синий платочек (žodž. J. Galickio, M. Maksimovo, muz. G. Peterburgskio)

139. Тёмная ночь (iš kino filmo „Du kariai“, žodž. V. Anapovo, muz. N. Bogoslovskio)
140. В землянке (žodž. A. Sukovo, muz. K. Listovo)
141. На безымянной высоте (žodž. M. Matusovskio, muz. B. Basnerio)
142. Огонёк (žodž. M. Isakovskio, muz. M. Nikonenko)
143. Москва майская (утро красит нежным светом) (žodž. B. Kornilovo)
144. В лесу прифронтовом (muz. M. Blanterio)
145. Как служил солдат
146. Dainos iš kino filmų „Volga Volga“, „Pavasaris Zarečnajos gatvėje“, „Ištikimi draugai“, „6 valandą vakare po karo“, „Mes su jumis kažkur buvome susitikę“, „Kapitono Granto vaikai“, „Linksmieji vyrukai“, „Kiaulininkė ir piemuo“

Apie autorę

Viena žymiausių Lietuvos menininkių – dainininkė, mecosopranas, pelniusi aukščiausius SSRS apdovanojimus meno srityje. SSRS ir tarptautinių vokalistų konkursų laureatė ir prizininkė. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo akto signatarė. Apdovanota Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu (1998).

Gimė 1939 02 21 Lazdijų rajone. Vos baigusi pradžios mokyklą, buvo priversta palikti Lietuvą. Atsidūrusi netoli Šiaurės ašigalio, 1948–1956 gyveno Igarkoje, 1956–1957 – Maklakove. Grįžusi į Lietuvą, baigė vidurinę mokyklą, 1959–1966 studijavo dainavimą Lietuvos valstybinėje konservatorijoje (dab. Lietuvos muzikos ir teatro akademija), nuo 1979-ųjų dėstė joje. Nuo 1966-ųjų buvo Lietuvos operos ir baleto teatro solistė. 1992–2000 Lietuvos Respublikos Seimo narė.

Svarbiausi vaidmenys teatre: Lola (Mascagni, „Kaimo garbė“), Amneris, Eboli, Azučena, Madlena, Fenena (Dž. Verdžio „Aida“, „Don Karlas“, „Trubadūras“, „Rigoletas“, „Nabukas“) Ortrūda, (R. Vagnerio „Lohengrinas“), Karmen (Dž. Bizė „Karmen“), Morta (V. Klovos „Pilėnai“), Adalgisa (V. Belinio „Norma“), Marija (V. Paltanavičiaus „Kryžkelė“). Dainavo apie 400 solinių koncertų. Gastroliavo JAV, Kanadoje, Pietų Amerikoje, Australijoje, daugelyje Europos šalių. Išleido kasetę „Retos lietuvių liaudies dainos“.

„Virš mūsų poliarinė pašvaistė“ – pirmoji žymiosios dainininkės knyga – atsiminimai apie gyvenimą tolimoje šiaurėje. Tikimasi, kad antroji knyga bus rašoma apie meną ir menininkus, apie darbą ir kūrybą, apie tai, kaip pripažinta ir publikos mylima dainininkė tapo politike.

Turinys

Pratarmė (5)

Vietoj prologo (19)
Komendantūroje (25)
Prisikėlimas (31)
Pirmojoje klasėje Igarkoje (37)
Prieš Naujuosius (42)
Natiurmortai (44)
Aleksandra Jakovlevna (46)
Arti ašigalio (50)
Žiemojame arktinėje žemėje (52)
Senelis (57)
Avantiūra su bulvėmis (60)
Jenisiejaus ledonešis (64)
Ateina pavasaris (70)
Darbo pradžia (73)
Naktinė pamaina (80)
Pundelių rišimas (82)
Tundroje (86)

Kedrų riešutėliai (92)
Pirmasis honoraras (94)
Barža ir Turuchano (103)
Pirmieji pinigai (107)
Šmalkalderio busolė (111)
Ešelonas Nr. 97921 švenčia Velykas (118)
Su naščiais vandens į Jenisiejų (124)
Igarkoje koncertuoja liliputai (127)
Romos gimtadienis (130)
Gastrolės Dudinkoje (135)
Žiemos prie speigračio (140)
Sizifo darbai pragare (146)
Banditai (148)
Draugystė su aborigenais (150)
Melžiama Suzuki (159)
Fotografavimas (165)
Šoferiavimas (168)
Į Norilską – rūdakasių miestą (172)
Stalino mirtis (179)
Tunguskos meteoritas (182)
Gegužinės (189)
Orkestre negrojo tik baltosios meškos (192)
Gerų dienų belaukiant (198)
Tėvynės ilgesio apsvaiginti (203)
Egzekucija (207)
Geros žinios (211)

Tremtis į Maklakovą (215)
Maklakovo kasdienybė (223)
Su maišu per Jenisiejų namo (226)
Dainuoju chore (232)
Reabilitacija (235)
Ruošiamės grįžti (237)
Dėdė grįžo (240)
Dainavimas – tai darbas (242)
Nastios gimtadienis (245)
Gražioji Aldona (249)
Ir vėl alkstame (253)
Sportuojam (255)
Pirmyn į Lietuvą! (258)

Šiaurėje mano išdainuotos melodijos (268)

Apie autorę (275)

Ambrazaitytė, Nijolė
Am36
Virš mūsų poliarinė pašvaistė : atsiminimai / Nijolė Ambrazaitytė. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005. – 279 p. iliustr.
ISBN 9986-39-390-6

Garsios dainininkės jaunų dienų atšvaitai.
Devynerių metų vaikas kartu su seneliais ir kitais giminaičiais netoli Šiaurės poliaus išbuvo devynerius metus – 1948–1957. Badas, šaltis, patyčios, alinantis darbas, balansavimas tarp gyvenimo ir nebūties. Svarbiausia – nepalūžti, nepasiduoti panikai, įveikti tai, kas beveik nenugalima – atšiaurią gamtą ir prievartautojų žiaurumą. Ištvėrė, išliko. Mergaitei daug padėjo įgimtas talentas – dainomis lengvino ne tik savo, bet ir kitų gyvenimą. Apie visa tai papasakota be pykčio, ramiai, stilingai. Kai kurie skyreliai – tikros dokumentinės novelės. Patrauklūs senelio, senelės, klasės draugų, mokytojų, kaimynų portretai. Daug autentiškų Šiaurės gamtos aprašymų, pateikiama žinių ir iš Sibiro istorijos.

UDK 888.2-94+231.6(474.5)

Nijolė Ambrazaitytė

Virš mūsų poliarinė pašvaistė

Atsiminimai

Dailininkas Romas Orantas
Korektorė Virginija Savickienė
Maketavo Dalia Kavaliūnaitė
Nuotraukos iš autorės archyvo

2005 02 09. 10 leidyb. apsk. l. Užsakymas 992. Tiražas 1000.
523-ioji leidyklos knyga. Išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla,
K. Sirvydo, Lt-01101 Vilnius. www.rsleidykla.lt / info@rsleidykla.lt.
Spausdino Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno 39, LT-02189 Vilnius.